

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Կարեն Ամիրյան, Աննա Ստեփանյան

Հակակոռուպցիոն փորձաքննության՝ որպես իրավական ակտերում կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատման մեխանիզմի՝ ՀՀ իրավական համակարգում ներդրման և կիրառման անհրաժեշտությունն ու առանձնահատկությունները 3

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE LAW AND
PROCEDURE/АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС**

Мила Айрапетова

Воздействие административного молчания на конституционное право человека на надлежащее администрирование 15

Ռաֆիկ Խանդանյան

Ուղղակի դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» եզրույթները ՀՀ վարչական դատավարությունում.....26

Եփրեմ Կարապետյան

Հանրային բարեվարքության հասկացությունը 39

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL LAW AND PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС**

Աննա Հակոբյան

Ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի սոցիալ-իրավական բովանդակությունը 47

Կարեն Մելիքսեթյան

Իրավունքի չարաշահումը և կորպորացիայի պատասխանատվության առանձնահատկությունները 57

Մերի Խաչատրյան

Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման պահանջի գործերով ապացուցման բեռի բաշխման առանձնահատկությունները 69

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL LAW AND PROCEDURE/
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС**

Արմեն Ասատրյան

Միգրացիոն հոսքերի ընդհանուր նկարագիրը, պատճառներն ու հետևանքները, պայքարի մեխանիզմները: Համեմատական վերլուծություն 87

Գևորգ Իսրայելյան

Թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, պրեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված խախտումների համար պատասխանատվության իրավական հիմքերի կատարելագործման որոշ հարցեր 101

<i>Гайк Григорян</i>	
Проблемы ответственности военно-политического руководства Азербайджана за геноцид армян Нагорного Карабаха (по принципу универсальной юрисдикции).....	110
<i>Աղելինա Սարգսյան</i>	
Յատրոգեն հանցավորության քրեաբանական բնութագիրը և կանխարգելումը Հայաստանի Հանրապետությունում	123
<i>Роза Абрамян</i>	
Уголовная концепция дифференциации наказаний как правовой принцип	141
<i>Ինգա Ավագյան</i>	
Փորձագետի եզրակացությունը՝ որպես ապացույց ՀՀ քրեական դատավարությունում ...	152

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

<i>Сурен Багинян</i>	
Основная характеристика совершения государственной измены	170

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/ МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

<i>Գոռ Հովհաննիսյան</i>	
Եվրոպական իրավունք (մաս IV) – հիմնական ազատությունները	177

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ	190

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-3>

ԿԱՐԵՆ ԱՄԻՐՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի
տեսության ու պարմության ամբիոնի ասիստենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու
ԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության հակակոռուպցիոն
քաղաքականության մշակման և մոնիթորինգի վարչության փորձագետ

KAREN AMIRYAN

*Judge of the Appellate Anti-Corruption Court of the RA,
Assistant at YSU Faculty of Law, Chair of Theory and History of
State and Law, Candidate of Law*

ANNA STEPANIAN

*Expert of the Anti-corruption Policy Development and Monitoring,
Department of the RA Ministry of Justice*

КАРЕН АМИРЯН

*Судья Апелляционного антикоррупционного суда РА,
Ассистент кафедры теории и истории государства и права ЕГУ,
кандидат юридических наук*

АННА СТЕПАНИЯН

*Эксперт отдела разработки и мониторинга антикоррупционной
политики Министерства юстиции РА*

**ՀԱԿԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄԻ՝
ՀՀ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ԵՎ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**THE NECESSITY AND FEATURES OF INTRODUCTION AND APPLICATION
OF ANTI-CORRUPTION EXPERTISE AS A MECHANISM FOR ASSESSING
CORRUPTION RISKS IN LEGAL ACTS IN THE RA LEGAL SYSTEM**

НЕОБХОДИМОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ КАК МЕХАНИЗМА ОЦЕНКИ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В ПРАВОВЫХ АКТАХ В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ РА

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հակակոռուպցիոն փորձաքննությունը և ներդրման անհրաժեշտությունը.

Ցանկացած իրավական համակարգում նախքան իրավական ակտի նախագծի՝ օրենքի մակարդակ բարձրացնելը կարևոր է համապարփակ գնահատել այդ ակտի նախագծում տեղ գտած իրավադրույթները: Ընդ որում՝ այդ գործընթացը ենթադրում է նախ ակտի գնահատում իրավական տեսանկյունից, այնուհետ՝ դրա ազդեցության գնահատում տարբեր ոլորտների վրա:

Մեր օրերում ոչ պակաս կարևոր է իրավական ակտերի նախագծերի՝ հակակոռուպցիոն գնահատման իրականացումը, որն առաջնահերթ իրականացվում է հակակոռուպցիոն փորձաքննության միջոցով:

Հակակոռուպցիոն փորձաքննություն ասելիս նախ հասկանում ենք իրավական ակտերի նախագծերի պատշաճ գնահատում հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերի տեսանկյունից՝ հասկանալու, թե որքանով են նախագծերում առկա իրավադրույթները զերծ կոռուպցիոն ռիսկերից: Այլ կերպ՝ հակակոռուպցիոն փորձաքննությունը նորմատիվ իրավական ակտերի և նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի գնահատումն է՝ դրանցում կոռուպցիոն գործոնների բացահայտման և վերացման նպատակով¹: Այն նաև բնութագրվում է որպես ընդունված իրավական կանոնների ձևի և էության վերանայման գործընթաց, որը նպատակ է հետապնդում հայտնաբերել և նվազագույնի հասցնել ապագա կոռուպցիոն ռիսկերը²:

Կոռուպցիոն գործոններն իրենց հերթին նորմատիվ իրավական ակտերի դրույթներ են, որոնք սահմանում են իրավապահների հայեցողության անհիմն լայն շրջանակներ կամ ընդհանուր կանոններից բացառությունների անհիմն կիրառման հնարավորություն, ինչպես նաև անորոշ, դժվար կատարվող և (կամ) ծանրաբեռնված կարգավորումներ պարունակող դրույթներ, քաղաքացիներին և կազմակերպություններին ներկայացվող չարդարացված պահանջներ՝ դրանով իսկ պայմաններ ստեղծելով կոռուպցիայի դրսևորման համար³:

Իրավական ակտերի նախագծման փուլում կոռուպցիոն ռիսկերի բացահայտումը և գնահատումը հնարավորություն է տալիս դեռևս այդ սկզբնական փուլում կատարելու անհրաժեշտ փոփոխություններ, արդյունքում ընդունել կոռուպցիոն ռիսկերից զերծ կամ հնարավորինս զերծ իրավական ակտեր և ունենալ ճիշտ ձևավորվող իրավակիրառ պրակտիկա:

Նախագծերի հակակոռուպցիոն գնահատումը երաշխիք է մշակվող հակակոռուպցիոն

¹ Sѓu Anti-Corruption Assessment of Laws "Corruption proofing", South East Europe 2020, Jobs and Prosperity in a European Perspective, էջ 15, https://rai-see.org/wp-content/uploads/2015/06/Comparative_Study-Methodology_on_Anticorruption_Assessment_of_Laws.pdf /the link is available as of 21.08.2023/:

² Sѓu Անտիկորրուպցիոն փորձաքննությունը նորմատիվ իրավական ակտերի և նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի գնահատումը, Մ., Генеральная прокуратура Российской Федерации, 2019 г., էջ 4, <https://www.arhcity.ru/data/2397/ekspertize.pdf> /ссылка доступна на 21.08.2023/ :

³ Sѓu «Նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի հակակոռուպցիոն բնագավառում կարգավորման ազդեցության գնահատման իրականացման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2009 թվականի հոկտեմբերի 22-ի N 1205-Ն որոշումը, ընդունված՝ 22.10.2009 թ., ՀՀՊՏ 2009.11.04/55(721), <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=54520> /հասանելի է 21.08.2023 թ. դրությամբ/:

քաղաքականությունների՝ գործնականում իրացման համար: Հակառակ պարագայում այս ոլորտում մշակվող ռազմավարությունները չեն ունենա ցանկալի ազդեցություն. ռազմավարական փաստաթղթերով ամրագրված, օրենսդրական ակտերի ընդունմանը վերաբերելի միջոցառումները կկատարվեն առանց ռիսկերի գնահատման և արդյունքում կունենանք կատարված միջոցառումներ, սակայն չենք ունենա հստակ երաշխիքներ առ այն, որ դրանց կատարումը կապահովի ևս մեկ առաջադիմական քայլի արձանագրում՝ կոռուպցիայի դեմ արդյունավետ պայքարի տեսանկյունից:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ենթաօրենսդրական մակարդակում առկա իրավիճակը.

Այս առումով նախ հարկ է հիշատակել «Նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի հակակոռուպցիոն բնագավառում կարգավորման ազդեցության գնահատման իրականացման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2009 թվականի հոկտեմբերի 22-ի N 1205-Ն որոշումը (այսուհետ նաև՝ Որոշում)⁴:

Կարևոր է արձանագրել, որ Որոշումն իրավական տեսանկյունից չի կարող կիրառելի համարվել, քանի որ այն իրավական ակտը, որի հիման վրա այն գործել է և որում ամրագրված լիազորող նորմը պայմանավորել է այս ենթաօրենսդրական նորմատիվ ակտի ընդունումը, այլևս չի գործում: Թերևս միակ փաստաթուղթը, որով մինչև այժմ անդրադարձ է կատարվել իրավական ակտերի հակակոռուպցիոն գնահատման ապահովման ընթացակարգին, եղել է վերոնշյալ որոշումը:

Այս առումով ներպետական իրավական համակարգը բախվել է իրավիճակի, երբ չկա օրենքի մակարդակով ամրագրվածություն իրավական ակտերի նախագծերի՝ հակակոռուպցիոն գնահատման իրականացման անհրաժեշտության և դրանով պայմանավորված համապատասխան ընթացակարգերի ընդունման:

2. Հակակոռուպցիոն փորձաքննության և կարգավորման ազդեցության գնահատման տարբերակումը.

Նախ, հարկ է նշել, որ Որոշմամբ անդրադարձ է կատարվում նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի՝ հակակոռուպցիոն բնագավառում կարգավորման ազդեցության գնահատմանը: Ի հարկե, ինչպես նշեցինք վերոգրյալում, մեր հիմնական խնդիրն է իրավական ակտերի նախագծերի՝ հակակոռուպցիոն պատշաճ գնահատում իրականացնելուն, սակայն այս առումով հարկ է նշել, որ հակակոռուպցիոն գնահատում ասելիս պետք է հստակ տարանջատել «փորձաքննություն» և «կարգավորման ազդեցության գնահատում» եզրույթները, քանի որ յուրաքանչյուրն իր հերթին գնահատման դրսևորում է:

Վերոնշյալ երկու եզրույթների՝ ներպետական իրավական համակարգում ինչպիսի ընկալում ունենալու հանգամանքի բացահայտման համար անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենք) որոշ դրույթներ: Մասնավորապես, Օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետական-իրավական փորձաքննությունը իրականացվում է Սահմանադրությանը և սույն օրենքին նորմատիվ իրավական ակտի նախագծի համապատասխանությունը որոշելու նպատակով: Համա-

⁴ Տե՛ս «Կարգավորման ազդեցության գնահատման իրականացման կարգը, ժամկետները և դեպքերը, դրա արդյունքում տրվող եզրակացությանը ներկայացվող պահանջները սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության մի շարք որոշումներ ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» կառավարության 2020 թվականի դեկտեմբերի 17-ի որոշման Հավելվածի կետ 3-ը, հղումը՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=148376> /հասանելի է 21.08.2023 թ. դրությամբ/:

ծայն Օրենքի 2-րդ հոդվածի՝ կարգավորման ազդեցության գնահատումը (այսուհետ նաև՝ ԿԱԳ) նորմատիվ իրավական ակտի ընդունման արդյունքով հնարավոր փոփոխությունների վերլուծությունն, (...) է: ԿԱԳ-ն ընդգրկում է հետևյալ բնագավառները (ոլորտները)՝ գործարար միջավայրի և մրցակցության, հանրային ֆինանսների, սոցիալական, առողջապահության, շրջակա միջավայրի⁵:

Այսինքն՝ փորձաքննության պարագայում քննարկման առարկա են դառնում իրավական հնարավոր անհամապատասխանությունները, խնդիրները, ռիսկերը, իսկ ԿԱԳ-ն օգնում է կատարել ոչ թե իրավական բնույթի, այլ գործարար միջավայրին, մրցակցությանը, ֆինանսական, սոցիալական, առողջապահական ոլորտներին, շրջակա միջավայրին առնչվող ռիսկերի վերհանում:

Այդ է պատճառը, որ նախ պետք է հասկանալ, թե որ իմաստով է նպատակահարմար իրականացնել հակակոռուպցիոն գնահատում: Կարծում ենք, որ թեև Որոշմամբ ամրագրված կարգավորումները ունեն մի շարք խնդրահարույց կողմեր, սակայն, որպես այդպիսին, դրանում ամրագրված դրույթները կարող են բազային նշանակություն ունենալ այս հարցադրմանը պատասխանելու տեսանկյունից:

Թեև Որոշմամբ անդրադարձ է կատարվում նախագծերի՝ հակակոռուպցիոն ոլորտում կարգավորման ազդեցության գնահատմանը, սակայն դրանում ամրագրված դրույթները պարունակում են ոչ թե ԿԱԳ-ի, այլ փորձաքննության իմաստ:

3. Կոռուպցիոն հիմնական գործոնները՝ որպես հակակոռուպցիոն փորձաքննության ցուցիչներ.

Որոշման 9-րդ կետում մատնանշված, բացահայտման ենթակա գործոններից յուրաքանչյուրն իր բնույթով իրավական ազդեցություն ունեցող երևույթ է: Այսպես, 9-րդ կետում նշվում է, որ Նախագծի հակակոռուպցիոն բնագավառում կարգավորման ազդեցության գնահատման ընթացքում բացահայտման ենթակա կոռուպցիոն հիմնական գործոններն են պաշտոնատար անձանց իրավունքների ու պարտականությունների՝ որքանով հստակ լինելը, անձին՝ իր իրավունքների իրականացման համար ներկայացվող պահանջների՝ որքանով հիմնավորված լինելը, լիազորությունների՝ որքանով հայեցողական լայն շրջանակ ընդգրկելը, այդ թվում՝ որոշումների ընդունման ժամկետների և պայմանների, ինչպես նաև այլընտրանքային լիազորությունների դիտարկման համատեքստում, իրավական-լեզվաբանական առումով կոռուպցիոն ռիսկերի՝ որքանով առկա լինելը, պետական մարմիններին վերապահված գործառույթների՝ գործնականում որքանով կամայական մեկնաբանվելը, վարչական ընթացակարգերի՝ որքանով բացակայելը կամ ոչ հստակ կարգավորված լինելը, մրցութային (աճուրդային) անհրաժեշտ ընթացակարգերի՝ որքանով բացակայելը կամ ոչ հստակ կարգավորված լինելը, թույլ տրված իրավախախտման համար պետական կամ հանրային ծառայողի պատասխանատվության՝ որքանով բացակայելը, վերահսկողության, այդ թվում՝ նաև հանրային վերահսկողության՝ որքանով բացակայելը պետական մարմինների կամ պետական կամ հանրային ծառայողների նկատմամբ, հակակոռուպցիոն ոլորտի իրավական ակտերում՝ որքանով կեղծ նպատակների կամ գերակայությունների առկա լինելը, օրենքից ցածր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերի կապակցությամբ իրավաստեղծ գործունեության որքանով ազատ լինելը՝ ոչ իրավաչափ լինելու համատեքստում (տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ հարցի կարգավորումը չի կարող ապահովվել ենթաօրենսդրական ակ-

⁵ Տե՛ս *Стебенева Е.В.*, Антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов и их проектов как мера предупреждения правонарушений должностных и иных лиц, Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России № 1 (97) 2023, էջ 3:

տով, քանի որ առկա չէ համապատասխան լիազորող նորմը), իրավական կարգավորման ձևի ընտրության՝ որքանով համապատասխան լինելը՝ այսինքն, այնպիսի իրավիճակի առաջ կանգնելու հարցի քննարկումը, երբ կոնկրետ հարաբերություններ պետք է կարգավորվեն օրենքի մակարդակով, սակայն կարգավորման առարկա են դառնում ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտով:

Հետաքրքրական է այն, որ ռուս քրեագետ Ելենա Վիկտորովնա ևս իր աշխատության մեջ առանձնացնում է կոռուպցիոն այնպիսի հիմնական գործոններ, ինչպիսիք տեղ են գտել Որոշման մեջ: Մասնավորապես, ըստ վերջինիս՝ կոռուպցիոն հիմնական գործոններն են՝

- լիազորությունների անսահմանափակ ընդլայնումը՝ արտահայտված որոշում կայացնելու պայմանների կամ հիմքերի բացակայությամբ կամ անորոշությամբ: Անորոշությունն իր հերթին կարող է դրսևորվել պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց «կրկնօրինակվող» լիազորությունների առկայությամբ,

- պետական մարմինների և նրանց պաշտոնատար անձանց կողմից քաղաքացիների և կազմակերպությունների նկատմամբ գործողություններ կատարելու իրավունքի ազատ (ոչ իրավաչափ հայեցողությամբ) տնօրինման հնարավորությունը,

- իրավունքների շրջանակի փոփոխության անհիմն հնարավորությունը, պետական մարմինների և նրանց պաշտոնատար անձանց հայեցողությամբ քաղաքացիների և կազմակերպությունների համար ընդհանուր ընթացակարգերից բացառությունների սահմանումը,

- ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունման չափից դուրս ազատությունը,

- վարչական ընթացակարգերի բացակայությունը կամ թերի լինելը, այն է՝ պետական մարմինների և նրանց պաշտոնատար անձանց կողմից որոշակի գործողություններ կատարելու համար կոնկրետ ընթացակարգերի բացակայությունը կամ սահմանված ընթացակարգերի թերի լինելը,

- մրցակցային (աճուրդի) ընթացակարգերից հրաժարվելը, այն է՝ ոչ իրավաչափ հայեցողությամբ իրավունքների տրամադրման վարչական ընթացակարգերի սահմանումը,

- անձի նկատմամբ իր իրավունքի իրականացման համար չափազանց մեծ պահանջների առկայությունը, այն է՝ քաղաքացիների և կազմակերպությունների համար անորոշ, դժվարին և ծանրաբեռնված պահանջների սահմանումը,

- իրավական և լեզվական անորոշությունը՝ գնահատողական բնույթի չկարգավորված երկիմաստ տերմինների և կատեգորիաների օգտագործման տեսքով⁶:

Ռուս իրավաբան-գիտնական Ե. Վ. Նաշյոկինայի կարծիքով՝ կոռուպցիոն հիմնական գործոններն են՝

- 1) պետական մարմինների իրավասությունից դուրս ակտերի մշակումը.

- 2) որոշում կայացնելու ժամկետների, պայմանների կամ հիմքերի բացակայությունը կամ անորոշությունը.

- 3) ընդհանուր ընթացակարգից բացառությունների անհիմն սահմանումը⁷:

Ինչպես երևում է վերոգրյալից, յուրաքանչյուր դեպքում իրավական ակտերի նախագծերի իրավական գնահատման ընթացքում նախ վերհանվում են իրավական տեսանկյունից խոչընդոտ հանդիսացող կոռուպցիոն գործոններ, հետևաբար, յուրաքանչյուր դեպքում նախ

⁶ Տե՛ս *Нашёкина Е.В.*, Значение антикоррупционной экспертизы в процессе формирования региональной нормативной правовой базы в дальневосточном федеральном округе, Вестник Хабаровского государственного университета экономики и права. 2020. № 1-2 (102-103), էջ 111:

⁷ Տե՛ս OECD/ACN second round of monitoring, Kazakhstan, Monitoring report 29 September, 2011, էջ 71 www.oecd.org/countries/kazakhstan/48908325.pdf /հասանելի է 21.08.2023 թվականի դրությամբ/

անհրաժեշտ է իրականացնել իրավական ակտերի նախագծերի հակակոռուպցիոն փորձաքննություն:

Հետևաբար, անհրաժեշտ է «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքում կատարել անհրաժեշտ փոփոխություն և որպես իրավական ակտերի փորձաքննության առանձին տեսակ ամրագրել հակակոռուպցիոն փորձաքննությունը, այնուհետև Օրենքով ամրագրել լիազորող նորմ և դրա հիման վրա ընդունել համապատասխան ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտ:

4. Հակակոռուպցիոն փորձաքննություն իրականացնելու լիազոր մարմինը.

Որոշման շրջանակում հակակոռուպցիոն գնահատման իրականացման իրավասությունը վերապահվել էր ՀՀ արդարադատության նախարարությանը: Կարծում ենք, որ այս կարգավորումը խնդրահարույց է այն առումով, որ եթե հակակոռուպցիոն փորձաքննության իրականացման իրավասությունը տրվի Արդարադատության նախարարության իրավական ակտերի փորձաքննության գործակալությանը, ապա խնդիր կառաջանա այն առումով, որ կոնկրետ ուղղվածություն ունեցող փորձաքննության իրականացման համար առկա չեն համապատասխան բաժին և հակակոռուպցիոն ոլորտի մասնագիտացում ունեցող աշխատակիցներ, իսկ եթե փորձաքննությունն իրականացվի նախարարությունում հակակոռուպցիոն համապատասխան ստորաբաժանման՝ այն է Հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակման և մոնիթորինգի վարչության կողմից, ապա խնդիրներ կառաջանան այն դեպքերում, երբ հակակոռուպցիոն փորձաքննության առարկա դառնան այն նախագծերը, որոնք մշակվել են հենց տվյալ վարչության կողմից. բնականաբար այն մարմինը/մարմնի ստորաբաժանումը, որը մշակել է տվյալ նախագիծը, չի կարող իրականացնել այդ նախագծով հնարավոր ռիսկերի վերհանումը:

Հետևաբար, որպես լուծում առաջարկվում է ստեղծել առանձին մասնագիտացված անկախ մարմին, որին կվերապահվի հակակոռուպցիոն փորձաքննությունների իրականացման իրավասություն:

5. Հակակոռուպցիոն փորձաքննության ենթակա նորմատիվ իրավական ակտերի շրջանակը.

Փորձաքննություն իրականացնող սուբյեկտի որոշումից հետո կարևոր է հասկանալ, թե որ իրավական ակտերի նախագծերը պետք է անցնեն հակակոռուպցիոն փորձաքննություն:

Ենթեք, որ Որոշմամբ ամրագրված էր, որ Հակակոռուպցիոն բնագավառում պարտադիր գնահատման ենթակա են «Իրավական ակտերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 27.1-ին հոդվածի 1-ին մասում նշված նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերը: «Իրավական ակտերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 27.1-ին հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում էր, որ Օրենքի նախագիծը մշակող մարմինը Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կամ Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի հանձնարարությամբ կազմակերպում է նախագծի կարգավորման ազդեցության գնահատումը: Ազգային ժողովի պատգամավորի կամ խմբակցության կողմից կամ քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով առաջադրված և Ազգային ժողովի կողմից շրջանառված օրենքի նախագծի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կամ Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի հանձնարարությամբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմինը կազմակերպում է նախագծի կարգավորման ազդեցության գնահատումը, որը կցվում է նախագծի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության առաջարկություններին:

Ինչպես երևում է վերոգրյալից, ԿԱԳ-ի իրականացման համար անհրաժեշտ էր կառավա-

րության կամ վարչապետի հանձնարարությունը: Սակայն այստեղ առկա չէին այս հայեցողության իրացման իրավական սահմանները: Յուրաքանչյուր դեպքում հանձնարարությամբ հանդես գալու հայեցողությունն իրավաչափ չէր: Մասնավորապես, պարզ չէր, թե կոնկրետ դեպքում Կառավարությունը կամ Վարչապետն ինչը հիմք կընդունեն և կորոշեն, որ պետք է իրականացվի ԿԱԳ և որ դեպքում չեն տեսնի դրա իրականացման անհրաժեշտությունը: Այս հանգամանքը վերաբերում էր նաև հակակոռուպցիոն ԿԱԳ-ին (*հակակոռուպցիոն ԿԱԳ տերմինը կիրառվել է՝ հաշվի առնելով Որոշմամբ ամրագրված իրավական եզրույթը, սակայն հարկ է նշել, որ բովանդակային առումով յուրաքանչյուր դեպքում դիտարկում ենք հակակոռուպցիոն փորձաքննության իրականացումը*): Ընդ որում, «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքը պետական-իրավական փորձաքննության իրականացումը նույնպես պայմանավորել է ոչ թե որևէ պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի ցանկությամբ, այլ ակտի տեսակով:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ հակակոռուպցիոն փորձաքննության ենթակա ակտերի շրջանակը կամ դրանց որոշման չափանիշը պետք է հստակ նախատեսված լինի օրենքի մակարդակով:

Որպես օրինակ նշենք, որ տարբերակված և չհիմնավորված մոտեցում էր որդեգրվել նաև Ղազախստանում⁸: Մասնավորապես՝ Ղազախստանի նախագահի օրենսդրական նախաձեռնությունները և նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերը չէին անցնում հակակոռուպցիոն պարտադիր ստուգում, որպիսի հանգամանքը քննադատվել էր Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (այսուհետ նաև՝ ՏՀԶԿ, Կազմակերպություն) կողմից: Կազմակերպության դիրքորոշումը ևս փաստում է, որ այս առումով որդեգրվելիք մոտեցումը պետք է նույնական լինի հակակոռուպցիոն ոլորտին առնչվող բոլոր նորմատիվ իրավական ակտերի համար:

Հակակոռուպցիոն փորձաքննության ենթակա իրավական ակտերի շրջանակը քննարկման առարկա դարձնելու համատեքստում կարևոր ենք համարում նաև անդրադառնալ պետաիրավական փորձաքննության ենթակա ակտերին և նշել, որ այս առումով օրենսդիրը պետք է զերծ մնա պետաիրավական փորձաքննության ենթակա ակտերի շրջանակով հակակոռուպցիոն փորձաքննության ենթակա ակտերի շրջանակը պայմանավորելու պրակտիկայից, քանի որ կան նորմատիվ իրավական ակտեր, որոնք թեև չեն անցնում պետաիրավական փորձաքննություն, սակայն կարող են իրենցում պարունակել կոռուպցիոն ռիսկեր: Այսպես, «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 7-րդ հոդվածով սահմանված են փորձաքննության ոչ ենթակա նորմատիվ իրավական ակտերը: Ճիշտ է, չկա որևէ հիմնավորում դրանց՝ պետաիրավական փորձաքննության ենթակա չլինելու մասով, սակայն, այժմ հարցին անդրադառնանք կոնկրետ հակակոռուպցիոն փորձաքննության համատեքստում:

Հարկ է նշել, որ թեև 7-րդ հոդվածով սահմանված ակտերը չեն անցնում պետաիրավական փորձաքննություն, կարծում ենք, որ դրանք, այնուամենայնիվ, պետք է անցնեն հակակոռուպցիոն փորձաքննություն, որովհետև դրանցում, ըստ էության, կարող են առկա լինել կոռուպցիոն ռիսկեր պարունակող դրույթներ: Ասվածն առավել առարկայական ներկայացնելու համար նշենք, որ այդ ակտերն են պարտադիր պահուստավորման նորմատիվի կամ հատուկ տնտեսական նորմատիվների սահմանմանը, Կենտրոնական բանկի կողմից բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույթի և բանկերի կապիտալի հակացիկլիկ շեմի չափը սահ-

⁸ Տե՛ս OECD/ACN second round of monitoring, Kazakhstan, Monitoring report 29 September, 2011, էջ 71 www.oecd.org/countries/kazakhstan/48908325.pdf /հասանելի է 21.08.2023 թվականի դրությամբ/:

մանելուն ուղղված՝ Կենտրոնական բանկի խորհրդի որոշումների նախագծերը, պետական և համայնքային բյուջեների վերաբաշխման, ինչպես նաև բյուջեի կատարումն ապահովող միջոցառումների վերաբերյալ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերը, հարյուր տոկոս պետությանը սեփականության իրավունքով պատկանող բաժնեմաս ունեցող փակ բաժնետիրական ընկերությունների և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման վերաբերյալ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերը: Փորձաքննության չեն ենթարկվում հանրաքվե կամ ընտրություններ նշանակելու վերաբերյալ նորմատիվ իրավական ակտերի, ինչպես նաև ընտրությունների ժամանակահատվածում Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերը: Փորձաքննության չեն ենթարկվում սակագների, պարտադիր վճարների, դրանց դրույքաչափերի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի որոշումների նախագծերը:

Նշվածների մեծ մասը Որոշման 9-րդ կետով ամրագրված հիմքերից որևէ մեկի առկայության ուժով իրենում կարող է պարունակել քողարկված կոռուպցիոն ռիսկ:

Իրականում կիրառելի է նաև այն մոտեցումը, որ բոլոր օրենքների նախագծերը և ընդունված օրենքները ենթարկվեն հակակոռուպցիոն ստուգման: Այս դեպքում նաև անհրաժեշտություն չի առաջանում սահմանելու հակակոռուպցիոն փորձաքննության ենթակա օրենքների ընտրության չափանիշներ⁹:

Վերոշարադրյալի հիման վրա եզրահանգումը միանշանակ է. պետք է լինի հստակ շրջանակ այն իրավական ակտերի, որոնք ենթակա կլինեն հակակոռուպցիոն փորձաքննության: Առաջարկում ենք հստակ սահմանել այն իրավական ակտերի շրջանակը և/կամ դրանց ընտրության չափանիշները, որոնք ենթակա կլինեն հակակոռուպցիոն փորձաքննության: Միևնույն ժամանակ, առաջարկում ենք դրանց շրջանակը պայմանավորել ոչ թե պետաիրավական փորձաքննության ենթակա ակտերով, այլ այն ռիսկերով, որոնք կարող են առաջանալ կարգավորման առարկա հանդիսացող հարաբերությունների ծագման, փոփոխման, դադարման ընթացքում:

6. Հակակոռուպցիոն փորձաքննության ներդրմանն ուղղված աշխատանքները և դրանցում առկա խնդիրները.

Աշխատանքի շրջանակում հարկ է անդրադառնալ նաև այն բարեփոխումներին, որոնք իրականացվում են ոլորտի քաղաքականության մշակման համար:

Նշենք, որ «Հայաստանի Հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրանից բխող 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագիրը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշման նախագծով (այսուհետ նաև՝ Ռազմավարության նախագիծ, Նախագիծ)¹⁰ նախատեսվել է կատարելագործել իրավական ակտերի հակակոռուպցիոն գնահատման մեխանիզմները:

Մասնավորապես, Ռազմավարության նախագծի Գործողություն 1.7-րդ կետի (այսուհետ նաև՝ Գործողություն) շրջանակում նախատեսվել է իրավական ակտերի նախագծերի հակակոռուպցիոն փորձաքննության ապահովումը՝ այն է մշակվող ակտերի (ex ante) և անհրաժեշտ

⁹ Տե՛ս Anti-Corruption Assessment of Laws "Corruption proofing", South East Europe 2020, Jobs and Prosperity in a European Perspective, էջ 97, https://rai-see.org/wp-content/uploads/2015/06/Comparative_Study-Methodology_on_Anticorruption_Assessment_of_Laws.pdf /the link is available as of 21.08.2023/:

¹⁰ Տե՛ս «Հայաստանի հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրանից բխող 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագիրը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշման նախագիծ, <https://www.e-draft.am/projects/5986> /հասանելի է 21.08.2023 թվականի դրությամբ/:

տության դեպքում՝ դրանց հիմքում ընկած կամ դրանց հետ փոխկապակցված իրավական ակտերի (ex post) փորձաքննության իրականացումը: Ինչպես երևում է վերոգրյալից, հակակոռուպցիոն փորձաքննությունը նախատեսվում է իրականացնել ոչ միայն հակակոռուպցիոն ոլորտի իրավական ակտերի նախագծերի, այլև ոլորտին առնչվող և գործողություն ունեցող օրենքների պարագայում: Այսինքն, օրենսդիրը, ոլորտի կարևորությամբ պայմանավորված, գտնում է, որ փորձաքննության անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ նաև գործող օրենքների պարագայում, քանի որ օրենքների կիրառման ընթացքում կարող են առաջանալ այնպիսի իրավիճակներ, որոնք կարող են պայմանավորել հակակոռուպցիոն ոլորտի գործող իրավական ակտերի կոնկրետ դրույթներին գնահատական տալու անհրաժեշտություն: Ընդ որում, այսպիսի մոտեցումը խրախուսելի է նաև այն համատեքստում, որ Միավորված ազգերի կազմակերպության «Կոռուպցիայի դեմ» կոնվենցիայի¹¹ 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր Մասնակից պետություն պետք է ձգտի պարբերաբար գնահատել համապատասխան իրավական փաստաթղթերը և վարչական միջոցները՝ կոռուպցիայի կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի տեսանկյունից դրանց համարժեքությունը որոշելու նպատակով: Ռազմավարական մակարդակով այսպիսի մոտեցման որդեգրումը և ոչ միայն նախագծերի, այլև գործող օրենքների հակակոռուպցիոն փորձաքննությունների իրականացումը որպես կատարման ենթակա գործողություն սահմանելը ևս իր հերթին վկայակոչված կոնվենցիոն նորմի իրացման երաշխիք է, քանի որ այդպիսով հնարավորություն է ստեղծվում պարբերաբար գնահատելու համապատասխան իրավական ակտերը և ապահովելու կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատում անցած ակտերի՝ ներպետական իրավական համակարգում անխոչընդոտ գործելը:

Գործողության շրջանակում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ միջոցառումները՝ մինչև 2024 թվականի 1-ին կիսամյակն իրականացնել իրավական ակտերի նախագծերի փորձաքննության լավագույն մոդելի վերաբերյալ միջազգային փորձի ուսումնասիրություն, ինչպես նաև հարցի առնչությամբ շահագրգիռ մարմինների հետ իրականացնել քննարկումներ: Մինչև 2024 թվականի 2-րդ կիսամյակը նախատեսվում է միջազգային փորձի հաշվառմամբ ընտրել իրավական ակտերի նախագծերի փորձաքննության կիրառելի մոդելը, ինչպես նաև սահմանել իրավական ակտերի նախագծերի փորձաքննության լիազոր մարմինը: 2025 թվականի ընթացքում նախատեսվում է զարգացնել իրավական ակտերի նախագծերի փորձաքննության լիազոր մարմնի կարողությունները:

Քննարկման հարցի շրջանակներում կարևոր ենք համարում նաև անդրադառնալ Ռազմավարության նախագծի Գործողություն 3.11 կետին: Այս գործողության շրջանակներում առաջարկվում է բուհերում հիմնել Հակակոռուպցիոն լաբորատորիաներ (R&D)՝ հակակոռուպցիոն հետազոտություններ, իրավական ակտերի հակակոռուպցիոն փորձաքննություն անցկացնելու և հակակոռուպցիոն ծրագրերին հետազոտական և վերլուծական բնույթի այլ աջակցություն տրամադրելու նպատակով: Ինչպես երևում է վերոգրյալից, Ռազմավարության նախագծով սահմանվել է, որ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում հիմնված Հակակոռուպցիոն լաբորատորիաներում, ի թիվս այլնի, պետք է իրականացվի իրավական ակտերի հակակոռուպցիոն փորձաքննություն: Ընդ որում, Նախագծով սահմանվել է, որ որպես իրականացված նպատակ, պետք է բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ընդհանուր թվի 30 տոկոսում առկա լինեն հակակոռուպցիոն լաբորատորիաներ:

¹¹ Տե՛ս «Կոռուպցիայի դեմ» կոնվենցիա, ընդունված՝ 31.10.2003թ., <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=48021> /հասանելի է 21.08.2023 թվականի դրությամբ/:

Այս համատեքստում կարևոր է հստակեցնել, թե ովքեր պետք է ներգրավված լինեն տվյալ լաբորատորիաներում: Այսինքն՝ տվյալ կառույցներում պետք է ներգրավված լինեն բացառապես ուսանողներ, թե նաև դասախոսներ: Այս հանգամանքի հստակեցումը կարևոր է նախ այն առումով, թե ինչ որակի փորձաքննության տրամադրում կարելի է ակնկալել: Այնուհետ, կարևոր է հասկանալ, թե ինչպես են օգտագործվելու համալսարաններում իրականացված փորձաքննությունների արդյունքները:

Առհասարակ հարկ է նշել, որ օրենսդրական ակտերի (դրանց նախագծերի) հակակոռուպցիոն փորձաքննությունը կարելի է բաժանել երկու տեսակի.

Պետական, որն իրականացվում է պետական մարմինների և պաշտոնյաների կողմից և անկախ, որն իրականացվում է քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների և քաղաքացիների կողմից: Անկախը, իր հերթին, կարող է լինել սոցիալական և գիտական բնույթի, ինչը ապահովում է օբյեկտների ուսումնասիրության համապարփակությունը¹²: Տվյալ դեպքում պետականն իրենից ենթադրում է պարտադիրություն, իսկ անկախը՝ օժանդակություն: Եվ ինչպես երևում է վերոգրյալից, քաղաքականություն մշակելիս, հաշվի է առնվել երկու տեսակի իրացման կարևորությունն ու արդյունքում փորձ արվել ապահովելու դրանցից յուրաքանչյուրի կիրառումը:

Գիտական հանրույթը կարող է կարևոր դերակատարում ունենալ կոռուպցիոն ռիսկեր պարունակող նախագծերի կամ արդեն ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերի բացահայտման և դրանով պայմանավորված՝ դրանց ժամանակին կանխարգելման կամ վերացման հարցում: Ուստի, այդ ներուժից պետք է օգտվել և այս գործողության շրջանակում արդյունավետ համագործակցություն ստեղծել հակակոռուպցիոն փորձաքննություն իրականացնող լիազոր մարմնի և այդ գործընթացում ներգրավված համալսարանների միջև:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփելով սույն աշխատանքի շրջանակում կատարված վերլուծությունները՝ առաջարկում ենք՝

1. Իրավական ակտերի հակակոռուպցիոն գնահատումը կազմակերպել հակակոռուպցիոն փորձաքննության իրականացման շրջանակներում՝ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքով հակակոռուպցիոն փորձաքննությունը սահմանելով որպես փորձաքննության ինքնուրույն տեսակ, ինչպես նաև այդ օրենքով սահմանել լիազորող նորմ, որի շրջանակում Կառավարությունը կկարողանա ընդունել հակակոռուպցիոն փորձաքննության իրականացման ընթացակարգային հարցերը կարգավորող ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտ:

2. Հակակոռուպցիոն փորձաքննության իրականացման համար առաջարկվում է ստեղծել առանձին մասնագիտացված անկախ մարմին:

3. Անհրաժեշտ է սահմանել այն իրավական ակտերի շրջանակը և/կամ դրանց ընտրության չափանիշները, որոնք ենթակա կլինեն հակակոռուպցիոն փորձաքննության: Միևնույն ժամանակ, առաջարկում ենք դրանց շրջանակը պայմանավորել ոչ թե պետաիրավական փորձաքննության ենթակա ակտերով, այլ այն ռիսկերով, որոնք կարող են առաջանալ կարգավորման առարկա հանդիսացող հարաբերությունների ծագման, փոփոխման, դադարման

¹² Տե՛ս *Стебенева Е.В.*, Антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов и их проектов как мера предупреждения правонарушений должностных и иных лиц, Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, № 1 (97), 2023, էջ 2:

ընթացքում:

4. Գիտական հանրույթը կարող է կարևոր դերակատարում ունենալ կոռուպցիոն ռիսկեր պարունակող նախագծերի կամ արդեն ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերի բացահայտման և դրանով պայմանավորված՝ դրանց ժամանակին կանխարգելման կամ վերացման հարցում: Ուստի, այդ ներուժը պետք է խելամիտ օգտագործել և արդյունավետ համագործակցություն ստեղծել պետական այն մարմնի, որը կիրականացնի հակակոռուպցիոն փորձաքննություն և այդ գործընթացում ներգրավված բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների միջև:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկվել է ՀՀ իրավական համակարգում հակակոռուպցիոն փորձաքննության ներդրման և կիրառման անհրաժեշտությունը: Վերլուծվել է ոլորտին առնչվող ներկա իրավիճակը, որի արդյունքում առաջարկվել է հակակոռուպցիոն փորձաքննությունը սահմանել որպես փորձաքննության ինքնուրույն տեսակ, ինչպես նաև օրենքով սահմանել լիազորող նորմ, որի հիման վրա կընդունվի հակակոռուպցիոն փորձաքննության իրականացման ընթացակարգային հարցերը կարգավորող ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտ: Բացի այդ, հակակոռուպցիոն փորձաքննության իրականացման համար առաջարկվել է ստեղծել առանձին մասնագիտացված անկախ մարմին, սահմանել այն իրավական ակտերի շրջանակը և/կամ դրանց ընտրության չափանիշները, որոնք ենթակա կլինեն հակակոռուպցիոն փորձաքննության: Միաժամանակ, ցանկալի արդյունքի հասնելու համար առաջարկվել է արդյունավետ համագործակցություն ստեղծել հակակոռուպցիոն փորձաքննություն իրականացնող մարմնի և այդ գործընթացում ներգրավված բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների միջև:

Annotation. Within the framework of this article, the need to introduce and apply anti-corruption expertise in the RA legal system was discussed. The current situation in relation to the field was analyzed, as a result of which we proposed to define the anti-corruption examination as an independent type of examination at the law level, as well as to establish an authorizing norm by law, within the framework of which a sub-legislative normative legal act regulating the procedural issues of anti-corruption examination will be adopted. In addition, for the implementation of anti-corruption examination, we have proposed to create a separate specialized independent body, to define the scope of the legal acts and/or the criteria for their selection, which will be subject to anti-corruption examination. At the same time, in order to achieve the desired result, we proposed to create effective cooperation between the state body that will carry out anti-corruption expertise and the higher education institutions involved in that process.

Аннотация. В рамках данной статьи обсуждается необходимость внедрения и применения антикоррупционной экспертизы в правовой системе РА. Нами проанализирована современная ситуация в сфере, и предложено определить антикоррупционную экспертизу как самостоятельный вид экспертизы на уровне закона, а также установить уполномочивающую норму законом, в рамках которой будет принят подзаконный нормативный правовой акт, регулирующий процессуальные вопросы проведения антикоррупционной экспертизы. Кроме того, для осуществления антикоррупционной экспертизы нами предложено создать отдельный специализированный независимый орган, определить объем правовых актов и/или критерии их отбора, которые будут подлежать антикоррупционной экспертизе. При этом для достижения желаемого результата мы предложили наладить эффективное взаимодействие между государственным органом, осуществляющим антикоррупционную экспертизу, и высшими учебными заведениями, вовлеченными в этот процесс.

Բանալի բառեր – հակակոռուպցիոն փորձաքննություն, կոռուպցիոն գործոններ, հայեցողություն, չափանիշներ, գիտական հանրույթի դերակատարում:

Keywords: *anti-corruption expertise, corruption factors, discretion, criteria, role of the scientific community.*

Ключевые слова: *антикоррупционная экспертиза, коррупционные факторы, усмотрение, стандарты, роль научного сообщества.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов: памятка, М., Генеральная прокуратура Российской Федерации, 2019 г., <https://www.arhcity.ru/data/2397/ekspertize.pdf> /ссылка доступна на 21.08.2023/:
2. Anti-Corruption Assessment of Laws "Corruption proofing", South East Europe 2020, Jobs and Prosperity in a European Perspective, https://rai-see.org/wp-content/uploads/2015/06/Comparative_Study_Methodology_on_Anticorruption_Assessment_of_Laws.pdf /the link is available as of 21.08.2023/:
3. «Նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի հակակոռուպցիոն բնագավառում կարգավորման ազդեցության գնահատման իրականացման կարգը հաստատելու մասին» կառավարության 2009 թվականի հոկտեմբերի 22-ի N 1205-Ն որոշումը, ընդունված՝ 22.10.2009 թ., ՀՀՊՏ 2009.11.04/55(721), <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=54520> /հասանելի է 21.08.2023թ. դրությամբ/:
4. «Կարգավորման ազդեցության գնահատման իրականացման կարգը, ժամկետները և դեպքերը, դրա արդյունքում տրվող եզրակացությանը ներկայացվող պահանջները սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության մի շարք որոշումներ ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» կառավարության 2020 թվականի դեկտեմբերի 17-ի որոշման Հավելվածի կետ 3-ը, հղումը՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=148376> /հասանելի է 21.08.2023 թ. դրությամբ/:
5. Стебенева Е.В., Антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов и их проектов как мера предупреждения правонарушений должностных и иных лиц, Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России № 1 (97) 2023:
6. Нащёкина Е.В., Значение антикоррупционной экспертизы в процессе формирования региональной нормативной правовой базы в дальневосточном федеральном округе, Вестник Хабаровского государственного университета экономики и права. 2020. № 1–2 (102–103):
7. OECD/ACN second round of monitoring, Kazakhstan, Monitoring report 29 September 2011, www.oecd.org/countries/kazakhstan/48908325.pdf /հասանելի է 21.08.2023 թվականի դրությամբ/
8. «Հայաստանի հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրանից բխող 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագիրը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշման նախագիծ, <https://www.e-draft.am/projects/5986> /հասանելի է 21.08.2023 թվականի դրությամբ/:
9. «Կոռուպցիայի դեմ» կոնվենցիա, ընդունված՝ 31.10.2003թ., <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=48021> /հասանելի է 21.08.2023 թվականի դրությամբ/:

Ամիրյան Կ. - ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի ասիստենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու, էլ. հասցե՝ amiryankaren@gmail.com:

Ստեփանյան Ա. - ՀՀ արդարադատության նախարարության հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակման և մոնիթորինգի վարչության փորձագետ, էլ. հասցե՝ anna.stepanyan.st@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 05.09.2023 թ., տրվել է գրախոսության 05.09.2023 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի դասախոս, դոցենտ Հ. Մարտիրոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE/АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-15>

МИЛА АЙРАПЕТОВА

Ведущий специалист экспертного аналитического отдела Правового консультативного управления Конституционного суда Республики Армения, аспирант третьего года обучения Российско-Армянского (Славянского) университета

ՄԻԼԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՎԱ

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի իրավախորհրդարկական վարչության փորձագիտական-վերլուծական բաժնի առաջատար մասնագետ, Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի 3-րդ կուրսի ասպիրանտ

MILA HAYRAPETOVA

Leading specialist at legal-advisory division at the Expert-Analytical Department of the Constitutional Court of the Republic of Armenia, Third year graduate student at the Armenian-Russian (Slavonic) University

ВОЗДЕЙСТВИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО МОЛЧАНИЯ НА КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО ЧЕЛОВЕКА НА НАДЛЕЖАЩЕЕ АДМИНИСТРИРОВАНИЕ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԼՈՒԻԹՅԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՐԴՈՒ ՊԱՏՇԱԾ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՎՐԱ

IMPACT OF ADMINISTRATIVE SILENCE ON THE CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHT OF GOOD ADMINISTRATION

1. ВВЕДЕНИЕ

Прежде всего считаем необходимым представить, что из себя представляет содержание института «молчание административного органа», а также его правовое регулирование. Молчание административного органа означает, что отправленные запросы не получают ответа в срок, определенный законодателем, так сказать, игнорируются. При описании административной фикции правильно употреблять термин «молчание», а не «бездействие», поскольку не используется понятие «бездействие административного органа», его значение весьма иное, и необходимо отождествлять значения этих двух терминов. «Бездействие административного

органа» – явление незаконное, противоправное. «Молчание административного органа» – административная фикция, наличие которой в национальном административном праве очень важна.

Классифицировать виды бездействия следует не только для целей эффективности его оспаривания, оценки ответственности должностного лица, но и для определения места термина в системе таких дефиниций, как «фиктивный акт» (административное «молчание»), «задержка в принятии административного акта».¹ Так, первый вид *бездействия* – когда орган или должностное лицо не возбуждает административное производство, не совершает ни одно процессуальное действие, и, конечно же, административная процедура не может быть завершённой должным образом. Второй вид – *бездействие* в рамках возбужденного административного производства, однако без принятия надлежащего административного акта (возможно и были проведены отдельные действия и приняты процессуальные решения, однако сама процедура не была завершена надлежащим образом).

Указанные виды бездействия являются незаконной деятельностью административных органов. Однако есть и третий вид *бездействия*, который представляет собой обоснованное решение административного органа, закреплённое законодателем. То есть в том случае, если требование заявителя не входит в сферу действия ЗАП, административный орган выносит мотивированное решение об оставлении этого заявления без рассмотрения. И в таких случаях не возбуждается административная процедура по таким заявлениям.

Необходимо, чтобы более значительные усилия прилагались со стороны публичной власти для предотвращения упущений и улучшения организации административной практики. Бездействие – это символ некомпетентности, неуважения достоинства личности и нарушения конституционного принципа ответственности и подотчётности государственных органов и должностных лиц перед обществом и гражданами. Законодательная и исполнительная власть, используя инструмент административного «молчания» (фиктивного акта), имеет правовую возможность для обеспечения прав и интересов заявителя.

Теория административного права сегодня признаёт два вида административного молчания: *позитивное* и *негативное*.

При позитивном молчании административного органа запрашиваемый благоприятный акт *de jure* считается принятым, поскольку в течение установленного законом срока административный орган не предоставил разрешение. А при негативном молчании – непринятым. Молчание административного органа, будучи позитивным либо негативным, представляет собой фикцию, поскольку в действительности, делается предположение о принятии или непринятии административного акта, не зная позицию административного органа. Цель позитивной фикции заключается в том, что игнорирование (молчание) административного органа, отсутствие ответа на заявление представляет собой его удовлетворение. А цель негативной фикции состоит в том, что обеспечивается право лица на судебную защиту, поскольку лишь при наличии отклонения лицо может предъявить иск в суд.

При отклонении заявления молчанием административного органа заявитель вправе получить судебную защиту, но это не решает проблему молчания административного органа. К тому же, в таких случаях орган, который осуществляет административное правосудие, как правило, полностью рассматривает дело и даёт окончательное разрешение заявлению.

¹ Ежегодник публичного права – 2016: Административный акт, с. 131.

Что и означает, что может сформироваться такая практика, когда административные органы будут стимулировать бездействие и этим же получают возможность в любом случае отказаться от осуществления администрирования, вследствие чего искажается сущность администрирования, снижается качество административного правосудия, превращая его в первичную инстанцию, и неуместно загружая и так загруженные суды.

При использовании негативной фикции можно предусмотреть механизмы правового воздействия на соответствующих должностных лиц, как дисциплинарная ответственность, например.²

Внедрение в жизнь такого регулирования весьма сложно, поскольку таким полномочием, как применение дисциплинарной ответственности, наделен тот же или вышестоящий административный орган, что в свою очередь означает, что этот институт не может быть задействован без их политической воли. В данной ситуации вопрос может быть разрешен лишь возбуждением производства в силу закона, то есть если в административном или в судебном порядке подтверждается молчание административного органа, то в силу закона возбуждается дисциплинарное производство в отношении должностного лица. Но и это не может стать гарантией для абсолютного исключения административного молчания, поскольку это может усложнить подтверждение молчания, а также дальнейший ход дисциплинарного производства будет зависеть от усмотрения соответствующего административного органа. Альтернативой может послужить возможность привлечения должностных лиц к дисциплинарной ответственности в судебном порядке, но необходимо учитывать, что такое регулирование выйдет за пределы механизмов защиты субъективных прав.

2. ОСНОВНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Административное «молчание» – это разновидность административного акта, естественно лишь в силу законодательной оговорки, которая получила статус (эквивалент) утвердительного решения, если речь о позитивном молчании. То есть административное «молчание» позволяет заявителю считать вопрос разрешенным и начать свою деятельность, как он сделал бы, если ему действительно было бы выдано разрешение. Ответственность за последствия осуществления такой деятельности конечно же падает на административный орган.

Применение принципа позитивного административного «молчания» имеет объективные ограничения: во-первых, обязательно нужно учитывать особенности административного регулирования, исключив некоторые практики, например, лицензирование отдельных видов деятельности, где позитивное «молчание» не является эффективным способом завершения административной процедуры, поскольку административное дело по характеру довольно сложное, и в такой ситуации применение молчаливого согласия может повлечь за собой серьезные последствия для публичных интересов; во-вторых, использование «молчание-согласие» административного органа целесообразно только в правоотношениях, где степень должностного усмотрения (дискреции) очень низка; в-третьих, также необходимо обратить внимание на то, что административное «молчание» по определенным делам не позволяет в полном объеме учесть интересы третьих лиц, которые при завершении административной процедуры важно иметь в виду.

² См., например, Predrag Dimitrijevic, Towards a New General Administrative Procedure Act In The Republic of Serbia, Facta Universitatis, Law and Politics, Vol. 8, № 1, 2010, с. 39 (работа доступна на сайте <http://facta.junis.ni.ac.rs/lap/lap2010/lap2010-02.pdf>).

Вышеуказанное представляет собой отрицательные стороны позитивной фикции. При использовании этого института преимуществом является полный объем защищенности прав заявителя. Но в таком случае о необходимости задуматься об интересах отдельных лиц, отдельных слоев общества, а иногда и всего общества, поскольку заявление может касаться и их интересов, было изложено выше.

Что касается воздействия административного молчания на конституционное право человека на надлежащее администрирование, прежде всего интересным является динамика развития армянского законодательства в регулировании в области указанных отношений. Так, конституционное право на надлежащее администрирование в Конституции РА было закреплено только в последней, вступившей в силу 22.12.2015 г. Конституции, ст. 50-ой, в ч. 1-ой: *«...каждый имеет право на беспристрастное, справедливое рассмотрение касающихся его дел административными органами в разумный срок»*. До закрепления вышеуказанной конституционной нормы, право на надлежащее администрирование было закреплено в Законе РА «Об основах администрирования и административном производстве», в котором и предусмотрено четко определенное регулирование о правовых последствиях при невыполнении рассмотрения дела в разумный срок. В связи с этим, считая необходимым обратить внимание на действующие правовые регулирования, интересно представить прежде всего действующее и предыдущее правовое регулирование Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве», и только после сравнительного анализа обратить внимание на воздействие административного молчания на реализацию конституционного права человека на надлежащее администрирование, и в этом контексте подчеркнуть те проблемы, которые наличествуют в сегодняшнем правовом регулировании в результате правоприменительной практики, представить те предложения, которые существенно смогут, с одной стороны, обеспечить реализацию конституционного права лица на надлежащее администрирование, связанного с административным молчанием, с другой стороны, обеспечить защиту прав других лиц на основании достигнутых правовых последствий административного молчания, связанного с публичным интересом.

Так, согласно ст. 48-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве», по действующей редакции до 02.12.2017 г., в случае непринятия административного акта в результате возбужденного на основании заявления административного производства в установленный законом срок, уполномоченным на то административным органом: а) административный акт считается принятым и заявитель может приступить к осуществлению соответствующего права, б) если заявление касается представления предусмотренного законом какого-либо документа, который связан с удостоверением или фиксированием какого-либо факта (рождение, смерть, отсутствие лица в данном месте и другие), то лицо, не получившее на основании заявления соответствующий акт или подавшее заявление для такого акта, освобождается от ответственности или обязанности, установленной законом за неимение этих документов.³

Вышеуказанное правовое регулирование в практике применялось и правоприменителями толковалось различным образом. В частности, в Административном суде РА единого подхода в отношении применения вышеуказанного правового регулирования не было, обусловленного обстоятельствами: считается ли во всех случаях административный акт принятым и административный орган в случае непринятия административного акта в

³ См. ст. 48, Закон РА «Об основах администрирования и административном производстве» / редакция 31.12.2004 г. – <https://www.arlis.am/>

установленный срок предоставить лицу соответствующий документ, обусловленного презумпцией принятия административного акта, или же существуют исключения, при наличии которых административный акт не считался бы принятым административным молчанием. С первого взгляда законодатель предусмотрел такое исключение только в отношении компетенции административного органа, то есть административное молчание предполагает принятие административного акта, если компетенция принятия такого акта относится тому административному органу, в который было подано заявление.

Однако **Кассационный суд РА**, обеспечивая единую практику, в своем вынесенном решении по делу **ВД/5557/05/08**⁴, обращаясь к толкованию ст. 48-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве», установил: «Вышеуказанное положение закона не может толковаться в качестве подтверждающей нормы принятия любого испрашиваемого акта. Запрашиваемый административный акт, а также запрашиваемое право должно основываться на основе закона, не нарушать права и свободы других лиц. Следовательно, частью содержания указанной нормы должна составить и правомерность запрашиваемого акта, только после утверждения наличия которого возможно будет заявить об административном акте и возникающем на его основе праве».

Вышеуказанным толкованием применение ст. 48-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве» по существу отвлекся от конкретной сущности фиктивного акта. На практике административное молчание больше не предполагало принятие административного акта, если принятие такого акта противоречило бы закону. То есть в любом случае предметом рассмотрения должна была стать правомерность такого акта, и только при правомерности такого акта установить принятие фиктивного акта.

Закреплением права надлежащего администрирования в Конституции РА возникла необходимость снова пересмотреть правовые регулирования в отношении административного молчания, поскольку данное Кассационным судом толкование не смогло бы на практике обеспечить применение конституционной нормы.

В этом контексте ст. 48-ая Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве» была отредактирована и в Законе ЗР-193-Н от 02.12.2017 г. была изложена следующим образом: «1. Если административный орган, уполномоченный принять административный акт, в результате возбуждения производства на основании представленного заявления, отвечающего требованиям п. «а», «д» и «е» ч. 1-ой ст. 31-ой настоящего закона, в установленный законом срок какого-либо решения не выносит, то административный акт считается принятым, и заявитель может начать реализацию соответствующего права, за исключением случаев, предусмотренных ч. 2-ой настоящей статьи. 2. Предусмотренный ч. 1-ой настоящей статьи административный акт не может считаться принятым, если он, согласно п. «д» ч. 1-ой ст. 62-ой настоящего закона, является ничтожным. 3. Если заявлением запрашивается принятие административного акта в отношении утверждения или установления определенного факта, устанавливаемые которым права лица, могут утверждать определенной формой документа, то не получивший документ лицо освобождается от той ответственности или обязательств, которые устанавливаются законом за неимение этого документа. 4. Административный орган, по своей инициативе или на основании соответствующего

⁴ См., Решение Административного суда по административному делу ВД/5557/05/08 от 30.12.2008 г. (текст решения доступен на сайте www.datalex.am).

заявления запрашиваемого лица, предоставляет установленный ч. 3-ей настоящей статьи документ после истечения срока принятия административного акта, не позднее, чем в течение 7 дней. 5. Правила VII раздела настоящего закона применяются в отношениях, связанных с положением компенсации возникшего ущерба вследствие непредоставления со стороны административного органа в установленный срок административного акта».⁵

Из вышеуказанной правовой нормы очевидно, что законодатель, обеспечивая эффективную реализацию закрепленного ст. 50-ой Конституции право на надлежащее администрирование, закрепил совершенно иной подход, чем дал Кассационный суд действующей до 02.12.2017 г. редакции ст. 48-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве». В частности, ст. 48-ая Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве» основательно закрепила **позитивное административное молчание** во всех случаях, устанавливая единственное **исключение для ничтожного акта**, то есть административный акт считается принятым, за исключением, если запрашивается ничтожный акт. Из указанного следует, что подобным правовым регулированием правомерность испрашиваемого административного акта больше не будет проверяться, а во всех случаях в установленный законом срок в случае непринятия какого-либо решения административный акт считается принятым и заявитель может начать реализацию соответствующего права, если заявление соответствовало требованиям, предъявленным п. «а», «д» и «е» ч. 1-ой ст. 31-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве».

Таким образом, ст. 48-ая Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве» обеспечила гарантированное ст. 50-ой Конституции реализацию права на надлежащее администрирование лица. С одной стороны, это направлено на **обеспечение рассмотрения заявления лица в установленный законом срок**, с другой стороны, направлено на **воспитание административных органов – несения неблагоприятных последствий при бездействии**. Однако, мы считаем, что подобное законодательное регулирование, направленное на обеспечение реализации права надлежащего администрирования лица, гарантированного ст. 50-ой Конституции, в правовом и практическом аспектах полна угрозами и проблемами.

Прежде всего нужно установить, что:

- не во всех случаях административное молчание должно предполагать принятие административного акта, позитивная фикция не должна относиться всех случаев;
- четко должны быть указаны те случаи, когда испрашиваемый административным молчанием административный акт не может считаться принятым.

В связи с этим интересна немецкое законодательство, в частности, в ст. 42-ой «а» Закона «Об административных процедурах» ФРГ говорится только о фиктивном разрешении, в частности, установлено, что заявление, предъявленное для получения разрешения, считается удовлетворенным после истечения того срока, который предусмотрен для принятия решения, если это предусмотрено правовой нормой и заявление достаточно ясное.

В той же статье в качестве общего срока установлен 3 месячный срок, если другими законами не предусмотрены иные сроки, в том случае, когда Законом РА «Об основах администрирования и административном производстве» установлен 30-дневный общий срок,

⁵ Закон РА «О внесении изменений в Закон РА «Об основах администрирования и административном производстве» /редакция от 02.12.2017 г. /ՀՕ-193-Ն/ – <https://www.arlis.am/>.

если другими законами не предусмотрены иные сроки.

Очевидно, что в немецком праве в результате бездействия административного органа, не исполнением рассмотрения заявления лица в течение установленных сроков, фикция применяется только в том случае, когда запрашивается **разрешение**. В то время как в ст. 48-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве» речь идет о запрашивании любого благоприятного административного акта. Однако здесь также есть проблема, связанная с избежанием возможных нарушений прав других лиц. Иными словами, разрешение также не может считаться принятым в любом случае, поскольку здесь тоже нужно учитывать права других лиц и устанавливать правовое регулирование таким образом, чтобы насколько возможно избежать нарушения прав других лиц.

Мы считаем, что существующие в нашей правовой системе правовые регулирования должны быть представлены таким образом, чтобы насколько возможно обеспечить закрепленное в ст. 50-ой Конституции право на надлежащее администрирование – избежать таких фиктивных актов, которые нарушат права других лиц, не будут вытекать из публичных интересов и приведут неуместным злоупотреблениям.

Обеспечивая уравнивленную реализацию вышеуказанных прав, мы считаем, что фиктивный акт не может считаться принятым в следующих случаях:

- *запрашиваемый административный акт затрагивает интересы третьих лиц, и они доминируют в отношении интересов заявителя;*
- *запрашиваемый благоприятный административный акт затрагивает общественный интерес, и он доминирует в отношении интересов заявителя.*

Мы считаем, что закреплением указанных принципов прежде всего не будет искажена сущность правового регулирования, закрепленного ст. 50-ой Конституции, одновременно обеспечит гарантию прав других лиц, закреплённых Конституцией, законами и международными договорами РА. Кроме этого, не надо также позволять, чтобы молчанием (бездействием) административного органа пострадал также общественный интерес, и придавая важность и закреплённому в ст. 50-ой Конституции праву заявителя, и общественному интересу, балансируя указанные отношения можно отдать приоритет доминирующему интересу и в этом контексте только считать фиктивный акт принятым или непринятым.

Так, до 2018 г. закреплённый ст. 50-ой Конституции **механизм реализации права надлежащего администрирования** – фикция была закреплена исключительно в ст. 48-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве», где речь была только о правовых последствиях непринятия административного акта в результате возбужденного на основании заявления административного производства в установленный срок и речь не относилась апелляционному производству. То есть в Законе, в апелляционном производстве, фикция не могла иметь место, и какое-либо исключение по этой части не было предусмотрено. Однако с развитием права современными тенденциями для максимального обеспечения реализации закреплённой в ст. 50-ой Конституции права на надлежащее администрирование, законодатель впервые в Налоговом кодексе РА закрепил **апелляционную фикцию** как исключение из общего правила. В частности, в ст. 442-ой Налогового кодекса было закреплено: «Представленные в Апелляционную комиссию налогового органа жалобы налоговый орган рассматривает и в отношении них принимает решения в течение 30 дней. Расчет срока, установленного настоящей частью, начинается с последующего дня записи в соответствующем органе письменной жалобы первого рабочего дня. В отдельных случаях

решением руководителя налогового органа указанный срок может быть продлен до 15 дней, о котором уведомляется заявитель. **В случае не дачи ответа в отношении жалобы в указанный срок, решение апелляционной комиссии налогового органа об удовлетворении жалобы считается принятым».**⁶

Сегодня государственная политика такова, что возникла необходимость создать действующие органы по рассмотрению жалоб, которые, с одной стороны, будут реализовывать более эффективную защиту прав лиц в течение более короткого времени рассмотрения дела с использованием наименьших способов, с другой стороны, разгрузят суды от рассмотрения таких дел, которые могли бы решиться апелляционным способом. Внедрение действенного апелляционного механизма наибольшим образом вытекает из интересов и государства, и лица, однако только в том случае, если наличествуют действенные определенные механизмы для рассмотрения апелляции. В этом контексте очевидно, что внедрением института апелляционной фикции в Налоговом Кодексе, максимальным образом в налоговой области, гарантируется реализация права на надлежащее администрирование лица, также в апелляционном производстве, заставляя административный орган провести апелляционное производство в течение установленного законом срока, а в случае бездействия обеспечить предполагаемое последствие для лиц, предъявивших заявление. В связи с этим немецкое право предусмотрело позитивную фикцию и в апелляционном производстве для всех случаев, следовательно, можно и в армянской правовой системе внедрить апелляционную фикцию, в случае которого также будут учитываться интересы общества и третьих лиц.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В правовом государстве социальная общественность получает определенно регламентированное изображение, которое характеризуется как общественный строй, а индивид становится субъектом права, его отношения с остальными членами общества получают природу определенно урегулированных правоотношений. Такое общество неизбежно должно иметь также конституционную систему, обеспечивающую непрерывный контроль конституционно урегулированных правоотношений, которая гарантирует функциональность ограничения власти правом.

В этом контексте необходимо рассмотреть законодательные урегулирования, обеспечивающие регламентацию поведения власти конституционным правом надлежащего администрирования, которые должны регламентировать эти общественные отношения таким образом, чтобы не нарушался баланс государство – общество. Нужно добросовестное уравнивание, которым, с одной стороны, обеспечится непосредственное действие конституционного права, с другой стороны, будет гарантирована защита прав других лиц.

Следует отметить, что при обращении внимания на законодательные регулирования, направленные на осуществление конституционного права на надлежащее администрирование, нужно учитывать, что если этим защищаем интерес лица, то интерес лица и общественный интерес не отделены друг от друга и, как правило, общественный интерес включает и личный интерес многих таким образом, что защита личного интереса одновременно является и защитой общественного интереса. Следует отметить также, что, хотя в конституционно-правовой гарантии надлежащего администрирования не указаны правомерность и законность личного

⁶ См. ст. 442, Налоговый Кодекс РА от 01.01.2018 г. – / <https://www.arlis.am/>.

или общественного интереса, однозначно понятно, что речь идет только о законных интересах, в противном случае, личные и общественные отношения могут противопоставляться друг другу и подвергаться опасности как общественные, так и личные интересы. То есть реализация и личных, и общественных отношений не должна подвергаться опасности безопасности государства и общества, здоровье и нравственность общественности, права и свободы других. Это тот основной принцип, охраной которого нужно обеспечить реализацию конституционного права человека на надлежащее администрирование, обеспечивая баланс.

Учитывая все вышеуказанное, обращая внимание на законодательные регулирования фикции, нами была сделана попытка предложить такое законодательное регулирование фикции, которым обеспечивая реализацию конституционного права надлежащего администрирования, можно законодательными регулированиями попытаться гарантировать тот баланс, которым не будет нарушен интерес общества и государства, не будут подвергаться опасности права и законные интересы других. С другой стороны, анализируя законодательные развития в Республике Армения, видя, что законодатель со временем обеспечил более широкое применение фикции, пытаюсь таким образом гарантировать гарантии прав лица в течение администрирования, воспитать государственные органы, не учел и не предусмотрел законодательных барьеров для тех случаев, когда в результате позитивной фикции может быть нарушен интерес общества и государства, могут нарушаться права и законные интересы других лиц, для позитивной фикции, как единственное исключение, устанавливая только отказ фикции в случае ничтожного административного акта. Однако лишь этого недостаточно, и данной статьей мы попытались представить такое предложение, которое, как, законодательное регулирование, наилучшим образом будет гарантировать реализацию конституционного права надлежащего администрирования, исключая нарушение прав и законных интересов других лиц, нарушение интересов общества и государства.

В чем заключается представленное в данной статье предложение?

Так, сегодняшнее правовое регулирование, закрепленное в Законе РА, следующее: «Статья 48-ая. Последствия непринятия административного акта в течение срока административного производства: 1. Если административный орган, уполномоченный принять административный акт, в результате возбуждения производства на основании представленного заявления, отвечающего требованиям п. «а», «д» и «е» ч. 1-ой ст. 31-ой настоящего закона, в установленный законом срок какого-либо решения не выносит, то административный акт считается принятым, и заявитель может начать реализацию соответствующего права, за исключением случаев, предусмотренных ч. 2 настоящей статьи; 2. Предусмотренный ч. 1-ой настоящей статьи административный акт не может считаться принятым, если он согласно п. «д» ч. 1-ой ст. 62-ой настоящего закона является ничтожным. 3. Если заявлением запрашивается принятие административного акта в отношении утверждения или установления определенного факта, установленные которым права лица, могут утверждать определенной формой документа, то не получившее документ лицо освобождается от той ответственности или обязательства, которые устанавливаются законом за неимение этого документа. 4. Административный орган, по своей инициативе или на основании соответствующего заявления запрашиваемого лица, установленный ч. 3-ей настоящей статьи документ предоставляет после истечения срока принятия административного акта, не позднее, чем в течение 7 дней. 5. Правила VII раздела настоящего закона применяются в отношениях связанных с положением компенсации возникшего ущерба вследствие непредоставления со стороны административного органа в

установленный срок административного акта».⁷

Следует отметить, что такое правовое регулирование действует в результате редакции ст. 48-ой того же Закона ЗР-193-Н от 02.12.17, поскольку в отношении предыдущего правового регулирования, в результате правового толкования, данного Кассационным судом РА, была искажена суть фикции. В этом контексте было законодательное изменение, которым закрепилась позитивная фикция, устанавливая исключение лишь то случае, когда запрошен ничтожный административный акт.

Наше предложение следующее: **сочетать позитивную и негативную фикцию**. В частности, констатировать, что не во всех случаях административное молчание должно предполагать принятие административного акта, позитивная фикция не должна относиться ко всем случаям, и четко указать те случаи, когда административным молчанием запрашиваемый административный акт не может считаться принятым.

В результате указанного можно в ст. 48-ой Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве», кроме случая непринятия фиктивного акта при запрашивании ничтожного административного акта, включить следующие случаи, когда фиктивный акт не может считаться принятым:

- **запрашиваемый административный акт затрагивает интересы третьих лиц, и они доминируют в отношении интересов заявителя;**
- **запрашиваемый административный акт затрагивает общественный интерес, и он доминирует в отношении интересов заявителя.**

Аннотация. Фикция, как действенный механизм, направленный на обеспечение конституционного права надлежащего администрирования, – серьезный импульс всей системе государственного управления: на основании заявления физического или юридического лица в области публичного права, осуществляя государственно-властную функцию, возможным образом обеспечить основные принципы администрирования, в противном случае достигнет то последствие, которое наиболее желаемое для заявителя. Указанное более чем должно насторожить любого должностного лица, действующего от имени государства и муниципалитета, возможным образом избегать фиктивных актов, поскольку такой акт может быть и неправомерным, однако адресат акта, имея право доверять этому акту, осуществит свои права, этим же обеспечивая несоразмерное уравнивание между его правами и интересами государства и муниципалитета.

Ամփոփագիր: Ֆիկցիան՝ որպես գործուն մեխանիզմ՝ ուղղված պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքի ապահովմանը, լուրջ զարկ է ամբողջ պետական կառավարման համակարգի համար՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի դիմումի հիման վրա հանրային իրավունքի ոլորտում իրականացնելով պետաիշխանական գործառույթ, հնարավորինս ապահովել վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, հակառակ պարագայում վրա կհասնի այն հետևանքը, որն ավելի ցանկալի է դիմումատուի համար: Նշվածն առավել քան պետք է զգոնություն հաղորդի պետության և համայնքապետարանի անունից գործող յուրաքանչյուր պաշտոնատար անձի՝ հնարավորինս խուսափել ֆիկտիվ ակտերից, քանզի նման ակտը կարող է լինել նաև ոչ իրավաչափ, սակայն ակտի հասցեատերը, ունենալով իրավունք վստահելու այդ ակտին, կիրականացնի իր իրավունքները՝ դրանով իսկ ապահովելով անհամաչափ հավասարակշռում իր իրավունքների և պետության ու համայնքապետարանի շահերի միջև:

Annotation. Fiction, as an effective mechanism aimed at ensuring the constitutional right of proper administration,

⁷ Закон РА «О внесении изменений в Закон РА «Об основах администрирования и административном производстве» /редакция от 02.12.2017 г. /ЗР-193-Н/ – <https://www.arlis.am/>.

is a serious impulse for the entire system of public administration: on the basis of an application by an individual or legal entity in the field of public law, while carrying out a state-authoritative function, it is possible to ensure the basic principles of administration, otherwise the consequence that is most desirable for the applicant will be achieved. The above should more than alert any official acting on behalf of the state and the municipality to avoid fictitious acts as much as possible, since such an act may be unlawful, but the addressee of the act, having the right to trust this act, will exercise his rights, thereby ensuring a disproportionate balance between its rights and interests of the state and municipality.

Ключевые слова: административный процесс, административное производство, административное молчание, позитивная и негативная фикция, фиктивный акт, конституционное право на надлежащее администрирование, бездействие административного органа.

Բանալի բառեր - վարչական վարույթ, վարչարարություն, վարչական լռություն, պոզիտիվ և նեգատիվ ֆիկցիա, ֆիկտիվ ակտ, պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունք, վարչական մարմնի անգործություն:

Keywords: Administrative process, administrative proceedings, administrative silence, positive and negative fiction, fictitious act, constitutional right of good administration, inaction of the administrative body.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2015 թ. դեկտեմբերի 6) // ՀՀՊՏ 2015.12.21/ Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118 [Электронный ресурс] // <https://www.arlis.am/>.
2. Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» (ընդունված է 2004 թ. փետրվարի 18-ին) ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317) [Электронный ресурс] // <https://www.arlis.am/>.
3. Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ/ 2017թ. դեկտեմբերի 2-ի խմբագրություն ՀՀՊՏ 2017.11.22/69(1344)// <https://www.arlis.am/>.
4. Թովմասյան Հ., Լուխթերիանդ Օ., Մուրադյան Գ., Պողոսյան Վ., Ռայմերս Վ., Ռուբել Ռ., Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք. Ձեռնարկ բուհերի համար, Երևան, 2011.
5. Թովմասյան Հ., Մուրադյան Գ., Թորոսյան Հ., Գրիգորյան Վ., Պողոսյան Վ., Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի վերաբերյալ, Երևան, 2015.
6. Ежегодник публичного права. 2016: Административный акт.
7. Predrag Dimitrijevic, Towards a New General Administrative Procedure Act In The Republic of Serbia, Facta Universitatis, Law and Politics, Vol. 8, № 1, 2010, с. 39 (работа доступна на сайте <http://facta.junis.ni.ac.rs/lap/lap2010/lap2010- 02.pdf>)

Այրապետова Մ. - Ведущий специалист экспертного аналитического отдела Правового консультативного управления Конституционного суда Республики Армения, аспирант третьего года обучения Российско-Армянского (Славянского) университета, эл. почта: milkgrig@gmail.com.

Статья представлена в редакцию 20.10.2023 г., отправлена на рецензию 20.10.2023 г., рецензенты: Помощник председателя конституционного суда РА, преподаватель кафедры гражданского права и гражданского процессуального права Российско-Армянского университета, кандидат юридических наук Оганесян Н. А. и доцент кафедры гражданского процесса Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина», г. Краснодар., к.ю.н., доцент Айрапетян Ю. В., принята к публикации: 15.01.2024.

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-26>

ՌԱՖԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս, ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Հայ-ռուսական համալսարանի դոկտորանտ

RAFIK KHANDANYAN

Senior Lecturer of the Department of Theory of Law and Constitutional Law of the Russian-Armenian University, Judge of the Administrative Court of Appeal of the Republic of Armenia, Candidate of Law, Associate Professor, Doctoral student of the Russian-Armenian University

РАФИК ХАНДАНЯН

Старший преподаватель кафедры теории права и конституционного права Российско-Армянского университета, судья административного апелляционного суда РА, кандидат юридических наук, доцент, докторант Российско-Армянского университета

ՌՈՂՂԱԿԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ «ՕԲՅԵԿՏ» ԵՎ «ԱՌԱՐԿԱ» ԵԶՐՈՒՅԹՆԵՐԸ ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

THE TERMS "OBJECT" AND "SUBJECT MATTER" OF DIRECT JUDICIAL CONTROL IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

ТЕРМИНЫ «ОБЪЕКТ» И «ПРЕДМЕТ» ПРЯМОГО СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РА

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետության ժամանակակից արդարադատությունում, ինչպես ցանկացած այլ օրենսդրությունում, «օբյեկտ» և «առարկա» հասկացությունները կարևոր դեր են խաղում հատկապես քրեական և վարչական դատավարության համատեքստում: Այս տերմինները, որոնք հաճախ օգտագործվում են դատական որոշումներում և գիտական աշխատություններում, ունեն որոշակի իրավական իմաստներ, բայց դրանց մեկնաբանությունն ու կիրառումը միշտ չէ, որ միատեսակ են:

Սույն հոդվածն ուղղված է Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայում և դոկտրինալ ուսումնասիրություններում «օբյեկտ» և «առարկա» տերմինների գործածության մանրակրկիտ վերլուծությանը: Ուսումնասիրության նպատակն է բացահայտել այս հասկացությունների սահմանման տարբեր մոտեցումներ, դրանց մեթոդաբանական հիմնավորումը, ինչպես նաև առաջարկություններ ներկայացնել տերմինաբանության օգտագործման մեջ երկիմաստությունը վերացնելու համար:

Հոդվածում հեղինակն անդրադառնում է քրեական և վարչական արդարադատության օրինակներին՝ վերլուծելով դատական վճիռները և գիտական աշխատությունները: Հեղինակի նպատակն է ոչ միայն նկարագրել ներկա իրավիճակը, այլև առաջարկություններ ներկայացնել ապագայում այս տերմինների ավելի հստակ և հետևողական օգտագործման համար:

Հիմնական հետազոտություն

1. Ընդհանուր դրույթներ

1.1. Ուսումնասիրության նպատակը

Դոկտրինում և դատական պրակտիկայում դատական վերահսկողության (նորմավերահսկողության) «օբյեկտ» և «առարկա» տերմինները երբեմն համարվում են համարժեք հասկացություններ. դատական վերահսկողության առարկա (օբյեկտ) ասելով՝ հեղինակը հասկանում է նորմատիվ իրավական ակտը¹:

Նորմատիվ իրավական ակտերի նկատմամբ դատական վերահսկողության կամ նորմավերահսկողության օբյեկտի և առարկայի հստակեցումը, դրանց հարաբերակցության ուսումնասիրությունն ունի կարևոր գործնական նշանակություն: Այս հասկացությունների բովանդակության հստակեցումը հնարավորություն կտա.

1) վերացնել դատական պրակտիկայում հասկացությունների խառնաշփոթը և դրանց կամայական օգտագործումը, միևնույն երևույթի մասին տարբեր տերմիններ օգտագործելու անհետևողականությունը.

2) հստակեցնել դատական վերահսկողության անվանումը՝ նորմավերահսկողություն, թե դատական վերահսկողություն:

1.2. Տերմինների միասնականությունը դատական պրակտիկայում

Դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի հարաբերակցության հստակեցումը կնպաստի դատավորների կողմից դատական ակտերում այս հասկացությունների միատեսակ օգտագործմանը:

ՀՀ վարչական դատարանի ակտերի համառոտ վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» հասկացությունների գործածման հարցում հետևողական չէ, նույնիսկ միևնույն դատական ակտում դատական վերահսկողության առարկան իրավաքիչորեն վիճարկվող ակտի իրավաչափությունն է, սակայն նույն դատական ակտի մեկ այլ հատվածում նշվում է, որ դատական վերահսկողության առարկան վարչարարությունն է: Հաջորդիվ կնշվի, որ վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» հասկացությունների օգտագործման հարցում անհետևողական է ոչ միայն ՀՀ վարչական դատարանը, այլ

¹ *Брежнев О. В.*, Некоторые проблемы взаимодействия Конституционного Суда России и органов конституционного правосудия субъектов Федерации // Конституционное и муниципальное право. 2014. № 9. С. 56-60, *Третьякова Е. Д.*, Соотношение правовой экспертизы и нормоконтроля (некоторые вопросы теории и практики) // Конституционное и муниципальное право. 2010. № 9. С. 51-53, *Носенко М. С.*, Оспаривание нормативных правовых актов в судах общей юрисдикции: дис. ... канд. юрид. наук. М.: 2001. С. 15.

նաև ՀՀ մյուս դատարանները, այդ թվում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի պալատները (այս մասին հաջորդիվ):

Ստորև կնշվի, որ նորմատիվ իրավական ակտը հանդիսանում է ոչ թե վերահսկողության առարկան, այլ օբյեկտը: Բացի դրանից՝ այս ինստիտուտի ճիշտ անվանումը կախված է նրանից, թե ինչն է համարվում դատական ստուգման օբյեկտ՝ իրավական նորմը, թե նորմատիվ իրավական ակտը:

1.3. Դատական ստուգման ինստիտուտի անվանման կապը ստուգման օբյեկտի հետ

Ինչպես նշվեց, այս ինստիտուտի անվանումը մեծապես կախված է նրանից, թե ինչն է համարվում դատական վերահսկողության օբյեկտը՝ նորմատիվ իրավական ակտը, թե իրավական նորմը: Այն հեղինակները, որոնք կարծում են, որ դատական վերահսկողության օբյեկտն իրավական նորմն է², ապա նրանք այս ինստիտուտը կարող են անվանել «դատական նորմավերահսկողություն»: Օրինակ՝ գերմանիայի վարչական դատավարության դասագրքերից մեկում հեղինակը վերահսկողության օբյեկտ է համարում իրավական նորմը, ուստի այդ ինստիտուտն անվանում է նորմավերահսկողություն³:

Եթե դատական վերահսկողության օբյեկտ է համարվում ոչ թե իրավական նորմն է, այլ նորմատիվ իրավական ակտը, ապա այս դեպքում քննարկվող ինստիտուտը պետք է անվանել նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության նկատմամբ դատական վերահսկողություն: Այսպես է վարվել ՀՀ օրենսդիրը, երբ ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլուխում դատական վերահսկողության օբյեկտ է համարել ոչ թե իրավական նորմերը, այլ նորմատիվ իրավական ակտը:

Ռուսական գիտության մեջ «նորմավերահսկողություն» տերմինը լայն տարածում չի ստացել. այն հազվադեպ է օգտագործվում նորմատիվ աղբյուրներում: Միննույն ժամանակ, ՌԴ Գերագույն դատարանի առանձին որոշումներում կարելի է հանդիպել այդ ձևակերպմանը⁴: Ընդ որում, ՌԴ Գերագույն դատարանը նորմատիվ իրավական ակտերը երբեմն անվանում է դատական վերահսկողության առարկա⁵ (ճիշտ կլիներ՝ դա անվանվեր՝ օբյեկտ), իսկ առանձին դեպքերում նորմավերահսկողության օբյեկտ է համարում իրավական նորմը⁶:

Դատական վերահսկողության օբյեկտի որոշման հարցը կապված է ոչ միայն իրավական այս ինստիտուտի անվանման հետ, այլ ունի ավելի խորքային նշանակությունը: Դատական վերահսկողության օբյեկտի հարցը, ըստ էության, վերաբերվում է վերահսկողության ձևական և բովանդակային (նյութական) կողմերին: Բանն այն է, որ իրավական նորմը վարքագծի մասին այն տեղեկությունն է, որն ամրագրվում է տարբեր իրավական ձևերում՝ իրավունքի պաշտոնական աղբյուրներում, այդ թվում՝ նորմատիվ իրավական ակտերում: Եթե դատական վերահսկողության օբյեկտ է համարվում զուտ իրավական նորմը, ապա դա նշանակում է, որ դատավորը ստուգում է միայն իրավական նորմի բովանդակային կողմը, իսկ դրա ամրագրման ձևի իրավաչափության հարցը կարծեք դուրս է մնում վերահսկողությունից: Մյուս

² Ярошенко Н. И., Конституционно-правовые основы организации и контрольной деятельности судебной власти в Российской Федерации. Пермь, 2011, с. 116.

³ Йорг Пуделька Административное право Германии. Том 2. Административно-процессуальное право. Берлин: Инфотропик Медиа, 2023. с. 116-118.

⁴ Беляев В. П., Умарова М. А., Судебный контроль в системе государственного контроля: общетеоретический формат, М., Юрлитинформ, 2021, с. 108.

⁵ Решения Верховного Суда РФ от 7 июня 2007 г. № ГКПИ07-303; от 26 ноября 2012 г. № АКПИ12-1337.

⁶ Определения Верховного Суда РФ от 16 июля 2002 г. № КА02-358; от 8 августа 2013 г. № АПЛ13- 340; от 11 декабря 2013 г. № 57-АПГ13-6 // СПС «КонсультантПлюс».

կողմից, նորմատիվ իրավական ակտը հնարավոր է դիտարկել ոչ միայն իրավական նորմի ամրագրման պաշտոնական ձև, այլև՝ ձևի և բովանդակության միասնության մեջ, ինչը հնարավորություն է տալիս դատարանին ստուգելու նորմատիվ իրավական ակտի ձևական և նյութական իրավաչափությունները:

Լիովին ընդունելի է տեսության մեջ առկա հետևյալ մոտեցումը.

«Իրավական նորմն իրավական ակտի միայն բովանդակային բաղադրիչն է: Մինչդեռ ստուգվում է ոչ միայն ակտի բովանդակությունը, այլև դրա ձևական բաղադրիչը, այսինքն՝ արտաքին ձևակերպման համապատասխանությունը սահմանված պահանջներին, ինչպես նաև ակտն ընդունելու իրավասությունը: Այն պնդումը, որ ստուգման է ենթակա միայն նորմը, ըստ էության, նշանակում է ժխտել նման ձևական չափանիշների ստուգման հնարավորությունը: Մինչդեռ նորմավերահսկողությունն ակտի ինչպես բովանդակության, այնպես էլ ձևի համապարփակ գնահատումն է»⁷:

Բացի այդ, իրավական նորմեր կարող են ամրագրվել իրավունքի տարբեր աղբյուրներում, օրինակ՝ նորմատիվ պայմանագրերում, մինչդեռ դատական վերահսկողության օբյեկտները պետք լինեն հնարավորինս որոշակիացված: Այդ որոշակիությանը հնարավոր է հասնել, եթե օրենսդրությամբ նշվում է, թե ո՞ր իրավունքի աղբյուրներում ամրագրված իրավական նորմերի իրավաչափությունը կարող է ստուգվել:

Նկատի ունենալով նշված հանգամանքը, առավել նպատակահարմար է օգտագործել ոչ թե «նորմավերահսկողություն», այլ «նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության նկատմամբ դատական վերահսկողություն» անվանումը: Միևնույն ժամանակ, եթե վերացարկվենք վերը նշված առանձնահատկություններից, ապա կարելի է նշել, որ «նորմավերահսկողություն» և «նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության նկատմամբ դատական վերահսկողություն» անվանումները ըստ էության վերաբերվում են նույն առարկային:

2. Դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկան» եզրույթների վերլուծությունը

2.1. Ընդհանուր դրույթներ

Դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» հասկացությունների գործածության հարցում անհետևողականություն է նկատվում ոչ միայն դատական որոշումներում, այլ նաև դոկտրինալ աղբյուրներում: Օրինակ՝ առանձին տեսաբաններ դատական նորմավերահսկողության առարկան կապում են իրավական ակտի օրինականության հետ, սակայն հաջորդ նախադասության մեջ նշում են. «ստուգման առարկան նորմատիվ և անհատական իրավական ակտերն են»⁸: Հարց է ծագում ստուգման առարկան նորմատիվ իրավական ակտի օրինականությունն է, թե՞ ինքնին նորմատիվ իրավական ակտն է:

Ընդունելի չէ նաև այն հեղինակների մոտեցումը, որոնք «նորմավերահսկողության օբյեկտն են համարում հանրային իրավահարաբերություններից բխող գործերով վարույթը»⁹:

⁷ *Евлоев И. М.*, О предмете и объекте судебного нормоконтроля // Российское право: образование, практика, наука, 2017, №1 (97). с. 25.

⁸ *Соколова А. И.*, Понятие и правовая природа института нормоконтроля // Вестник ОГУ, 2013, №3 (152)., с. 164.

⁹ *Старилов Ю. Н., Носова Ю. Б.*, Научно-практическая конференция «Применение Кодекса административного судопроизводства российской федерации: первый опыт и актуальные проблемы» (21-23 октября 2015 г.) // Журнал административного судопроизводства, 2016, №2, с. 79.

Վարույթը ոչ թե դատական վերահսկողության (նորմավերահսկողության) օբյեկտ է, այլ այդ վերահսկողությունն իրականացնելու դատավարական ձևը: Քննարկվող հարցը չպետք է շփոթել այն իրավիճակի հետ, երբ բարձր ատյանի դատարանը ստուգում է, թե առաջին ատյանի դատարանը վերահսկողություն իրականացնելիս արդյոք պահպանել է դատական վարույթն ներկայացվող օրենսդրական պահանջները:

ՀՀ վարչական դատավարությունում դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի հարաբերակցությունը պարզելու համար պետք է նախ անդրադառնալ այս հասկացությունները գործածող մյուս դատավարական իրավունքի ճյուղերին, որից հետո անդրադարձ կկատարվի վարչական դատավարությանը:

2.2. Դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» եզրույթները սահմանադրական և քրեական դատավարություններում

2.2.1. Սահմանադրական դատավարությունը: Սահմանադրական իրավունքում երբեմն առանց որևէ բացատրության նորմավերահսկողության օբյեկտ է համարվում «իրավական կարգավորման ոլորտում սահմանադրական օրինականության վիճակը»¹⁰, «սահմանադրական նյութա-իրավական հարաբերությունները, որոնք ծագում են ՌԴ Սահմանադրության պաշտպանության (պաշտպանության) հետ կապված (...)»¹¹: Նման մոտեցումները քիչ հանդիպող են, առավել շատ սահմանադրական դատական վերահսկողության օբյեկտը կամ առարկան կապվում է համապատասխան իրավական ակտերի և դրանց սահմանադրականության հետ:

Այսպես՝ սահմանադրական իրավունքի դոկտրինում առանձին հեղինակներ «վերահսկողության առարկա» ասելով՝ հասկանում են նորմատիվ իրավական ակտերը¹²: Օրինակ՝ Ա. Ն. Կոկոտովը նշում է, որ օրենքը համարվում է սահմանադրական դատական վերահսկողության առարկա¹³:

Այնուամենայնիվ հեղինակավոր սահմանադրագետների մեծ մասը նորմատիվ իրավական ակտերը համարում է ոչ թե դատական վերահսկողության առարկա, այլ՝ օբյեկտ¹⁴: Օրինակ՝ հայտնի սահմանադրագետ Ն. Վ. Վիտրուկը օրենքները, դրանց տեսականները և այլ իրավական ակտերը համարում է Սահմանադրական դատական վերահսկողության օբյեկտ¹⁵:

¹⁰ *Замотаева Е. К.*, Судебный нормоконтроль как способ разрешения конституционно-правовых споров в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. Наук, М., 2005, с. 57.

¹¹ *Молотов А. В.*, Абстрактный и конкретный судебный конституционный нормоконтроль в деятельности Конституционного Суда Российской Федерации: авто-реф. дис. ... канд. юрид. наук, Тюмень, 2003, с. 16.

¹² *Нарутто С. В.*, Компетенция Конституционного Суда Российской Федерации: проблемы регулирования и реализации // *Lex Russica*. 2014. № 7. С. 783-797, *Худолей К. М.*, Полномочия конституционного суда РФ: проблемы теории и практики конституционного правосудия // *Вестник Пермского университета, Юридические науки*, 2011., № 2, с. 71-84, *Бек О. А.*, Нормативный правовой акт как предмет судебного нормоконтроля // *Актуальные проблемы российского права*, 2007, №1., с. 391-394, *Тарибо Е. В.*, Акты судебного толкования права как предмет конституционного нормоконтроля // *Вестник ВГУ, Серия, Право*, 2018, № 3 (34), с. 45-50.

¹³ *Кокотов А. Н.*, Запросы судов в Конституционный Суд Российской Федерации в порядке части 4 статьи 125 Конституции Российской Федерации // *Журнал конституционного правосудия*, 2014, № 6, с. 1-6.

¹⁴ *Кряжков В. А., Лазарев Л. В.*, Конституционная юстиция в Российском Федерации, М.: 1998. с. 21, *Витрук Н. В.*, Виды производств в Конституционном Суде Российской Федерации // *Журнал конституционного правосудия*, 2009, № 6, с. 11-17, *Несмеянова С. Э.*, Конституционный Суд России: итоги работы и перспективы // *Российский юридический журнал*. 2012. № 3, с. 103-108, *Марченко М. Н.*, Судебное правотворчество и судебское право. М.: 2011, с. 20, *Шустров Д. Г.*, Учение о конституции: учебник, В 2 т. Т. 2. М.: Проспект, 2023, с. 477.

¹⁵ *Витрук Н. В.*, Конституционное правосудие, Судебно-конституционное право и процесс: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2005, с. 53-54.

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 11.10.2016 թվականի թիվ ՍԴՈ-1314 որոշմամբ վարչական դատավարությունում հատուկ վարույթները դասակարգել է՝ ըստ վերահսկողության օբյեկտների.

«Հատուկ վարույթի շրջանակում նախատեսված ընթացակարգերն օբյեկտիվորեն առանձնահատուկ են՝ ըստ դատական վերահսկողության օբյեկտների՝ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու, հավաքի անցկացման մասին համայնքի ղեկավարի որոշումների և գործողությունների իրավաչափությունը վիճարկելու, ընտրական իրավունքի պաշտպանության, դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու, անբողոքարկելի վարչական ակտերի հիման վրա հանրային իրավական դրամական պահանջներով գումարի բռնագանձման, անձնական տվյալների պաշտպանության, լիցենզիայի հետ կապված լիազոր մարմնի որոշումների իրավաչափությունը վիճարկելու, նորարի գործողությունների իրավաչափությունը վիճարկելու, ինչպես նաև դատավորների գնահատման հանձնաժողովի որոշումների վիճարկման վերաբերյալ գործեր»:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը մեկ այլ գործով, ցավոք, միևնույն օգտագործել է «դատական վերահսկողության առարկա» ձևակերպումը: Այսպես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 10.10.2017 թ. ՍԴՈ-1381 որոշման մեջ նշել է.

«Նախնական սահմանադրական վերահսկողության առարկա կարող են դառնալ ՀՀ մասնակցությամբ հորիզոնական իրավահարաբերություններ կարգավորող և պետության համար պարտավորություններ սահմանող նորմերը»:

Այս միտքը տերմինաբանական վերլուծության ենթարկելիս՝ պարզ է դառնում երկու հանգամանք: Նախ՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը «վերահսկողության օբյեկտ» ձևակերպման փոխարեն օգտագործում է «առարկա» տերմինը: Երկրորդ՝ վերահսկողության առարկա է համարում ոչ թե միջազգային պայմանագիրը, այլ իրավական նորմերը:

Դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» եզրույթների տարանջատման հարցում համեմատաբար առավել հետևողական են քրեական դատավարության գիտությունը և պրակտիկան:

2.2.2. Քրեական դատավարությունը: Քրեական դատավարության գիտության մեջ երբեմն մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» եզրույթներն օգտագործվում են որպես համարժեք նշանակություն ունեցող տերմիններ¹⁶, սակայն առավել ընդունված է այն մոտեցումը, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության (դատական երաշխիքների վարույթի) օբյեկտներն են հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների որոշումներն ու գործողությունները, իսկ դատական վերահսկողության առարկան՝ նշված սուբյեկտների որոշումների և գործողությունների օրինականությունը և հիմնավորվածություն է¹⁷:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը թիվ ՎԲ-22/08 քրեական գործով 23.05.2008 թ. որոշմամբ հստակ տարանջատել է դատական վերահսկողության օբյեկտը և առարկան.

¹⁶ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Հատուկ մաս, ԵՊՀ հրատ., 2019, էջ 328:

¹⁷ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն (մինչդատական վարույթ), Մաս 2, Հեղ. խումբ, Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Եր., Հրատ. «Տիգրան Մեծ», 2017, ..., Ավերիսյան Հ. Գ., Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության հիմնահարցեր, ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 163, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Հատուկ մաս, ԵՊՀ հրատ., 2003, էջ 253-254:

«Հեղափոխության մարմնի, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հեղափոխական գործունեություն իրականացնող մարմինների որոշումներն ու գործողությունները մինչդարձական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության օբյեկտ են, իսկ նշված սուբյեկտների որոշումների և գործողությունների օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը դատական վերահսկողության առարկա են»:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը մեկ այլ՝ թիվ ԱՐԴ1/0003/11/08 քրեական գործով 10.04.2009 թ. որոշմամբ նշել է.

«Նախաքննության մարմնի՝ քրեական հեղափոխումը դադարեցնելու կամ քրեական գործի վարույթը (վարույթի մասը) կարճելու վերաբերյալ որոշումները մինչդարձական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության **օբյեկտ են**, այդ որոշումների օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը՝ դատական վերահսկողության **առարկա**»:

Նշված գործերով, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը հստակ տարանջատել է դատական վերահսկողության օբյեկտը և առարկան. դատական վերահսկողության օբյեկտ են համարվել վարույթային համապատասխան ակտերը (որոշում, գործողություն, անգործություն), իսկ դատական վերահսկողության առարկա են համարվել վարույթային ակտերի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նույնպես այս հասկացությունների սահմանազատման հարցում նույնպես հետևողական չի եղել:

Նախ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 12.02.2010թ. թիվ ԵԿԴ/0081/11/09 գործով կայացրած որոշման մեջ նշել է.

«Մինչդարձական վարույթի նկատմամբ իրականացվող դատական վերահսկողությունը, սակայն, դատախազական հսկողության համեմատ ունի իր խնդիրներով պայմանավորված առանձնահատկություններ, որոնք իրենց հերթին պայմանավորում են վերահսկողության **օբյեկտի (առարկայի) (...)** տարբերությունները»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից «վերահսկողության օբյեկտ (առարկա)» ձևակերպման օգտագործումը այս հասկացությունների տարբերակման հարցում ստեղծում է անորոշություն: Ստեղծվում է տպավորություն, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն այդ հասկացությունները նույնացնում է:

Երկրորդ՝ եթե վերը նշված գործերով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը դատական վերահսկողության օբյեկտ էր համարել դատարանում վիճարկվող վարույթային ակտերը, ապա նույն ժամանակահատվածում մեկ այլ՝ թիվ ԵԿԴ/0060/11/10 քրեական գործով 05.11.2010 թ. որոշմամբ բողոքարկվող վարույթային ակտը (քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը) համարել է ոչ թե վերահսկողության օբյեկտ, այլ՝ դատական վերահսկողության առարկա:

«Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է՝ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը (...) կարող է արդյոք դատական վերահսկողության **առարկա** լինել: (...) **Քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը** դատական վերահսկողության **առարկա** հանդիսանալ չի կարող (...)» (Ընդգծումը՝ հեղ.):

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, հետագայում օրինակ՝ ստորագրություն չհեռանալու մասին խափանման միջոցի դատարան բողոքարկելու հարցը քննարկելիս, խափանման այս միջոցն անվանել է դատական վերահսկողության առարկա (տես ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԿԴ2/0009/11/19 գործով 27.12.2022թ. որոշումը):

Ընդունելի պետք է համարել ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի այն ժամանակահատվածի դիրքորոշումը, երբ նա դատական վերահսկողության օբյեկտ էր համարում վա-

րութային ակտերը, իսկ այդ ակտերի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը համարում էր վերահսկողության առարկա:

2.3. Դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» եզրույթների օգտագործումը ՀՀ վարչական դատավարությունում

2.3.1. ՀՀ դատական պրակտիկան: ՀՀ վարչական տարբեր ատյանների դատարանները դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» տերմինների օգտագործման հարցում հետևողական չեն: Այսպես՝ ՀՀ վարչական դատարանը թիվ ՎԴ/3309/05/17 վարչական գործով 16.04.2017 թ. որոշման մեջ նշել է. «դատական վերահսկողության օբյեկտն ընտրական հանձնաժողովի որոշումները կամ գործողությունները կամ անգործությունն են (...)», իսկ թիվ ՎԴ2/0194/05/23 վարչական գործով որոշման մեջ. «վարչական դատարանի վերահսկողության առարկան եզրափակված վարչարարությունն է»:

Այս երկու դատական ակտերի տերմինաբանական վերլուծությունից պարզ է դառնում հետևյալ հանգամանքը: Մի գործով ՀՀ վարչական դատարանը օգտագործել է դատարան վերահսկողության «օբյեկտ» տերմինը և որպես այդպիսին իրավացիորեն համարել է ընտրական հանձնաժողովի որոշումները, իսկ մյուս գործով՝ օգտագործվել է վերահսկողության «առարկա» տերմինը, և որպես այդպիսին համարվել է վարչարարությունը:

Դատական ակտերում տերմինների օգտագործման հարցում անփույթ մոտեցում է, երբ նույն դատական ակտում վերահսկողության առարկա է համարվում մի դեպքում, օրինակ վարչարարությունը, մեկ այլ դեպքում փաստաթղթերի իրավաչափությունը: Օրինակ՝ թիվ ՎԴ2/0099/05/23 վարչական գործով 16.03.2022թ. դատական ակտում նշվում է՝ «դատական վերահսկողության առարկա դարձնել (...) փաստաթղթի իրավաչափությունը», իսկ հաջորդիվ նույն դատական ակտում նշվում է. «վարչական դատարանի վերահսկողության առարկան վարչարարությունն է» կամ «դատական վերահսկողության առարկա դարձնել միջամտող վարչական ակտը»: Հարց է ծագում՝ դատական վերահսկողության առարկան վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափությունն է, թե հենց վիճարկվող վարչական ակտն է:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը վարչական գործերով «դատական վերահսկողության օբյեկտ» եզրույթը չի գործածում (այդ ձևակերպումը հանդիպում է դատավորների հատուկ կարծիքներում), սակայն բավականին հաճախ գործածում է «դատական վերահսկողության առարկա» եզրույթը, ընդ որում՝ այն օգտագործում է ոչ թե նույն, այլ տարբեր իմաստով: Այսպես՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը թիվ ՎԴ/1346/05/10 վարչական գործով 24.05.2013 թ. որոշմամբ նշել է. «(...) **վարչական ակտը**, որը վիճարկման հայցի հիման վրա հարուցված գործի քննության ընթացքում դառնում է դատական վերահսկողության **առարկա**», իսկ թիվ ՎԴ/1638/05/19 վարչական գործով 25.08.2022 թ. որոշմամբ իրավացիորեն դատական վերահսկողության առարկա է համարել ոչ թե վարչական ակտը, այլ վարչական ակտի իրավաչափությունը. «(...) ընթացակարգերն ուղղված են հայցվող բարենպաստ վարչական ակտի իրավաչափությունը հիմնավորող հանգամանքների բացահայտմանը, ուստի բոլոր այն դեպքերում, երբ **այդ վարչական ակտի իրավաչափությունը, հանդիսանալով դատական վերահսկողության առարկա**, ստուգվել է դատարանի կողմից, նման պայմաններում կրկնակի վարչարարության անհրաժեշտությունը բացակայում է»:

2.3.2. Վարչական իրավունքի դոկտրինը: Նախ նշենք, որ դատական վերահսկողության առարկան պետք է տարբերակել դոկտրինում օգտագործվող մեկ այլ հասկացությունից՝ նորմատիվ իրավական ակտերի վիճարկման գործերով դատական պաշտպանության առարկայից: Տեսության մեջ նշված գործերով դատական պաշտպանության առարկա ասելով

հասկացվում է դիմողի սուբյեկտիվ հանրային իրավունքները, օրենքով պաշտպանվող շահերը, կամ իրավունակությունը¹⁸:

Վարչական իրավունքի գիտության մեջ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության նկատմամբ ուղղակի դատական վերահսկողության (նորմավերահսկողության) օբյեկտի և առարկայի վերաբերյալ արտահայտվել են երկու խումբ մոտեցումներ:

Հեղինակների մի խումբը դատական վերահսկողության օբյեկտը և առարկան դիտում են համարժեք հասկացություններ, սակայն նախապատվություն են տալիս «դատական նորմավերահսկողության առարկա» ձևակերպմանը և նշում. «դատարանի նորմավերահսկողական գործունեության առարկան նորմատիվ իրավական ակտերն են»¹⁹:

Ուղղակի դատական վերահսկողության օբյեկտը և առարկան նույնացնելու դեպքում հեղինակները պետք է հստակեցնեն, թե ինչ ընդհանուր տերմինի միջոցով պետք է ցույց տալ, թե դատարանը վերահսկողության ենթական նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափությունը զրոյացնող ստուգելու է ստուգելու՝ հավասարազոր կամ բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտերին համապատասխանելու տեսանկյունից, թե նաև նորմատիվ իրավական ակտի ընդունման հիմնավորվածության կամ նպատակահարմարության տեսանկյունից:

Այս առումով ընդունելի է այն հեղինակների դիրքորոշումը, որոնք հստակ տարանջատում են վերահսկողության օբյեկտը և առարկան: Վերահսկողության օբյեկտ են համարում նորմատիվ բնույթի իրավական ակտերը, իսկ առարկան՝ այդ ակտի համապատասխանությունը բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտին: Այսպես՝ Ի. Մ. Եվլոևը նշում է.

«Դատական նորմավերահսկողության օբյեկտը պետք է ներառի նորմատիվ իրավական ակտերը (այդ թվում՝ նորմատիվային հատկություններ ունեցող մեկնաբանման ակտերը) և նորմատիվ համաձայնագրերը կամ դրանց մասերը: Ինչ վերաբերում է առարկային, ապա նորմավերահսկողություն իրականացնելիս դատարանին հետաքրքրում է այն, թե որքանով է ուսումնասիրվող ակտը (պայմանագիրը) համապատասխանում նորմատիվ իրավական ակտերի հիերարխիայում ավելի բարձր դիրք զբաղեցնող այլ փաստաթղթերին: Այսինքն՝ նորմավերահսկողության առարկան ոչ թե բուն նորմատիվ ակտն է կամ համաձայնագիրը, այլ դրանց համապատասխանությունն ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտերին»²⁰:

Դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի տարբերակումն ունի առավել խորքային (մեթոդաբանական) հիմնավորում: Եթե դատական վերահսկողությունը դիտարկենք որպես դատական ճանաչողություն, դատական ուսումնասիրություն, ապա այդ ճանաչողությունը պետք է ունենա օբյեկտ և առարկա:

2.3.3. Դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի տարբերակման մեթոդաբանական հիմնավորումը: Դատական վերահսկողության օբյեկտը և առարկան ըստ էության նույնն է ինչ դատական հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Այս հասկացությունները պետք է մեկնաբանել գիտական հետազոտության օբյեկտի և առարկայի լույսի ներքո:

Փիլիսոփայական և գիտական գրականության մեջ ուսումնասիրության օբյեկտը հասկացվում է որպես իրական գոյություն ունեցող աշխարհ կամ դրա մի մաս, որը գիտության կողմից ուսումնասիրվում է իր առարկան բացահայտելու համար, մինչդեռ առարկան գոյություն

¹⁸ Այս մասին տե՛ս *Немцева В. Б.*, Предмет судебной защиты по делам об оспаривании нормативных правовых актов // Вестник ОмГУ, Серия, Право, 2010, №3, էջեր 154–158:

¹⁹ Никитин С. В., Предмет судебного нормоконтроля в гражданском и арбитражном процессе // Журнал российского права, 2010, №2 (158), с. 72.

²⁰ *Евлоев И. М.*, О предмете и объекте судебного нормоконтроля // Российское право: образование, практика, наука, 2017, №1 (97), с. 27.

ունեցող աշխարհի որոշակի կողմն է՝ օրինաչափությունները: Գիտության նպատակն այդ օրինաչափությունների (հետազոտության առարկայի) ճանաչողությունն է: Իրավաբանական գիտության և դրա առանձին ճյուղերի օբյեկտը պետությունն է, իրավունքը, իրավահարաբերությունները, իրավախախտումները և այլ քաղաքական և իրավական երևույթները: Հենց նրանք են կազմում իրավաբանական գիտության օբյեկտի հիմքը: Իրաբանական գիտության առարկան որոշակի օրինաչափություններն են: Օրինակ՝ պետության և իրավունք տեսության առարկան պետության և իրավունքի ծագման և զարգացման օրինաչափություններն են²¹:

Այս տրամաբանությամբ ուղղակի դատական վերահսկողության օբյեկտը իրավական կյանքում գոյություն ունեցող այն իրավական ակտերն են, որոնց իրավաչափությունը կարող է ստուգվել դատարանի կողմից իսկ առարկան՝ այդ ակտերի իրավաչափությունն է՝ համապատասխանությունը ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտերին:

3. Եզրակացություններ

Իրավագիտության մեջ և դատական պրակտիկայում բացակայում է դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» եզրույթների գործածության միասնական մոտեցումը: ՀՀ դատարաններն, ընդհանուր առմամբ, հետևողական չեն այս հասկացությունների գործածության հարցում, նույնիսկ՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի միևնույն պալատը մի գործով դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի մեջ դնում է բովանդակային հստակ տարանջատում՝ վերահսկողության օբյեկտ համարելով ստուգման ենթակա վարութային ակտը, իսկ առարկա՝ դրա օրինականությունը, մեկ այլ գործով՝ վարութային ակտը համարում է ոչ թե օբյեկտ, այլ վերահսկողության առարկա:

ՀՀ դատարանների բառօգտագործումը պետք է լինի հստակ և հետևողական: Եթե ՀՀ դատարանները հիմք ընդունեն դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի տարբերակման դոկտրինալ մոտեցումը, ապա պետք է դատական ակտերում հստակ տարբերակեն դրանք:

ՀՀ վարչական դատավարությունում ուղղակի դատական վերահսկողության *օբյեկտն* այն նորմատիվ իրավական ակտերն են, որոնց իրավաչափության ստուգումը ենթակա է ՀՀ վարչական դատարանին, իսկ դատական վերահսկողության *առարկան*՝ այդ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունն է՝ համապատասխանությունն ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտերին:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում հեղինակի կողմից իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարությունում դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» հասկացությունների սահմանման դատական պրակտիկայի և դոկտրինալ մոտեցումների հանգամանալից վերլուծություն: Հոդվածում ընդգծվում են ՀՀ դատարանների կողմից այդ տերմինների օգտագործման խնդիրներն ու երկիմաստությունները, ինչպես նաև առաջարկվում են դրանց հստակեցման և միասնականացման ուղիներ՝ դատական որոշումների հետևողականությունն ու հստակությունն ապահովելու համար:

Հեղինակն առանձնացնում է վարչական դատավարությունում կարգավորող իրավական ակտերի նկատմամբ դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի տարբերակման մոտեցումների երկու հիմնական խումբ: Ըստ առաջին խմբի՝ դատական վերահսկողության օբյեկտն և առարկան համարվում են համարժեք հասկացություններ, սակայն ընդգծվում է «դատական վերահսկողության առարկա» ձևակերպման օգտագործման նախընտրությունը: Հեղինակների երկրորդ խումբը ձգտում է հստակ տարբերակել այս հասկացությունները, որտեղ վերահս-

²¹ Сырых В. М., История и методология юридической науки: учебник. - М.: Норма: ИНФРА-М, 2012, с. 31-32.

կողմից անարկան կարգավորող իրավական ակտերն են, որոնք ենթակա են դատարանի կողմից ստուգման, իսկ վերահսկողության առարկան դրանց օրինականությունն է՝ ավելի բարձր իրավական ուժ ունեցող ակտերին համապատասխան:

Հոդվածում հեղինակը առաջարկում է դոկտրինալ մոտեցում որդեգրել ՀՀ վարչական դատավարությունում դատական վերահսկողության օբյեկտի և առարկայի սահմանման նկատմամբ, ներառյալ դատական ակտերում այդ հասկացությունների հստակ տարբերակումը: Հեղինակը շեշտում է տերմինաբանության ճիշտ օգտագործման կարևորությունը դատական որոշումներում իրավական հստակություն և միանշանակություն ապահովելու համար:

Հոդվածի եզրակացությունը պարունակում է ՀՀ վարչական դատավարությունում դատական վերահսկողության «օբյեկտ» և «առարկա» եզրույթների կիրառման վերաբերյալ հիմնավոր եզրակացություններ և առաջարկություններ, ինչպես նաև ընդգծում է դատական պրակտիկայում միասնականության և հետևողականության պահպանման անհրաժեշտությունը՝ դատական ընթացակարգերի արդյունավետությունը բարելավելու և Հայաստանում քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունն ապահովելու համար:

Annotation. The author conducts a comprehensive analysis of judicial practice and doctrinal approaches to defining the concepts of "object" and "subject" of judicial control in the administrative proceedings of the Republic of Armenia. The article highlights the problems and ambiguities in the use of these terms by the courts of Armenia and proposes ways to clarify and unify them to ensure consistency and clarity in judicial decisions.

The author identifies two main groups of approaches to distinguishing the object and subject of judicial control in relation to normative legal acts in administrative proceedings. According to the first group, the object and subject of judicial control are considered equivalent concepts, but the preference is given to the formulation "subject of judicial control." The second group of authors seeks to clearly differentiate these concepts, where the object of control is considered to be normative legal acts that are subject to court scrutiny, while the subject of control is their lawfulness in accordance with acts possessing higher legal force.

In the article author proposes adopting a doctrinal approach to defining the object and subject of judicial control in administrative proceedings of Armenia, including a clear differentiation of these concepts in court decisions. The author emphasizes the importance of correct usage of terminology to ensure legal clarity and unambiguity in judicial rulings.

In conclusion, the article presents well-founded conclusions and recommendations regarding the application of the terms "object" and "subject" of judicial control in administrative proceedings of Armenia, and underscores the necessity of maintaining unity and consistency in judicial practice to improve the efficiency of judicial procedures and protect the rights and interests of citizens and organizations in Armenia.

Аннотация. Автор проводит обстоятельный анализ судебной практики и доктринальных подходов к определению понятий «объект» и «предмет» судебного контроля в административном судопроизводстве Республики Армения. В статье выделяются проблемы и неоднозначности в использовании данных терминов судами РА, а также предлагаются пути их уточнения и унификации для обеспечения последовательности и ясности в судебных решениях.

Автор выделяет две основные группы подходов к разграничению объекта и предмета судебного контроля в отношении нормативных правовых актов в административном судопроизводстве. По первой группе, объект и предмет судебного контроля считаются эквивалентными понятиями, но подчеркивается предпочтительность использования формулировки «предмет судебного контроля». Вторая группа авторов стремится к четкому разграничению данных понятий, где объектом контроля считаются нормативные правовые акты, которые подлежат проверке судом, а предметом контроля – их правомерность в соответствии с актами, обладающими более высокой юридической силой.

В статье автор предлагает принять доктринальный подход к определению объекта и предмета судебного контроля в административном судопроизводстве РА, включая четкое различие этих понятий в судебных актах. Автор подчеркивает важность правильного использования терминологии для обеспечения юридической ясности и однозначности в судебных решениях.

В заключение отметим, что статья содержит обоснованные выводы и рекомендации по применению терминов «объект» и «предмет» судебного контроля в административном судопроизводстве РА, а также подчеркивает необходимость соблюдения единства и последовательности в судебной практике для улучшения эффективности судебных процедур и обеспечения защиты прав и интересов граждан и организаций в Армении.

Բանալի բառեր – դատական վերահսկողություն, օբյեկտ, առարկա, դատական պրակտիկա, վարչական դատավարություն, նորմատիվ իրավական ակտեր, սահմանազատում, փարբերակումը, սահմանադրական իրավունք, քրեական դատավարություն, վարչական իրավունքի գիտություն:

Keywords: judicial control, object, subject, judicial practice, administrative proceedings, normative legal acts, delimitation, differentiation, constitutional law, criminal proceedings, administrative law science.

Ключевые слова: судебный контроль, объект, предмет, судебная практика, административное судопроизводство, нормативные правовые акты, разграничение, дифференциация, конституционное право, уголовное судопроизводство, наука административного права.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Մասնագիտական գրականություն՝

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Հատուկ մաս, ԵՊՀ իրատ., 2019, էջ 328:
2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն (մինչդատական վարույթ), Մաս 2, Հեղ. խումբ, գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Եր., Հրատ. «Տիգրան Մեծ», 2017, ..., Ավետիսյան Հ. Գ., Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության հիմնահարցեր, ԵՊՀ իրատ, 2010, էջ 163, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Հատուկ մաս, ԵՊՀ իրատ., 2003, էջ 253-254:
3. Брежнев О. В., Некоторые проблемы взаимодействия Конституционного Суда России и органов конституционного правосудия субъектов Федерации // Конституционное и муниципальное право, 2014, № 9, с. 56-60, Третьякова Е. Д., Соотношение правовой экспертизы и нормоконтроля (некоторые вопросы теории и практики) // Конституционное и муниципальное право, 2010, № 9, С. 51-53, Носенко М. С., Оспаривание нормативных правовых актов в судах общей юрисдикции: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001, с. 15.
4. Беляев В. П., Умарова М. А., Судебный контроль в системе государственного контроля: общетеоретический формат, М., Юрлитинформ, 2021, с. 108.
5. Витрук Н. В., Конституционное правосудие, Судебно-конституционное право и процесс: учеб. Пособие, 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2005, с. 53-54.
6. Евлов И. М., О предмете и объекте судебного нормоконтроля // Российское право: образование, практика, наука. 2017, №1 (97).
7. Замотаева Е. К., Судебный нормоконтроль как способ разрешения конституционно-правовых споров в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук, М.: 2005, с. 57.
8. Кокотов А. Н., Запросы судов в Конституционный Суд Российской Федерации в порядке части 4 статьи 125 Конституции Российской Федерации // Журнал конституционного правосудия, 2014, № 6, с. 1-6.
9. Йорг Пуделька Административное право Германии, Том 2, Административно-процессуальное право, Берлин: Инфотропик Медиа, 2023, с. 116-118.
10. Кряжков В. А., Лазарев Л. В., Конституционная юстиция в Российской Федерации, М.: 1998. С. 21, Витрук Н. В. Виды производств в Конституционном Суде Российской Федерации // Журнал конституционного правосудия, 2009, № 6, с. 11-17, Несмеянова С. Э., Конституционный Суд России: итоги работы и перспективы // Российский юридический журнал, 2012, № 3, с. 103-108, Марченко М. Н., Судебное правотворчество и судейское право, М.: 2011, с. 20, Шустров Д. Г., Учение о конституции: учебник. В 2 т. Т. 2. М.: Проспект, 2023, с. 477.

11. Молотов А. В., Абстрактный и конкретный судебный конституционный нормоконтроль в деятельности Конституционного Суда Российской Федерации: авто-реф. дис. ... канд. юрид. Наук, Тюмень, 2003, с. 16.
12. Никитин С. В., Предмет судебного нормоконтроля в гражданском и арбитражном процессе // Журнал российского права, 2010, №2 (158), с. 72.
13. Немцева В. Б., Предмет судебной защиты по делам об оспаривании нормативных правовых актов // Вестник ОмГУ. Серия, Право, 2010, №3, էջեր 154-158:
14. Нарутто С. В., Компетенция Конституционного Суда Российской Федерации: проблемы регулирования и реализации // Lex Russica, 2014, № 7, с. 783-797, Худoley К. М. Полномочия конституционного суда РФ: проблемы теории и практики конституционного правосудия // Вестник Пермского университета. Юридические науки, 2011, № 2, с. 71-84, Бек О. А. Нормативный правовой акт как предмет судебного нормоконтроля // Актуальные проблемы российского права, 2007, №1, с. 391-394, Тарибо Е. В., Акты судебного толкования права как предмет конституционного нормоконтроля // Вестник ВГУ, Серия: Право, 2018, № 3 (34), с. 45-50.
15. Сырых В. М., История и методология юридической науки: учебник. - М., Норма: ИНФРА-М, 2012, с. 31-32.
16. Стариков Ю. Н., Носова Ю. Б., Научно-практическая конференция «Применение Кодекса административного судопроизводства российской федерации: первый опыт и актуальные проблемы» (21-23 октября 2015 г.) // Журнал административного судопроизводства, 2016, №2, с. 79.
17. Соколова А. И., Понятие и правовая природа института нормоконтроля // Вестник ОГУ, 2013, №3 (152), с. 164.
18. Ярошенко Н. И., Конституционно-правовые основы организации и контрольной деятельности судебной власти в Российской Федерации, Пермь, 2011, с. 116.

Դատական որոշումներ¹

1. Решения Верховного Суда РФ от 7 июня 2007 г. № ГКПИ07-303, от 26 ноября 2012 г. № АКПИ12-1337.
2. Определения Верховного Суда РФ от 16 июля 2002 г. № КАС02-358, от 8 августа 2013 г. № АПЛ13- 340, от 11 декабря 2013 г. № 57-АПГ13-6 // СПС «КонсультантПлюс».

Խանդանյան Ռ. - Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս, ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Հայ-ռուսական համալսարանի դոկտորանտ, էլ. հասցե՝ rkhandanyan@yahoo.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 04.10.2023 թ., տրվել է գրախոսության 04.10.2023 թ., երաշխավորվել է Թ. Շաքարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-39>

ԵՓՐԵՄ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
*Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակման բաժնի պետ,
Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ*

YEPREM KARAPETYAN
*Head of the Division for Drafting of the Anti-Corruption Policy of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia,
Applicant at the Public Administration Academy of the Republic of Armenia*

ЕПРЕМ КАРАПЕТЯН
*Начальник отдела по разработке антикоррупционной политики Министерства юстиции Республики Армения,
соискатель Академия государственного управления Республики Армения*

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐԵՎԱՐՔՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

THE CONCEPT OF PUBLIC INTEGRITY

КОНЦЕПЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ДОБРОСОВЕСТНОСТИ

Ներածություն

Հանրային ծառայության համակարգում կոռուպցիայի կանխարգելման տեսանկյունից կենտրոնական տեղ է գրավում բարեվարքության համակարգը, որը ներպետական օրենսդրությունում հարաբերականորեն նոր երևույթ է:

Վերոգրյալով պայմանավորված, ինչպես նաև հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներպետական դոկտրինալ աղբյուրներում բարեվարքության համակարգին անդրադարձը շատ չէ՝ էական նշանակություն է ստանում բարեվարքության եզրույթի բովանդակության բացահայտումը և հասկացության սահմանումը:

Նշվածը գործնականում կարող է օգտակար լինել բարեվարքության համակարգի հետագա բարելավման և օրենսդրական փոփոխությունների իրականացման համատեքստում՝ բարեվարքության համակարգի տարրերի շրջանակը հստակեցնելիս և դրանց օրենսդրական կարգավորումները սահմանելիս:

Ուստի սույն հոդվածի շրջանակում ուսումնասիրվել են բարեվարքության բովանդակության հիմնական տարրերը և առաջարկվել է օրենսդրորեն սահմանել հանրային բարեվարքության հասկացությունը՝ համապատասխան ձևակերպմամբ:

Հիմնական հետազոտություն

Հայրենական օրենսդրությունում «Բարեվարքություն» եզրույթը համեմատաբար նոր է, իսկ հայրենական իրավագիտության դոկտրինալ աղբյուրներում բարեվարքության բովանդակությունը բացահայտող աշխատանքները՝ սակավաթիվ: Հաշվի առնելով նշվածը և միևնույն ժամանակ գիտակցելով, որ կոռուպցիայի կանխարգելման շրջանակում բարեվարքությունն ունի էական նշանակություն կարևոր է սույն եզրույթի բովանդակության, ինչպես նաև բարեվարքության համակարգի ուսումնասիրությունը:

Բարեվարքության բովանդակության բացահայտման տեսանկյունից նախևառաջ կարևոր է հասկանալ, թե որտեղից է այս եզրույթն առաջացել և ինչ է բնորոշել:

«Բարեվարքություն» հասկացությունը բացատրական բառարաններում նկարագրվում է որպես հատուկ բարոյական արժեքների կանոններին հավատարմություն¹, ազնիվ լինելու և բարոյական ամուր սկզբունքներ ունենալու որակ, որն անձը հրաժարվում է փոխել, ամբողջականություն², իսկ որպես հոմանիշ կիրառվում են ազնվություն, արժանապատվություն, վստահելիություն բառերը: Բարեվարքությունը բնորոշվում է որպես «աշխատանքային պարտականությունները ազնվորեն, բարեխղճորեն, առանց կոռուպցիայի կատարում, աշխատանքային հարաբերությունների մեջ օրինավոր, պարկեշտ վարքագծի դրսևորում»³:

Բարեվարքության հասկացությունը ունի լատինական ծագում: Լատիներենում սույն եզրույթը ծագել է «*integer*» (ամբողջական) արմատից, որն ուղիղ իմաստով նշանակել է «ամբողջություն», «ամբողջական», իսկ փոխաբերական իմաստով մաքրություն, անկեղծություն, ճշմարտացիություն և այլն⁴:

Կարելի է ասել, որ ընդհանուր առմամբ «բարեվարքություն» հասկացությունը, որն ունի լատինական ծագում, կիրառվում է նկարագրելու անձի բարոյական, իր սկզբունքներին հավատարիմ, ազնիվ և արժանապատիվ վարքագիծը:

Ինչ վերաբերում է բարեվարքության եզրույթի կիրառությանը օրենսդրությունում, ապա այն նկարագրվում է որպես հանրային իշխանության մարմիններում պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց պարտականություններն իրականացնելիս օրինակելի վարքագծի դրսևորում:

Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀՀԿ) կողմից հանրային բարեվարքությունը նկարագրում է որպես «հետևողական հավասարեցում և հավատարմություն, ընդհանուր էթիկական արժեքներ, սկզբունքներ և նորմեր ուղղված հանրային ոլորտում հանրային շահը մասնավոր շահից կարևորելու և հանրային շահին առաջնահերթություն տալու համար»⁵:

Ընդ որում, ՏՀՀԿ կողմից հանրային ոլորտի տակ հասկացվում է օրենսդիր, գործադիր, դատական և վարչական մարմինները, դրանցում պաշտոն զբաղեցնող անձինք, անկախ այն հանգամանքից նրանք նշանակված են կամ ընտրված, վարձատրվում են կամ ոչ, զբաղեցնում են ժամանակավոր, թե մշտական պաշտոն, գտնվում են կառավարման կենտրոնական ապարատում, թե այլ մակարդակում: Հանրային ոլորտը կարող է ներառել նաև հանրային

¹ Տե՛ս «Merriam-Webster» dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/integrity>:

² Տե՛ս «Cambridge dictionary», <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/integrity>:

³ Տե՛ս Լեզվի կոմիտեի պաշտոնական կայքը, <https://www.langcom.am/%D5%A2%D5%A1%D6%80%D5%A5%D5%BE%D5%A1%D6%80%D6%84%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6/>:

⁴ Տե՛ս Քաղաքացիական ծառայության պաշտոնի անձնագրով նախատեսված գործառույթների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կոմպետենցիաներ, «Բարեվարքություն», <https://www.gov.am/am/announcements/item/346/>:

⁵ Տե՛ս «OECD recommendation of the council on public integrity» 2017, էջ 3, <https://www.oecd.org/gov/ethics/OECD-Recommendation-Public-Integrity.pdf>:

կազմակերպությունները, պետական մասնակցությամբ, հանրային և մասնավոր գործընկերությամբ կազմակերպությունները և դրանցում պաշտոն զբաղեցնող անձանց, ինչպես նաև այն պաշտոնյաներին և կազմակերպություններին, որոնք մատուցում են հանրային բնույթի ծառայություններ: Նշվածները որոշ երկրներում կարող են պատվիրակվել մասնավոր ոլորտին կամ ֆինանսավորվել մասնավոր աղբյուրներից:

ՏՀԶԿ կողմից տրվող հասկացության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ միջազգային այս կառույցը բարեվարքությունը դիտարկում է որպես համակարգ, այլ ոչ սոսկ որպես առանձին երևույթ կամ եզրույթ: Կարելի է ասել, որ ՏՀԶԿ կողմից տրված բնորոշման համատեքստում բարեվարքությունը մի համակարգ է, որը ներառում է հանրային ոլորտում պաշտոնատար անձանց վարքագծի այնպիսի դրսևորում ապահովելուն, որի շրջանակում կապահովվի հանրային շահի գերակայությունը մասնավոր շահի նկատմամբ:

Միավորված ազգերի կազմակերպության թմրամիջոցների և հանցավորության դեմ պայքարի գրասենյակի կողմից հանրային ոլորտի բարեվարքությունը կամ հանրային բարեվարքությունը նկարագրելիս նշվում է, որ այն վերաբերում է հանրային ոլորտում առկա լիազորությունների և ռեսուրսների արդյունավետ և ազնիվ օգտագործմանը և հետապնդում է հանրային նպատակների իրականացում⁶: Բացի այդ, հանրային ոլորտում ակնկալվում է, որ կպահպանվեն թափանցիկության, հաշվետվողականության, արդյունավետության և կոմպետենտության վերաբերյալ հատկանիշները: Հենց ՄԱԿ-ի աշխատակիցներին ներկայացվում է բարեվարքության կանոնները պահպանելու պահանջ, իսկ բարեվարքությունը նկարագրվում է որպես աշխատակցի կարգավիճակին և աշխատանքի վրա ազդեցություն գործող ցանկացած հարցի վերաբերյալ անկողմնակալություն, ազնվություն, արդարություն, հավատարմություն և ճշմարտացիություն դրսևորելուն⁷:

Մի շարք տեսական աղբյուրներում անդրադարձ է կատարվում բարեվարքության ոչ միայն հանրային բաղադրիչին, այլև մասնավոր բարեվարքության խնդրին:

Ըստ Պատրիկ Դոբելի՝ պաշտոնատար անձանց կողմից ցանկացած որոշման կայացում պահանջում է փոխզիջում պաշտոնավարման, արդյունավետության և անձնական գնահատում իրականացնելու տեսանկյունից⁸: Իսկ անձնական բարեվարքությունը, ըստ նրա, հանդիսանում է անձի կողմից պարտավորություններ ստանձնելու և իր գործողություններն ու վարքագիծը այդ պարտավորություններին համապատասխանեցնելու կարողություն: Միաժամանակ հանրային իշխանությունը ենթադրում է, որ այդ մարմիններում պաշտոն զբաղեցնող անձինք իրենց վարքագիծը պայմանավորում են սահմանված ընթացակարգերով և չափանիշներով և իրենց լիազորությունները հաշվետու կերպով իրականացնում են այդ չափանիշների հաշվառմամբ⁹:

Ընդհանուր առմամբ հեղինակի կողմից առանձնացվում են հանրային ծառայողների կողմից ցուցաբերվող վարքագծի հիմնական դրսևորումները: Առաջին, հանրային ծառայողները պետք է պահպանեն կառավարության գործունեության հիմնական սկզբունքները: Երկրորդ, անձինք համաձայնվում են ստորադասել իրենց սեփական վարքագիծը գործող օրենսդրու-

⁶ Տե՛ս UNODC, “Knowledge tools for academics and professionals, UNODC Module Series on Integrity and Ethics”, p.8 https://grace.unodc.org/grace/uploads/documents/academics/Integrity_and_Ethics_Module_13_Public_Integrity_and_Ethics.pdf:

⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

⁸ Տե՛ս J. Patrick Dobel “Integrity in the Public Service” “Public Administration Review”, 1990 https://www.researchgate.net/publication/275871995_Integrity_in_the_Public_Service

⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 356:

թյուններով և կարգավորումներով սահմանված ընթացակարգերի վերջնարդյունքների հետ: Երրորդ, անձինք համաձայնվում են լինել հաշվետու համապատասխան իշխանություններին և լայն հասարակությանը: Չորրորդ, անհատները պետք է լինեն ազնիվ իրենց կողմից ներկայացվող հաշվետվություններում: Հինգերորդ, նրանք պետք է փորձեն գործել կոմպետենտ և արդյունավետ՝ սահմանված նպատակներին հասնելու համար: Եվ վերջապես անձինք համաձայնում են օգտագործել հանրային միջոցները հոգուտ հանրային շահի և ոչ թե իրենց անձնական նպատակների համար:

Վերոգրյալի համատեքստում հեղինակն անդրադարձ է կատարում նաև հանրային բարեվարքության համակարգին՝ առանձնացնելով դրա շրջանակում հիմնական պարտավորությունները՝ հանրությանը և իշխանություններին հաշվետու լինելը, պետական ռեժիմի արժեքները պահպանելը, սահմանված նպատակներին հասնելու նպատակով ինստիտուտներ և կառուցակարգեր կառուցելը և հարգելը, շահագրգիռ կողմերի ազնիվ և համարժեք մասնակցությունը գործընթացներին ապահովելը, ծրագրերը և ռազմավարությունները կոմպետենտորեն իրականացնելը, կառավարումն արդյունավետորեն իրականացնելը, ծրագրերի և քաղաքականությունների իրականացման գործում հանրության և այլ մասնակիցների մասնավոր հետաքրքրվածությունը այնպես ապահովելը, որ ծրագրի հիմնական նպատակները չձախողվեն¹⁰:

Հուբերտն, անդրադառնալով բարեվարքության հասկացության վերաբերյալ առկա մոտեցումներին, նշում է, որ հանրային կառավարման տեսանկյունից բարեվարքությունը կառավարման որակն է, որը համապատասխանում է բարոյական արժեքներին և նորմերին: Նշվածը ներառում է հետևողականությունը, համախմբվածությունը և օրինականությունը: Ընդ որում, ըստ Հուբերտի՝ բարեվարքության բնորոշման մեջ կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում արժեքները և հանրային բնույթի արժեքները, որոնք կառավարման կարևոր որակներից են¹¹:

Այսպիսով, «բարեվարքություն» եզրույթի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրա շրջանակում ներառվում են անհատի, անձանց խմբի կողմից դրսևորվող վարքագծի ներքին և արտաքին կողմերը և դրանց համապատասխանությունը առկա արժեքային տարբեր համակարգերին: Ինչ վերաբերում է հանրային բարեվարքությանը, ապա պետք է ընդգծել, որ այն պետական կառավարման շրջանակում պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորվող վարքագծի կարգավորումն է:

Միաժամանակ, հայրենական դոկտրինայի աղբյուրներում քիչ է անդրադարձ կատարվել բարեվարքության բովանդակությանը իրավական տեսանկյունից: Նշված հասկացության սահմանումը տեսական մակարդակում կարևոր է բարեվարքության տարրերի բացահայտման, դրանց շրջանակի հստակեցման տեսանկյունից: Ուստի ամփոփելով առկա ընդհանուր մոտեցումները՝ առաջարկվում է հանրային բարեվարքության հետևյալ հասկացությունը:

«Հանրային բարեվարքությունը էթիկական արժեքների, սկզբունքների և նորմերի համակարգ է, որն ապահովում է հանրային իշխանության մարմիններում պաշտոն զբաղեցնող անձանց կողմից իրենց լիազորություններով պայմանավորված և կարգավիճակից բխող գործառույթների անկողմնակալ, ազնիվ և արդարացի իրականացումը, հաշվետվողականությունը և թափանցիկությունը, հանրային շահի գերակայությունը մասնավոր շահի նկատմամբ»:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 363:

¹¹ Տե՛ս L. Huberts T. Strüwer “Integrity Violations and Corruption in Western Public Governance: Empirical Evidence and Reflection from the Netherlands”, 2018, “Public Integrity” p. 132, <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/10999922.2017.1350796?needAccess=true&role=button>:

Սույն հասկացությամբ բարեվարքությունը բնորոշվում է որպես համակարգ, որն ամրագրված է էթիկական արժեքների սկզբունքների և նորմերի տեսքով: Նշվածը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ, մեր կարծիքով, հանրային բարեվարքությունը չի կարող լինել սոսկ արժեքների համակարգ, այն պետք է ամրագրված լինի տարբեր իրավական ակտերում՝ նաև վարքագծի կանոնների տեսքով: Նշված կանոնները պետք է ապահովեն հանրային իշխանության մարմիններում հանրային շահի գերակայությունը մասնավոր շահի նկատմամբ, այն է՝ պաշտոնատար անձանց վարքագիծը և գործողությունները պետք է ուղղված լինեն հանրային շահի ապահովմանը: Միաժամանակ, դրանք պետք է ուղղված լինեն պաշտոն զբաղեցնող անձանց գործունեության թափանցիկությունը և հաշվետվողականությունը, ինչպես նաև նրանց կողմից իրենց լիազորությունների անկողմնակալ իրականացումն ապահովելուն:

Հարկ է նշել, որ Հայաստանի իրավական համակարգում հանրային բարեվարքության վերաբերյալ կարգավորումներ սահմանվել են վերջին տարիներին: Մասնավորապես, 2018 թվականի մարտի 23-ին ընդունվեց «Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը¹² (այսուհետ՝ Օրենք), որում առաջին անգամ ամրագրվեց բարեվարքության համակարգը: Օրենքի 5-րդ գլուխը վերնագրված է «Բարեվարքության համակարգը», իսկ նշված գլխում զետեղված 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ բարեվարքության համակարգը ներառում է՝

- վարքագծի սկզբունքները և դրանցից բխող վարքագծի կանոնները (այդ թվում՝ պաշտոնեական (ծառայողական) պարտականությունների իրականացման հետ կապված նվերներ ընդունելու սահմանափակումների վերաբերյալ),
- անհամատեղելիության պահանջները,
- այլ սահմանափակումները,
- շահերի բախումը:

Օրենքի 6-րդ գլխով կարգավորվում են գույքի, եկամուտների, շահերի և ծախսերի հայտարարագրման հետ կապված հարաբերությունները: Այսպիսով՝ հայտարարագրման հետ կապված հարաբերությունները օրենսդիրն առանձնացրել է բարեվարքության համակարգից՝ այն դիտարկելով առանձին: Սակայն նման մոտեցման տրամաբանությունը պարզ չէ: Մասնավորապես, ինչպես արդեն նշվել է վերևում, հանրային բարեվարքությունը ներառում է պաշտոնատար անձանց հաշվետվողականությունը և գործունեության թափանցիկությունը, ինչպես նաև հանրային շահը մասնավոր շահից տարանջատելու պարտականությունը: Հայտարարագրման համակարգի գոյությունը ինքնին ուղղված է վերագրյալի իրականացմանը և բխում է հենց բարեվարք պաշտոնատար անձի ձևավորման անհրաժեշտությունից: Նման պայմաններում առաջարկվում է «Հանրային ծառայության մասին» օրենքում համապատասխան փոփոխությունների միջոցով լուծել առկա խնդիրը, հայտարարագրման համակարգը ևս ներառելով բարեվարքության ընդհանուր համակարգում:

Անդրադառնալով նվերների ընդունման սահմանափակումների վերաբերյալ կարգավորումներին, հարկ է նշել, որ Օրենքի 21-րդ հոդվածում այն չի ներկայացվում որպես բարեվարքության համակարգի տարր, այլ դիտարկվում է վարքագծի կանոնների համատեքստում: Մինչդեռ, առկա օրենսդրական կարգավորումների և վարքագծի կանոնների և նվերների ընդունման սահմանափակումների հարաբերակցությունից պարզ է դառնում, որ դրանք չեն կարող նույնանալ և քննարկվող երկու իրավահարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված կարգավորումները պետք է ներկայացվեն որպես բարեվարքության համակարգի առանձին և միմյանցից անկախ տարրեր:

¹² Ընդունվել է 2018 թվականի մարտի 23-ին: ՏՃՆ ՀՀՊՏ 2018.03.29/24(1382), Գլուխ 5:

Եզրակացություն

Այսպիսով կարելի է նշել, որ հանրային բարեվարքության համակարգն էթիկական արժեքների, սկզբունքների և նորմերի համակարգ է, որը հանդիսանում է կոռուպցիայի կանխարգելման կենտրոնական բաղադրիչներից մեկը: Հանրային բարեվարքությունը ապահովում է հանրային իշխանության մարմիններում պաշտոն զբաղեցնող անձանց կողմից իրենց լիազորություններով պայմանավորված և կարգավիճակից բխող գործառույթների անկողմնակալ, ազնիվ և արդարացի իրականացումը, հաշվետվողականությունը և թափանցիկությունը, հանրային շահի գերակայությունը մասնավոր շահի նկատմամբ:

Հանրային բարեվարքության համակարգի տարրերը ստացել են օրենսդրական ամրագրում, իսկ դրանցով սահմանված պահանջների խախտումը հանգեցնում է պատասխանատվության միջոցների կիրառման:

Միաժամանակ, հանրային բարեվարքության համակարգի տարրերի ներկայիս օրենսդրական շրջանակն ունի որոշակի հստակեցման և վերանայման կարիք, ինչն ըստ էության փոխկապակցված է հանրային բարեվարքության բովանդակության ամբողջական բացահայտման և սահմանման անհրաժեշտության հետ:

Ամփոփագիր: Հանրային ծառայության ոլորտում բարեվարքության հասկացության ուսումնասիրությունը էական նշանակություն ունի ՀՀ իրավական համակարգում իրականացվող հակակոռուպցիոն ոլորտի փոփոխությունների տեսանկյունից՝ դրանց համակարգվածությունը ապահովելու, իրականացվող փոփոխությունների տեսական հիմքն ապահովելու և բարեվարքության համակարգի շրջանակը հստակեցնելու առումներով:

Նշվածը առավել կարևորվում է նաև այն առումով, որ ներպետական դոկտրինալ աղբյուրներում բարեվարքության վերաբերյալ ուսումնասիրությունները սակավաթիվ են, իսկ բարեվարքության հասկացությունը բացահայտված չէ իր ամբողջական բովանդակությամբ: Այս համատեքստում օրենսդրական վերաբերելի կարգավորումները նորություն են հայաստանյան իրականությունում, և օրենսդրական մակարդակում ևս առկա է հստակության ապահովման անհրաժեշտություն:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ, հողվածի շրջանակում վեր են հանվել բարեվարքության եզրույթի վերաբերյալ միջազգային վերաբերելի փաստաթղթերում տրված ձևակերպումները: Միաժամանակ ուսումնասիրվել են բարեվարքության բովանդակության հիմնական տարրերը, որոնք բացահայտվել են մի շարք տեսաբանների աշխատություններում:

Ամփոփելով վերոնշյալ մոտեցումները՝ հողվածի շրջանակում առաջարկվում է օրենսդրորեն սահմանել հանրային բարեվարքության հասկացությունը՝ համապատասխան ձևակերպմամբ:

Միաժամանակ, ուսումնասիրելով բարեվարքության համակարգը, որի շրջանակները ամրագրված են «Հանրային ծառայության մասին» օրենքով, պարզ է դառնում, որ այն ունի որոշակիորեն վերանայման կարիք:

Մասնավորապես, հիշյալ օրենքի շրջանակում հայտարարագրման ինստիտուտը ներկայացվում է բարեվարքության համակարգից զատ՝ մինչդեռ հայտարարագրման ինստիտուտի հիմքում դրվող և հետապնդվող նպատակից պարզ է դառնում, որ այն պետք է ընդգրկվի բարեվարքության համակարգի ներքո:

Բացի դրանից՝ առաջարկվում է պաշտոնեական (ծառայողական) պարտականությունների իրականացման հետ կապված նվերների ընդունման սահմանափակումները դիտարկել որպես բարեվարքության համակարգի առանձին տարր՝ այն անջատելով վարքագծի կանոններից:

Annotation. The study of the concept of integrity in the scope of public service is essential from the point of view of the anti-corruption reforms implemented in the RA legal system, in order to ensure their coordination, to provide the theoretical basis of the implemented changes and to clarify the framework of the integrity system.

This is even more important from the point of view that there are few studies on integrity in domestic doctrinal sources, and the concept of integrity is not revealed in its full content. In this context, legislative regulations are a novelty

in the Armenian reality and there is a need to ensure clarity at the legislative level as well.

Based on the above, the description given in the international documents regarding the term of integrity has been highlighted within the framework of this article. At the same time, the main elements of the content of integrity, which were revealed in the works of a number of theorists, were studied.

Summarizing the above-mentioned approaches, within the framework of this article, the concept of public integrity at the legislative level is proposed with the appropriate formulation.

At the same time, the study of integrity system, the scope of which is fixed by the "Public Service" law, clearly shows that it needs some revision.

In particular, within the framework of the above-mentioned law, the declaration institution is presented separately from the integrity system, while it is clear from the purpose of the declaration institution that it should be included under the integrity system.

In addition, it is recommended to consider the restrictions on the acceptance of gifts connected with the implementation of official duties as a separate element of the integrity system, separating it from the rules of conduct.

Аннотация. Изучение понятия «добросовестность» в сфере государственной службы необходимо с точки зрения антикоррупционных изменений, осуществляемых в правовой системе РА, для обеспечения их согласованности, обеспечения теоретической базы внедряемых изменений и уточнения рамок системы добросовестности.

Это тем более важно с той точки зрения, что исследований о добросовестности в отечественных доктринальных источниках мало, а само понятие «добросовестность» не раскрывается в полном своем содержании. В этом контексте законодательные нормы являются новинкой в армянской действительности, и необходимо обеспечить ясность и на законодательном уровне.

Исходя из изложенного выше, в рамках статьи выделены формулировки, приведенные в международных документах относительно термина «добросовестность». При этом были изучены основные элементы содержания понятия «добросовестность», которые были раскрыты в работах ряда теоретиков.

Обобщая перечисленные выше подходы, в данной статье мы предлагаем определение понятия «общественная добросовестность» с соответствующей формулировкой на законодательном уровне.

В то же время, изучая систему добросовестности, рамки которой закреплены законом «О государственной службе», становится ясно, что она нуждается в некоторой доработке.

В частности, в рамках указанного выше закона институт декларирования представлен отдельно от системы добросовестности, тогда как из цели института декларирования ясно, что он должен быть включен в систему добросовестности.

Кроме того, рекомендуется рассматривать ограничения на принятие подарков в связи с выполнением служебных обязанностей как отдельный элемент системы добросовестности, отделив ее от правил поведения.

Բանալի բառեր - Բարեվարքություն, հասկացություն, նվերներ, հայտարարագրման ինստիտուտ, բարեվարքության համակարգ, օրենսդրություն, էթիկա, վարքագծի կանոններ, հաշվետվողականություն, արժեքներ:

Keywords: integrity, concept, gifts, institution of declaration, Integrity system, legislation, ethics, code of conduct, accountability, values.

Ключевые слова: добросовестность, понятие, подарки, институт декларации, система добросовестности, законодательство, этика, кодекс поведения, подотчетность, ценности.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Իրավական ակտեր

1. «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

Տեսական աղբյուրներ

2. Քաղաքացիական ծառայության պաշտոնի անձնագրով նախատեսված գործառույթների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կոմպետենցիաներ, «Բարեվարքություն», <https://www.gov.am/am/announcements/item/346/>
3. “Merriam-Webster” dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/integrity> ,
4. “Cambridge dictionary”, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/integrity> ,
5. “OECD recommendation of the council on public integrity” 2017, էջ 3, <https://www.oecd.org/gov/ethics/OECD-Recommendation-Public-Integrity.pdf>
6. UNODC, “Knowledge tools for academics and professionals, UNODC Module Series on Integrity and Ethics”, p.8 https://grace.unodc.org/grace/uploads/documents/academics/Integrity_and_Ethics_Module_13_Public_Integrity_and_Ethics.pdf
7. J. Patrick Dobel “Integrity in the Public Service”, “Public Administration Review”, 1990 p. 354-366, https://www.researchgate.net/publication/275871995_Integrity_in_the_Public_Service
8. L. Huberts T. Strüwer “Integrity Violations and Corruption in Western Public Governance: Empirical Evidence and Reflection from the Netherlands”, “Public Integrity” 2018, p. 131-149, <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/10999922.2017.1350796?needAccess=true&role=button>

Կարապետյան Ե. - ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ, ՀՀ արդարադատության նախարարության հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակման և մոնիթորինգի վարչության, հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակման բաժնի պետ, էլ. հասցեն՝ karapetyaneprem@gmail.com:
Ներկայացվել է խմբագրություն 08.11.2023 թ., տրվել է գրախոսության 08.11.2023 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Է. Շաթիրյանի կողմից, ընդունվել է սպագրության 15.01.2024 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՏԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ / CIVIL LAW AND PROCEDURE /
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-47>

ԱՆՆԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ
*Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Երևանի «Հայբուսակ» համալսարանի իրավագիտության և
միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտի դասախոս,
ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական*

ANNA HAKOBYAN
*Candidate of legal sciences,
Lecturer at the Institute of Law and International
Relations of Yerevan «Haybusak» University,
Assistant to Judge in the Civil Court of Appeal of the RA*

АННА АКОБЯН
*Кандидат юридических наук,
преподаватель института права и международных отношений
Ереванского университета «Айбусак»,
помощник судьи в гражданском апелляционном суде РА*

**ՁԵՌՔԲԵՐՄԱՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**THE SOCIO-LEGAL CONTENT OF THE INSTITUTION OF ACQUISITIVE
PRESCRIPTION**

**СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ СОДЕРЖАНИЕ
ИНСТИТУТА ПРИОБРЕТАТЕЛЬНОЙ ДАВНОСТИ**

1. Ներածություն

Պատմականորեն ձեռքբերման վաղեմությունը, որպես իրավական երևույթ, հայտնի է եղել դեռևս հնագույն հռոմեական իրավունքում՝ լատիներեն «Usucapio» տերմինի ներքո¹: Այն իրենից ներկայացրել է տիրապետման և օգտագործման իրավագործությունների իրականացման հետևանքով գույքի սեփականատեր դառնալու միջոց, որի ստեղծման հիմքում դրվել է

¹ Sfik, *Андреев М. Н.*, Римско частно право, София, България, Софи-Р, 1993, էջ 248:

կորցված, դեռ նետված կամ նմանօրինակ այլ եղանակներով անուշադրության մատնված ցանկացած գույքի հետագա շահագործման և կառավարման նպատակը: Այդ նկատառումից ելնելով՝ հռոմեացի հայտնի իրավաբան Գայուսը ձեռքբերման վաղեմությունը մեկնաբանել է որպես հանրության օգտին առաջացած երևույթ, որը գույքային հարաբերություններում անորոշություններից խուսափելու և գույքը մշտապես շրջանառության մեջ պահելու նպատակ է հետապնդում:

Այդ ժամանակաշրջանում գործող XII աղյուսակների օրենքներով վաղեմության ուժով գույքի ձեռքբերման համար չի պահանջվել տիրապետման օրինական հիմքի կամ բարեխղճության պայմանների առկայություն, իսկ նշված կանոնից բացառություն են կազմել միայն գողացված իրերը, որոնց նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչումն այս ինստիտուտի միջոցով արգելված է եղել²: Դա նշանակում է, որ որևէ իրավական հիմքի վրա չհենվելով ուրիշի գույքը որոշակի ընթացքում բացահայտ տիրապետելու և դրա մասին հոգ տանելու գործոնը, երբ սեփականատերը չի առարկել դրա դեմ, արդեն իսկ բավարար է եղել ձեռքբերման վաղեմության եղանակով այն ձեռք բերելու համար: Իսկ գողացված իրի պարագայում սեփականատիրոջ համար, որպես կանոն, նախ և առաջ, անհայտ է եղել գողացողի ինքնությունը, ումից որ վերջինս կարող էր պաշտպանվել և հետ պահանջել իր գույքը, ավելին՝ նման դեպքերում սեփականատերը սովորույթի համաձայն փնտրել է իր գույքը՝ փորձելով գտնել այն, այդպիսով հրապարակայնորեն ցուցաբերելով դրանից չհրաժարվելու իր մտադրությունը, քանզի հակառակ պարագայում գողության փաստ առհասարակ չէր քննարկվի, և այս ռեժիմը կիրառելի կլիներ նաև նման գույքի նկատմամբ:

Ընդ որում, հարկ է նշել, որ հռոմեական իրավունքում տիրապետումը պատմականորեն նախորդել է սեփականության իրավունքին և սեփականության իրավունքի առաջացման հիմքն է հանդիսացել: Տարանջատվել են տիրապետման մի քանի տեսակներ՝ գլխավորապես կախված նրանից, թե ինչ հիմքով է ձեռք բերվել տիրապետելու իրավունքը: Այդպիսով տիրապետումը բաժանվել է օրինական և անօրինական տիրապետման, որտեղ անօրինական տիրապետումը, իր հերթին, բաժանվել է անօրինական բարեխիղճ և անօրինական անբարեխիղճ տիրապետման³:

Այսինքն՝ Հին Հռոմում տիրապետման օրինականության հարցը չի նույնացվել բարեխղճության պայմանի հետ: Այս տեսանկյունից հնարավոր չէ ճշգրիտ համարել այն պնդումը, թե բարեխիղճ է այն տիրապետողը, ով գույքը ձեռք է բերել օրինական հիմքով: Փոխարենը հնարավոր է պնդել, որ սկզբնական իմաստով ձեռքբերման վաղեմությունը կիրառվել է անօրինական բարեխիղճ տիրապետման ձևաչափով, երբ գույքը փաստացի տիրապետողի տիրապետությանն է անցել առանց որևէ իրավական հիմքի առկայության (այսինքն՝ անօրինական եղանակով, հաշվի առնելով այդ կանոնից բացառությունը), սակայն երբ տիրապետողն աչքի է ընկել գույքի հանդեպ իր բարեխիղճ վերաբերմունքով:

Այդուհանդերձ, Հռոմի իրավունքի հետագա վերափոխման ընթացքում ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքի սեփականատեր դառնալու համար սահմանվել են նոր՝ հավելյալ պահանջներ, այդ թվում՝ գույքն օրինական հիմքով տիրապետելու և բարեխիղճ լինելու պայմանները: Արդյունքում «Usucapio» հասկացությունը հռոմեական իրավունքում մեկնաբանվել է որպես սեփականության իրավունք ձեռք բերելու առաջնային, ինքնուրույն միջոց (dominium⁴)՝

² Մանրամասն տես, *Перетерский И. С., Новицкий И. Б.*, Римское частное право, Москва, Юриспруденция, 1999:

³ Տես, *Кудинов О. А.*, Римское право, схемы и комментарии, 2-е издание, Москва, Дашков и К., 2020, էջ 98-99:

⁴ «Իշխանություն», «սեփականություն»: Հասկացությունը հետդասական իմաստով ներառում է գույքի նկատմամբ բացարձակ իշխանությունը: Dominium-ը տերմին է, որն արտահայտում է սեփականության իրավունքի

հիմնված իրավական վավեր հիմքով գույքի ձեռքբերման և դրա անմիջական տիրապետման վրա (*possessio*⁵), որը վաղեմության ժամկետում չի ընդհատվել: Ձեռքբերման վաղեմության դեպքում անհրաժեշտ են դարձել հինգ պայմաններ, որոնք պետք է առկա լինեին միաժամանակ: Մասնավորապես դրանք են՝

1. *res habilis*⁶ վաղեմությամբ ձեռք բերելու պիտանի գույք (*res*),
2. *iusta possessio*⁷ իրավաչափ ձեռք բերված (որպես կանոն աճանցյալ եղանակով) տիրապետում, որը եղել է քաղաքակիրթ և անարատ,
3. *iusta causa/titulus*⁸ իրավաբանորեն վավեր հիմք (*causa*),
4. *tempus*⁹ շարունակական տիրապետման ժամկետ, որը շարժական գույքի դեպքում եղել է մեկ տարի, անշարժ գույքի դեպքում՝ երկու տարի,
5. *bona fides*⁹ բարեխղճություն, որը եղել է սուբյեկտիվ պահանջ՝ ուղղված ձեռք բերողին, ով որևէ կերպ չպետք է ազդեր այլ անձանց իրավունքների վրա: Այս պայմանը պահանջվել է միայն վաղեմության ժամկետի սկզբում (*mala fides superveniens non nocet*¹⁰):

Այնուհետև, հռոմեական կայսրության դարաշրջանում տարածքների աննախադեպ մեծացումը հանգեցրել է նաև օրենքներում փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտության: Սեփականատերերն ի վիճակի չեն եղել ամենօրյա վերահսկողություն իրականացնել իրենց գույքի նկատմամբ, քանի որ դրանք շատ հաճախ գտնվել են բավականաչափ հեռու (օրինակ գույքի տերը կարող էր մշտապես գտնվել Հռոմում, իսկ վերջինիս գույքը՝ Փոքր Ասիայի որևէ տարածքում): Այդ իսկ պատճառով ձեռքբերման վաղեմության ժամկետները երկարացվել են (*longi temporis praescriptio*): Եթե վաղեմությամբ գույքը ձեռք բերելու մտադրություն ունեցող տիրապետողը և գույքը կորցնելու վտանգի տակ գտնվող սեփականատերն ապրել են միևնույն մարզում (*inter praesentes*՝ ներկաների միջև), ապա ձեռքբերման վաղեմության նոր ժամկետը սահմանվել է 10 տարի, իսկ եթե նրանք ապրել են տարբեր մարզերում (*inter absentes*՝ բացակայողների միջև), ապա նոր ժամկետը սահմանվել է 20 տարի¹²:

Այսինքն՝ ժամկետների կոնկրետ տևողությունը որոշվել է այնպիսի գործոններից ելնելով, թե որքան է մեծ հավանականությունը սեփականատիրոջ համար՝ տեղեկանալու ուրիշի կողմից իր գույքի տիրապետման մասին և այդ կապակցությամբ իրականացնելու անհրաժեշտ

բովանդակությանն ամենաբնորոշ հատկանիշը:

⁵ «Տիրապետում»: Ֆիզիկական իշխանություն գույքի հանդեպ, որը տիրապետողն իրականացնում է (ինքնուրույն կամ ուրիշի միջոցով): Այն ունի երկու ասպեկտ՝ տիրապետման մտադրություն՝ *animus*՝ սուբյեկտիվ տարր, և փաստացի տիրապետում՝ *corpus*՝ օբյեկտիվ տարր:

⁶ Ձեռքբերման վաղեմությունը տարածվել է ցանկացած գույքի վրա, բացառությամբ հանրային, գողացված, բռնության գործադրմամբ կամ գաղտնի ձեռք բերված գույքերի, ինչպես նաև սակրալային իրավունքով (*ius pontificium, ius sacrum, divinum*) պահպանվող օբյեկտների վրա: Գողացված գույքը թույլատրվել է ձեռք բերել վաղեմությամբ, եթե այն վերադարձվել է սեփականատիրոջը:

⁷ Հայցվորին տիրապետման թույլտվություն տրամադրելը պայմանավորված է եղել իրավաչափ տիրապետման հետ, այսինքն՝ երբ տիրապետումը եղել է անարատ: Պրետորը չի պաշտպանել հայցվորին, եթե վերջինս գույքը ձեռք է բերել բռնության ուժով, քողարկված եղանակով կամ նմանատիպ այլ ձևով:

⁸ Անհրաժեշտ է եղել ձեռքբերման հիմք (*iustus titulus*)՝ միակողմանի գործարք կամ պայմանագիր, ինչպես նաև օրինաչափ նպատակ՝ և օտարողի, և ձեռք բերողի:

⁹ Բարեխղճությունն արտահայտվել է ազնիվ վերաբերմունքով, հակադրվել է անբարեխղճությանը և խարդախությանը:

¹⁰ Բարեխղճության սկզբունքն էական է եղել միայն տիրապետման սկզբում, այդ պահից հետո տիրապետողի բարեխղճության կորուստը խոչընդոտ չի հանդիսացել վաղեմությամբ գույքի ձեռքբերման համար:

¹¹ Տես, *Жан-Филип Дюнан, Паскал Пишона, Римское Право*, Речник на основните термини, второ преработено и допълнено издание, София, България, Сиела, 2010, էջ 55, 98-99, 148-149, 171, 207, 230, 259-260:

¹² Առավել մանրամասն տես, *Новицкий И. Б.*, Римское право, Москва, ЗЕРЦАЛО-М, 2003:

պաշտպանողական գործողությունները: Ժամկետների հաշվարկման համար վճռորոշ դեր է կատարել սեփականատիրոջ իմանալու պահը կամ այն կանխավարկածը, որ վերջինս այդ ընթացքում կարող էր կամ պետք է իմացած լիներ նման տիրապետման մասին: Usucapio-ն սահմանված է եղել փաստացի տիրապետողի համար, իսկ Longi temporis praescriptio-ն՝ (գրանցված) սեփականատիրոջ համար:

Հուստինիանոսը միավորել է ձեռքբերման վաղեմության վերը նշված երկու տեսակները՝ Usucapio-ն և Longi temporis praescriptio-ն¹³, որտեղ երկրորդ հասկացությունը համարվել է հայցային կամ մարման վաղեմության ինստիտուտ՝ հիմնված հելլենիստական այն սկզբունքի վրա, որ հնարավոր չէ պահպանել այն իրավունքը, որը երկար ժամանակ մնացել է անտեսված¹⁴: Գույքի սեփականատիրոջը տրված է եղել բավականաչափ ժամանակ՝ սեփական գույքի պահպանությանն ուղղված ակտիվ գործողություններ կատարելու համար, ինչով էլ բացառվել է ուրիշի կողմից դրա ձեռքբերումը, իսկ այդ ժամկետի լրանալու փաստի ուժով անգործություն դրսևորած սեփականատերն այլևս կորցրել է իր սեփականության իրավունքի պաշտպանության իրավունքը, որը կոչվել է մարման հայցային վաղեմություն՝ ձեռքբերման վաղեմության մաս կազմող:

Այսպիսով, պատմական հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ իր էությամբ ձեռքբերման վաղեմությունը գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման մեխանիզմ է՝ տրված մի սուբյեկտի, ով «վաստակում է» դա իր դրսևորած վարքագծով և վերաբերմունքով, միաժամանակ այն գույքի հանդեպ սեփականության իրավունքը կորցնելու եղանակ է՝ գույքի գրանցված սեփականատիրոջ համար՝ անտարբեր վերաբերմունքի ուժով (սեփականատիրոջ ցուցաբերած ակտիվ կամ պասիվ դիրքից կախված է քննարկման առարկա հարցի ելքը, եթե հիարկե խոսքը չի վերաբերում տիրազուրկ գույքին):

2. Հիմնական հետազոտություն

Վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման իրավական մեխանիզմը ներմուծվել է արդի իրավագիտություն և ստացել լայն կիրառություն ժամանակակից իրավունքի տարբեր երկրների դատական պրակտիկայում, ինչը պատահական չէ, քանի որ նման խնդիրները պահպանել են իրենց արդիականությունն առ այսօր, այն առումով, որ ներկայում էլ կան սեփականատերեր, որոնք հետաքրքրված չեն իրենց գույքի ճակատագրով, և սեփական կամքով մեկուսացվում են դրա կառավարումից, և հակառակը, կան անձինք, որոնք, գույքի նկատմամբ բարեխիղճ լինելով, ցուցաբերում են իրական սեփականատիրոջը բնորոշ վարքագիծ և ձեռք բերում դրա նկատմամբ սեփականության իրավունք ունենալու իրավունք: Թեպետև գործնականում նման դեպքերը¹⁵ կարող են հազվադեպ հանդիպել, սակայն այս ինստիտուտն իրավունք ունի գոյություն ունենալու:

Ներպետական իրավունքում ձեռքբերման վաղեմության հասկացությունը տրված է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին կետում, որը սահմանում է, որ քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը ձեռք է բերում անշարժ գույ-

¹³ Մանրամասն տե՛ս, նույն տեղում:

¹⁴ Մանրամասն տե՛ս, *Перетерский И. С., Новицкий И. Б.*, վերը նշված աշխատությունում:

¹⁵ Որպես ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականատեր դառնալու օրինակ կարող է ներկայացվել մի իրավիճակ, երբ որևէ հեռավոր, մեկուսացված վայրում գտնվող տունը թեև ունի սեփականատեր, սակայն իր կարգավիճակով, ըստ էության, լքված է, և մեկ այլ անձ՝ հայտնաբերելով այն, առանց որևէ իրավական հիմքի մշտական բնակություն է հաստատում այնտեղ և սկսում տիրապետել ու կառավարել գույքը՝ հոգ տանելով դրա մասին, ինչի դեմ չի առարկում սեփականատերը:

քի նկատմամբ սեփականության իրավունք, եթե չի հանդիսանում նշված գույքի սեփականատերը, սակայն այն տասը տարվա ընթացքում բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետում է որպես սեփականը: Նշված իրավական դրույթը գործնականում կիրառվում է նույն օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 5-րդ կետի և 279-րդ հոդվածի 1-ին կետի և 280-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ համակցված¹⁶, որպես սեփականության իրավունք ձեռք բերելու և կորցնելու եղանակ: Ընդ որում, սեփականության իրավունքը կորցնելը բնորոշ չէ ձեռքբերման վաղեմության բոլոր դեպքերին, այնքանով, որքանով սեփականության իրավունքը կարող է ձեռք բերվել նաև տիրազուրկ անշարժ գույքի նկատմամբ՝ համաձայն նույն օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ կետի¹⁷: Ձեռքբերման վաղեմության իրավակարգավորումները երկրի իրավակիրառ պրակտիկայում մեկնաբանվել են ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի բազմաթիվ որոշումներում, այդ իրավական դիրքորոշումների համաձայն՝ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածով անհրաժեշտ բարեխղճության ռեկվիզիտն առկա է, երբ անձն ունի համոզմունք, որ գույքն (ընդ որում՝ խոսքը միայն անշարժ գույքի մասին է) իր տիրապետմանն է անցել օրինական հիմքերով, տիրապետումը հիմնված է այնպիսի փաստի վրա, որը տիրապետողին կարող է տալ բավարար հիմքեր ենթադրելու, որ նա այդ գույքը տիրապետելու է որպես սեփականություն, և առկա չէ որևէ բռնության գործադրում¹⁸, թեպետև իրականում դժվար է պատկերացնել, թե ինչպես է հնարավոր ստուգել անձի մոտ նման համոզմունքի առկայությունը, կամ եթե անձը գույքը տիրապետում է օրինական հիմքերով, ապա ինչի դեմ պետք է պաշտպանվի գույքի գրանցված սեփականատերը, և այդ դեպքում առհասարակ ինչի համար պետք է առկա լինեն վերը նշված՝ ձեռքբերման վաղեմության պայմանները, եթե առկա է գույքի ձեռքբերման այլ՝ օրինական հիմք, որի այս կամ այն պայմանի ոչ պատշաճ կատարումը կարող է պաշտպանվել դրա համար օրենքով նախատեսված համապատասխան իրավական եղանակներով և ոչ թե շրջանցվել այս ինստիտուտի միջոցով: Ամեն դեպքում գտնում ենք, որ ձեռքբերման վաղեմություն վկայակոչող անձը չի կարող ունենալ գույքը տիրապետելու որևէ պայմանագրային կամ օրենքով սահմանված հիմք: Օրինակ, եթե անձը գույքը տիրապետում է վարձակալության կամ անհատույց օգտագործման պայմանագրային հիմքերով, ապա ձեռքբերման վաղեմության հիմքով բացառվում է սեփականության իրավունքի ձեռքբերումը, իսկ եթե գույքը տիրապետում է օրենքով սահմանված այլ հիմքերով, ապա դա ևս բացառում է ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու հնա-

¹⁶ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ նույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ անձը կարող է սեփականության իրավունք ձեռք բերել սեփականատեր չունեցող գույքի նկատմամբ, ինչպես նաև այն գույքի, որի սեփականատերն անհայտ է, կամ որից սեփականատերը հրաժարվել է, կամ որի նկատմամբ սեփականության իրավունքը նա կորցրել է օրենքով նախատեսված այլ հիմքերով: Նույն օրենսգրքի 279-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ սեփականության իրավունքը դադարում է սեփականատիրոջ կողմից իր գույքն օտարելու, սեփականության իրավունքից հրաժարվելու, գույքը ոչնչացնելու և գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի կորստի՝ օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում: Նույն օրենսգրքի 280-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը կարող է հրաժարվել իրեն պատկանող գույքի սեփականության իրավունքից՝ այդ մասին գրավոր հայտարարելով կամ այնպիսի գործողություններ կատարելով, որոնք ակնհայտ վկայում են գույքի տիրապետումից, օգտագործումից և տնօրինումից նրա մեկուսացման մասին՝ առանց այդ գույքի նկատմամբ որևէ իրավունք պահպանելու մտադրության ...:

¹⁷ Նույն օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ տիրազուրկ է համարվում այն գույքը, որը չունի սեփականատեր, կամ որի սեփականատերն անհայտ է կամ հրաժարվել է դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքից, իսկ 3-րդ կետի համաձայն՝ տիրազուրկ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը կարող է ձեռք բերվել ձեռքբերման վաղեմության ուժով ...:

¹⁸ Տե՛ս, թիվ 3-1435/ՎԴ/ քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 10.10.2007 թվականի որոշումը, թիվ ԱՎԴ/0167/02/12 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 24.05.2013 թվականի որոշումը, թիվ ԵԴ/7920/02/20 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 24.11.2023 թվականի որոշումը և այլն:

րավորությունը: Գույքն օրինական հիմքերով անձի տիրապետմանն անցնելու նախադրյալը, մեղմ ասած, խնդրահարույց է, և հնարավոր չէ պատկերացնել, թե գործնականում դա որ դեպքը կարող է լինել: Միակ հնարավոր տարբերակը պետք է դիտարկել այն, երբ տիրապետողը գույքը սկսել է տիրապետել առանց որևէ հիմքի առկայության, և սեփականատերը դրա դեմ, ըստ էության, չի առարկել: Ընդ որում, եթե սեփականատերը, իմանալով հանդերձ, ավելի քան տասը տարի չի առարկել այդ գործողությունների դեմ, ապա այդ ժամկետի հոսքի ուժով վրա է հասնում նոր որակական հետևանք՝ սեփականության իրավունքի կորստի և «նոր սեփականատեր» տիտղոսի ճանաչման հնարավորության տեսքով: Մեր ընկալմամբ դասական իմաստով (պատմականորեն ինստիտուտի ստեղծման նպատակից ելնող, որը համահունչ է նաև գործող քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի իրավակարգավորմանը) ձեռքբերման վաղեմության կիրառման օրինակ կարող է լինել այն դեպքը, երբ անձը վաճառի իր գույքը, սակայն այնուհետև չազատի այն, այդպիսով գույքը սկսի տիրապետել առանց որևէ հիմքի առկայության, այսինքն՝ անօրինական եղանակով, իսկ նոր սեփականատերն իր գույքի անօրինական տիրապետման մասին իմանալու պահից տասը տարի չդիմի իր իրավունքի դատական կամ որևէ այլ ձևով պաշտպանության: Հատկանշական է, որ եթե սեփականատերը մինչև տասը տարին լրանալը տիրապետողի դեմ որոշի դիմել դատարան՝ սեփականության իրավունքի պաշտպանության նպատակով, օրինակ վտարման կամ գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետումից վերադարձնելու պահանջներով, ապա նրա իրավունքն անվերապահորեն կպաշտպանվի և տիրապետողը կվտարվի տարածքից կամ գույքը կվերադարձվի սեփականատիրոջ կառավարմանը: Այդ առումով, տասը տարվա ժամկետի լրանալու հանգամանքն ունի առանցքային կարևորություն, սակայն ինքնին այն բավարար չէ ձեռքբերման վաղեմության կիրառման համար, քանի որ նշված ժամկետին պետք է զուգակցի գույքի նկատմամբ սեփականատիրոջ անտարբերությունը և վերջինիս իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված որևէ քայլ չձեռնարկելը: Մյուս կողմից դրան պետք է զուգակցի նաև տիրապետողի կողմից գույքին որպես սեփականը վերաբերվելու հատկանիշը: Հետևաբար, սեփականատիրոջ և տիրապետողի վարքագիծն ուղղված ձեռքբերման վաղեմության առարկային՝ խիստ կարևոր գործոն է դատարանում այդ ճանապարհով սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջը քննելիս: Սեփականատերը, ում գույքը տիրապետվում է այլ անձի կողմից, պետք է սեփականատիրոջը բնորոշ վարքագիծ դրսևորի գույքի ճակատագրի նկատմամբ: Որպես կանոն սեփականատիրոջը բնորոշ է գույքի ճակատագրով հետաքրքրվածությունը, այն երրորդ անձանց հավակնություններից պահպանելը, դրա խնամքը և պահպանվածության մասին հոգ տանելը և այլ նմանաբնույթ վարքագիծը: Ըստ այդմ, եթե սեփականատերը շարունակաբար այդ գործողությունները հավուր պատշաճի չի կատարում, և լրանում է տասը տարին, ապա ծագում է այդ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը կորցնելու օրենսդրական հնարավորություն: Այլ կերպ ասած՝ առաջանում է փաստ, որը հիմք է տալիս արձանագրելու, որ սեփականատերը գույքի նկատմամբ իր սեփականության իրավունքը պահպանելու մտադրություն չունի: Մյուս կողմից, դրան հակադրվում է տիրապետողի վարքագիծը, ով այլ անձի սեփականության իրավունքով պատկանող ձեռքբերման վաղեմության առարկան տիրապետում է բացահայտ, բարեխիղճ և անընդմեջ, որպես սեփականը: Ակնհայտ է, որ «որպես սեփականը տիրապետել» եզրույթը չի նշանակում, որ անձը գիտակցում է, որ ինքը գույքի սեփականատերն է: Դրա մասին է վկայում նաև այն, որ տիրապետողը դիմում է դատարան՝ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով իր սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջով, և որ վերջինիս այդ իրավունքը կծագի պետական գրանցման պահից, ինչպես օրենքն է նախատեսել: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ «որպես սեփականը տիրապետել» եզրույթը

նշանակում է, որ փաստացի տիրապետողն ուրիշի գույքը տիրապետում է սեփականատիրոջը բնորոշ հատկանիշներով, այն է՝ սեփականատիրոջ հոգատարությամբ, գույքը խնամելով, երրորդ անձանց հավակնություններից այն պահպանելով, այսինքն՝ նա գույքին վերաբերվում է այնպես, ինչպես որ դա կաներ սեփականատերը: Հետևաբար «գույքը որպես սեփականություն տիրապետել» եզրույթը նշանակում է տիրապետողի սուբյեկտիվ վերաբերմունքը գույքի նկատմամբ: Իհարկե, վարձակալը կամ այլ օգտագործողը նույնպես կարող են գույքին վերաբերվել բարեխղճորեն՝ հոգ տանելով դրա մասին, այդուհանդերձ, սեփականատիրոջ վերաբերմունքը շատ ավելի հոգատար է քան մյուսներինը:

Բացի դրանից՝ վարձակալական կամ այլ օգտագործման հարաբերությունների պարագայում ձեռքբերման վաղեմության հնարավորությունն ի սկզբանե բացառված է, քանի որ սեփականատերն է գույքը հանձնել վարձակալության կամ այլ օգտագործման, այսինքն՝ վերջինիս գործողություններն այդ առումով չեն վկայում այն մասին, որ ինքը, որպես սեփականատեր, հետաքրքրված չէ գույքի ճակատագրով: Ճիշտ հակառակը, սեփականատերն ի սկզբանե վարձակալական կամ այլ ձևերով իր գույքն այլ անձի հանձնելով՝ կաշկանդվում է այդ պայմանագրի կամ այլ իրավական հիմքի գործողության ողջ ընթացքում վտարման կամ գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետումից հետո պահանջելու հանգամանքով, քանի որ այդ դեպքերում տիրապետումն ապօրինի չէ, եթե իհարկե չկան այլ հիմքեր նման պահանջ ներկայացնելու համար: Հետևաբար, չկիսելով բարեխղճության վերաբերյալ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վերջին նշված դիրքորոշումը, գտնում ենք, որ բարեխղճությունը, մեր խորին համոզմամբ, չի վերաբերում գույքը տիրապետողի տիրապետմանն անցնելու խնդրին: Այն չի կարող նաև տիրապետողին բնորոշել որպես օրենքի պահանջներով առաջնորդվող անձ, ի տարբերություն, օրինակ, բարեխիղճ ձեռք բերողի ինստիտուտի պարագայում բարեխղճության էլեմենտի, որի դեպքում հենց անձն է բնութագրվում որպես բարեխիղճ, օրինապահ անձնավորություն, ով հատուցմամբ գույքը ձեռք է բերել այն օտարելու իրավունք չունեցող անձից, սակայն այդ մասին չգիտեր և չէր կարող իմանալ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 275-րդ հոդված): Եթե հիպոթետիկ ընդունենք, որ դատարանում քննվում է ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման հայց և միաժամանակ հակընդդեմ հայց՝ փաստացի տիրապետողին վտարելու պահանջի մասին, ապա տիրապետողը, եթե տասը տարվա ժամկետը չի լրացել, վտարվելու է տարածքից: Այսինքն՝ ձեռքբերման վաղեմության հոդվածում բարեխղճության եզրույթը կապակցվում է տիրապետման ձևի հետ և ոչ թե տիրապետման իրավական հիմքի հետ: Եվ՝ բարեխղճությունը, և՛ բացահայտությունը, և՛ անընդմեջությունը հոդվածում կիրառվում են որպես ձեռքբերման վաղեմության առարկա գույքի տիրապետման հատկանիշներ: Ուստի բարեխղճությունը, որպես ձեռքբերման վաղեմության հիմքի կիրառման պայման, սուբյեկտիվ վերաբերմունքի դրսևորում է՝ ուղղված գույքին: Դրա մասին է վկայում նաև գույքի բացահայտ տիրապետելու պայմանը, քանի որ օրինական հիմքով տիրապետման պարագայում խոսք չի կարող լինել երրորդ անձանց առջև բացահայտ, առանց կաշկանդվելու գույքը տիրապետելու մասին: Այդ դեպքում անձն ունի օրինական հիմք և իրավունքներ, որոնք կարող է պաշտպանել, ընդհուպ սեփականատիրոջից, իսկ առանց որևէ հիմքի տիրապետելու դեպքում էական է դառնում հասարակության մեջ գույքի բացահայտ տիրապետման գործոնը, որպես գույքի սեփականատեր լինելու ցուցադրանք:

Բացի այդ, փաստացի տիրապետողը վաղեմության ժամկետի լրանալու պահից, երբ ձեռք է բերում սեփականատեր դառնալու իրավունքի ճանաչման իրավունք, կրում է այդ իրավունքի կորստի ռիսկը: Վերջինս գիտակցում է, որ գույքն իրենը չէ և ցանկացած պահի կարող է օտարվել այլոց, հատկապես որ սեփականատերը գույքի հանդեպ հետաքրքրություն չի ցու-

ցաբերում: Այդ տեսանկյունից գրանցված սեփականատիրոջ փոփոխությունը, մեր գնահատմամբ, փաստացի տիրապետողի համար ընդհատում է վաղեմության ժամկետը¹⁹, այլ խոսքով՝ վերջինս կորցնում է իր իրավունքի ճանաչման իրավունքը, և նոր սեփականատիրոջ դեպքում վաղեմության ժամկետն իր համար սկսում է վերստին հոսել, որպես նոր ժամկետ, քանի որ նոր սեփականատերը նույնպես պետք է իր իրավունքի պաշտպանության հնարավորություն ունենա, առավել ևս եթե հանդիսանում է բարեխիղճ ձեռք բերող: Շարադրվածից հետևում է, որ գրանցված սեփականատիրոջ կամ օրենքով սահմանված կարգով գույքի ձեռք բերողների համեմատությամբ փաստացի տիրապետողը գտնվում է անբարենպաստ վիճակում և կրում է ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման հայցը ժամանակին (ավելի վաղ, օրինակ՝ մինչև օտարումը, ժառանգաբար դրա ընդունումը) չներկայացնելու բացասական հետևանքները, իսկ եթե վերջինիս իրավունքի ճանաչումը և որևէ երրորդ անձի կողմից գույքի ձեռքբերումը տեղի են ունեցել միաժամանակ, ապա կարծում ենք, որ սեփականատեր կհամարվի այն անձը, որն առաջինն է իր իրավունքը ենթարկել պետական գրանցման:

3. Եզրակացություն

Այսպիսով, կատարված հետազոտության արդյունքում հանգում ենք հետևյալ եզրակացությունների.

- Ձեռքբերման վաղեմությունը, որպես քաղաքացիաիրավական ինստիտուտ, հիմնված է փաստերի համակցության վրա: Այդ փաստերն են. մի կողմից՝ գրանցված սեփականատիրոջ անտարբերությունն իր որոշակի գույքի նկատմամբ, այսինքն՝ սեփական կամքով գույքի կառավարումից նրա մեկուսանալը, երբ վերջինս ապօրինի տիրապետման դեմ առնվազն տասը տարվա ընթացքում չի իրականացնում իր իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված որևէ գործողություն, և մյուս կողմից՝ գույքի նկատմամբ փաստացի տիրապետողի հոգատար վերաբերմունքը (որպես սեփականը, բարեխիղճությունը), տիրապետման բացահայտությունն ու անընդմեջությունը: Դրանք միասին հիմք են տալիս դատարանին դադարեցնելու գրանցված սեփականատիրոջ սեփականության իրավունքը և ձեռքբերման վաղեմության ուժով ճանաչելու փաստացի տիրապետողի սեփականության իրավունքը:

- Ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտում բարեխիղճությունը չի նշանակում օրինական հիմքով գույքի տիրապետում, այլ իրենից ներկայացնում է սուբյեկտիվ (բարեխիղճ) վերաբերմունք՝ ուղղված գույքին:

- Ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտը կիրառելի է անօրինական տիրապետման պարագայում, այսինքն՝ տիրապետումը չպետք է հիմնված լինի որևէ իրավական հիմքի վրա:

- Ձեռքբերման վաղեմության ժամկետի հոսքը ճիշտ է մեկնարկել անօրինական տիրապետման մասին գրանցված սեփականատիրոջ իմանալու պահից կամ այն պահից, երբ սեփականատերը հաստատապես կարող էր կամ պետք է իմացած լիներ նման տիրապետման մասին:

- ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին կետում սահմանված պայմաններ

¹⁹ Ընդ որում, թիվ ԵԴ/7920/02/20 քաղաքացիական գործով 24.11.2023 թվականին կայացրած որոշմամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը հայտնել է հակառակ իրավական դիրքորոշում: Մասնավորապես, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ եթե տիրապետողի՝ անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ծագել է (անհրաժեշտ վավերապայմանները հաստատվել են) մինչև նոր սեփականատիրոջ ի հայտ գալը, ապա, օրինակ, տասը տարվա ժամկետի հաշվարկը նոր սեփականատիրոջ առկայությամբ պայմանավորված չի կարող ընդհատվել և սկսվել նորից:

րի վրա հասնելու պահից փաստացի տիրապետողը կրում է սեփականատեր դառնալու իրավունքի (և՛ ճանաչման, և՛ գրանցման) կորստի ռիսկը:

- Ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտը գործնականում կարող է շատ հազվադեպ կիրառվել, սակայն որպես սեփականության իրավունքի կարգավորման մեխանիզմ այն շարունակում է պահպանել իր կարևորությունն ու արդիականությունը, ուստի դրա իրավական դրույթների առկայությունն անհրաժեշտ են նաև այսօր:

Ամփոփագիր: Գիտական հոդվածում ներկայացվում են ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի էությունն ու բովանդակությունը, պատմականորեն դրա ձևավորման նախադրյալները ու հետագա փոփոխման պատճառները: Հատուկ քննարկման առարկա է դարձվում բարեխղճության պայմանը, որը մեկնաբանվում է որպես սուբյեկտիվ վերաբերմունք գույքի նկատմամբ (սեփականատիրոջ հոգատարությամբ գույքին վերաբերվելու հատկանիշ): Հոդվածում բացատրվում է բարեխղճության հասկացության ընկալումը որպես օրինական հիմքով գույքի տիրապետում, ինչպես որ ընդունված է համարել երկրի իրավակիրառ պրակտիկայում: Միևնույն ժամանակ, հատուկ ընդգծվում է, որ տիրապետումը չպետք է հիմնված լինի որևէ իրավական հիմքի վրա, այլ խոսքով՝ ներկայացվում է, որ ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտը կիրառելի է անօրինական տիրապետման պարագայում: Բացի դրանից՝ անդրադարձ է կատարվում ձեռքբերման վաղեմության ժամկետին, որի հոսքը առաջարկվում է մեկնարկել անօրինական տիրապետման մասին գրանցված սեփականատիրոջ իմանալու պահից կամ այն պահից, երբ սեփականատերը հաստատապես կարող էր կամ պետք է իմացած լիներ նման տիրապետման մասին, քանի որ դա վճռորոշ է սեփականատիրոջ դրսևորած անտարբերության փաստի հաստատման տեսանկյունից: Ավելին, ուսումնասիրության արդյունքում հետևություն է կատարվում, որ ձեռքբերման վաղեմության՝ օրենքով սահմանված պայմանների վրա հասնելու պահից հենց փաստացի տիրապետողն է կրում սեփականատեր դառնալու իր իրավունքի (այն դատական կարգով ճանաչելու և գրանցման ենթարկելու) կորստի ռիսկը՝ որպես գրանցված սեփականատիրոջ (հին կամ նոր) համատարությամբ անբարենպաստ վիճակում գտնվող անձ:

Annotation. The scientific article presents the essence and content of the institution of acquisitive prescription, the historical preconditions of its formation and the reasons for its subsequent change. The subject of special discussion is the condition of good faith, which is interpreted as a subjective attitude towards the property (characteristic of treating the property with care of the owner). The article excludes the perception of the concept of good faith as possession of property on a legal basis, as it is accepted in the law enforcement practice of the country. At the same time, it is especially emphasized that possession should not be based on any legal basis, in other words, it is presented that the institution of acquisitive prescription is applicable in the case of illegal possession. In addition, reference is made to the period of acquisitive prescription, which is proposed to begin from the moment when the registered owner became aware of illegal possession or from the moment when the owner definitely could or should have known about such possession, because it is decisive for establishing the fact of indifference shown by the owner. Moreover, as a result of the study, it is concluded that from the moment of reaching the conditions of acquisitive prescription established by law, it is the actual possessor who bears the risk of losing his right to become the owner (to recognize it in a judicial way and submit to registration), as a person in a disadvantageous position compared to the registered owner (old or new).

Аннотация. В данной научной статье представлены сущность и содержание института приобретательной давности, исторические предпосылки его формирования и причины его последующего изменения. Предметом отдельного обсуждения является условие добросовестности, которое трактуется как субъективное отношение к имуществу (свойство бережного отношения к имуществу, как к собственному). В статье ис-

ключается восприятие понятия добросовестности как владения имуществом на законном основании, как это принято считать в правоприменительной практике страны как владения имуществом на законном основании, как это принято считать в правоприменительной практике страны. В то же время особо подчеркивается, что владение не должно основываться на каком-либо правовом основании, иными словами, указывается, что институт приобретательной давности применим в случае незаконного владения. Кроме того, делается ссылка на срок приобретательной давности, течение которого предлагается начать с момента, когда зарегистрированному собственнику стало известно о незаконном владении или с момента, когда собственник определенно мог или должен был узнать о таком владении, т.к. это имеет решающее значение для установления факта безразличия собственника. Более того, в результате исследования делается вывод, что с момента появления установленных законом условий приобретательной давности именно фактический владелец несет риск потери права стать собственником (признания его в судебном порядке и регистрации), как лицо, находящееся в невыгодном положении по сравнению с зарегистрированным собственником (старым или новым).

Բանալի բառեր - ձեռքբերման վաղեմություն, *usucapio*, *longi temporis praescriptio*, բարեխղճություն, փրկապետություն, սեփականություն, գույք, իրավական հիմք:

Keywords: *acquisitive prescription*, *usucapio*, *longi temporis praescriptio*, *good faith*, *possession*, *ownership*, *property*, *legal basis*.

Ключевые слова: *приобретательная давность*, *usucapio*, *longi temporis praescriptio*, *добросовестность*, *владение*, *собственность*, *имущество*, *правовая основа*.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Андреев М. Н., Римско частно право, София, България, Софи-Р, 1993.
2. Перетерский И. С., Новицкий И. Б., Римское частное право, Москва, Юриспруденция, 1999.
3. Кудинов О. А., Римское право, схемы и комментарии, 2-е издание, Москва, Дашков и К., 2020.
4. Жан-Филип Дюнан, Паскал Пишона, Римско Право, Речник на основните термини, второ преработено и допълнено издание, София, България, Сиела, 2010.
5. Новицкий И. Б., Римское право, Москва, ЗЕРЦАЛО-М, 2003.
6. Իրավակիրառ պրակտիկայի նյութեր:
7. Օրենսդրություն:

Հակոբյան Ա. - Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Երևանի «Հայրուսակ» համալսարանի իրավագիտության և միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտի դասախոս, ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական, էլ. հասցե՝ annahakobyan200@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 04.01.2024 թ., տրվել է գրախոսության 04.01.2024 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գ. Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-57>

ԿԱՐԵՆ ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ
ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
«ՖԼԵՇ» ՍՊԸ իրավաբան

KAREN MELIKSETYAN
PhD student at YSU Chair of Civil Law,
“FLASH” LLC lawyer

КАРЕН МЕЛИКСЕТЯН
Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ,
Юрист ООО «ФЛЕШ»

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀՈՒՄԸ ԵՎ ԿՈՐՊՈՐԱՑԻԱՅԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ABUSE OF RIGHTS AND CHARACTERISTICS OF CORPORATION'S LIABILITY

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ПРАВАМИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КОРПОРАЦИИ

Ներածություն

Կորպորացիաների և կորպորատիվ հարաբերությունների մասնակիցների իրավահարաբերություններում բացառված չեն այն իրավիճակները, երբ այդ հարաբերությունների մի կողմն իր իրավունքներն ու պարտականություններն իրականացնում է ի վնաս մյուս կողմի (կողմերի) կամ երրորդ անձանց:

Նշված իրավիճակներում անհրաժեշտ է բացահայտել կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման դրսևորումները և բնութագրիչ գծերը, իրավունքի չարաշահումների կանխման հնարավորությունը, ինչպես նաև իրավունքը չարաշահող սուբյեկտների նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության միջոցները:

Սույն գիտական հոդվածի շրջանակում ուսումնասիրվում են կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հասկացությունը, բովանդակությունը, առանձնահատկությունները, դրա դրսևորման ձև համարվող կորպորատիվ շանտաժն ու բիզնեսի զավթումը՝ իրենց ներհատուկ հատկանիշների վերհանմամբ և պարզաբանմամբ:

Մյուս կողմից՝ քննարկվում է նաև վենչուրային բաժնետիրական ընկերություններում՝ որպես հատուկ տեսակի բաժնետիրական ընկերություններում, կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հարցը և կիրառման ենթակա պատասխանատվության միջոցների յուրահատկությունը:

Հիմնական հետազոտություն

«Իրավունքի չարաշահում» (*abuse de droit*) եզրույթն առաջին անգամ օգտագործվել է XIX դարում բելգիացի իրավաբան **Ֆ. Լորանի** կողմից այն իրավիճակները բնութագրելու համար, որոնք կապված են լիազոր անձի կողմից իրավունքներն անբարեխղճությամբ իրականացնելու հետ¹:

Սուբյեկտիվ իրավունքների տիրապետող անձը պետք է ունենա դրանց իրականացման շահ, այսինքն՝ այդ երկու բաղադրիչները (սուբյեկտիվ իրավունք և դրա իրականացման շահ) գոյություն ունեն միմյանցից անբաժան²: Այլ կերպ՝ իրավունքի չարաշահումը ոչ այլ ինչ է, քան դրա այնպիսի իրականացումը, որն ուղղված չէ այդ իրավունքում դրված շահի իրացմանը, իրական շահը չի համապատասխանում վերագրվող շահին³:

Քաղաքացիական իրավունքների իրականացման ընդհանուր սահմանը համարվում է բարեխղճությունը, իսկ իրավունքի ցանկացած չարաշահում անբարեխղճ վարքագիծ է, ուստի միայն ակնհայտ անբարեխղճ (մեղավոր) վարքագիծը կարող է որակվել որպես իրավունքի չարաշահում⁴: Ավելի հակիրճ կարելի է նշել, որ իրավունքը չարաշահում է նա, ով պահպանում է օրենքի տառը, բայց ոչ իմաստը⁵:

Տեսության մեջ և պրակտիկայում տրվել են իրավունքի չարաշահման տարատեսակ բնորոշումներ: **Ի. Տիման** նշում է, որ կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումը շեղվող վարքագծի հատուկ տեսակ է, որում բաժնետիրոջ/մասնակցի և տնտեսական ընկերության (ի դեմս նրա կառավարման մարմինների)՝ օրենքով, հիմնադիր փաստաթղթերով կամ պայմանագրով տրամադրված իրավունքներն իրականացվում են այնպիսի նպատակով, որը հակասում է նրան, ինչի համար այդ իրավունքները տրամադրվել են⁶:

Համաձայն **Դ. Տոկարևի** տեսակետի՝ կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման ներքո պետք է հասկանալ գործողություններ, որոնք խախտում են բարեխղճության, ողջամտության և արդարության սկզբունքները, տնտեսական ընկերության և/կամ նրա մասնակիցների իրավունքները, նրանց համար առաջացնում են բացասական հետևանքներ՝ իրավունքների որոշակի զրկումների և սահմանափակումների տեսքով, որի հետևանքն իրավունքի պաշտպանության հարցում մերժումն է⁷:

Իսկ ՀՀ դատական պրակտիկայում արձանագրվել է, որ իրավունքի չարաշահումը թույլատրելի համընդհանուր վարքագծի շրջանակում իրավունքներն իրացնելիս իրավախախտման հատուկ տեսակ է, որը զուգորդվում է այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ: Այսինքն՝ իրավունքի չարաշահման պայմաններում իրավախախտողի գործողությունները ձևականորեն հիմնված են վերջինիս պատկանող իրավունքների վրա, սակայն իրականացվում են

¹ Տե՛ս *Տիրնովա Կ. Ա.*, *Злоупотребления корпоративными правами участниками хозяйственных обществ*, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2019, էջ 41, *Laurent F.*, *Principes de droit civil*, Bruxelles: Bruylant-Christophe, Paris: A. Durand et Pedone-Lauriel, 1869-1878, Tome 6, § 101, էջ 134-135:

² Տե՛ս *Տոկարև Դ. Ա.*, *Злоупотребление правом в хозяйственных обществах: условия возникновения и способы защиты*, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Волгоград, 2010, էջ 36, *Васильев Ю. С.*, *Взаимодействие права и морали* // *Сов. государство и право*, 1966, №11, էջ 20:

³ Տե՛ս *Вольфсон В. Л.*, *Противодействие злоупотреблению правом в российском гражданском законодательстве*, М. Проспект, 2014, էջ 11, 12, 16, 134-135:

⁴ Տե՛ս *Տիրնովա Կ. Ա.*, նշվ. աշխ., էջ 40:

⁵ Տե՛ս *Դիգեստ Եստինիանոսի*, *Пер. с лат. Т. IV. М. Статут*, 2004, էջ 113:

⁶ Տե՛ս *Тимаева И. А.*, *Злоупотребление правом в корпоративных отношениях: вопросы квалификации, способы гражданско-правовой защиты*, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Казань, 2007, էջ 25, 55:

⁷ Տե՛ս *Տոկարև Դ. Ա.*, նշվ. աշխ., 2010, էջ 88:

այնպիսի եղանակներով, որ խախտում են այլ անձանց իրավունքներն ու շահերը⁸:

Ըստ այդմ՝ անձի կողմից իր սուբյեկտիվ իրավունքն իրացնելիս հնարավոր է չխախտվի իրավունքի (և (կամ) օրենքի) տառը, սակայն խախտվի իրավունքի (և (կամ) օրենքի) ոգին, դրա սոցիալական նշանակությունը, որի պարագայում առկա կլինի իրավունքի չարաշահումը, որը կարող է գործիք դառնալ ընկերությանը վնասելու և (կամ) կորպորատիվ շահերից չբխող այլ իրավական հետևանքներ առաջացնելու համար՝ հակասելով նշված իրավունքի սահմանման բուն նպատակին:

Դեռ ավելին՝ իրավունքի իրացումն առանց օրինաչափ և բավարար շահի, նույնիսկ երբ չկա վնաս պատճառելու ուղղակի և (կամ) անուղղակի դիտավորություն և ապացուցված նպատակ, ըստ էության, նույնպես կարող է որակվել որպես իրավունքի չարաշահում⁹:

Գիտության մեջ առաջ են քաշվել իրավունքի չարաշահման **ընդհանուր չափանիշներ**, որոնք հանգում են հետևյալին՝

1. անձի սուբյեկտիվ իրավունքի առկայությունը,

2. իրավունքի իրականացումը դրա նշանակությանը հակառակ, որը ներառում է իրավունքն իրականացնելիս օրենքով ճանաչվող շահի բացակայությունը կամ իրավունքի իրականացման արդյունքի հակասությունն այն նպատակին, որին ձգտել է հասնել օրենսդիրը՝ ընդունելով իրավունքի նորմը,

3. եթե իրավունքի իրականացումը համապատասխանում է առաջին երկու չափանիշներին, ապա որպես լրացուցիչ հատկանիշ դիտարկվում է վնաս պատճառելը կամ դրա սպառնալիքը¹⁰:

Համանման մոտեցում է առկա նաև ՀՀ իրավակիրառական պրակտիկայում, մասնավորապես, իրավունքի չարաշահման դեպքում պետք է առկա լինեն հետևյալ հատկանիշները՝

- իրավունքը չարաշահողը պետք է օժտված լինի համապատասխան սուբյեկտիվ իրավունքով,

- իրավունքի չարաշահման դեպքում անձն առերևույթ իրացնում է իր սուբյեկտիվ իրավունքը,

- իրավունքի չարաշահման դեպքում իրավունքը կրողն իր սուբյեկտիվ իրավունքն իրացնում է ոչ նպատակային¹¹:

Հաշվի առնելով իրավունքի չարաշահմանը բնորոշ վերոգրյալ հատկանիշները՝ կարելի է համաձայնել այն տեսակետին, որ կորպորատիվ իրավունքի չարաշահումը հակաիրավական վարքագծի (դելիկտի հետ միասին) առանձին կատեգորիա է, իրավախախտման հատուկ (ոչ դելիկտային) տեսակ, որը չի ներառվում ընդհանուր քաղաքացիական դելիկտի հասկացության մեջ¹²:

Տնտեսական ընկերության մասնակցի կողմից կորպորատիվ իրավունքի չարաշահումը օժտված է հետևյալ **հատկանիշներով**՝ 1) հակաիրավականությունը, որն արտահայտվում է

⁸ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1397/02/11 քաղաքացիական գործով 08.10.2020 թ. որոշումը:

⁹ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

¹⁰ Տե՛ս *Кузнецов А. А.*, Злоупотребление правом в правоотношениях между акционером и акционерным обществом, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Самара, 2012, էջ 42:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 27.05.2022 թ. վճիռը:

¹² Տե՛ս *Рабинович Н. В.*, Недействительность сделок и ее последствия, Л., 1960, էջ 5, 11-13, *Гутников О. В.*, Гражданско-правовая ответственность в отношениях, связанных с управлением юридическими лицами, диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук, Москва, 2018, էջ 19, *Синицын С. А.*, Право на дивиденд: возникновение, содержание, осуществление и защита // Вестник гражданского права, 2018, № 4, էջ 91-131:

կորպորատիվ իրավունքների իրականացման՝ օրենքով նախատեսված սահմանների խախտմամբ, 2) ընկերության այլ մասնակիցներին, ընկերությանը կամ երրորդ անձանց (կոնտրագենտներ, պարտատերեր կամ ընկերության կառավարման մարմինների անդամներ) վսասպատճառելը 3) տնտեսական ընկերության մասնակցի մեղքը, որն արտահայտվում է դիտավորությամբ կամ կոպիտ անզգուշությամբ, և 4) հակաիրավական գործողությունների և պատճառված վնասի միջև պատճառական կապը¹³:

Դ. Գոլոբովն ու Գ. Ադամովիչը նշում են, որ կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման էությունը դրանք տնտեսական ընկերության այլ մասնակիցների շահերին հակառակ օգտագործելն է՝ այլ մասնակիցների հանդեպ չհիմնավորված առավելություններ կամ շահույթ ստանալու նպատակով¹⁴:

Իսկ **Ս. Ռադչենկոյի** բնորոշմամբ կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ այդ իրավունքներն իրականացվում են ընդհանուր կորպորատիվ շահին հակառակ, որի ներքո հասկացվում է ընկերության շահն ընդհանրապես՝ որպես դրա բոլոր մասնակիցների շահերի միասնություն, համակցություն¹⁵:

Քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում հայտնի իրավունքի չարաշահման կառուցակարգը կիրառելի է նաև կորպորատիվ իրավահարաբերություններում՝ հաշվի առնելով վերջիններին ներհատուկ առանձնահատկությունները:

ՀՀ դատարանները, անդրադառնալով կորպորատիվ իրավունքների չարաշահումներին, արձանագրել են՝ կորպորատիվ իրավահարաբերություններում մասնակցի կողմից իրեն պատկանող իրավունքների և օրինական շահերի իրականացումը, որի արդյունքում երրորդ անձանց պատճառվում է վնաս, ակնհայտորեն անհամաչափ է իրավունքներն ու օրինական շահերն իրացնող անձի անձնական շահին, օրենքի ոգուն և հակասում է իրավահարաբերությունների կարգավորման բարի կամքի և ազնվության սկզբունքներին՝ հանդիսանում է իրավունքի չարաշահում:

Միաժամանակ, կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահումն առկա է հետևյալ պայմաններից որևէ մեկի առկայության դեպքում՝

- իրավահարաբերության մասնակիցն իրավունքն իրականացնում է (գործողությունները կատարում է) գլխավորապես այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ,
- բացակայում է իրավունքի իրականացման (գործողության կատարման) համար անհրաժեշտ հիմնավոր կամ օրենսդրական շարժառիթ,
- իրավունքի իրականացումը (գործողության կատարումը) հակասում է հանրային բարքերին (բարոյական նորմերին), բարի կամքի և ազնվության սկզբունքին,
- իրավունքն իրականացվում է (գործողությունը կատարվում է) այդ իրավունքի իրականացման համար օրենքով ամրագրված նպատակին հարկադիր կերպով¹⁶:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման հիմքում ընկած հակաիրավական արարքների համար պատասխանատվությունը մասնագետների կողմից իրավամբ

¹³ Տե՛ս *Смирнова Я. А.*, նշվ. աշխ., էջ 153, իսկ կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման պայմանների մասով տե՛ս *Ավերիսյան Վ. Դ.*, Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը հայաստանի հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 435-436:

¹⁴ Տե՛ս *Голобов Д. В.*, Акционерное общество против акционера: противодействие корпоративному шантажу, М. Юстицинформ, 2004, էջ 24-26, *Адамович Г.*, Проблемы применения института злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях // Хозяйство и право, 2005, № 5, էջ 60:

¹⁵ Տե՛ս *Радченко С. Д.*, Злоупотребление правом в гражданском праве России, М., Волтерс Клувер, 2010, էջ 69-70:

¹⁶ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

բնութագրվել է որպես միջոցառումային բնույթի իրավական ինստիտուտ¹⁷: Այլ կերպ՝ այդպիսի հակաիրավական արարքների համար կարող են վրա հասնել նաև պատասխանատվության այլ տեսակներ (քաղաքացիական, վարչական, քրեական և/կամ այլ):

Հարկ է նաև շեշտել, որ կորպորատիվ հարաբերություններում հնարավոր չէ կողմերից որևէ մեկին՝ ընկերության բաժնետիրոջը, մասնակցին կամ տնտեսական ընկերությանը բոլոր դեպքերի առնչությամբ միանշանակ բնութագրել որպես իրավահարաբերության ուժեղ կամ թույլ կողմ:

Կախված իրավական ակտերով ընկերության գործունեության կարգավորվածությունից, ընկերության կողմից բաժնետերերի, մասնակիցների իրավունքները պահպանելուց, ինչպես նաև գործող օրենսդրության պահանջներից, ընկերության կառավարման մարմիններում պաշտոններ զբաղեցնող անձանց արհեստավարժության մակարդակից և մի շարք այլ գործոններից՝ ուժեղ կամ թույլ կողմ կարող են լինել կամ ընկերության բաժնետերերը, մասնակիցները, կամ տնտեսական ընկերությունը¹⁸:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման տարածված տեսակներից են «կորպորատիվ շանտաժը» (**greenmail**) և «**բիզնեսի զավթումը**», որոնց տարբերությունը շահույթի ստացման նպատակի նվաճման հարցում կորպորատիվ հարաբերությունների մասնակիցների կողմից օգտագործվող միջոցների մեջ է:

Ըստ **Ի. Տիմաևայի՝ կորպորատիվ շանտաժի** իրավաբանական և փաստական արարքների համակցություն է, իրականացվում է շահույթի ստացման նպատակով, որոնց արդյունքում ընկերությունը կամ նրա հիմնական բաժնետերերը/մասնակիցները հարկադրված են ընդունել տնտեսապես չհիմնավորված, իրենց շահերը խախտող որոշում բաժնետիրոջ/մասնակցի օգտին՝ ընկերության բնականոն գործունեությունը շարունակելու և տնտեսական գործունեություն իրականացնելու անհնարինության սպառնալիքի ներքո: Նշված արարքները իրականացվում են առանց բաժնետոմսի/բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքի և ընկերության կառավարման իրավունքի փոխանցման¹⁹:

Ավելի հակիրճ բնորոշում է տվել **Դ. Տոկարևը**, այն է՝ կորպորատիվ շանտաժ տնտեսական ընկերության փոքր մասնակցի/բաժնետիրոջ կողմից իրավունքի չարաշահում է՝ տնտեսական ընկերության մեջ իրեն պատկանող բաժնեմասի/բաժնետոմսի գնմանն այլ մասնակիցների կամ հենց ընկերությանը հարկադրելու նպատակով²⁰:

Պատմականորեն կորպորատիվ շանտաժը եղել է փոքր բաժնետերերի պատասխանը խոշոր բաժնետերերի և կորպորացիայի մենեջմենթի կամայականությանը: Կորպորատիվ շանտաժի էությունն այն է, որ ընկերության կառավարման վրա էական ազդեցություն գործել չթույլատրող չափերի բաժնետոմսերի փաթեթի տիրապետող բաժնետերը իր կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման միջոցով էապես դժվարացնում է ընկերության գործունեությունը:

Բաժնետիրոջ այդպիսի վարքագծի նպատակն իր բաժնետոմսերի փաթեթը հսկող բաժնետիրոջը կամ հենց ընկերությանը բարձր գնով վաճառելն է կամ այդպիսի անձանցից այլ գույքային բավարարում ստանալը (ծառայությունների մատուցում, աշխատանքների կատարում և այլն)²¹:

¹⁷ Տե՛ս *Тимаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 140:

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

¹⁹ Տե՛ս *Тимаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 111:

²⁰ Տե՛ս *Токарев Д. А.*, նշվ. աշխ., էջ 101-102:

²¹ Տե՛ս *Габов А. В., Молотников А. Е.*, Корпоративный шантаж как правовое явление//Журнал российского права,

Իսկ **բիզնեսի զավթումն** իրավաբանական և փաստական արարքների համակցություն է, իրականացվում է շահույթի ստացման նպատակով, ուղղված է բաժնետոմսի/բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքի և ընկերության կառավարման իրավունքի փոխանցմանը, չլիազորված անձի անունից տարբեր գործարքների կատարմամբ գույքի օտարմանը, ինչպես նաև գույքի նկատմամբ մյուս կողմի կամքին հակառակ հսկողության ստացման այլ դեպքերը, այդ թվում՝ ձեռնարկատիրական գործունեության մեջ օգտագործվող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց գույքի նկատմամբ հսկողության բռնի ստացումը²²:

Կորպորատիվ է նաև կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումներից պաշտպանվելու, դրանց հակազդելու և այդ իրավունքները չարաշահողների պատասխանատվության հարցը:

Տնտեսական ընկերության կողմից կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման պատճառ է հանդիսանում ընկերության բաժնետերերի, մասնակիցների կողմից դրա կառավարման մարմինների գործունեության նկատմամբ պատշաճ վերահսկողություն չիրականացնելը, օրենսդրությամբ նշված գործընթացների իրականացման արդյունավետ մեխանիզմների բացակայությունը կամ անկատարությունը²³, որոնց չեզոքացման համար պահանջվում են պաշտպանության համարժեք միջոցներ:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումից պաշտպանությունը բնորոշվում է որպես իրավաբանական (միջնյուղային) և փաստական բնույթի արարքների համակցություն, որոնք ուղղված են իրավունքի չարաշահմանը հակազդելուն, ինչպես նաև խախտված իրավունքները վերականգնելուն (ճանաչելուն) և իրավունքը չարաշահող անձանց վրա ներգործությանը²⁴:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումից պաշտպանությունը, կախված իրավունքի պաշտպանության ձևից, կարելի է դասակարգել **յուրիսդիկցիոն և ոչ յուրիսդիկցիոն** ձևերի:

Այդպիսի պաշտպանությունը **յուրիսդիկցիոն** ձևի շրջանակում կարող է իրականացվել դատական (ընդհանուր կարգ) և վարչական (հատուկ կարգ) կարգով: Իսկ **ոչ յուրիսդիկցիոն** ձևերի թվին կարելի է դասել առանց պետական կամ այլ լիազոր իրավասու մարմիններին դիմելու անձի կամ կազմակերպության ինքնուրույն գործունեությունը, ինչպես նաև ներդրողների իրավունքները պաշտպանող ոչ առևտրային կազմակերպություններին, անկախ գործընկերներին, պրոֆեսիոնալ միջնորդներին դիմելը²⁵:

Գ. Սվերդլիկը և Է. Ստրաունինգն առանձնացնում են պաշտպանության երեք ձև՝ դատական, վարչական և իրավունքի ինքնապաշտպանություն²⁶, իսկ **Ա. Դոբրովոլսկին և Ս. Իվանովան** առաջարկում են իրավունքների և շահերի պաշտպանության հայցային և ոչ հայցային ձևերի գաղափարը²⁷:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումից պաշտպանության միջոցները ներառում են իրավունքի չարաշահումից պաշտպանությունը՝

2008, № 6, էջ 15:

²² Տե՛ս *Тумаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 120:

²³ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

²⁴ Տե՛ս *Тумаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 132:

²⁵ Տե՛ս Гражданское право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого, М., Теис, 1996, 4.1, էջ 268-270:

²⁶ Տե՛ս *Свердлык Г. А., Страунинг Э. Л.*, Защита и самозащита гражданских прав: учебное пособие, М., Лекс-книга, 2002, էջ 37:

²⁷ Տե՛ս *Добровольский А. А., Иванова С. А.*, Основные проблемы исковой формы защиты права, М., Изд-во МГУ, 1979, էջ 25:

1. քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակների հիման վրա,
2. միջճյուղային միջոցների (օր՝ դատավարական) հիման վրա,
3. իրավունքների ինքնապաշտպանությամբ²⁸,
4. նախագգուշացնող միջոցներ ձեռնարկելը, մասնավորապես՝ լուրջ ակտեր, որոնք կանոնակարգում է ընկերության կառավարման մարմիններից յուրաքանչյուր գործունեությունը (ընկերության խորհրդի, միանձնյա գործադիր մարմնի, կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամների, կառավարող կազմակերպության կամ կառավարչի, վերստուգողի (վերստուգող հանձնաժողովի), աուդիտորի և այլնի գործունեության կանոնակարգերի ընդունումը)²⁹,
5. միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք ուղղված են երրորդ անձանց կողմից ընկերության նկատմամբ ոտնձգությունների արգելքին (օր՝ գույքի կառավարման ռեժիմի օպտիմալացում),
6. փաստական գործողություններ իրականացնելը (ԶԼՄ հրապարակումներ, կոլեկտիվի հետ աշխատանք):

Որպես իրավունքի չարաշահումից պաշտպանության բացառիկ միջոց՝ գիտության մեջ առանձնացվում է նաև «**հանդիպական իրավունքի չարաշահմամբ անհրաժեշտ պաշտպանությունը**», այսինքն՝ իրավունքի չարաշահմանը իրավունքի չարաշահմամբ (հանդիպական «հարձակմամբ») պատասխանելը³⁰:

Մեր կարծիքով, հարկ է ձեռնպահ մնալ իրավունքի չարաշահման պարագայում համանման հակադարձումից, քանի որ դա, ի վերջո, ոչ թե հանգեցնում է կորպորատիվ կոնֆլիկտի կանխմանը կամ լուծմանը, այլ կարող է առաջ բերել հավելյալ խնդիրներ (այդ թվում՝ իրավախախտումներ և հանցանքներ): Ուստի, իրավունքի չարաշահման դեպքերը ենթակա են կարգավորման միայն օրինական միջոցներով:

Միաժամանակ, հարկ է անդրադառնալ կորպորացիաների մասնակիցների կողմից կորպորատիվ իրավունքները չարաշահելու դեպքում **պատասխանատվության միջոցների կիրառման առանձնահատկություններին**:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի (ընդունված՝ 05.05.1998 թ., սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 1998.08.10/18(51), այսուհետ՝ «ՔՕ») 12-րդ հոդվածը, սահմանելով քաղաքացիական (այդ թվում՝ կորպորատիվ) իրավունքներն իրականացնելու սահմանները, նախատեսում է, որ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողությունները, որոնք իրականացվում են բացառապես այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ, ինչպես նաև իրավունքն այլ ձևով չարաշահելը չի թույլատրվում:

Այդպիսի պահանջները չպահպանելու դեպքում դատարանը կամ արբիտրաժային տրիբունալը **կարող է մերժել անձին նրան պատկանող իրավունքի պաշտպանության հարցում**:

Կորպորատիվ օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման պարագայում հատուկ իրավական հետևանքներ նախատեսված չեն, ինչից բխում է, որ պետք է գործի ընդհանուր (ՔՕ 12-րդ հոդվածով սահմանված) կանոնը:

Պրակտիկայում, սակայն, հնարավոր են դեպքեր, երբ իրավունքի պաշտպանության հարցում անձին մերժելը չապահովի տուժողի խախտված իրավունքների պաշտպանությունը և/կամ վերականգնումը և կարող է անհրաժեշտություն առաջանալ կիրառելու նաև պատասխանատվության այլ միջոցներ (օր.՝ կորպորացիայի մասնակցի հեռացում կորպորացիայից,

²⁸ Կորպորատիվ իրավունքում իրավունքների ինքնապաշտպանության առնչությամբ տես *Ավերիսյան Վ. Դ.*, Կորպորատիվ իրավախարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 310-313:

²⁹ Տես *Тимаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 103:

³⁰ Տես *Токарев Д. А.*, նշվ. աշխ., էջ 169-170, 173:

կորպորացիայի մարմինների որոշման անվավերություն և այլն):

Կորպորատիվ իրավունքի մասնագետները առաջարկել են սահմանել իրավունքի չարաշահման **լրացուցիչ սանկցիաներ** (պատասխանատվության միջոցներ):

Վ. Գուրենը նշում է, որ համապատասխան իրավունքը չարաշահող բաժնետերերը դատարանի որոշմամբ որոշակի ժամանակահատվածով պետք է զրկվի 1) բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին ձայնի իրավունքով մասնակցելու իրավունքից, ինչպես նաև ընդունված որոշումները բողոքարկելու իրավունքից կամ 2) ընկերության փաստաթղթերին հասանելիության իրավունքից³¹:

Հետաքրքիր մոտեցում ունի **Ա. Կուզնեցովը**, ըստ որի՝ ՍՊԸ մասնակցին հեռացնելու համանմանությամբ կարելի է նախատեսել բաժնետիրոջ հեռացման կառուցակարգը որոշակի հիմքերի առկայության դեպքում: Այդ հիմքերն են՝

1. ընկերության գործունեությունը խոչընդոտելը,
2. ի շահ ընկերության գործելու պարտականությունը խախտելը (ընդհանուր նպատակի՝ շահույթի ստացման նվաճմանը խանգարելը),
3. ընդհանուր ժողովին մասնակցությունից խուսափելը,
4. ընդհանուր ժողովում ձայնի իրավունքն անբարեխիղճ իրականացնելը,
5. մասնակցի կողմից ընկերության, նրա կառավարման մարմինների և/կամ պաշտոնատար անձանց գործողությունների վերաբերյալ պետական մարմիններին բողոքներով դիմելը,
6. միանձնյա գործադիր մարմնի (կոլեգիալ գործադիր մարմնի, խորհրդի անդամների) լիազորությունների իրականացման կամ ընկերության աշխատողի գործառույթների կատարման կապակցությամբ³²:

Այս պարագայում կարևոր է, որ, ի լրումն իրավունքի պաշտպանությունը մերժելու իրավունքի, օրենսդրորեն հստակ նախատեսվի նաև այլ իրավական հետևանքների առաջացման, այդ թվում՝ պատասխանատվության այս կամ այն միջոցի կիրառման հնարավորությունը: Մինչդեռ գործող կարգավորումներով այդպիսի հնարավորություն ուղղակիորեն նախատեսված չէ:

Մենք համակարծիք ենք **Յա. Սմիրնովայի** այն դիրքորոշմանը, որ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված բոլոր սանկցիաները և հետևանքները կարող են ամբողջ ծավալով ուղղակիորեն կիրառվել տնտեսական ընկերությունների մասնակիցների կողմից կորպորատիվ իրավունքների չարաշահումների դեպքում, իսկ լրացուցիչ հատուկ հետևանքների կիրառումը պետք է նախատեսված լինի օրենքների համապատասխան դրույթներում³³:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ հարկ է ընդգծել, որ *կորպորատիվ իրավունքի չարաշահումը հակահրավական վարքագծի առանձին կատեգորիա է, իրավախախտման հատուկ (ոչ դեյիկտային) տեսակ, որի պարագայում խախտվում են կորպորացիայի, դրա մասնակիցների և/կամ երրորդ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, ինչը կարող է հանգեցնել չարաշահում կատարած անձին պատկանող իրավունքի պաշտպանության մերժման և/կամ օրենքով նախատեսված այլ իրավական հետևանքների (պատասխանատվության միջոցների կիրառման):*

Ինչ վերաբերում է վենչուրային բաժնետիրական ընկերություններում³⁴ (այսուհետ՝ «ՎԲԸ»)

³¹ Տե՛ս *Гурев В. А.*, Проблемы правовой квалификации корпоративного шантажа в акционерных правоотношениях // Юрист, 2008, № 4, էջ 15:

³² Տե՛ս *Кузнецов А. А.*, նշվ. աշխ., էջ 78-90, *Смирнова Я. А.*, նշվ. աշխ., էջ 189-190:

³³ Տե՛ս *Смирнова Я. А.*, նշվ. աշխ., էջ 213:

³⁴ Տե՛ս *Meliksetyan K.*, The concept, characteristics of corporate-type legal entities (corporations) and description of governing bodies, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022 (<https://journals.yso.am/index.php/state-and-law/article/>)

իրավունքի չարաշահման դրսևորումներին և կիրառվող պատասխանատվության միջոցներին, ապա հարկ է նշել, որ վենչուրային ներդրողներին վերապահված տնտեսական և/կամ հսկողական բաղադրիչները ընձեռնում են լայն իրավունքներ, արտոնություններ և առավելություններ, որոնք կարող են նաև չարաշահվել:

Այդուամենայնիվ, արձանագրենք, որ այդ իրավունքներն ուղղված են առաջին հերթին վենչուրային ներդրողների շահերի պաշտպանությունը, ինչը չի բացառում, որ դրանք երբեմն հակադրվեն ՎԲԸ-ի և դրա առանձին բաժնետերերի իրավունքներին և իրավաչափ ակնկալիքներին:

Այս պարագայում, որպես ՎԲԸ-ի առանձնահատկություն, առաջարկում ենք սահմանել, որ **իրավունքի չարաշահում թույլ տրված վենչուրային ներդրողների նկատմամբ, ի թիվս այլնի, կարող են կիրառվել նաև ՎԲԸ օրենսդրությամբ նախատեսված պատասխանատվության հատուկ միջոցներ, մասնավորապես՝ ներդրողների հատուկ իրավունքները, արտոնությունները և/կամ առավելությունները սահմանափակելը կամ դրանցից զրկելը:**

Հիշյալ իրավական կառուցակարգի նախատեսումը հնարավորություն կընձեռնի հավասարակշռելու և երաշխավորելու ՎԲԸ-ներում կորպորատիվ իրավունքների պատշաճ և արդյունավետ իրացումը, իսկ հնարավոր չարաշահումների դեպքում անբարենպաստ հետևանքների կիրառման միջոցով ապահովել վիճարկվող կամ խախտված իրավունքների հուսալի պաշտպանությունը:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ ՎԲԸ-ներում ևս բացառված չէ դրա բաժնետերերի, ներառյալ՝ վենչուրային ներդրողների կողմից կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հնարավորությունը, որպիսի պայմաններում անհրաժեշտ է համարժեք գործիքակազմ այդպիսի չարաշահման դեպքերը հնարավորինս նվազեցնելու համար:

Ուստի, մեր գնահատմամբ, հարկ է նախատեսել նաև վենչուրային ներդրողների իրավունքների, արտոնությունների և առավելությունների սահմանափակման և/կամ դրանցից զրկման օրենսդրական լիարժեք կարգավորումը, ինչը հնարավորություն կտա ապահովելու վենչուրային ներդրողների իրավաչափ վարքագիծը:

Ամփոփագիրը: Սույն գիտական հոդվածը նվիրված է կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման հարցերին: Աշխատության շրջանակում բացահայտվում են կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հասկացությունը, բովանդակությունը, հատկանիշները և առանձնահատկությունները:

Նշվածից բացի՝ վերլուծվում են կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման առանձնահատկությունների վերաբերյալ ինչպես տեսության մեջ, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում արտահայտված մոտեցումները և տեսակետները, ինչպես նաև դատական պրակտիկայի մեկնաբանությունները:

Մյուս կողմից՝ քննարկվում են կորպորատիվ իրավունքի չարաշահման դրսևորման ձևերը, այդ թվում՝ կորպորատիվ շանտաժն ու բիզնեսի զավթումը, դրանց էությունը, նմանությունները և տարբերությունները:

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում իրավունքի չարաշահումների կանխարգելման և զսպման կառուցակարգերին, իրավունքի չարաշահող սուբյեկտների նկատմամբ կիրառման ենթակա պատասխանատվության միջոցների շրջանակին և արդյունավետությանը:

Մասնավորապես, ուշադրություն է դարձվել կորպորատիվ իրավունքների չարաշահումների դեպքում իրավունքների պաշտպանության ձևերին և միջոցներին, այդ թվում՝ յուրիսդիկցիոն և ոչ յուրիսդիկցիոն, հայցային և

ոչ հայցային ձևերի համատեքստում:

Քննարկվել է նաև քաղաքացիական իրավունքների չարաշահման դեպքում կիրառվող պատասխանատվության միջոցի գործադրման հնարավորությունն ու արդյունավետությունը կորպորատիվ հարաբերություններում՝ վերլուծելով կորպորատիվ իրավահարաբերություններին ներհատուկ սանկցիաների ներդրման հնարավորությունը:

Միաժամանակ՝ ուսումնասիրվել են վենչուրային բաժնետիրական ընկերություններում կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման դեպքում վրա հասնող իրավական հետևանքները՝ առաջարկելով նախատեսել նաև վենչուրային ներդրողների իրավունքների, արտոնությունների և առավելությունների սահմանափակման և/կամ դրանցից զրկման օրենսդրական հնարավորությունը:

Annotation. This scientific article is devoted to the issues of abuse of law in corporate legal relations. Within the framework of the work, the concept, content, attributes and features of the abuse of corporate rights are revealed.

In addition to the above, the approaches and views expressed both in theory and in law enforcement practice regarding the peculiarities of abuse of law in corporate legal relations, as well as the interpretation of judicial practice, are analyzed.

On the other hand, the forms of abuse of corporate law, including corporate blackmail and business takeover, their essence, similarities and differences are discussed. The article touches upon the mechanisms of prevention and deterrence of abuse of law, the scope and effectiveness of liability measures to be applied against subjects abusing the law.

In particular, attention was paid to the forms and means of protecting rights in cases of abuse of corporate rights, including in the context of jurisdictional and non-jurisdictional, claim and non-claim forms.

The possibility and effectiveness of the application of liability measures applied in case of abuse of civil rights in corporate relations were also discussed, analyzing the possibility of introducing sanctions inherent in corporate legal relations.

At the same time, the legal consequences of the abuse of corporate rights in venture joint-stock companies were studied, and it was also proposed to provide for the legislative possibility of restricting and/or depriving the rights, privileges and advantages of venture investors.

Аннотация. Настоящая научная статья посвящена изучению вопросов злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях. В рамках работы раскрывается понятие «злоупотребление корпоративными правами», его содержание, признаки и особенности.

Кроме вышесказанного анализируются подходы и взгляды, выраженные как в теории, так и в правоприменительной практике относительно особенностей злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях, а также рассматриваются различные интерпретации судебной практики.

С другой стороны, обсуждаются формы проявления злоупотребления корпоративным правом, в том числе корпоративный шантаж и захват бизнеса, их сущность, сходства и различия. В статье затрагиваются механизмы предотвращения и сдерживания злоупотреблений правом, рамки и эффективность мер ответственности, подлежащих применению в отношении субъектов, злоупотребляющих правом.

В частности, внимание было уделено формам и средствам защиты прав при злоупотреблениях корпоративными правами, в том числе в контексте юрисдикционных и неюрисдикционных, исковых и не исковых форм.

Обсуждалась также возможность и эффективность применения меры ответственности, применяемой в случае злоупотребления гражданскими правами, в корпоративных отношениях, анализируя возможность введения присущих корпоративным правоотношениям санкций.

В то же время были изучены правовые последствия злоупотребления корпоративными правами в венчурных акционерных обществах, предложив также предусмотреть законодательную возможность ограничения и/или лишения прав, привилегий и преимуществ венчурных инвесторов.

Բանալի բաներ – կորպորացիա, իրավունքի չարաշահում, կորպորատիվ շանտաժ, բիզնեսի զավթում, վենչուրային բաժնեկրթական ընկերություն:

Keywords: corporation, abuse of right, corporate blackmail, business takeover, venture joint-stock company.

Ключевые слова: корпорация, злоупотребление правом, корпоративный шантаж, захват бизнеса, венчурное акционерное общество.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ավետիսյան Վ. Դ., Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013 թ.:
2. ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 27.05.2022 թ. վճիռը:
3. ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:
4. ՀՀ վճարելի դատարանի թիվ ԵԿԴ/1397/02/11 քաղաքացիական գործով 08.10.2020 թ. որոշումը:
5. Адамович Г., Проблемы применения института злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях // Хозяйство и право. 2005. № 5.
6. Васильев Ю. С., Взаимодействие права и морали // Сов. государство и право. - 1966. - №11.
7. Вольфсон В. Л., Противодействие злоупотреблению правом в российском гражданском законодательстве. М. Проспект, 2014.
8. Габов А. В., Молотников А. Е., Корпоративный шантаж как правовое явление//Журнал российского права, 2008, № 6.
9. Гололобов Д. В., Акционерное общество против акционера: противодействие корпоративному шантажу. М. Юстицинформ, 2004.
10. Гражданское право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред., А. П. Сергеева, Ю.К. Толстого, М., Теис, 1996, 4.1.
11. Гуреев В. А., Проблемы правовой квалификации корпоративного шантажа в акционерных правоотношениях // Юрист, 2008, № 4.
12. Гутников О. В., Гражданско-правовая ответственность в отношениях, связанных с управлением юридическими лицами, диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук, Москва, 2018.
13. Дигесты Юстиниана, Пер. с лат. Т. IV. М. Статут, 2004.
14. Добровольский А. А., Иванова С. А., Основные проблемы исковой формы защиты права, М., Изд-во МГУ, 1979.
15. Кузнецов А. А., Злоупотребление правом в правоотношениях между акционером и акционерным обществом, диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук, Самара, 2012.
16. Рабинович Н. В., Недействительность сделок и ее последствия, Л., 1960
17. Радченко С. Д., Злоупотребление правом в гражданском праве России, М., Волтерс Клувер, 2010.
18. Свердлык Г. А., Страунинг Э. Л., Защита и самозащита гражданских прав: учебное пособие, М., Лекс-книга, 2002.
19. Сеницын С. А., Право на дивиденд: возникновение, содержание, осуществление и защита // Вестник гражданского права, 2018, № 4.
20. Смирнова Я. А., Злоупотребления корпоративными правами участниками хозяйственных обществ, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2019.
21. Тимаева И. А., Злоупотребление правом в корпоративных отношениях: вопросы квалификации, способы гражданско-правовой защиты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Казань, 2007.

22. Токарев Д. А., Злоупотребление правом в хозяйственных обществах: условия возникновения и способы защиты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Волгоград, 2010.

23. Laurent F., Principes de droit civil. Bruxelles: Bruylant-Christophe. Paris: A. Durand et Pedone-Lauriel, 1869-1878, Tome 6, § 101.

24. Meliksetyan K., The concept, characteristics of corporate-type legal entities (corporations) and description of governing bodies, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022 (<https://journals.yso.am/index.php/state-and-law/article/view/8498/7982>).

Մեկիքսեթյան Կ. - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, «ՖԼԵՇ» ՍՊԸ իրավաբան, էլ. հասցե՝ karenmeliksetyan1997@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.03.2023 թ., տրվել է գրախոսության 27.03.2023 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավ. գիտ. դոկտոր Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-69>

ՄԵՐԻ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ,
դասախոս*

MERI KHACHATRYAN
*PhD student,
Lecturer at the Chair of Civil Procedure at YSU Faculty of Law*

МЕРИ ХАЧАТРЯН
*Аспирант, лектор кафедры гражданского процессуального
права юридического факультета ЕГУ*

**ԱՊՕՐԻՆԻ ԾԱԳՈՒՄ ՈՒՆԵՑՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ԲՈՆԱԳԱՆՁՄԱՆ
ՊԱՀԱՆՋԻ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԲԵՌԻ ԲԱՇԽՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**PECULIARITIES OF DISTRIBUTION OF THE BURDEN OF PROOF IN
CASES OF CONFISCATION OF PROPERTY OF ILLEGAL ORIGIN**

**ОСОБЕННОСТИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ БРЕМЕНИ ДОКАЗЫВАНИЯ ПО
ДЕЛАМ О КОНФИСКАЦИИ СОБСТВЕННОСТИ НЕЗАКОННОГО
ПРОИСХОЖДЕНИЯ**

Ներածություն

Հանցավոր գործունեությունից ստացված ակտիվների բռնագանձման ավանդական կառուցակարգերի կողքին հայտնված առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնագանձման ինստիտուտի նորարարությունը և հիմնական առանձնահատկությունը դրսևորվում է ապացուցման տարբերակված կանոններում: Առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնագանձման վարույթներում կիրառելի չէ քրեական դատավարությունում գործող հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշը: Ապացուցման առավել մեղմ չափանիշների սահմանումը հնարավորություն է տալիս ապօրինի ծագում ունեցող գույքը բռնագանձել քաղաքացիական դատավարության կարգով, այդուհանդերձ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում գործող ապացուցման կանոնները ամբողջ ծավալով կիրառելի չեն քննարկվող վարույթում: Ինստիտուտի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթներին վերագրվում են ապացուցման բեռի բաշխման տարբերակված կանոններ և ապացուցողական կանխավարկածներ, որոնք հնարավոր են դարձնում գույքի ապօրինի ծագման ողջամիտ ենթադրությունների հիման վրա գույքը բռնագանձել:

հոգուտ պետության:

Քննարկվող վարույթում կիրառելի ապացուցողական չափանիշ սահմանելու հիմնախնդիրը բազմիցս քննարկվել է ոլորտը կարգավորող միջազգային փաստաթղթերում, ինչպես նաև ազգային և միջազգային դատարաններում:

Այսպես, *Թմրամիջոցների և հոգեմետր նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին 1988 թ. ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի*¹ 5-րդ հոդվածի 7-րդ մասը նախատեսում է ենթադրյալ եկամուտների կամ բռնագանձման ենթակա այլ գույքի օրինական ծագումն ապացուցելու բեռի տեղափոխումն ապահովելու հնարավորությունը այն պայմանով, որ այդպիսի միջոցը համապատասխանի ազգային օրենսդրության սկզբունքներին, դատական և այլ քննության բնույթին:

Եվրոպական Միության կողմից 2014 թվականին ընդունված հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված ակտիվների ստեղծման և բռնագանձման վերաբերյալ թիվ 2014/42/EU դիրեկտիվի² 21-րդ կետը սահմանում է, որ գույքի բռնագանձումը կարող է հնարավոր լինել, եթե դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ վիճելի գույքը ձեռք է բերվել հանցավոր գործունեության արդյունքում: Նշվածը չի նշանակում, որ պետք է հաստատվի հանցավոր գործունեությունից ձեռք բերված լինելու հանգամանքը, սակայն անդամ պետությունները կարող են բավարար համարել, որ դատարանը հավանականությունների հավասարակշռման կամ այլ ողջամիտ ենթադրությունների հիման վրա ավելի հավանական համարի գույքի՝ հանցավոր գործունեությունից ստացված լինելը, քան այլ գործունեությունից ստացված լինելը:

Ինչպես տեսնում ենք, միանշանակ է այն մոտեցումը, որ հնարավոր է համարվում գույքի ապօրինի ծագման ողջամիտ հավանականության հիման վրա ապացուցման բեռի փոխանցումը պատասխանողին, որը որոշ պայմանների առկայության դեպքում պետք է ապացուցի իր կողմից ձեռք բերված գույքի օրինական ծագումը: Այնուամենայնիվ, ոլորտը կարգավորող միջազգային փաստաթղթերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ առաջադրված չեն գույքն ապօրինի ծագում ունեցող որակելու չափանիշները կամ գույքի և հանցավոր գործունեության միջև կապը հաստատելու հիմքերը: Սույն հետազոտության շրջանակում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած դատական պրակտիկայի, եվրոպական առաջադեմ երկրներում ինստիտուտի հաջող կիրառելիության փորձի ուսումնասիրության հիման վրա քննարկվել են վարույթում կիրառելի ապացուցողական չափանիշները, որի հիման վրա առաջարկվել են ապացուցման բեռը բաշխելու տարբերակված կանոններ, ինչպես նաև գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործարկման և դրա հաղթահարման պայմանները:

Հիմնական հետազոտություն

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, անդրադառնալով քննարկվող վարույթներում ապացուցման բեռի բաշխման առանձնահատկություններին, արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ որոշ նախապայմանների առկայության դեպքում ապացուցման բեռի փոխանցումը պատասխանող կողմին անհամատեղելի չէ անձի արդար դատաքննության իրա-

¹ Հայերեն տեքստի համար տե՛ս ՀՀԱԳՆՊՏ 2012.12.28/14(22):

² Մանրամասն տե՛ս Directive 2014/42/EU of The European Parliament and of The Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=EN>:

վունքի հետ³: Որպես օրինակ, Ֆիլիպսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով⁴ Եվրոպական դատարանը նախադեպային դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ ապացուցման բեռի շրջադարձը պատասխանողի նկատմամբ չի խախտել Մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիայի⁵ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված անձի արդար դատաքննության իրավունքը, քանի որ պատասխանողը ապահովված է եղել բավարար երաշխիքներով, ինչպիսին է գործի հրապարակային քննությունը, որի ընթացքում վերջինս հնարավորություն է ունեցել ներկայացնել ապացույցներ և հաղթահարել գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը:

Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ քննարկվող գործով արտահայտած դիրքորոշումը վերաբերելի է Միացյալ Թագավորությունում ներդրված և լայն կիրառելիություն ունեցող չբացատրվող հարստացման (unexplained wealth) ինստիտուտի իրավական կարգավորումներին⁶: Հետևաբար՝ կարծում ենք, որ յուրաքանչյուր դեպքում ապացուցման բեռի շրջադարձելիության իրավաչափությունը գնահատելու հարցում առանցքային նշանակություն ունի տվյալ երկրի օրենսդրությամբ գույքի ապօրինի ծագման կանխավարկածը հաղթահարելու դատավարական երաշխիքների ամրագրումը և ապահովումը:

Նախքան ապացուցման բեռի փոխանցման հատուկ կանոններին անդրադառնալը՝ հարկ ենք համարում քննարկել առանց հանցավոր գործունեության կատարման փաստը սահմանված կարգով հաստատելու գույքի ձեռք բերման և հանցավոր գործունեության միջև անուղղակի կապը գնահատելու չափանիշները:

Բռնագանձման վարույթներում հանցավոր գործունեության և գույքի ձեռք բերման միջև պատճառական կապի հիմնախնդիրը բազմիցս քննարկվում է ազգային և միջազգային դատարանների կողմից, իսկ երբեմն անգամ բարձրացվում է այդ կարգավորումների սահմանադրականության հարցը: Այսպես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Տոդորովն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով, անդրադառնալով անձի՝ սեփականության իրավունքի միջամտության համաչափությանը, նշել է, որ հանցավոր գործունեության և գույքի ձեռք բերման միջև ուղղակի կամ անուղղակի պատճառական կապը պետք է հաստատվի կամ առնվազն ենթադրելի լինի: Վերահաստատելով տվյալ գործով Բուլղարիայի բարձրագույն դատարանի դիրքորոշումը՝ դատարանը գտել է, որ ազգային մարմինները յուրաքանչյուր գործով դատարանին պետք է տրամադրեն որոշ ապացույցներ, որոնք կարող են հիմնավորել գույքի՝ հանցավոր գործունեությունից ստացված լինելը, հակառակ պարագայում պատասխանողի սեփականության իրավունքի միջամտությունը անհամաչափ կլինի⁷:

Հարկ ենք համարում, սակայն, ընդգծել, որ նշված որոշումը կայացվել է՝ հաշվի առնելով Բուլղարիայի նախկին օրենքի՝ 2005 թվականին ուժի մեջ մտած «Հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի բռնագանձման մասին» օրենքի կարգավորումները, իսկ օրենքը ուժը կորցրած է ճանաչվել 2012 թվականին: Նշված օրենքի կարգավորումների համաձայն՝ բռնագանձ-

³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Կոնդրոնն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, 2 մայիս 2000 թ., թիվ 35718/97, կետ 56:

⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Ֆիլիպսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, 5 հուլիս 2001, թիվ 41087/98:

⁵ Տե՛ս Մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիա, ընդունվել է 04.11.1950 թվականին Եվրոպայի Խորհուրդի կողմից, ՀՀՊՏ 2002.06.05/17(192) Հոդ.367:

⁶ Մանրամասն տե՛ս «Հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված եկամուտների մասին» Միացյալ Թագավորության օրենք, 2002, բաժին 362A-362-1A:

⁷ Տե՛ս Տոդորովը և ուրիշները ընդդեմ Բուլղարիայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը, 13 հուլիս 2021, Կետ 212:

ման ենթակա է այն գույքը, որը ձեռք բերողը մեղադրվել է տվյալ օրենքով սահմանված հանցագործությունների կատարման համար, և գույքի օրինական ծագումը հաստատված չլինելու պարագայում ողջամտորեն ենթադրվում է, որ գույքը հանցավոր գործունեության արդյունք է⁸: Այսինքն՝ չենք կարող հաստատապես պնդել, որ սույն որոշումն ամբողջ ծավալով վերագրելի է նաև ՀՀ իրավական համակարգում ներդրված չբացատրվող հարստացման ինստիտուտին, այդուհանդերձ դատարանը կարևորել է անձի՝ կոնվենցիայով երաշխավորված սեփականության իրավունքի միջամտության համաչափությունը, որի ուղենիշ է ոչ միայն գույքի և անձի օրինական եկամուտների էական անհամապատասխանությունը, այլ նաև հանցավոր գործունեության հետ այդ գույքի անուղղակի առնչությունը:

Զարմանալի չէ, որ չնայած ներկայումս Բուլղարիայում գործող «Կոռուպցիայի կանխարգելման և ապօրինաբար ստացված գույքի բռնագանձման մասին» օրենքով ներդրվել է չբացատրվող հարստացման մոդելը, այնուամենայնիվ հաշվի առնելով պետության դեմ կայացված վերոնշյալ որոշումը՝ գույքի բռնագանձման հիմքում կրկին դրվում են գույքի հետ հանցավոր գործունեության առնչությունը առավել հավանական դարձնող որոշ հանգամանքներ:

Այսպես, վկայակոչված օրենքով լայնացվել է ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերի շրջանակը, սակայն համեմատելով ՀՀ օրենսդրության համապատասխան կարգավորումների հետ՝ տեսնում ենք, որ ուսումնասիրություն սկսելու բոլոր հիմքերը կապվում են հարուցված քրեական գործի, քրեական հետապնդման, վարչական իրավախախտման կամ պաշտոնատար անձի կողմից հայտարարագիր ներկայացնելուց չարամտորեն խուսափելու հետ⁹, այսինքն՝ հիմքերը բավական հստակ են և ի տարբերություն ներպետական կարգավորումների, տարրականության տեղիք չեն տալիս: Բացի դրանից՝ ըստ Բուլղարիայի օրենսդրության՝ հայցվորի վրա դրված է ոչ միայն ուսումնասիրության ժամանակահատվածում ձեռք բերված գույքի արժեքի և անձի եկամուտների էական անհամապատասխանությունը ապացուցելու պարտականությունը, այլ նաև ուսումնասիրության համար հիմք հանդիսացած փաստերի առկայությունն ապացուցելու և գույքի ձեռք բերման աղբյուրները և եղանակները վեր հանելու պարտականությունը:

Նշված կարգավորումներն ամփոփելու արդյունքում կարող ենք եզրակացնել, որ չնայած Բուլղարիայում գործող ներկայիս օրենքով ներդրվել է չբացատրվող հարստացման մոդելը, այնուամենայնիվ ձեռք բերված գույքի և հանցավոր գործունեության միջև անուղղակի կապի ապացուցումը իսպառ չի խզվում՝ նկատի ունենալով օրենքով ուսումնասիրություն նախաձեռնելու հստակ հիմքերը և այդ հիմքերի առկայությունը ապացուցելու՝ պետության պարտականությունը:

Անդրադառնալով ներպետական կարգավորումներին՝ գտնում ենք, որ ձեռք բերված գույքի և հանցավոր գործունեության միջև անուղղակի կապը առաջին հերթին դրսևորվում է հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերի հետ, որոնք մեծամասամբ առնչվում են «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքով¹⁰ (այսուհետ նաև՝ Օրենք) սահմանված հանցագործությունների կատարման բավարար հիմքերի հիման վրա նախաձեռնված քրեական վարույթների հետ: *Այսինքն՝ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործարկելու համար իրավասու մարմինը պետք է ներկայացնի*

⁸ Տե՛ս «Հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի բռնագանձման մասին» Բուլղարիայի օրենք, բաժին 4(1):

⁹ Տե՛ս «Կոռուպցիայի կանխարգելման և ապօրինաբար ստացված գույքի բռնագանձման մասին» Բուլղարիայի օրենքի 107 և 108 հոդվածներ:

¹⁰ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության օրենքը ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ընդունվել է 16 ապրիլի 2020թ., ՀՀՊՏ 2020.05.13/50(1605):

նաև ուսումնասիրություն սկսելու հիմք հանդիսացող հանգամանքի և ենթադրվող հանցավոր գործունեության հետ գույքի ձեռքբերման անուղղակի կապը հավաստող ապացույցներ: Սակայն ի տարբերություն գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորվելու փաստի, որը, ըստ Օրենքի կարգավորումների, պետք է հաստատվի ապացուցման ընդհանուր կանոնով (ապացույցների գերակշռմամբ), գտնում ենք, որ ուսումնասիրություն սկսելու հիմք հանդիսացող հանգամանքի և գույքի ձեռքբերման անուղղակի կապը հավաստող փաստերը դատարանի կողմից պետք է գնահատվեն և կանխավարկածի գործադրման հիմքում դրվեն ոչ թե քաղաքացիական դատավարության ապացուցման ընդհանուր կանոններով, այլ ապացուցվի այնքանով, որքանով այդ փաստերի գոյությունը առավել հավանական կդարձնի գույքի ապօրինի ծագումը:

Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ ապացուցման բեռի ճիշտ որոշման և գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործադրման չափանիշի մշակման դեպքում միայն կարող է ապահովվել անձի արդար դատաքննության իրավունքի լիարժեք իրացումը: *Անկերլ ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով*¹¹ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դատավարությունում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը՝ կողմերի միջև «արդարացի հավասարակշռության» իմաստով, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված արդար դատաքննության հիմնական տարրերից մեկն է և պահանջում է, որպեսզի յուրաքանչյուր կողմին տրամադրվի ողջամիտ հնարավորություն՝ ներկայացնելու իր գործն այնպիսի պայմաններում, այդ թվում՝ ապացույցներ ներկայացնելու, որոնք նրան իր հակառակորդի նկատմամբ չեն դնի էականորեն նվազ բարենպաստ վիճակում: *Սփանկիևիչն ընդդեմ Լեհաստանի գործով* Դատարանը հայտնել է այն դիրքորոշումը, որ այն գործերով, որոնցով հակառակորդներ են դատախազության մարմինները և մասնավոր անձինք, դատախազության մարմինները կարող են ունենալ ավելի արտոնյալ դիրք, որն արդարացված է իրավակարգի պաշտպանությամբ: Այնուամենայնիվ, դա չպետք է հանգեցնի նրան, որ քաղաքացիական գործով կողմի համար ստեղծվեն անհիմն անբարենպաստ պայմաններ դատախազության մարմինների համեմատությամբ¹²:

Նշվածը հաշվի առնելով՝ գտնում ենք, որ քննարկվող վարույթներում կողմերի իրավահավասարությունը կարող է ապահովված համարվել, եթե առաջին, գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործադրումը հիմնված չլինի անուղղակի ենթադրությունների վրա, ինչի արդյունքում պատասխանողի վրա չդրվի հակառակը ապացուցելու անհամաչափ բեռ, և երկրորդ, պատասխանողին ընձեռվի գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը հաղթահարելու ողջամիտ հնարավորություն:

Իրավիճակը փոխվում է այն դեպքում, երբ չբացատրվող հարստացման ինստիտուտի շրջանակում պաշտոնատար անձանց նկատմամբ ուսումնասիրություն սկսելու և նրանցից ապօրինի ծագում ունեցող գույք բռնագանձելու համար գույքի ձեռք բերման և հանցավոր գործունեության միջև անուղղակի կապի ապացուցում ամենևին չի պահանջվում: Ստացվում է, որ դատախազության ապացուցման պարտականությունն էլ ավելի դյուրին է դառնում՝ սահմանափակվելով միայն գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորելը ապացուցելու պարտականությամբ:

Համանման կարգավորումներ նախատեսված են նաև Օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի

¹¹ Տե՛ս Անկերլ ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 23.10.1996 թվականի որոշումը:

¹² Տե՛ս Ստանկիևիչն ընդդեմ Լեհաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը, 6 հուլիս 2006, թիվ 46917/99, 68-69 կետեր:

5-րդ և 6-րդ կետերով, ըստ որոնց՝ պաշտոնատար անձանց նկատմամբ ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերը չեն առնչվում քրեական մեղադրանքի կամ հարուցված քրեական գործի առկայության հետ: Ստացվում է, որ նման դեպքերում պաշտոնատար անձի ձեռք բերած գույքի և օրինական եկամուտների անհամապատասխանությունը ինքնին դիտվում է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործողության պայման: Այնուամենայնիվ, գտնում ենք, որ գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորելը դեռևս չի ենթադրում այդ գույքի ապօրինի ծագումը, մյուս տեսանկյունից, եթե պաշտոնատար անձի կարգավիճակով պայմանավորված գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամուտներով չհիմնավորվելու դեպքում առավել հավանական է դիտվում դրա անօրինական ծագումը, ապա խնդրահարույց է նույն չափանիշի կիրառումը նաև պաշտոնը ստանձնելուն նախորդող ժամանակահատվածում անձի ձեռք բերած գույքի ծագման վերաբերյալ, երբ լիովին կապը խզվում է հանցավոր գործունեության արդյունքում գույքի ձեռք բերման հավանականության հետ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ պաշտոնատար անձանց նկատմամբ հարուցված վարույթներում անձի ձեռք բերած գույքը վերջինիս օրինական եկամուտներով չհիմնավորելը ապացուցելուց զատ իրավասու մարմինը պետք է դատարանին ներկայացնի այն հիմքերը, որոնք բավարար են դիտարկվել կասկածելու, որ առկա է եղել ապօրինի ծագում ունեցող գույք՝ միաժամանակ ներկայացնելով ապացույցներ ուսումնասիրության ընթացքում այդ հիմքերը բավարար չափով հիմնավորվելու վերաբերյալ: Ավելին, համապատասխան պաշտոնը ստանձնելուն նախորդող ժամանակահատվածում գույքի ձեռքբերման և օրինական եկամուտների էական անհամապատասխանության հայտնաբերումը հիմք կարող է լինել գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործարկման համար պայմանով, որ իրավասու մարմինը գույքի ձեռքբերման և հանցավոր գործունեության միջև անուղղակի կապի վերաբերյալ բավարար հիմքեր ներկայացնի դատարանին:

Նշվածի համատեքստում հարկ ենք համարում նաև նշել, որ չնայած Օրենքով նախատեսվել են գույքի ապօրինի ծագումը ապացուցելու տարբերակված կանոններ, սակայն գույքի ապօրինի ծագում ունենալու հավանականությունը գնահատելու չափորոշիչները Օրենքով վեր հանված չեն, իսկ կանխավարկածի գործարկումը կախվածության մեջ է դրվել բացառապես գույքի ձեռքբերումն օրինական եկամուտներով չհիմնավորելու փաստն ապացուցելու հետ: Այդուհանդերձ, հանրային շահն անձի մասնավոր շահերից գերադասելն Օրենքի նպատակին համահունչ կարող է դիտարկվել այն դեպքում, երբ **ներկայացված ապացույցների հիման վրա գույքի ոչ օրինական ծագումը առավել հավանական դիտարկվի, քան այդ գույքի օրինական ծագումը:**

Ընդ որում, ապօրինի ծագում ունենալու մասին հավանականությանը և կատարված ենթադրություններին գնահատական տալը խնդրահարույց է որոշակիության տեսանկյունից, քանի որ միջազգային դատական պրակտիկան կամ ներպետական օրենսդրությունը չի հստակեցնում կամ սահմանում ապացուցման այն միասնականացված չափանիշները, որոնք ուղենիշ են ծառայում գույքի ապօրինի ծագման փաստը գնահատելու համար: Թե՛ անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից և թե՛ ինստիտուտի գործարկման իրավաչափության տեսանկյունից խնդրահարույց է մնում այն հարցը, **թե ինչ ծավալով իրավասու մարմինը պետք է ապացուցի գույքի ապօրինի ծագումը, այսինքն՝ որ պայմանների դեպքում կարող է գործել գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, իսկ ապացուցման բեռը՝ փոխանցվել պատասխանողին:**

Որոշ դատարաններ գտնում են, որ պետք է ապացույցները բավարար լինեն առավել հավանական համարելու անձի կողմից տվյալ արարքի կատարումը, նշվածը հիմնավորելով

նրանով, որ նման գործիքակազմի հիմքում ընկած է մեղադրական դատավճռի բացակայության գաղափարը¹³, և օրենքը հնարավորություն է տալիս բռնազանձելու այն գույքը, որն անձի օրինական եկամուտներին ակնհայտ չի համապատասխանում¹⁴: Ավելին, դատական գործերի գերակշիռ մասով գույքի ապօրինի ծագման որակումը կախվածության մեջ չի դրվել հանցագործությունից հետո ձեռք բերված լինելու հանգամանքից¹⁵, սակայն որոշ դատարաններ գտել են, որ բռնազանձման ենթակա է այն գույքը, որը ժամանակագրորեն վերագրվում է համապատասխան հանցագործության կատարմանը¹⁶ և նախկինում ձեռք բերված գույքը չի կարող բռնազանձվել: Այդուհանդերձ գտնում ենք, որ գործին մասնակցող անձանց կողմից ներկայացված ապացույցներին դատավարական գնահատական տալու չափանիշների սահմանումը առանցքային է մարդու իրավունքների սահմանափակումներ ենթադրող ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման վարույթում, այլապես անձի իրավունքների միջամտությունը կունենա կամայական բնույթ և համաչափ չի լինի Օրենքով հետապնդած նպատակին:

Հատկանշական է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Իտալիայի դեմ քննվող գործերից մեկով անդրադարձել է գույքի բռնազանձման հիմքում դրվող փաստերի ապացուցման չափանիշներին և դրանք սահմանելու անհրաժեշտությանը: Մասնավորապես, դատարանը կոնվենցիայի խախտում է արձանագրել՝ նշելով, որ Իտալիայի օրենսդրությամբ սահմանված չեն այն չափանիշները և փաստակազմը, որոնք հիմք կտան դատարանների գնահատելու անձի «վտանգավորությունը»՝ հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ Իտալիայի օրենսդրության համաձայն գույքի՝ ապօրինի ծագումը կարող է հաստատվել անձի վտանգավորությունը և մաֆիայի հետ կապը հաստատելու դեպքում¹⁷: Չնայած նշված գործով քննարկման առարկա էր հանդիսանում վարույթում կիրառված կանխարգելիչ միջոցները, այլ ոչ թե բռնազանձման հիմքերը, սակայն չի բացառվում նման դիրքորոշման զարգացումը առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնազանձման այլ գործերով:

Նախկինում հիշատակված դիրեկտիվը մասամբ որոշակիացնում էր ապացուցման հիմքում դրված **հավանականությունների հավասարակշռման սկզբունքը**, որը կարող է օգնել դատարանին հանցավոր գործունեությունից գույքի ստացումը առավել կամ քիչ հավանական դիտարկելու հարցում: Հավանական կապի կամ բավարար հիմքերի առկայությունը ավելին է, քան պարզապես ենթադրությունը: Նշված չափանիշը ընկած է հավանականությունների հավասարակշռման սկզբունքի հիմքում, որը գործում է գույքի դեմ (in rem) բռնազանձման ինստիտուտը լայնորեն կիրառող երկրներում, ինչպիսիք են Իտալիան, Միացյալ Թագավորությունը, Իռլանդիայի Հանրապետությունը, Կանադան և ԱՄՆ-ն: Չափանիշի հիմքում դրված է այն մոտեցումը, որ փաստը առավել հավանական է, որ ճիշտ է կամ 50 տոկոսից ավել հավանականություն կա, որ ճիշտ է:

¹³ Տե՛ս Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 1992 թվականի փետրվարի 20-ի որոշումը Բարբարոյի գործով (189334):

¹⁴ Տե՛ս օրինակ, Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 1999 թվականի մարտի 22-ի որոշումը Ռիելան և ուրիշները գործով (214507): Այս որոշմամբ դատարանը հայտնել է այն դիրքորոշումը, որ եթե ակնհայտ է, որ գույքը ստացվել է անձի ծավալած հանցավոր գործունեությունից, ապա գույքի ձեռք բերման և մաֆիայի հետ առնչության միջև կապի հաստատումը անհրաժեշտ չէ:

¹⁵ Տե՛ս օրինակ, Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2010 թվականի հունվարի 15-ի որոշումը, Քվարտարարոն և ուրիշները գործով (246084); Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2010 թվականի հոկտեմբերի 20-ի որոշումը Ստագնոն և ուրիշները գործով (249012):

¹⁶ Տե՛ս օրինակ, Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2014 թվականի փետրվարի 14-ի որոշումը Մոնդինիի գործով (260104):

¹⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Դե Թոմասսոն ընդդեմ Իտալիայի գործով, 23 փետրվար 2017, թիվ 43395/09:

Հարկ ենք համարում նկատել, որ Օրենքի նախագծով ամրագրված է եղել հավանականությունների հավասարակշռման չափանիշը¹⁸, իսկ ըստ Օրենքի ընդունման հիմնավորումների՝ նշված չափանիշի ներդրումը բխել է առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնագանձման ինստիտուտի էությունից և թույլ է տվել, ինչպես պետությանը, այնպես էլ գործին մասնակցող այլ անձանց, ավելի ցածր ապացուցողական չափանիշը հաղթահարելով, ապացուցել այն փաստերը, որոնց մասով վերջիններս կրում են ապացուցման պարտականություն¹⁹, այնուամենայնիվ նշված չափանիշը Օրենքով ամրագրում չի ստացել:

Չնայած օրենսդրական մակարդակով ամրագրված չլինելուն, Վենետիկի հանձնաժողովն Օրենքի հետ կապված որոշ հարցերի վերաբերյալ ՀՀ Սահմանադրական դատարանին տրամադրած կարծիքում առաջարկել է Օրենքով ամրագրել հավանականությունների հավասարակշռման չափանիշը²⁰: Համանման ինստիտուտ Բուլղարիայում ներդնելու համար Վենետիկի հանձնաժողովի տրամադրած կարծիքում ևս ընդգծվել է, որ հավանականությունների հավասարակշռման չափանիշի կիրառումը հնարավորություն է տալիս համոզվելու գույքի ապօրինի ծագման մեջ առանց քրեաիրավական արարքին որակում տալու²¹:

Իսկապես, հանցավոր գործունեության արդյունքում ձեռք բերված գույքի բռնագանձման քաղաքացիադատավարական կառուցակարգն ինքնին ենթադրում է գույքի ապօրինի ծագման վերաբերյալ բավարար հիմքերի գնահատումը ենթադրությունների և հավանականությունների հիման վրա: Կարծում ենք, որ քննարկվող վարույթում հավանականությունների հավասարակշռման ապացուցողական չափանիշի կիրառումը պետք չէ բացառել այն հիմնավորմամբ, որ Օրենքով ներդրված գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը անխզելիորեն կապված է ապացուցման բեռի բաշխման և ապացուցողական չափանիշի ընտրության հետ:

Այսպես, Օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է, որ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հարաբերություններում գործում է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, քանի դեռ չի ապացուցվել գույքի ձեռքբերման օրինականությունը: Փաստորեն, գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը ենթադրում է, որ վարույթում գույքի ապօրինի ծագման փաստը չի հաստատվում քաղաքացիական դատավարությանը բնորոշ ապացույցների գերակշռման սկզբունքով, ինչը նախատեսում է ապացույցներն իրենց համակցության մեջ՝ փաստի հաստատման համար բավարարության տեսանկյունից որոշելու սկզբունքը: Այսինքն՝ իրավասու մարմնի վրա դրված չէ գույքի ձեռքբերման և հանցավոր գործունեության միջև ուղղակի կապի հաստատման փաստը ապացուցելու պարտականությունը և չապացուցելու դեպքում դրա բացասական հետևանքները: Սակայն նշված կանխավարկածը չի գործում Օրենքի ուժով, այլ իրավասու մարմինը պետք է հասնի կանխավարկածի գործարկմանը: Կանխավարկածը գործարկվելու դեպքում պատասխանողը պետք է հերքի կանխավարկածը կիրառելի ապացուցողական չափանիշի հիման վրա, հակառակ պարագայում այն վերածվում է հաստատված փաստի:

Հանրահայտ է, որ քաղաքացիադատավարական ընթացակարգերում հաճախ են կիրառ-

¹⁸ Տե՛ս <https://www.e-draft.am/projects/1931/about>, 3-րդ հոդված, 5-րդ կետ:

¹⁹ Տե՛ս «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի ընդունման մասին հիմնավորումներ, կետ 92, մանրամասն տե՛ս հետևյալ հղմամբ՝

http://www.parliament.am/draft_docs7/K-438-438-14_Himnavorum.pdf

²⁰ Տե՛ս [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)048-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)048-e), 35 կետ:

²¹ Տե՛ս Վենետիկի հանձնաժողով, CDL-AD(2011)023, կարծիք Բուլղարիայի հանցավոր գործունեության կամ վարչական իրավախախտումների արդյունքում ձեռք բերված ակտիվների բռնագրավման մասին վեցերորդ վերանայված օրենքի նախագծի վերաբերյալ, 20 հունիս 2011, կետ 50:

վում հերքվող կանխավարկածները, որոնք հեշտացնում են որոշ փաստերի ապացուցումը: Ապացուցողական կանխավարկածներն ապացուցման այնպիսի հատուկ կանոններ են, որոնք ոչ թե կոնկրետացնում են ապացուցման պարտականությունը բաշխելու ընդհանուր կանոնը, այլ նախատեսում են այդ կանոնից որոշակի բացառություններ, որոնց ուժով պահանջի կամ առարկության հիմքում ընկած փաստի գոյությունն օրենքի ուժով ենթադրվում է, քանի դեռ վարույթի մյուս կողմը հակառակը չի ապացուցել²²:

Գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի ներդրման նպատակն է հեշտացնել հայցվորի կողմից գույքի ապօրինի ծագում ունենալու փաստերի ապացուցումը, քանի որ հանցագործության կատարման փաստի, հանցակազմի բոլոր տարրերի և հանցագործության արդյունքում գույքի ձեռքբերման փաստի ապացուցման պարտականությունը հայցվորի վրա դնելու դեպքում վարույթը կվերաձվի քրեական դատավարության կարգով գույքի բռնագրավման առանց համապատասխան դատավարական երաշխիքների ապահովման: Մյուս կողմից անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի հաղթահարումը հայցվորի կողմից չի կարող այնքան հեշտացվել, որ պատասխանողի վրա դրվի գույքի օրինական ծագումը ապացուցելու անհամեմատ ավելի ծանր բեռ:

Մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիան չի բացառում կանխավարկածների կիրառումը²³, այնուամենայնիվ արդար դատաքննության մասին խոսք կարող է լինել այն դեպքում, երբ դատախազությունը հնարավորություն ունի հիմնվել փաստի կամ իրավունքի այն կանխավարկածների վրա, որոնք գործարկվում են ողջամտության սահմաններում՝ հաշվի առնելով գույքի բռնագանձման համաչափությունը և անձի պաշտպանության իրավունքի ապահովումը²⁴:

Ինչպես նշեցինք, ներպետական օրենսդրությունում ներդրված գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը չի գործում Օրենքի ուժով և չի տարածվում դատարանի կողմից գնահատման ենթակա բոլոր փաստերի վրա: Չնայած Օրենքում նշվում է, որ քննարկվող կանխավարկածը գործում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հարաբերություններում, այնուամենայնիվ մասնավորեցվում է կանխավարկածի գործարկման հնարավորությունը:

Մասնավորապես, Օրենքի 22-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը կարող է կայացնել վճիռ՝ հիմք ընդունելով գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, եթե գործի քննության արդյունքում հայցվորն ապացուցում է, որ պատասխանողին պատկանող գույքը, այդ թվում՝ մեկ միավոր գույքը, մի քանի միավոր գույքը կամ մեկ միավոր գույքի բաժինը, չի հիմնավորվում օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով:

Նշված կարգավորումից, նախևառաջ, պետք է եզրակացնել, որ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործում է գույքի՝ ապօրինի ծագման փաստը հաստատելու հարցում, և նշված *կանխավարկածի կիրառմանը չի վերագրվում վիճելի գույքը անձին պատկանելու, այն է՝ գույքի իրական շահառու հանդիսանալու, այլ անձանց հետ փոխկապակցված լինելու փաստերի հաստատումը, որոնք ընդհանուր կարգով ապացույցների գերակշռման հիման վրա ենթակա են ապացուցման դատախազության կողմից*:

²² Տե՛ս Մեդրյան Ս., Ապացուցումը և ապացույցները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, Արդարադատության ակադեմիա, Երևան, 2020 թ., էջ 111

²³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Արկուրին ընդդեմ Իտալիայի գործով, 5 հուլիս 2001:

²⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Բաթլերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, 27 հունիս 2002, կետ 8:

Անձին գույքի իրական շահառու համարելու դատախազության փաստարկները պետք է լինեն հիմնավորված, իրական շահառու հանդիսանալու հանգամանքը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա, իր հերթին դատարանը այդ հանգամանքը չի կարող գնահատել հավանականությունների հավասարակշռմամբ: Այսինքն՝ այն պարագայում, երբ ըստ դատախազության ենթադրյալ ապօրինի ծագում ունեցող գույքը պատկանում է այլ անձի, սակայն բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ այդ գույքի իրական շահառուն հանդիսանում է պատասխանողը, ապա այդ գույքի նկատմամբ գույքի ապօրինի ծագման կանխավարկածը գործադրելուց առաջ դատախազությունը պետք է ապացույցների բավարար համակցությամբ հիմնավորի անձի՝ վիճելի գույքի իրական շահառու հանդիսանալու հանգամանքը: Ինչը նշանակում է, որ պետք է ապացուցվի այդ անձի անունից, օգտին կամ նրա հաշվին տվյալ գույքի ձեռքբերման գործարք իրականացվելու կամ այդպիսի գործարք վերահսկելու կամ անձի անունից կամ օգտին գործարք իրականացվելու փաստը:

Հակառակ պարագայում անձին չպատկանող գույքի և միաժամանակ անձի օրինական եկամուտների անհամապատասխանության ապացուցումը էլ ավելի դյուրին կլինի, իսկ իրական շահառու լինելու ենթադրությունները պարզապես հավանականություն առաջացնելու և այդ հավանականությունը դատարանի կողմից հիմք ընդունվելու դեպքում կխախտվի ոչ միայն իրական շահառու դիտվող անձի, այլ նաև գույքի սեփականատիրոջ սեփականության իրավունքը: *Գտնում ենք, որ այդպիսի գույքի նկատմամբ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը կարող է գործել միայն այն դեպքում, երբ միաժամանակ ապացույցների գերակշռմամբ ապացուցվի նաև այդ գույքի իրական շահառու հանդիսանալու հանգամանքը:*

Ինչպես նախկինում նշեցինք, քննարկվող վարույթներին բնորոշ է կանխավարկածի և ապացուցման բեռի շրջադարձի կանոնների կիրառումը, որը ընդունելի է համարվել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից, սակայն Օրենքի կարգավորումներից **միանշանակ չէ պատասխանողի վրա ապացուցման պարտականություն դնելու հարցը:** Ինչպես քննարկեցինք, ապացուցման բեռի փոխարկումը նշանակում է, որ դատախազության կողմից գույքի ապօրինի ծագումը ապացուցելու դեպքում հակառակն ապացուցելու պարտականությունը փոխանցվում է պատասխանողին: Այսինքն՝ պատասխանողի վրա սկզբնապես չի դրվում գույքի օրինական ծագումը ապացուցելու պարտականությունը, այլ այն առաջանում է միայն այն դեպքում, երբ դատախազությունն ապացուցում է անձի օրինական եկամուտների հետ գույքի ձեռքբերման էական անհամապատասխանությունը և գույքի անօրինական ծագման հավանականությունը: Նշվածից ակնհայտ է, որ գույքի՝ ապօրինի ծագումը ապացուցելու պարտականությունը կրում է դատախազությունը, և այդ պարտականությունը կատարելուց հետո միայն պատասխանողը պետք է ապացուցի հակառակը:

Վերոնշյալ դիրքորոշումը բխում է նաև Օրենքի 22-րդ հոդվածի 3-րդ մասից, որը սահմանում է, որ պատասխանողը կարող է հերքել գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը՝ ներկայացնելով օրինական եկամուտներով գույքի ձեռքբերումը հիմնավորող ապացույցներ:

Սույն կարգավորումից հետևում է, որ պատասխանողի վրա ոչ թե դրվում է ապացուցման պարտականություն, այլ պարզապես վերջինիս հնարավորություն է տրվում հերքել կանխավարկածը՝ գույքի օրինական ծագումը հիմնավորող ապացույցներ ներկայացնելով: Ստացվում է, որ առանց պատասխանողի վրա ապացուցման պարտականություն դնելու վերջինիս կողմից իրեն ընձեռնված իրավունքից չօգտվելու հետևանքները հավասարեցվում են ապացուցման պարտականությունը չկատարելու արդյունքում առաջացող անբարենպաստ հետևանքներին, ինչը հանդիսանում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթին բնո-

րոշ առանձնահատկություն:

Այնինչ գործնականում դատարաններն ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշմամբ հայցվորի վրա դնում են գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործարկման համար անհրաժեշտ փաստերի ապացուցման պարտականությունը և միաժամանակ պատասխանողի վրա՝ գույքի օրինական ծագումը հաստատող փաստերն ապացուցելու պարտականությունը²⁵, ինչը համահունչ չէ Օրենքին և ապացուցման բեռը բաշխելու տրամաբանությանը:

Կողմերի միջև ապացուցման բեռը բաշխելու հիմնական նպատակն է որոշակիացնել, թե որ փաստը չապացուցվելու դեպքում որ կողմն է կրում այդ փաստը չապացուցված մնալու բացասական հետևանքները: Քննարկվող վարույթում հայցվորի կողմից իր ապացուցման պարտականությունը կատարելն է հանգեցնում գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործադրման, որից հետո միայն խոսք կարող է լինել ապացուցման բեռը պատասխանողին փոխանցվելու մասին: Այնինչ ապացուցման բեռը ի սկզբանե կողմերի միջև բաշխելու դեպքում ստացվում է, որ պատասխանողն ամեն դեպքում պետք է ապացուցի օրինական եկամուտներով գույքի ձեռքբերումը, ինչը, սակայն, իրավական հետևանք չի առաջացնում այն դեպքում, երբ իրավասու մարմինն չի հաջողվում կատարել իր ապացուցման պարտականությունը:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ դատարանը պետք է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու որոշմամբ միայն հայցվորի վրա դնի գույքի ապօրինի ծագման կանխավարկածը հաղթահարելու համար անհրաժեշտ փաստերը ապացուցելու պարտականությունը, քանի որ գույքը բռնագանձելու վճիռը կայացնելու համար բավարար է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործադրումը: Այնուհետև դատարանը պետք է որոշի, թե արդյոք կիրառելի է տվյալ դեպքում գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը և դրական եզրահանգման գալու դեպքում ժամկետ սահմանի հակառակը ապացուցող փաստեր պատասխանողի կողմից ներկայացնելու համար:

Նշված մոտեցումը արդարացված ենք համարում Օրենքի հիմքում դրված տրամաբանության և պատասխանողի իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից, քանի որ Օրենքը չի սահմանում պատասխանողի կողմից ապացույցներ ներկայացնելու պարտականություն, իսկ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը դեռևս գործարկված չլինելու պարագայում պատասխանողի վրա այն հերքելու պարտականություն դնելը իրավաչափ չի կարող համարվել: Բացի դրանից՝ պատասխանողի համար գույքի օրինական ծագումը հավաստող ապացույցներ ձեռք բերելը որոշ դեպքերում կարող է անհամաչափ ջանքեր և ռեսուրսներ պահանջել, իսկ քանի դեռ կանխավարկածը չի գործել չկա համապատասխան ապացույցներ դատարան ներկայացնելու անհրաժեշտությունը:

Գործի դատական քննության փուլում գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործարկվելու դեպքում անհրաժեշտ է քննարկել նաև պատասխանողի կողմից **կանխավարկածը հերքելու (հակականխավարկածի) ապացուցողական չափանիշի ընտրությունը:**

Օրենքի կարգավորումներից հետևում է, որ ենթադրությունների հիման վրա ձևավորված կանխավարկածը պատասխանողը կարող է հերքել հակականխավարկածի՝ գույքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ օրինական եկամուտների առկայությունը հիմնավորելու դեպքում:

²⁵ Տե՛ս օրինակ թիվ ՀԿԴ/0005/02/22 քաղաքացիական գործով ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի՝ 17 հուլիսի 2023 թվականի որոշումը ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին, թիվ ՀԿԴ/0025/02/22 քաղաքացիական գործով ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի՝ 17 ապրիլի 2023 թվականի որոշումը ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին:

Օրենքը, սակայն, կրկին լուծում է այդպիսի հիմնավորումներին դատավարական գնահատական տալու չափանիշների մասին:

Հատուկ կարգավորումների բացակայության պարագայում ստացվում է, որ պատասխանողը պետք է ապացույցների գերակշռմամբ հիմնավորի իր մոտ համապատասխան օրինական եկամուտների առկայությունը: Այնուամենայնիվ, օրենսդիրը, հաշվի առնելով անձի եկամուտների ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի տևողությունը (մինչև 30 տարի ժամանակահատվածը) և համապատասխան ապացույցները ներկայացնելու օբյեկտիվ հնարավորությունը, Օրենքի 22-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանել է, որ այն դեպքերում, երբ փաստերը, օրենքի կամ նորմատիվ իրավական ակտերի համաձայն, պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, անձը չի կրում իր կողմից ապացուցման ենթակա փաստը վիճելի մնալու բացասական հետևանքները, եթե ապացուցում է, որ տվյալ ապացույցը ոչնչացվել է կամ կորել է ոչ իր մեղքով: Փաստորեն, որոշակի հանգամանքների առկայության դեպքում պատասխանողը կարող է հաղթահարել գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը՝ ոչ թե ուղղակիորեն ապացուցելով գույքի օրինական ծագումը, այլ տվյալ գույքի ծագումը կամ օրինական եկամուտների առկայությունը փաստող ապացույցները ոչ իր մեղքով ոչնչացված լինելու փաստը:

Օրենքի որոշ հարցերի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից տրված կարծիքում վերջինս ևս մտահոգություն է հայտնել ժամանակի մեջ Օրենքի բավական լայն գործողության վերաբերյալ և կարևորել է անձի կողմից ապացույց ներկայացնելու անհնարինության դեպքերի հստակ շրջանակի և վկայակոչված նորմի կիրառելիության դատավարական երաշխիքների սահմանումը²⁶:

Ի դեպ, համանման կարգավորում սահմանված է եղել նաև «Հանցավոր ճանապարհով կամ վարչական իրավախախտման արդյունքում ձեռք բերված ակտիվների բռնագանձման մասին» Բուլղարիայի օրենքի նախագծում, որի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովը նշել է, որ այդ կանոնը հավասարապես վերաբերելի է այն դեպքերին, երբ փաստաթղթերի պահպանման համար սահմանված ժամկետները անցած են լինում, և նման պարագայում անձը չպետք է ապացուցի, որ փաստաթուղթը կորել է կամ ոչնչացել է: Բացի դրանից՝ հանձնաժողովը ընդգծել է, որ եթե պատասխանողը ողջամիտ հիմնավորումներ է ներկայացնում փաստաթուղթը պահպանված չլինելու վերաբերյալ, ապա վերաբերելի հանգամանքները հաշվի առնելով՝ այն կարող է դիտարկվել, որպես բավարար ապացույց²⁷: Ի դեպ այդ կարգավորումն ամրագրված է նաև Բուլղարիայի ներկայիս գործող օրենքով²⁸:

Մեր կարծիքով՝ **ապացույցները ոչնչացված կամ կորած լինելու մեջ անձի մեղքի բացակայությունը** դատարանը պետք է քննարկի երկու գործոնների համատեքստում:

Առաջինն **արտաքին գործոնն է**, երբ համապատասխան փաստաթղթերը պահպանված չեն լինում պետական մարմիններում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, արխիվներում կամ ոչ պետական կազմակերպություններում, ինչը կարող է պայմանավորված լինել, թե՛ օրենսդրությամբ այդպիսի փաստաթղթերի պահպանման ժամկետը լրացած լինելով²⁹, թե՛ այլ պատճառներով: Այդ դեպքում համապատասխան մարմնի կողմից տրված տեղե-

²⁶ Տե՛ս [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)048-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)048-e), կետ 57, 58:

²⁷ Տե՛ս [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)023-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)023-e), կետ 58:

²⁸ Տե՛ս «Կոռուպցիայի կանխարգելման և ապօրինաբար ստացված գույքի բռնագանձման մասին» Բուլղարիայի օրենք 156-րդ հոդված 5-րդ մաս

²⁹ Տե՛ս օրինակ ՀՀ կառավարության 2019 թվականի ապրիլի 4-ի թիվ 397-Ն որոշումը «Պահպանության ժամկետների նշումով արխիվային փաստաթղթերի օրինակելի ցանկը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության

կանքը կամ համապատասխան իրավական ակտի վկայակոչումը բավարար է ապացուցված համարելու փաստաթղթի ոչնչացումը կամ կորուստը ոչ անձի մեղքով: Երկրորդը **ներքին գործուն է**, որը կապված է ապացույցը վկայակոչող անձի հետ՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերջինս նախքան Օրենքի ընդունումը պարտականություն չի ունեցել պահպանել իր գույքի ձեռք բերման համար հիմք հանդիսացող փաստաթղթերը (օրինակ՝ փոխառության, նվիրատվության պայմանագիր, ստացական և այլն): Նմանօրինակ պարագայում գտնում ենք, որ անձը պետք է հիմնավորումներ ներկայացնի համապատասխան ապացույցը պահպանած չլինելու հանգամանքների, ինչպես նաև պետք է ներկայացնի համապատասխան փաստի գոյությունը հիմնավորող օժանդակ ապացույցներ, այդ թվում՝ վկայի ցուցմունքներ, այլ փաստաթղթեր:

Գտնում ենք, որ Օրենքի գործողությունը Օրենքն ուժի մեջ մտնելուց առաջ ծագած իրավահարաբերությունների վրա տարածելը անձի վրա գույքի օրինական ծագումը ապացուցելու պարտականություն չենելու համատեքստում ևս հանգեցնում է հավանականությունների հավասարակշռման ապացուցողական չափանիշի կիրառելիության, քանի որ համապատասխան ապացույցը պահպանված չլինելու դեպքում դատարանը պետք է պարզի՝ արդյո՞ք պատասխանողի ներկայացրած փաստարկները առավել հավանական են դարձնում գույքի օրինական ծագումը, թե ոչ:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև պատասխանողի կողմից գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը հաղթահարելու և ըստ այդմ, **հայցը մերժվելու դեպքում դատական ծախսերի բաշխման հարցին:**

Ինչպես գիտենք, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթը կարող է ավարտվել ուսումնասիրության փուլում, եթե պատասխանողը ներկայացնում է Օրենքով սահմանված հայտարարագիր: Չեն բացառվում այն դեպքերը, երբ ուսումնասիրության փուլում պատասխանողը չներկայացնի գույքի օրինական ծագումը հաստատող ապացույցները, որոնք վերջինիս տիրապետության տակ եղել են, այլ համապատասխան ապացույցները ներկայացնի գործի դատական քննության արդյունքում, որի արդյունքում դատարանը մերժի ներկայացված հայցը: Նման պարագայում ստացվում է, որ ղեկավարվելով դատական ծախսերի բաշխման ընդհանուր կանոնով՝ դատարանը դատական ծախսերը, այդ թվում՝ պատասխանողի (պատասխանողների) փաստաբանի (փաստաբանների) վարձատրության գումարը, պետք է դնի հայցվորի՝ «ՎՎ գլխավոր դատախազության վրա:

Կարծում ենք, որ նշվածի համատեքստում դատական ծախսերի բաշխման մասով անհրաժեշտ է Օրենքով սահմանել տարբերակված կանոններ: Մասնավորապես, այն դեպքում, երբ ուսումնասիրության արդյունքների մասին պատշաճ ծանուցված պատասխանողը հնարավորություն է ունեցել ուսումնասիրության փուլում հիմնավորել ենթադրյալ ապօրինի ծագում ունեցող դիտարկվող գույքի օրինական ծագումը, սակայն դա չանելու արդյունքում իրավասու մարմինը իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում իրացրել է հայց ներկայացնելու իրավունքը, ստացվում է, որ պատասխանողի ցուցաբերած անգործության արդյունքում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթը տեղափոխվել է դատական փուլ:

Չնայած ուսումնասիրության փուլում Օրենքով սահմանված հայտարարագրի և օրինական եկամուտները հիմնավորող ապացույցների ներկայացումը շահագրգիռ անձի իրավունքն է, այլ ոչ թե պարտականությունը, սակայն այդ իրավունքը չիրացնելու արդյունքում ուսումնա-

կառավարության 2006 թվականի մարտի 9-ի n 351-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին», որով սահմանված են արխիվային փաստաթղթերի պահպանության ժամկետները

սիրությունը չդադարեցնելու և հայց ներկայացնելու արդյունքում ՀՀ գլխավոր դատախազությունը, այնուհետև դատարանը ծախսում են հավելյալ ռեսուրսներ գործի քննություն իրականացնելու համար, որի անհրաժեշտությունը, ստացվում է, որ վերացած է եղել: Հետևաբար՝ արդարացված չի կարող համարվել պետությանը գործի դատական քննության ծախսերը վճարելու պարտականություն առաջադրելը այն դեպքում, երբ պատասխանողի տիրապետության ներքո գտնվող ապացույցները վերջինիս կողմից չներկայացնելու դեպքում վարույթը չի ավարտվել ուսումնասիրության փուլում:

Համանման կարգավորում սահմանված է նաև «Կոռուպցիայի կանխարգելման և ապօրինաբար ստացված գույքի բռնագանձման մասին» Բուլղարիայի Հանրապետության օրենքի 156-րդ հոդվածի 6-րդ մասով, ըստ որի՝ եթե պատասխանողը դատարանին ներկայացնում է այն ապացույցները, որոնք վերջինս կարող էր ներկայացնել ուսումնասիրություն իրականացնող հանձնաժողովին, սակայն չի տրամադրել հանձնաժողովից անկախ հանգամանքներում, ապա դատարանը անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը կարող է դնել պատասխանողի վրա:

Հետևաբար գտնում ենք, որ նման պարագայում անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը պատասխանողի վրա դնելու հնարավորության նախատեսումը կխթանի ուսումնասիրության փուլում վարույթը ավարտելուն՝ հաշվի առնելով գործի քննության ժամանակ անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը կրելու հնարավորությունը:

Ի հարկե նշվածը չի կարող նաև նշանակել, որ պատասխանողի համար անբարենպաստ հետևանք կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ անձը ուսումնասիրության փուլում հնարավորություն չի ունեցել ներկայացնել այդ ապացույցները և գործի դատական քննության ընթացքում է կարողացել ներկայացնել այդ ապացույցները:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք Օրենքով ամրագրել հետևյալ կարգավորումը. եթե պատասխանողը գործի դատական քննության փուլում ներկայացնում է վիճելի գույքի ձեռք բերումը հավաստող ապացույցներ կամ Օրենքով սահմանված հայտարարագիր, և չի հիմնավորում ուսումնասիրության փուլում իր կամքից անկախ հանգամանքներում դրանց չներկայացումը, ապա դատարանը կարող է դատական ծախսերը անկախ գործի ելքից ամբողջությամբ կամ մասամբ դնել պատասխանողի վրա:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Վարույթում գույքի ապօրինի ծագումն ապացուցված է համարվում գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի հիման վրա, սակայն կանխավարկածի գործարկման հիմքում միայն գույքի ձեռքբերումն օրինական եկամուտներով չհիմնավորելու՝ իրավասու մարմնի պարտականության սահմանումը խախտում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռումը և անձի սեփականության իրավունքի միջամտության համաչափությունը, ուստի գտնում ենք, որ իրավասու մարմինը պետք է ներկայացնի նաև այն հիմքերը, որոնք բավարար են դիտարկվել ուսումնասիրությունը սկսելու համար՝ միաժամանակ ներկայացնելով ապացույցներ ուսումնասիրության ընթացքում այդ հիմքերը բավարար չափով հիմնավորվելու վերաբերյալ:

2. Պաշտոնատար անձանց նկատմամբ հարուցված վարույթներում անձի կողմից՝ համապատասխան պաշտոնը ստանձնելուն նախորդող ժամանակահատվածում ձեռք բերված գույքի և օրինական եկամուտների էական անհամապատասխանության հայտնաբերումը հիմք կարող է լինել գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործարկման համար

պայմանով, որ իրավասու մարմինը գույքի ձեռքբերման և հանցավոր գործունեության միջև անուղղակի կապի վերաբերյալ բավարար հիմքեր ներկայացնի դատարան:

3. Չնայած Օրենքով ամրագրված չէ հավանականությունների հավասարակշռման ապացուցողական չափանիշը, սակայն գտնում ենք, որ այն պետք է կիրառելի լինի տվյալ վարույթում այն հիմնավորմամբ, որ հանցավոր գործունեության արդյունքում ձեռք բերված գույքի բռնագանձման քաղաքացիադատավարական կառուցակարգը ինքնին ենթադրում է գույքի ապօրինի ծագման հիմքերի գնահատումը ողջամիտ ենթադրությունների հիման վրա, իսկ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի կիրառումը և դրա հերքման հնարավորությունը խոսում է այն մասին, որ դատարանը պետք է որոշի, թե գույքի ձեռք բերման որ վարկածն է առավել հավանական:

4. Հավանականությունների հավասարակշռման ապացուցողական չափանիշը վարույթում պետք է կիրառելի լինի նաև պատասխանողի մեղքի բացակայությամբ համապատասխան ապացույցը պահպանված չլինելու դեպքում՝ այդ ապացույցով հիմնավորվող փաստի առկայությունը գնահատելու հարցում, որի արդյունքում դատարանը պետք է պարզի՝ արդյոք պատասխանողի ներկայացրած փաստարկները և այդ ապացույցներով հաստատման ենթակա փաստերը առավել հավանական են դարձնում գույքի օրինական ծագումը, թե ոչ:

5. Գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործում է գույքի՝ ապօրինի ծագման փաստը հաստատելու հարցում, և նշված կանխավարկածի կիրառմանը չի վերագրվում վիճելի գույքը անձին պատկանելու, այն է՝ գույքի իրական շահառու հանդիսանալու, այլ անձանց հետ փոխկապակցված լինելու փաստերի հաստատումը, որոնք ընդհանուր կարգով ապացույցների գերակշռման հիման վրա ենթակա են ապացուցման հայցվորի կողմից:

6. Քննարկվող վարույթում գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործարկման համար անհրաժեշտ փաստերը ապացուցելու պարտականությունը կրում է հայցվորը, իսկ պատասխանողի ապացուցման պարտականությունը գործում է պայմանական կարգով, հետևաբար նախքան գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործարկվելը դատարանը չի կարող միաժամանակ պատասխանողի վրա դնել գույքի օրինական ծագումը ապացուցելու պարտականությունը, իսկ գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործարկվելու դեպքում դատարանը պետք է պատասխանողին տրամադրի կանխավարկածը հերքող ապացույցներ ներկայացնելու համար ժամկետ:

7. Հաշվի առնելով հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրության փուլում շահագրգիռ անձի կողմից ներկայացված հիմնավորումների հիման վրա վարույթը ավարտելու հնարավորությունը՝ առաջարկում ենք, որ այն դեպքում, երբ պատասխանողը գործի դատական քննության փուլում ներայացնում է վիճելի գույքի ձեռք բերումը հավաստող ապացույցներ կամ Օրենքով սահմանված հայտարարագիր, որի հիման վրա հերքվում է գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, իսկ պատասխանողը չի հիմնավորում ուսումնասիրության փուլում իր կամքից անկախ հանգամանքներում դրանց չներկայացումը, ապա դատարանը իրավասու լինի դատական ծախսերը անկախ գործի ելքից ամբողջությամբ կամ մասամբ դնել պատասխանողի վրա:

Ամփոփագիր: Առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնագանձման կառուցակարգերը ներդնելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է եղել հանցավոր գործունեության արդյունքում ձեռք բերված ակտիվները օրինական շրջանառություն բերելու ավանդական միջոցների ոչ արդյունավետ լինելով: Այդ իսկ պատճառով ՀՀ իրավական համակարգում ներդրված ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի հիմքում

դրված է փաստական բնույթի կանխավարկածների օգտագործմամբ ակտիվների հանցավոր ծագումը հաստատելու համար ապացուցման մեղմ չափանիշների կիրառման հայեցակարգը: Հոդվածում քննարկվել է վարույթներին հատուկ հավանականությունների հավասարակշռման ապացուցողական չափանիշը, որը հայտնի չի եղել հայրենական օրենսդրությանը, սակայն որի կիրառելիությունը լայնորեն տարածում է գտել այդ ինստիտուտի հաջող կիրառելիություն ունեցող երկրներում: Դատավարության կողմերի շահերի հավասարակշռման տեսանկյունից հոդվածում վեր են հանվել ապացուցման պարտականություն սահմանելու սկզբունքները և առանձնացվել ապացուցման հիմնական և պայմանական պարտականություն ունեցող դատավարության մասնակիցներին:

Օրենքի վերլուծության արդյունքում հետևություն է կատարվել, որ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործարկման համար ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակը հստակեցված չէ, ինչը կարող է հանգեցնել ոչ միասնական պրակտիկայի ձևավորմանը: Հոդվածում առաջարկվել են այդ փաստերի շրջանակի որոշման չափանիշները:

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել նաև դատական ծախսերի բաշխման կանոններին և առաջարկվել է օրինական եկամուտներով գույքի ձեռք բերումը հավաստող ապացույցները գործի դատական քննության փուլում ընդունվելու դեպքում դատական ծախսերը անկախ գործի ելքից ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն դնել պատասխանողի վրա այն դեպքում, երբ վերջինս չի կարողանում ապացուցել ուսումնասիրության փուլում այդ ապացույցների ներկայացման անհնարիությունը:

Annotation. The introduction of mechanisms for non-conviction-based asset confiscation stemmed from the perceived inefficiency of traditional approaches in integrating assets acquired through criminal activities into legal circulation. The institution of confiscation of property of illegal origin in the legal system of the Republic of Armenia relies on the application of soft standards of proof to establish the criminal origin of assets, employing factual presumptions. This article discusses the unique evidentiary standard of balance of probabilities specific to these proceedings, a concept not previously known in domestic legislation but widely adopted in countries where this institution has proven successful.

From the perspective of balancing the interests of litigating parties, the article highlights the principles governing the allocation of the burden of proof, distinguishing the trial participants with the main and conditional burden of proof.

Upon analyzing the law, it was deduced that the scope of facts required to execute the presumption of illegal origin of property is not explicitly defined, potentially leading to the emergence of inconsistent practices. The article proposes criteria for determining the scope of these facts.

Additionally, the article addresses the rules for distributing court costs, suggesting that if evidence substantiating the lawful acquisition of property is accepted during the judicial investigation stage, the court costs should be borne by the defendant, either in full or in part, irrespective of the case outcome, unless the defendant can prove the impossibility of presenting such evidence during the investigation stage.

Аннотация. Введение механизмов конфискации активов без вынесения обвинительного приговора было вызвано осознанием неэффективности традиционных подходов к интеграции полученных преступным путем активов в легальный оборот. Институт конфискации имущества незаконного происхождения в правовой системе Республики Армения опирается на применение мягких стандартов доказывания для установления преступного происхождения активов с использованием фактических презумпций. В статье обсуждается характерный для этих разбирательств уникальный доказательный стандарт баланса вероятностей, ранее не известная в отечественном законодательстве, но широко принятая в странах, где этот институт доказал свою эффективность, концепция.

С точки зрения баланса интересов сторон процесса в статье выделены регулирующие распределение бремени доказывания принципы, разграничение участников судебного разбирательства с основным и условным бременем доказывания.

По результату анализа закона сделан вывод, что круг фактов, необходимых для реализации презумпции незаконного происхождения имущества, прямо не определен, что потенциально может привести к возникновению противоречивых практик. В статье предлагаются критерии определения объема этих фактов.

Кроме того, в статье рассмотрены правила распределения судебных издержек, предполагающие, что в случае

признания на стадии судебного следствия обосновывающих законное приобретение имущества доказательств, судебные издержки должен нести ответчик, полностью или частично, независимо от исхода дела, если только ответчик не докажет невозможность представления таких доказательств на стадии расследования.

Բանալի բառեր - գույքի ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկած, իրավասու մարմին, ապացուցման բեռ, հակականխավարկած, ապացույցների գերակշռում, հանցավոր գործունեություն, հավանականությունների հավասարակշռման սկզբունք, հայտարարագիր, իրական շահառու, սեփականության իրավունք, արդարացի հավասարակշռություն:

Keywords: *presumption of illegal origin of property, authorized body, burden of proof, counter-presumption, preponderance of evidence, criminal activity, principle of balance of probabilities, declaration, beneficial owner, right of ownership, fair balance.*

Ключевые слова: *презумпция незаконного происхождения имущества, уполномоченный орган, бремя доказывания, контрпрезумпция, перевес доказательств, преступная деятельность, принцип баланса вероятностей, декларация, бенефициарный собственник, право собственности, справедливый баланс.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Իրավական ակտեր

1. Մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիա,
2. «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենք,
3. Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին 1988թ. ՄԱԿ-ի կոնվենցիա,
4. «Կոռուպցիայի կանխարգելման և ապօրինաբար ստացված գույքի բռնագանձման մասին» Բուլղարիայի օրենք,
5. «Հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի բռնագանձման մասին» Բուլղարիայի օրենք,
6. «Պահպանության ժամկետների նշումով արխիվային փաստաթղթերի օրինակելի ցանկը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2006 թվականի մարտի 9-ի n 351-ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» ՀՀ կառավարության 2019 թվականի ապրիլի 4-ի թիվ 397-Ն որոշում,
7. Եվրոպական Միության կողմից 2014 թվականին ընդունված հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված ակտիվների սառեցման և բռնագանձման վերաբերյալ թիվ 2014/42/EU դիրեկտիվ,
8. «Հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված եկամուտների մասին» Միացյալ Թագավորության օրենք,
9. Շվեյցարիայի քրեական օրենսգիրք:

Տեսական աղբյուրներ

10. «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի և հարակից օրենքների նախագծերի ընդունման հիմնավորումը,
11. **Մեղրյան Ս.**, Ապացուցումը և ապացույցները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020թ, 341 էջ,
12. **Վենետիկի հանձնաժողով**, CDL-AD(2022)048, AMICUS CURIAE կարծիք «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի որոշ հարցերի վերաբերյալ, 19 դեկտեմբեր 2022, 13 էջ,
13. **Վենետիկի հանձնաժողով**, CDL-AD(2011)023, կարծիք Բուլղարիայի հանցավոր գործունեության կամ վարչական իրավախախտումների արդյունքում ձեռք բերված ակտիվների բռնագրավման մասին վեցերորդ վերանայված օրենքի նախագծի վերաբերյալ, 20 հունիս 2011, 11 էջ:

Դատական պրակտիկա

14. թիվ **ՀԿԴ/0005/02/22** քաղաքացիական գործով ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի՝ 17 հուլիսի 2023 թվականի որոշումը ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին,
15. թիվ **ՀԿԴ/0025/02/22** քաղաքացիական գործով ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի՝ 17 ապրիլի 2023 թվականի որոշումը ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին,
16. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Կոնդրոն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, 2 մայիս 2000թ, թիվ 35718/97,
17. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Ֆիլիպս ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, 5 հուլիս 2001, թիվ 41087/98,
18. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Տոդորովը և ուրիշները ընդդեմ Բուլղարիայի գործով, 13 հուլիս 2021,
19. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Արկուրին ընդդեմ Իտալիայի գործով, 5 հուլիս 2001,
20. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Բաթլերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, 27 հունիս 2002,
21. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Ստանկիևիչն ընդդեմ Լեհաստանի գործով, 6 հուլիս 2006, թիվ 46917/99,
22. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը Դե Թոմասսոն ընդդեմ Իտալիայի գործով, 23 փետրվար 2017, թիվ 43395/09,
23. Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 1992 թվականի փետրվարի 20-ի որոշումը Բարբա-րոյի գործով (189334),
24. Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 1999 թվականի մարտի 22-ի որոշումը Ռիելան և ուրիշները գործով (214507),
25. Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2010 թվականի հունվարի 15-ի որոշումը, Քվարտա-րարոն և ուրիշները գործով (246084),
26. Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2010 թվականի հոկտեմբերի 20-ի որոշումը Ստագ-նոն և ուրիշները գործով (249012),
27. Իտալիայի վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2014 թվականի փետրվարի 14-ի որոշումը Մոնդինիի գործով (260104):

Խաչատրյան Մ. - ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, դասախոս, էլ. հասցե՝ merriekhachatryan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.12.2023 թ., տրվել է գրախոսության 14.12.2023 թ., երաշխավորվել են ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտու-թյունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Հովհաննիսյանի և ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դա-տավարության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Ս. Մեղրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL LAW AND PROCEDURE/
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-87>

ԱՐՄԵՆ ԱՍԱՏՐՅԱՆ
*ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական
գլխավոր վարչության պետի տեղակալ, փոխգնդապետ*

ARMEN ASATRYAN
*Deputy Head of the Main Directorate of Investigation of the National Security Service of the
Republic of Armenia, Lieutenant Colonel*

АРМЕН АСАТРЯН
*Заместитель начальника Главного следственного управления СШБ РА,
подполковник*

**ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՀՈՍՔԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ, ՊԱՏՃԱՌՆԵՐՆ
ՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ, ՊԱՅՔԱՐԻ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ:
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

**GENERAL DESCRIPTION, REASONS AND CONSEQUENCES OF
THE MIGRATORY MOVEMENTS, MECHANISMS OF STRUGGLE.
COMPARATIVE ANALYSIS**

**ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ
МИГРАЦИОННЫХ ПОТОКОВ, МЕХАНИЗМЫ БОРЬБЫ.
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ**

Ներածություն

Մարդկանց միգրացիայի երևույթն առաջացել է մարդկության պատմության սկզբից, և միգրացիան գրեթե միշտ կապված է եղել առավել բարեկեցիկ կյանքի ձգտումների հետ: Ներկայումս միգրանտների թիվը գնալով աճում է և դա պայմանավորված է զանազան գործոններով՝ սկսած մարդու իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանությունից մինչև գլոբալիզացիա: Այդ իսկ պատճառով միգրացիայի երևույթը պետությունների և միջկառավարական կազմակերպությունների կողմից ընկալվում է որպես համաշխարհային նշանակության հիմնախնդիր, մեծ կարևորություն ունեցող բազմակողմ իրողություն և համալիր երևույթ, որն

այժմ օրակարգային հարց է բարձր մակարդակներում իրականացվող միջազգային զարգացմանը նվիրված քննարկումներում, որոնց նպատակն է ձևավորել ընդհանուր մոտեցումներ միգրացիայի կառավարման հարցերի շուրջ:

Հետանկախացման տարիներից սկսած՝ միգրացիայի բնագավառում առաջացած մարտահրավերներից մեկը, որին բախվել է Հայաստանը, անկանոն միգրացիան է: Միգրացիոն հոսքերը համաչափ և վերահսկելի լինելուց դարձան լայնածավալ, քառսային, բազմավեկտորային և բազմակատեգորիալ, ինչը սահմանափակեց պետության հնարավորությունները միգրացիոն գործընթացների արդյունավետ կարգավորման համար:

Նշվածի կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության գերխնդիրներից է դարձել անօրինական միգրացիա կազմակերպելու ծնող պատճառներն ուսումնասիրելն ու դրանց կանխարգելումը, ինչպես նաև անօրինական միգրացիայի կազմակերպելը խաթարելու դեմ պայքարի արդյունավետ մեխանիզմներ մշակելը:

Անօրինական միգրացիայի խնդիրը գտնվել և գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության իշխանությունների մշտական ուշադրության կենտրոնում, ձեռնարկվել և ձեռնարկվում են գործնական միջոցներ՝ միավորելու բոլոր շահագրգիռ նախարարությունների և գերատեսչությունների, իրավապահ մարմինների, միջազգային և հասարակական կազմակերպությունների ուժերն այս հակահրավակ գործունեության նախազգուշացման, կանխման և բացահայտման գործում: Միգրացիոն գործընթացները կարգավորելիս և անօրինական միգրացիային հակազդելու օրենսդրական միջոցներ մշակելիս Հայաստանի Հանրապետությունը հաշվի է առել միջազգային իրավունքի նորմերն ու սկզբունքները:

Սույն հոդվածում հարկ ենք համարում վերլուծության ենթարկել «անօրինական միգրացիա» երևույթի ծնող պատճառներն ու հետևանքները, դրա դեմ պայքարի մեխանիզմները, անօրինական միգրացիայի քրեականացման հիմքերը, նախապատմությունը, «Անօրինական միգրացիայի կազմակերպում» հանցակազմի ձևակերպման մասով նախկին և գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքերում առկա տարբերությունները:

Հիմնական հետազոտություն

1. Միգրացիոն հոսքերի ընդհանուր նկարագիրը, անկանոն միգրացիայի պատճառներն ու հետևանքները, երևույթի դեմ պայքարի մեխանիզմները.

Անձի ազատ տեղաշարժի իրավունքը համարվում է մարդու հիմնարար իրավունքներից մեկը:

ՀՀ Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք ունի Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս գալու իրավունք:

3. Յուրաքանչյուր քաղաքացի և Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք ունի Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունք:

4. Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների

¹ Տես, ՀՀ Սահմանադրություն, 2015 թվականի փոփոխություններ, 40-րդ հոդված <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510>:

և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Քաղաքացու՝ Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ:

1948 թվականին ընդունված «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի» 13-րդ հոդվածը² սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի տվյալ պետության սահմաններում ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք: Յուրաքանչյուր ոք ունի ցանկացած՝ այդ թվում սեփական երկրից մեկնելու և իր երկիրը վերադառնալու իրավունք»: Իսկ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950 թվականին եվրոպական կոնվենցիան կոնկրետացնում է հիշյալ իրավունքի իրականացման շրջանակները:

Այսպես, տվյալ պետության սահմաններում ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքը վերապահվում է միայն այն անձին, որն «օրինական հիմքերով է գտնվում որևէ պետության տարածքում», սահմանվում են այն հիմքերը, որոնց առկայությամբ կարող է արդարացվել տեղաշարժի ազատության իրավունքի սահմանափակումը: Բացի դրանից՝ ընդունված միջազգային նորմերի համաձայն՝ օտարերկրացուն մուտքի իրավունքի տրամադրումը համարվում է տվյալ երկրի ինքնիշխան իրավունքներից մեկը, և այն օտարերկրացիները, որոնք, տվյալ երկրի օրենսդրությամբ սահմանված կանոնները խախտելով, մուտք են գործում կամ գտնվում (բնակվում են) այնտեղ, համարվում են անօրինական միգրանտներ:

Ապօրինի միգրացիայի դեմ պայքարի ոլորտում հիմնական միջազգային իրավական փաստաթուղթը հանդիսանում է Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիան³ և այն լրացնող՝ «Ցամաքով, ծովով և օդով միգրանտների անօրինական ներս բերելու դեմ» արձանագրությունը⁴: Արարքի քրեականացման հետ կապված պարտավորություններն ամրագրված են նշված արձանագրության 6-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ մասնակից պետությունը ձեռնարկում է այնպիսի օրենսդրական և այլ միջոցներ, ինչպիսիք կարող են պահանջվել այն հաշվով, որ քրեորեն պատժելի ճանաչվեն դիտավորությամբ և ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ֆինանսական կամ այլ նյութական շահ ստանալու նպատակով կատարված հետևյալ արարքները.

ա) միգրանտների անօրինական ներմուծումը,

բ) միգրանտների անօրինական ներմուծման համար պայմաններ ստեղծելու նպատակով մուտքի, ելքի կամ անձը հաստատող կեղծ փաստաթուղթ պատրաստելը, այդպիսի փաստաթուղթ ձեռք բերելը, տրամադրելը կամ տիրապետելը,

գ) տվյալ պետության քաղաքացի չհանդիսացող և դրա տարածքում մշտապես չբնակվող որևէ անձի՝ կեղծ փաստաթղթեր պատրաստելու, այդպիսիք ձեռք բերելու, տրամադրելու, տիրապետելու կամ ցանկացած ապօրինի միջոցների օգտագործմամբ տվյալ պետությունում գտնվելու հնարավորություն ընձեռելը:

Նույն հոդվածով մասնակից պետությունները պարտավորեցվում են քրեականացնել նաև հանցակցությունը նշված հանցագործության կատարմանը, ինչպես նաև հանցավորի կամքից

² Տես, «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի», հոդված 13-րդ, 1948թ. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=1896>:

³ Տես՝ Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի սեպտեմբերի 29-ից: https://www.cba.am/Storage/AM/downloads/FDK/InternationalInstruments/palermo_convention_on_transnational_crime_arm.pdf:

⁴ Տես՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ Կոնվենցիան լրացնող ցամաքով, ծովով և օդով միգրանտների անօրինական ներս բերելու դեմ արձանագրություն, Արձանագրությունը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2004 թվականի հունվարի 28-ից: http://www.un.am/res/UN%20Treaties/XI_8.pdf:

անկախ հանգամանքներով այն ավարտին չհասցնելու դեպքերը:

Որպես ծանրացնող հանգամանքներ՝ արձանագրության նշված հոդվածով նախատեսված են նույն արարքները, որոնք.

ա/ միգրանտի կյանքը կամ անվտանգությունը վտանգի տակ են դնում կամ կարող են դնել, կամ

բ/ կապված են միգրանտների անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի հետ, այդ թվում՝ շահագործման նպատակով:

Հարկ է նշել, որ ըստ միգրացիայի միջազգային կազմակերպության՝ միջազգային մակարդակով «միգրանտ» հասկացության համար համընդհանուր ճանաչում գտած որևէ սահմանում չկա: «Միգրանտ» հասկացությունը սովորաբար ներառում է բոլոր այն դեպքերը, երբ անձն ազատորեն կայացնում է միգրացիայի դիմելու իր որոշումը՝ ելնելով «սեփական հարմարավետությունից» և առանց արտաքին ճնշող գործոնի միջամտության: Այլ խոսքով՝ դա վերաբերում է այն անձանց և նրանց ընտանիքի անդամներին, որոնք տեղաշարժվում են այլ երկիր կամ տարածաշրջան՝ իրենց նյութական կամ սոցիալական պայմանները բարելավելու և իրենց կամ իրենց ընտանիքի համար առավել բարենպաստ հեռանկարներ ստեղծելու համար:

Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից միգրանտ է դիտվում անձը, որը ավելի քան մեկ տարի բնակվել է օտարերկրյա պետությունում՝ անկախ պատճառներից, կամավոր, թե ոչ կամավոր, և անկախ միգրացիայի դիմելու համար օգտագործված միջոցներից՝ կանոնավոր, թե անկանոն: Այնուամենայնիվ, այս տերմինի լայն գործածումը ներառում է առավել կարճաժամկետ միգրանտների տեսակներ:

Միգրացիայի միջազգային կազմակերպության կողմից միգրացիան բնորոշվում է որպես անձի կամ անձանց խմբի տեղաշարժ՝ միջազգային սահման հատելու միջոցով կամ պետության ներսում: Դա բնակչության տեղաշարժ է, որը ենթադրում է մարդկանց ցանկացած տեսակի տեղաշարժ՝ անկախ դրա տևողությունից, կազմից, պատճառներից և այն ներառում է փախստականների, տեղահանված անձանց, տնտեսական միգրանտների և այլ նպատակներով, այդ թվում՝ ընտանիքի վերամիավորման նպատակով տեղաշարժվող անձանց միգրացիան⁵:

Անօրինական միգրացիայի բարձր մակարդակ դիտարկվում է ինչպես զարգացած, այնպես էլ առանձին զարգացող երկրներում: Փորձագետների գնահատմամբ ԱՄՆ-ում գտնվում են ավելի քան 5 միլիոն անօրինական միգրանտներ, Ֆրանսիայում և Գերմանիայում անօրինական միգրանտների թիվն անցնում է 4 միլիոնը, Ռուսաստանում անօրինական միգրանտների ընդհանուր թիվը հասնում է 4-5 միլիոնի⁶:

Վերջին քսան տարիներին էականորեն փոխվել են ինչպես Հայաստանի Հանրապետության առնչվող միգրացիոն գործընթացները, դրանք ծնող պատճառներն ու հետևանքները, միգրացիոն գործընթացների մեջ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ներգրավված խմբերն ու նրանց խնդիրները, այնպես էլ պետական կարգավորման միջոցով հիմնախնդրի լուծման մասին պատկերացումները:

Միգրացիոն գործընթացներին առնչվող առաջին աղբյուրը ՀՀ ոստիկանության անձնագրային համակարգի ստորաբաժանումներում հաշվառման կանգնող և հաշվառու-

⁵ Steu՝ Основы управления миграцией: пособие для руководящих должностных лиц и практиков / МОМ. Женева, 2006, էջ 3:

⁶ Steu՝ Халиуллина А. И., Шагиева Л. А., Нелегальная миграция в России и методы борьбы с ней // Молодой ученый, 2016, №28, էջեր 711-713:

մից դուրս եկած անձանց վերաբերյալ տվյալներն են: Այս ցուցիչը խորհրդային տարիներին ճշգրիտ պատկերացում էր տալիս, քանի որ 3 ամսից ավելի բացակայողները և նույն ժամկետում նոր բնակավայրում բնակվողները պարտավոր էին հաշվառումից դուրս գալ և ժամանակավոր հաշվառման կանգնել նոր բնակավայրում: Ներկայումս այդ ցուցիչը ամբողջական պատկերացում չի տալիս, քանի որ հետազոտությունների համաձայն՝ Հայաստանից մեկնողների միայն փոքր մասն է դուրս գալիս հաշվառումից:

Միգրացիոն իրավիճակի գնահատման մյուս աղբյուրը միգրացիոն գործընթացների վերաբերյալ անցկացված հետազոտություններն ու ուսումնասիրություններն են, որոնք, որպես կանոն, իրականացվել են միջազգային կազմակերպությունների պատվերով /ԵԱՀԿ, ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամ, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր, Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն/՝ մասնագիտացված, անկախ կազմակերպությունների կողմից՝ հիմնականում սոցիոլոգիական հարցումների ճանապարհով:

Ըստ Միգրացիայի միջազգային կազմակերպության՝ դա ելքի, տարանցիկ և մուտքի երկրների հսկողությունից դուրս տեղի ունեցող տեղաշարժն է: Նպատակակետ երկրների տեսանկյունից՝ անկանոն միգրացիան երկիր անօրինական մուտք գործելը, մնալը կամ աշխատելն է, որը նշանակում է, որ միգրանտը չունի միգրացիայի մասին կանոնակարգերով սահմանված տվյալ երկիր մուտքի, կացության կամ աշխատելու իրավունք կամ համապատասխան փաստաթուղթ: Ելքի երկրի տեսանկյունից՝ անօրինական են համարվում, օրինակ, այն դեպքերը, երբ անձը հատում է միջազգայնորեն ճանաչված սահմանն առանց վավերական անձնագիր կամ ճամփորդական փաստաթուղթ ունենալու կամ չի բավարարում երկրից մեկնման համար անհրաժեշտ վարչական պահանջներին⁷: Անօրինական միգրացիան երբեմն եվրոպական փորձագետների կողմից օգտագործվում է նաև «ստվերային միգրացիա» «լատենտային միգրացիա», իսկ անօրինական միգրանտները՝ «փաստաթուղթ չունեցող միգրանտներ» անվանումներով: Ընդ որում՝ անօրինական միգրանտների վերաբերյալ հավաստի տվյալները գլոբալ իմաստով բացակայում են:

Որպես կանոն, ՀՀ քաղաքացիների մի մասը ընտրում են ապաստան հայցելու ճանապարհը, որովհետև շատերի համար դա արևմտաեվրոպական երկրներում օրինականորեն հաստատվելու միակ հնարավոր, իրատեսական եղանակն է, իսկ ուսման, աշխատանքի կամ ընտանիքի վերամիավորման հիմքով երկրում մնալը կարող է հաջողվել բացառիկ դեպքերում: Եվրոպական երկրներում ապաստանի հայցի ներկայացումը Հայաստանի բնակչության շրջանում լայնորեն տարածված է «հանձնվել» անվան տակ: ՀՀ քաղաքացիների դեպքում քաղաքական կամ այլ պատճառներով պայմանավորված՝ հետապնդումների լեգենդը արևմուտքում լուրջ չի ընդունվում: Ինչ վերաբերում է ծանր սոցիալ-տնտեսական պայմաններին, ապա պետք է հիշել՝ ապաստանի տրամադրման հարցում ոչ մի երկրում ծանր սոցիալ-տնտեսական պատճառների փաստարկը հիմք չի ընդունվում: Եթե նույնիսկ Հայաստանի Հանրապետությունից մեկնած որևէ անձ այդ երկրներում ստանում է փախստականի կարգավիճակ, ապա դա խիստ եզակի բացառություն է և ավելի շուտ հետևանք է ոչ թե իրական հանգամանքների, այլ ընդամենը լավ հորինված լեգենդի:

Անկանոն միգրանտների մի սովոր բանակ են կազմում աշխատանքային միգրանտները: Իրականում աշխատանքային միգրանտներից և օտարերկրյա գործատուներից յուրաքան-

⁷ Օտարերկրացիների՝ Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվելու և բնակվելու, Հայաստանի Հանրապետության տարածքով տարանցիկ երթևեկելու, Հայաստանի Հանրապետությունից ելքի, ինչպես նաև օտարերկրացիների հետ կապված այլ հարաբերությունները կարգավորվում են «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքով:

չյուրն օրինական գործընթացներից խուսափելու իր պատճառն ու շարժառիթն ունի: Սովորաբար միգրանտները խուսափում են միգրացիոն հաշվառման և աշխատանքի թույլտվության՝ այդքան բարդ համակարգից, ինչպես նաև բյուրոկրատական քաշքշուկից: Գործատուներն իրենց հերթին շահագրգռված են օտարերկրյա աշխատուժի ոչ ֆորմալ ներգրավմամբ, որպեսզի էժան վարձատրեն աշխատողներին, ինչպես նաև շահագործեն նրանց աշխատանքը և իրենց վրա չվերցնեն իրավական ոչ մի պարտավորություն:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ անկանոն միգրացիան հանգեցնում է մի շարք անցանկալի հետևանքների, ինչպիսիք են՝ **անօրինական միգրանտների տեսանկյունից**⁸ իրենց իրավունքների և շահերի ոտնահարումը, խաբեությունների և շահագործման թիրախ դառնալը, արտաքսման ենթարկվելը, առողջապահական խնդիրները, կազմակերպված հանցավորության զոհ դառնալը և այլն, **ելքի պետությունների տեսանկյունից**⁹՝ արտասահմանում գտնվող իր քաղաքացիների մի սովորաբար բանակի առաջացումը, որոնց իրավունքները հնարավոր չէ պաշտպանել, արտաքսված քաղաքացիների հիմնախնդիրները լուծելու անհրաժեշտությունը և այլն, **մուտքի պետությունների տեսանկյունից**⁹ իրենց օրենսդրության խախտումը, ապաստան հայցողների թվի աճը և դրանով հանդերձ՝ լրացուցիչ ծանրաբեռնվածությունն իրենց երկրների սոցիալական համակարգերի վրա, հասարակության մեջ ռասիզմի և քսենոֆոբիայի տրամադրությունների ուժգնացումը, բացասական անդրադարձը բնակչության զբաղվածության և աշխատավարձի մակարդակի վրա, պետական բյուջե հարկային մուտքերի ոչ լիարժեք ապահովումը, քանի որ միգրանտների զգալի մասն աշխատում է ստվերում և այլն:

Այսպիսով՝ անկանոն միգրացիան առնչվում է թե՛ ընդունող, թե՛ ծագման երկրներին և թե՛ ուղղակիորեն միգրանտներին: Ինդիկ կարգավորման արդյունավետությունը ենթադրում է մուտքի և ելքի երկրների ջանքերի համատեղում: Ահա, թե ինչու երևույթի դեմ պայքարի մեխանիզմներից է համարվում միջազգային իրավական ակտերի ընդունումը, որոնք կյանքի են կոչվում բազմակողմ և երկկողմ մակարդակով: Ի լրումն այդ մեխանիզմների՝ պետությունները կիրառում են նաև իրենց քաղաքականությունն ազգային մակարդակով, մասնավորապես՝ անկանոն միգրացիայի դեմ պայքարի ռազմավարությունները մշակելիս ընդունող երկրները հիմնականում կիրառում են զսպող միջոցառումներ, ինչպիսիք են՝

- սահմանային հսկողության համակարգի ուժեղացում,
- միգրացիոն օրենսդրության և պրակտիկայի խստացում, այդ թվում՝ վարչական վտարում⁸ և արտաքսում⁹:

2. Անօրինական միգրացիայի կազմակերպման հասկացությունը և տեսակները.

Հանցավորության դեմ պայքարը յուրաքանչյուր հասարակության առաջնահերթ հիմնախնդիրներից է, այդ իսկ պատճառով բոլոր երկրներում կարևորվում է այնպիսի օրենսդրության և հզոր պետական ապարատի առկայությունը, որը կապահովի հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետությունը: Բացառություն չի կազմում նաև անօրինական միգրացիայի կազմակերպման դեմ պայքարը:

⁸ **Վարչական վտարումը** երկրի տարածքից օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց հարկադրական և վերահսկողական տեղափոխումն է կամ վերահսկվող ինքնակամ մեկնումը:

⁹ **Արտաքսման ենթակա** է օրենքով սահմանված ժամկետում մուտքի երկրի տարածքից չմեկնած օտարերկրյա քաղաքացին: Օտարերկրյա քաղաքացու վտարման մասին որոշում կայացնելու համար հիմք կարող են հանդիսանալ բնակվելու կամ գտնվելու ժամկետի կրճատումը, կամ էլ ժամանակավոր բնակության թույլտվության կամ կացության կարգավիճակի անվավեր համարելը, երկրում գտնվելու անցանկալիության մասին որոշման ընդունումը, ապաստանի հայցի մերժումը կամ փախստականի կարգավիճակից զրկելու հանգամանքը:

Բազմաթիվ այլ երկրների օրինակով՝ Հայաստանի Հանրապետությունը՝ միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան, 2014 թվականի հունիսի 21-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 329.1-ին հոդվածով ամրագրեց, որ անօրինական միգրացիայի կազմակերպումը հանցագործություն է և պատժվում է համապատասխան սանկցիաների կիրառմամբ: 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ նոր քրեական օրենսգիրքը ևս քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում անօրինական միգրացիայի կազմակերպման համար:

Այս ոլորտում կատարվող հանցագործությունների առանձնահատկությունները և քննության հետ կապված որոշակի դժվարությունները նախադրյալներ ստեղծեցին դեռևս 2003 թվականին այդ պահի դրությամբ գործող ՀՀ ոստիկանության կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի վարչության կառուցվածքում անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարի ստորաբաժանում ստեղծելու համար, որը ներկայումս կոչվում է ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության քրեական ոստիկանության գլխավոր վարչության հետախուզման, անօրինական միգրացիայի, ահաբեկչության դեմ պայքարի վարչության «Անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարի բաժին»: Բացի այդ, ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության քրեական ոստիկանության գլխավոր վարչությունում գործում է թեժ գիծ, որի արդյունքում անօրինական միգրացիայի ոլորտում հանցագործությունների հայտնաբերմանը, նախազգուշացմանը, կանխմանը և բացահայտմանն աջակցելու համար յուրաքանչյուր անձ կարող է ահազանգել, ինչն անօրինական միգրացիայի կանխարգելման, ինչպես նաև անձանց իրավունքների պաշտպանության գործում մեծ երաշխիք է հանդիսանում:

Արարքի քրեականցումը պայմանավորված էր նաև այն հանգամանքով, որ քննարկվող արարքը կատարվում էր շահադիտական նպատակով, ուստի այդ արարքից ստացված եկամուտները պետք է դիտվեին որպես հանցավոր ճանապարհով ստացված: Բացի այդ, հոդվածի նախատեսման անհրաժեշտությունը պայմանավորված էր նաև ՀՀ կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորություններով, որոնք ամրագրված են ՄԱԿ-ի Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ Կոնվենցիան լրացնող «Ցամաքով, ծովով և օդով միգրանտների անօրինական ներս բերելու դեմ» արձանագրության 6-րդ հոդվածով, և գործնականում առաջացած այն հիմնախնդրով, որ կազմակերպում են ՀՀ քաղաքացիների տեղափոխումն այլ պետություններ՝ ապօրինի միգրանտների կարգավիճակով այնտեղ պահելով:

«Անօրինական միգրացիայի կազմակերպում» ինքնուրույն հանցակազմի առկայությունը պայմանավորվել է նաև հետևյալ հանգամանքներով.

- անձի տեղափոխման կազմակերպումն այլ պետություն իրականացվում է վերջինիս կամքով,
- տեղափոխվողն ինքն է վճարում կամ հատուցում տեղափոխման համար,
- տեղափոխվողի նպատակն է մի պետության տարածքից դուրս գալը և/կամ մեկ այլ պետության տարածքում հայտնվելը, իսկ հանցագործի նպատակը՝ շահ ստանալն է՝ կազմակերպելով տուժողի նպատակին հասնելը,
- հանցագործը փաստացի չի ունեցում անձի դեմ, այլ գործում է պետության՝ մասնավորապես՝ կառավարման կարգի դեմ,
- խախտվում է տվյալ պետության միգրացիոն օրենսդրությունը:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի տարրերին, ապա հարկ է նշել, որ հոդվածն ընդգրկված է նույն օրենսգրքի 44-րդ՝

«Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները» գլխում¹⁰: Դրանից ելնելով՝ անհրաժեշտ է որպես ուսումնասիրվող հանցագործության **օբյեկտ** դիտարկել պետական անվտանգության ոլորտում հանրային հարաբերությունները և պետական մարմինների բնականոն կառավարման գործունեությունը:

Լ.Վ. Սերդյուկի կարծիքով՝ անօրինական միգրացիայի կազմակերպման հիմնական օբյեկտ է համարվում կառավարման կարգը, և այդ հանցագործության լրացուցիչ (ֆակուլտատիվ) օբյեկտներն են քաղաքացիների հասարակական անվտանգությունը, իրավունքներն ու ազատությունները, երկրի սահմանային պաշտպանական ուժը, որը վտանգի տակ է առնվում նման խախտումներով¹¹:

Միգրացիոն օրենսդրության խախտումն իսկապես վնասում է միգրացիոն գործընթացների պետական կառավարման կարգին: Սակայն, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ հոդվածը նախատեսում է քրեական պատասխանատվություն ոչ թե միգրացիոն կանոնների իրական խախտման համար, այլ անօրինական միգրացիայի կազմակերպման համար, որը, ինչպես հայտնի է, ավելի լուրջ հասարակական վտանգ է ներկայացնում, քան միգրացիոն օրենսդրության սովորական խախտումը: Այս առումով, Ի. Վ. Նիկիտենկոն գտնում է, որ քննարկվող հանցագործության օբյեկտը պետության միգրացիոն անվտանգությունն է: Հեղինակն իր եզրակացություններն ապացուցում է «Ազգային անվտանգության ռազմավարության» դրույթներով՝ անվտանգության բնագավառի հիմնարար նորմատիվ փաստաթղթերից մեկով¹²:

Հենվելով Ա.Վ. Նիկիտենկոյի տեսակետի վրա՝ կարծում ենք, որ անօրինական միգրացիայի կազմակերպման համար քրեական պատասխանատվությունը ծառայում է պետական անվտանգության ոլորտում հանրային հարաբերությունների կարգավորմանը: Հետևաբար, այս հանցագործությունը պետք է դասվի պետության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքին, և այս նորմը պետք է տեղափոխվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ գլուխ («Սահմանադրական կարգի հիմունքների և պետության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները»):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմն ունի բարդ կառուցվածք, որը ներառում է մի շարք անկախ (այլընտրանքային) գործողություններ, որոնցից յուրաքանչյուրն առանձին, ինչպես նաև դրանց ընդհանրությունը, կազմում է մեկ ամբողջական, ավարտված հանցագործություն: Մասնավորապես, հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է մուտքի, ելքի, գտնվելու կամ տարանցման համար Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգը խախտելով կամ մուտքի, ելքի, գտնվելու կամ տարանցման պատշաճ թույլտվություն ստանալու համար կեղծ փաստաթղթեր կամ կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելով:

Սույն հոդվածը բովանդակային առումով բաղկացած է իրար հետ փոխկապակցված երկու առանձին արարքներից, որոնք նախատեսված են հոդվածի երկու տարբեր մասերով՝

➤ ապօրինաբար օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց Հայաստանի Հանրապետություն մուտքի, Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվելու կամ

¹⁰ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժը կորցրած ՀՀ քրեական օրենսգրքում ևս անօրինական միգրացիայի կազմակերպումը տեղակայված էր «Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները» գլխում:

¹¹ Տես՝ *Сердюк Л.В.*, Организация незаконной миграции (ст. 322.1 УК РФ): состав и порядок квалификации (комментарий) // Вестник Уфимского юридического института, 2006, № 2-3, էջ 64:

¹² Տես՝ *Никитенко И.В.*, Миграционная безопасность Дальневосточного федерального округа России: политико-правовой и криминологический аспекты: Монография. Хабаровск: Дальневосточ. юрид. ин-тут МВД России, 2010, էջ 61:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքով տարանցման (տեղափոխման) կազմակերպում,
 ➤ ապօրինաբար անձի Հայաստանի Հանրապետությունից ելքի, օտարերկրյա պետու-
 թյուն մուտքի, օտարերկրյա պետությունում գտնվելու կազմակերպում:

Իրավաբանական գրականությունում ապօրինի միգրացիայի կազմակերպումը բնորոշ-
 վում է որպես բարդ, բազմաբնույթ կազմակերպական գործունեություն, որը ներառում է.

- միգրանտների հավաքագրումը,
- համապատասխան թույլտվությունների ստացման համար գործատուների, միգրա-
 ցիոն ծառայողների հետ պայմանավորվածությունների ձեռքբերումը,
- կեղծ փաստաթղթերի պատրաստման ապահովումը, դրանց ձեռքբերումն ու տրա-
 մադրումը միգրանտներին,
- միգրանտների հրահանգավորումը,
- տրանսպորտային և տեղափոխման հետ կապված այլ խնդիրների լուծումը,
- միգրացիոն և սահմանային վերահսկողություն իրականացնող պաշտոնատար ան-
 ձանց հետ հանցավոր կապերի հաստատումը,
- բնակության և թաքնվելու համար համապատասխան տեղերի նախապատրաստումը
 և այլն:

Որպես հանցագործության **սուբյեկտ** ընկալվում է այն ֆիզիկական մեղսունակ անձը, ում
 16 տարին լրացել է հանցանքը կատարելու ժամանակ:

Հանցագործության **սուբյեկտիվ կողմը** բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Անձը
 տեղյակ է, որ նա քայլեր է ձեռնարկում անօրինական միգրացիայի կազմակերպման համար,
 և նա ցանկանում է, որ այդ քայլերն իրականացվեն և հասնեն իրենց վերջնական նպատակին:
 Հանցագործությունը նախատեսում է պարտադիր պայման. ուղղակիորեն կամ անուղղակի-
 րեն որևէ ֆինանսական կամ այլ նյութական շահ ստանալու նպատակը: Այսինքն, սուբյեկտիվ
 կողմի պարտադիր հատկանիշ է շահադիտական նպատակը, որը քրեական իրավունքում
 բնորոշվում է հետևյալ կերպ՝ իր կամ այլ անձի համար գույքային օգուտ ստանալու կամ գույ-
 քային ծախսերից կամ պարտավորություններից խուսափելու մղում¹³: Ընդ որում, հենց այս
 նպատակն էլ հանդիսացել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 469-րդ և 470-րդ հոդվածների տարբե-
 րակիչ հատկանիշներից մեկը:

Քննարկով հոդվածով նկարագրված գործողությունները չեն ենթադրում որևէ հանցագոր-
 ծության հետևանք (իրական առումով), հանցագործությունն ինքնին բաղկացած է այդ գործո-
 ղությունների անօրինական շահարկումներից՝ մուտք, կեցություն, տարանցում: Հանցագոր-
 ծության ավարտի մասով հարկ է նկատի ունենալ նաև, որ ապօրինի միգրացիայի կազմա-
 կերպման բովանդակության մեջ ներառվող ոչ բոլոր գործողությունների կատարումը կարող է
 վկայել հանցագործության ավարտման մասին: Հանցագործության ավարտման պահը պետք
 է կապել հոդվածի դիսպոզիցիայում հատուկ նկարագրված կազմակերպման եղանակների
 հետ: Մասնավորապես, ապօրինի միգրացիայի կազմակերպումը պետք է ավարտված հա-
 մարել ելքի, մուտքի, տարանցման կամ գտնվելու համար Հայաստանի Հանրապետության
 օրենսդրությամբ սահմանված կարգը փաստացի խախտելու կամ ելքի, մուտքի, տարանց-
 ման կամ գտնվելու պատշաճ թույլտվություն ստանալու համար կեղծ փաստաթղթեր կամ
 կեղծ տեղեկություններ, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործող օտարերկրյա
 դիվանագիտական ներկայացուցչություններին ներկայացնելու պահից: Իսկ մինչ այդ իրա-
 կանացված կազմակերպական գործունեության մեջ ընդգրկվող գործողությունները պետք է

¹³ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ կետ:

գնահատվեն որպես հանցագործության նախապատրաստություն կամ հանցափորձ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթներով քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված ոչ միայն ելքի, մուտքի, տարանցման կամ գտնվելու պատշաճ թույլտվություն ստանալու համար կեղծ փաստաթղթեր կամ կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելու համար, այլև ելքի, մուտքի, տարանցման կամ գտնվելու համար ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգը խախտելու միջոցով ապօրինի միգրացիայի կազմակերպման համար, որպիսի պայմաններում նշված հոդվածով կարող է որակվել նաև սահմանային անցման կետերը շրջանցելով պետության տարածք մուտքն ու ելքը կազմակերպելը: Ընդ որում, հարկ է նկատի ունենալ, որ անօրինական միգրացիայի կազմակերպման դեպքում, երբ խոսքը գնում է ելքի, մուտքի, տարանցման կամ գտնվելու պատշաճ թույլտվություն ստանալու համար կեղծ փաստաթղթեր կամ կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելու մասին, ապա գործ ունենք առանձին հանցակազմի՝ փաստաթղթեր կեղծելու կամ կեղծ փաստաթղթեր ձևաթղթեր իրացնելու, պատրաստելու կամ օգտագործելու հանցակազմի հետ¹⁴: Սակայն հարկ է նկատի ունենալ, որ անօրինական միգրացիան կազմակերպած անձին կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու համար լրացուցիչ չի մեղսագրվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 457-րդ հոդվածով նախատեսված արարքի կատարում, քանի որ անօրինական միգրացիայի կազմակերպումն իր մեջ կլանում է կեղծ փաստաթղթի օգտագործման հանցակազմը: Իսկ այն դեպքերում, երբ բավարար փաստական տվյալների համակցությամբ հիմնավորվում է վերջինիս կողմից անձամբ կամ այլ անձի կողմից այն օգտագործելու կամ իրացնելու նպատակով փաստաթուղթ կեղծելու կամ այդպիսի փաստաթուղթ իրացնելու փաստը, ապա նրա արարքները որակվում են հանցագործությունների համակցությամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նախատեսված մյուս ծանրացնող հանգամանքները, ինչպիսիք են՝ 1) մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ, 2) մարդու կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր կամ անձի պատիվն ու արժանապատվությունը նվաստացնող պայմաններում կամ 3) իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով այն կատարելը, պայմանավորված է այս հանցագործության կատարման և կազմակերպման առանձնահատկություններով:

Ինչ վերաբերում է անօրինական միգրացիայի հանցակազմի ձևակերպման առումով նախկին և գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքերում առկա տարբերություններին, ապա հարկ է նշել, որ ի տարբերություն՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժը կորցրած ՀՀ քրեական օրենսգրքի, 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքում «անօրինական միգրացիայի կազմակերպում» հանցակազմի դիսպոզիցիայում օբյեկտիվ կողմի մասը կազմող գործողությունների շարքում մուտքի, գտնվելու կամ տարանցման համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգը խախտելով կամ ելքի, մուտքի կամ գտնվելու համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգը խախտելով ձևակերպումների մեջ «**օրենսդրությամբ սահմանված կարգը խախտել**» եզրույթից առաջ դուրս է թողնվել նախկինում առկա ձևակերպումը՝ **Հայաստանի Հանրապետության** օրենսդրությամբ սահմանված կարգը խախտելու մասով: Վերոգրյալից հետևում է, որ նախկինում հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի ձևակերպումը կրել է առավել նեղ կարգավորում և հանցակազմի առկայություն ենթադրել է անձի ելքի, մուտքի կամ գտնվելու կամ տարանցման համար Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտում պայմանը: Ներկայումս

¹⁴ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 457-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

ձևակերպումն առավել լայն է ու նման ձևակերպումից հետևում է, որ հանցակազմի առկայության համար բավարար է անձի ելքի, մուտքի կամ գտնվելու կամ տարանցման համար սահմանված և ՀՀ օրենսդրության մաս չկազմող կարգի, ընթացակարգերի /օրենսդրության/ խախտումը:

Հաջորդ փոփոխությունն այն է, որ գործող քրեական օրենսգրքում հանցակազմի դիսպոզիցիայում օբյեկտիվ կողմի մասը կազմող գործողությունների շարքում անձի ելքի, մուտքի կամ գտնվելու կամ տարանցման համար պատշաճ թույլտվություն ստանալու համար նախկին «կեղծ փաստաթղթեր կամ կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելով» ձևակերպման փոխարեն նշվել է կեղծ փաստաթուղթ կամ կեղծ տեղեկություն ձևակերպումը: Առաջին հայացքից նշված փոփոխությունն իրենից կարևորություն չի ներկայացնում, սակայն ունի առանցքային նշանակություն պրակտիկ աշխատանքում վերագրյալի առթիվ արարքի իրավական որակման մասով առաջացող խնդրահարույց իրավիճակին լուծում տալու մասով: Մասնավորապես, պրակտիկայում շատ են դեպքերը, երբ անձը ելքի, մուտքի կամ գտնվելու կամ տարանցման համար պատշաճ թույլտվություն ստանալու համար ներկայացնում է մեկ փաստաթուղթ /օր.՝ աշխատանքի վերաբերյալ տեղեկանք/ կամ մեկ տեղեկություն /օր.՝ աշխատանքի նպատակով մեկնելու, որպես զբոսաշրջիկ այցելելու և այլն/, որպիսի պայմաններում իրավակիրառ պրակտիկայում խնդրահարույց իրավիճակ էր առաջանում առ այն, թե արդյո՞ք մեկ փաստաթղթի կամ մեկ տեղեկության տրամադրումը բավարար է հանցակազմի առկայության փաստն արձանագրելու համար, թե՛ ոչ: Ներկա կարգավորմամբ այս մասով խնդրին տրվել է լուծում:

Հաջորդ փոփոխությունն այն է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախկին օրենսգրքի 329.1-ին հոդվածի 2-րդ մասի տարբերությամբ միգրանտի սահմանման մասով ՀՀ քաղաքացու, ՀՀ-ում մշտապես բնակվող օտարերկրյա քաղաքացու կամ քաղաքացիություն չունեցող անձի փոխարեն նշել է «Անձի» սահմանումը, որի ներքո ներառվում են բոլոր կատեգորիաները: Բացի այդ, հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքներից դուրս է մնացել՝ երկու կամ ավելի անձանց անօրինական միգրացիան կազմակերպելը: Ներկայումս յուրաքանչյուր անձի միգրացիա որակվում է որպես առանձին հանցագործության դեպք, թեև պրակտիկան այս մասով զարգացել է այնպես, որ մեկ միասնական դիտավորությամբ մի ընտանիքի անդամների անօրինական միգրացիայի կազմակերպումը դիտարկվում է որպես հանցագործության մեկ դեպք՝ յուրաքանչյուր անդամի համար առանձին արարքի կատարում չի մեղսագրվում: Ծանրացնող հանգամանքներից նախկին «պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով» հատկանիշը վերաձևակերպվել է՝ «իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով»: Նախկին օրենսգրքում առկա ձևակերպման պայմաններում հանցագործության կատարումը պետք է կապված լիներ անձի պաշտոնեական լիազորությունների հետ, այլապես, արարքը կորակվեր հոդվածի առաջին մասով, մինչդեռ՝ քիչ չեն դեպքերը, երբ հանցանքը կարող է կատարվել իշխանական և ծառայողական լիազորություններով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով: Գործող օրենսգրքով խնդրին տրվել է կարգավորում, որը թույլ է տալիս լիարժեք ապահովել արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի¹⁵ իրացումը:

Վերջին փոփոխությունը վերաբերում է պատժաչափերին, ապա ընդհանուր առմամբ կարելի է արձանագրել, որ գործող օրենսգրքով պատժաչափերն անօրինական միգրացիայի կազմակերպման համար խստացվել են:

¹⁵ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 7-րդ հոդված:

Անդրադառնալով անօրինական միգրացիայի կազմակերպման վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներին՝ հարկ է նշել, որ իրականացված ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվել է հետևյալը.

2017-2022 թվականների ընթացքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ հոդվածով արձանագրված հանցագործությունների վերաբերյալ ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունում նախապատրաստվել է 96 նյութ, որոնցով հարուցվել են 94 քրեական գործեր /վարույթներ/, 2-ով քրեական գործ հարուցելը մերժվել է: Նույն ժամանակահատվածում նախաքննություն է իրականացվել 108 քրեական վարույթով, հանրային քրեական հետապնդում է հարուցվել 130 անձի նկատմամբ: 50 վարույթ 87 անձի վերաբերյալ մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է դատարան, որից 2 վարույթով երկու անձի վերաբերյալ դատարանի կողմից կայացվել է արդարացման դատավճիռ¹⁶, իսկ 25 քրեական վարույթով 56 անձի վերաբերյալ կայացվել է մեղադրական դատավճիռ:

Վերջնարդյունքում պետք է արձանագրել, որ քննարկվող արարքի քրեականացումը չափազանց կարևոր քայլ է ազգային միգրացիոն քաղաքականության ձևավորման համար: Այժմ այդ քաղաքականությունը կրում է ոչ միայն բացառապես դեկլարատիվ բնույթ, այլև դրված է կայուն իրավական հիմքերի վրա:

Եզրակացություն

Ընդհանրացնելով կատարված հետազոտական աշխատանքը՝ ներկայացնենք հետևյալ հիմնական առաջարկությունները.

1. Պրակտիկ փորձի և վիճակագրական տվյալների վերլուծության հիման վրա մշակել և գործարկել անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման կոնկրետ մեխանիզմներ, այդ թվում՝ տարբեր ձևաչափով քննարկվող երևույթի հանրայնացումն ապահովելու միջոցով, որը հնարավորություն կտա առավել տեսանելի դարձնել այն բացասական հետևանքները, որոնք առաջանում են գործընթացի կազմակերպման ընթացքում, ներառյալ՝ այլ պետություններում անօրինական գտնվելու կամ այնտեղ բնակություն հաստատելու դեպքում:

2. Ուժեղացնել սահմանային հսկողության համակարգը՝ սահմանապահ ծառայողների վերապատրաստման, տարբեր պետությունների մուտքի կեղծ արտոնագրերի հայտնաբերման համապատասխան սարքավորումների համալրման, ինչպես նաև այլ կարողությունների զարգացման մասով:

3. Անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով ընդունող և ծագման երկրների ջանքերի համատեղման նկատառումներից ելնելով՝ հասնել բազմակողմ կամ երկկողմ մակարդակով միջազգային իրավական ակտերի ընդունմանը, ինչպես նաև գործող իրավական ակտերի կատարելագործմանը՝ հնարավորինս բացառելով միգրացիայի կազմակերպչի կամ միգրանտի կողմից դեսպանատներ ներկայացված փաստաթղթերի տրամադրման մերժման դեպքերը, որոնք իրավակիրառ պրակտիկայում քրեական վարույթի նախաքննությունը տանում են փակուղի:

4. Նախորդ կետում նշված խնդրի լուծման տեսանկյունից ներքին իրավական ակտերի ընդունմամբ կոնկրետ մարմին վերապահված գործառույթի տեսքով սահմանել վերահսկողության հնարավորություն դեսպանատներ ներկայացվող փաթեթների նկատմամբ կամ մաս-

¹⁶ (Արա Ռուբենի Մանուկյան, թիվ ԵԿԴ/0157/01/17 դատական գործ, Ռուզաննա Ռաֆայելի Հունանյան, թիվ ԵԴ/1204/01/21 դատական գործ):

նավոր տուրիստական ընկերությունների համար պարտականություն՝ ներկայացվող փաթեթների կրկնօրինակները պահպանելու մասով:

5. Անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարում համագործակցող պետությունների և ՀՀ իրավասու մարմինների միջև անմիջական հաղորդակցության կատարելագործում, այդ թվում՝ «թեժ գիծ» ռեժիմով գործող հեռախոսակապերի միջոցով, որը հնարավորություն կտա առավել կարճ ժամկետում ստանալ անհրաժեշտ տեղեկությունները և այլն: Մինևույն ժամանակ հասնել օտարերկրացիների կացության հաշվառման և կանոնակարգման համակարգերի կատարելագործմանը:

6. Շարունակել այս ոլորտը կարգավորող օրենսդրության կատարելագործումը՝ հիմք ընդունելով միջազգային փորձը:

Ամփոփագիր: Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել հանցագործության քրեաիրավական բնութագրին, անօրինական միգրացիայի գործոններին, տերմինաբանությանը, անօրինական ներգաղթի առավել ակնհայտ հետևանքներին, անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարի ոլորտում հիմնական միջազգային իրավական փաստաթղթերին, Հայաստանի Հանրապետությունում անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարի ներկայիս վիճակին, ծնող պատճառներին ու հետևանքներին, այդ ուղղությամբ իրականացվող կանխարգելիչ և նախազգուշական աշխատանքներին, դրա բացահայտմանն ուղղված ձեռնարկվող միջոցառումներին, իրավակիրառ պրակտիկայում հանցագործության որակման առումով տրվող իրավական լուծումներին, ինչպես նաև ակնկալվող արդյունքներին: **Արդյունքում հեղինակը ներկայացրել է միգրացիոն հոսքերի ընդհանուր նկարագիրը, անկանոն միգրացիայի պատճառներն ու հետևանքները՝ անօրինական միգրանտների, ինչպես նաև ելքի ու մուտքի պետությունների համար: Ներկայացվել է նաև երևույթի դեմ պայքարի մեխանիզմները, վիճակագրական տվյալները, վերլուծության է ենթարկել «Անօրինական միգրացիայի կազմակերպում» հանցակազմը, նախկին և գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքերում առկա տարբերությունները:**

Annotation. This Article refers to the criminal-legal description of the offense, the factors for illegal migration, terminology, more obvious consequences of the illegal migration, the main international legal documents in the field of struggle against illegal migration, current situation of struggle against illegal migration in the Republic of Armenia, the key reasons and consequences, the preventive and precautionary measures implemented in that direction, the steps to be taken for its detection, the legal solutions to be given to the quality of crime in the law enforcement practice as well as the expected results. **In the result, the author presented the general description of the migratory movements, the reasons and consequences of irregular migration – for illegal migrants as well as for the States of exit and entry. It has been also presented the mechanisms of struggle against it, the statistical information, the corpus delicti “Organization of illegal migration” has been subject to analysis, the available differences between the former and current Criminal Codes of the Republic of Armenia.**

Аннотация. В статье были затронуты такие темы, как уголовно-правовая характеристика преступления, факторы незаконной миграции, соответствующая терминология, наиболее очевидные последствия незаконной иммиграции, основные международно-правовые документы в области борьбы с незаконной миграцией, текущее состояние борьбы с незаконной миграцией в Республике Армения, первопричины и последствия, проводимые в этом направлении профилактические и предупредительные работы, меры, предпринимаемые для ее выявления, правовые решения, принимаемые в правоприменительной практике с точки зрения квалификации преступления, а также ожидаемые результаты. **В результате автор представил общее описание миграционных потоков, причины и последствия нерегулярной миграции для нелегальных мигрантов, а также для государств выезда и въезда. Также были представлены механизмы борьбы с этим явлением, статистические данные, проанализированы состав преступления «Организация незаконной миграции», различия, существующие в бывшем и действующем уголовных кодексах РА.**

Բանալի բառեր - միգրանտ, սահմանային կամ միգրացիոն վերահսկողություն, անօրինական միգրացիայի կազմակերպում, օտարերկրյա պեյրություն մուտքի, գրնվելու կամ տարանցման համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգը խախտել, կամ մուտքի, գրնվելու կամ տարանցման պատշաճ թույլտվություն ստանալու համար կեղծ փաստաթուղթ կամ կեղծ տեղեկություն ներկայացնել, շահադիտական նպատակով կազմակերպել:

Keywords: migrant, border or migration control, organization of illegal migration, to violate the duly procedure to enter the foreign country, stay or transit, or to submit false document or false information to get proper permit to enter, stay or transit, to organize for mercenary purpose.

Ключевые слова: мигрант, пограничный или миграционный контроль, организация незаконной миграции, нарушение установленного законодательством порядка въезда, пребывания или транзитного проезда в иностранное государство либо представление поддельного документа или ложной информации для получения надлежащего разрешения на въезд, пребывание или транзитный проезд, организовать в корыстных целях.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ Սահմանադրություն, 2015 թվականի փոփոխություններ,
2. «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր», 1948 թ.,
3. «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» Միավորված ազգերի կազմակերպության կոնվենցիան լրացնող՝ «Ցամաքով, ծովով և օդով միգրանտներին մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխման դեմ» ՄԱԿ-ի 2000 թվականի արձանագրություն,
4. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք: (Ընդունվել է 18.04.2003)
5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք: (Ընդունվել է 05.05.2021)
6. «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքը, 25.12.2006 թ.
7. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Երևանի պետական համալսարան, Երևան: ԵՊՀ հրատ., 2012 թ.,
8. «Միգրացիայի ոլորտի տերմինների բառարան» 2-րդ հրատարակություն 2003թ.,
9. Халиуллина А. И., Шагиева Л. А. Нелегальная миграция в России и методы борьбы с ней // Молодой ученый, 2016, № 28.,
10. Сердюк Л. В., Организация незаконной миграции (ст. 322.1 УК РФ): состав и порядок квалификации (комментарий) // Вестник Уфимского юридического института. 2006. № 2-3.,
11. ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ ԱԱԾ մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչությունում 2017-2022 թվականներն ընդգրկող ժամանակահատվածում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 470-րդ /2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 329.1-րդ/ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներով նախաձեռնված քրեական վարույթներով մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության և մեղադրանքի պաշտպանության վիճակի վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրության և դրա արդյունքներն ամփոփելու մասին աշխատանքային զեկույց, 2022 թ.:

Ասատրյան Ա. - ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական գլխավոր վարչության պետի տեղակալ, փոխզննապետ, էլ. հասցե՝ asatryanarmen91@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 27.12.2023 թ., տրվել է գրախոսության 27.12.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ գլխավոր դատախազության պետական իշխանության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության պետ Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-101>

ԳԵՎՈՐԳ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ ԳԱԱ փորձաքննությունների
ազգային բյուրոյի քրեաբանության
կիրառական հիմնախնդիրների
գիտահետազոտական կենտրոնի պետ,
Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս

GEVORG ISRAYELYAN
*Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Scientific Research Center of Applied Problems in
Criminology of the National Bureau of Expertise of the
National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Lecturer at the Law Department at Eurasia International University*

ГЕВОРГ ИСРАЕЛЯН
*кандидат юридических наук, доцент,
начальник Научно-исследовательского центра
прикладных проблем криминологии
Национального бюро экспертиз
Национальной академии наук Республики Армения,
преподаватель Международного университета Евразия*

**ԹՄՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ, ՀՈԳԵՄԵՏ (ՀՈԳԵՆԵՐԳՈՐԾՈՒՆ) ՆՅՈՒԹԵՐԻ,
ԴՐԱՆՑ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԿՆԵՐԻ, ՊՐԵԿՈՒՐՍՈՐՆԵՐԻ,
ԽԻՍՏ ՆԵՐԳՈՐԾՈՂ ԿԱՄ ԹՈՒՆԱՎՈՐ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿԱՆ
ՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ**

**SOME ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL BASIS OF LIABILITY
FOR VIOLATIONS OF THE LEGAL TRAFFICK OF NARCOTIC
DRUGS, PSYCHOTROPIC (PSYCHOACTIVE) SUBSTANCES, THEIR
PRECURSORS, POTENT AND POISONOUS SUBSTANCES**

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВЫХ ОСНОВ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЯ ЛЕГАЛЬНОГО ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ (ПСИХОАКТИВНЫХ) ВЕЩЕСТВ, ИХ ПРЕКУРСОРОВ, СИЛЬНОДЕЙСТВУЮЩИХ И ЯДОВИТЫХ ВЕЩЕСТВ

Ներածություն

Թմրամիջոցների հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, պրեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված խախտումների համար սահմանված է քրեական և վարչական պատասխանատվություն: Մեր կողմից կատարված հետազոտությունների արդյունքները վկայում են, որ թմրաշրջանառության դեմ պայքարի նյութական իրավունքի հիմքերն անհրաժեշտ է կատարելագործել: Մասնավորապես, քրեաիրավական կարգավորման առումով անհրաժեշտ է որոշ արարքներ քրեականացնել, առանձին արարքների համար խստացնել պատասխանատվությունը, իսկ ինչ վերաբերում է վարչաիրավական կարգավորմանը՝ միևնույն գլխում խմբավորել թմրամիջոցների և վերը նշված այլ նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ոտնձգող իրավախախտումները, վերաձևակերպել որոշ հասկացություններ:

Հիմնական հետազոտություն

1. Քրեաիրավական կարգավորման կատարելագործման առաջարկություններ

Կատարված հետազոտության արդյունքում խնդրո առարկայի վերաբերյալ քրեաիրավական կարգավորումների կատարելագործման ուղղությամբ առաջարկում ենք.

1) Փոփոխության ենթարկել թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի անալոգի օրենսդրական սահմանումը:

«Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի անալոգը (համանմանը) «Թմրամիջոցների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով հաստատված թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների կազմում չընդգրկված նյութերն են: Այս օրենսդրական սահմանումը հնարավորություն չի տալիս բացահայտելու անալոգի հիմնական հատկանիշները: Ըստ այդմ՝ անալոգի օրենսդրական սահմանումն ավելի ընդգրկուն դարձնելու համար, կարծում ենք, այն հարկավոր է շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի անալոգը (համանմանը) «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով հաստատված թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների կազմում չընդգրկված սինթետիկ կամ բնական այն նյութերն են, որոնց քիմիական կազմը և ազդեցությունը համանման է թմրամիջոցներին, հոգեմետ նյութերին և դրանց պրեկուրսորներին»¹:

¹ Մանրամասն տես *Իսրայելյան Գ.*, Թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, պրեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված հանցագործությունների առարկայի տեսակները և առանձնահատկությունները, Դատական իշխանություն, Ապրիլ-սեպտեմբեր 2023, 4-9 (286-291), էջեր 78-79:

2) Քրեականացնել թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների քարոզչությունը:

Խնդիրն այն է, որ «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասում արգելք է սահմանված նշված նյութերի քարոզչության համար, սակայն պատասխանատվություն նախատեսող օրենսդրությունը՝ ո՛չ քրեական, ո՛չ վարչական, համապատասխան արգելիչ նորմ չի նախատեսել: Ընդ որում՝ «քարոզել» հասկացությունը չի նույնանում «գովազդել» հասկացությանը: Գովազդելը տարբեր տեսակի տեղեկատվական միջոցների օգնությամբ առարկայի մասին տեղեկությունների տարածումն է անորոշ թվով անձանց շրջանում, որը կոչված է ձևավորելու կամ պահպանելու հետաքրքրությունը դրա նկատմամբ: Մինչդեռ քարոզչությունը ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց գործունեությունն է՝ ուղղված թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների տարածման ձևերի, պատրաստման մեթոդների, ստացման, օգտագործման և ձեռքբերման տեղերի մասին տեղեկությունների տարածմանը:

Ըստ այդմ՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔՕ, ինչպես ուղիղ, այնպես էլ թեք ձևերը) 393-րդ հոդվածի 1-ին մասում «գովազդելը» բառից հետո անհրաժեշտ ենք համարում ավելացնել «քարոզելը» բառը: Կարծում ենք, որ համանման լրացում պետք է կատարել նաև 394-րդ և 405-րդ հոդվածների 1-ին մասերում:

3) Խիստ պատասխանատվություն սահմանել թմրամիջոցը, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութը, դրանց պատրաստուկը կամ դրանց համարժեք նյութը (անալոգը) կամ դրանց ածանցյալն անչափահասին ապօրինի իրացնելու համար:

Խնդիրն այն է, որ անչափահասը, որպես կանոն, թմրամիջոցը և այլ արգելված նյութը ձեռք է բերում սեփական օգտագործման համար: Երեխայի օրգանիզմը, մեծահասակի համեմատ, թույլ է, իսկ վերը նշված նյութերը կարող են սարսափելի վնաս բերել նրա թե՛ ֆիզիկական, թե՛ հոգեկան առողջությանը: Մինչդեռ ՔՕ տարբերակված մոտեցում չի ցուցաբերում նշված միջոցները չափահասներին և անչափահասներին ապօրինի իրացնելու համար:

Ըստ այդմ՝ ՔՕ 393-րդ հոդվածն անհրաժեշտ է լրացնել 3.1 մասով հետևյալ բովանդակությամբ.

«3.1. Թմրամիջոցը, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութը, դրանց պատրաստուկը կամ դրանց համարժեք նյութը (անալոգը) կամ դրանց ածանցյալն անչափահասին ապօրինի իրացնելը»:

Կարծում ենք, որ համանման նորմ պետք է նախատեսել նաև պրեկուրսորների, ինչպես նաև թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ կամ դրանց պատրաստուկ չհամարվող խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի ապօրինի շրջանառության համար:

4) Պատասխանատվություն սահմանել մեկ ուրիշի դրդմամբ՝ նրա համար պրեկուրսոր ապօրինի ձեռք բերելու համար:

ՔՕ 393-րդ հոդվածում՝ որպես արարքի կատարման եղանակ, նշված է նաև մեկ ուրիշի դրդմամբ՝ նրա համար թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ կամ դրանց համարժեք նյութ (անալոգ) ապօրինի ձեռք բերելը: Նույն տրամաբանության բացառված չէ նաև նկարագրված եղանակով պրեկուրսոր ապօրինի ձեռք բերելը: Ուստի զգացվում է ՔՕ 394-րդ հոդվածում համապատասխան լրացում կատարելու անհրաժեշտություն:

5) Թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր, դրանց պատրաստուկներ կամ դրանց համարժեք նյութեր (անալոգը) կամ դրանց ածանցյալներ հափշտակելու և

շորթելու հանցակազմերում նախատեսել խոշոր ու առանձնապես խոշոր չափերով որակյալ և առավել որակյալ տեսակներ:

Օրենսդիրը տարբերակված պատասխանատվություն չի սահմանել տարբեր չափերի թմրամիջոցների և նշված այլ առարկաների հափշտակության ու շորթման համար: Մինչդեռ խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերով հափշտակությունը և շորթումը, որպես կանոն, վկայում են ապօրինի շրջանառություն կազմակերպելու կամ զարգացնելու մասին:

6) Քրեական պատասխանատվություն նախատեսել միայն թմրամիջոցի, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութի, դրանց պատրաստուկի կամ դրանց համարժեք նյութի (անալոգի) կամ դրանց ածանցյալի գործածմանը հակելու համար:

Անհրաժեշտ է ՔՕ 402-րդ հոդվածի վերնագրից և 1-ին մասից հանել «կամ ներգրավել» բառը: Ինչպիսիք է, որ «ներգրավել» հասկացության նախատեսումը հանցակազմում իմաստազուրկ է այն պատճառով, որ ներգրավելը, որպես կանոն, ենթադրում է նաև հակելը: Բացի դրանից՝ ներգրավելն առանց հակելու կարող է իրականացվել խաբեության, վստահությունը չարաշահելու կամ բռնության սպառնալիքի միջոցով, որոնք նախատեսված են որպես տվյալ հանցանքի համար պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքներ²:

7) Սահմանել թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ չհամարվող խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի, ինչպես նաև դրանք պատրաստելու համար օգտագործվող և հատուկ հսկողության տակ գտնվող նյութերի, սարքավորումների կամ գործիքների օրինական շրջանառության կանոնները:

Ի տարբերություն թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, որոնց շրջանառության կանոնները սահմանված են «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների շրջանառության կանոնները սահմանելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 18.03.2010 թ. N 270-Ն որոշման 1-ին հավելվածով, թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ չհամարվող խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի շրջանառությունը կանոնակարգված չէ: Ուստի առկա է իրավական կարգավորման անհրաժեշտություն:

2. Վարչաիրավական կարգավորման կատարելագործման առաջարկություններ

Կատարված հետազոտության արդյունքում խնդրո առարկայի վերաբերյալ վարչական օրենսդրության կատարելագործման ուղղությամբ առաջարկում ենք.

1) Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքում նախատեսել առանձին գլուխ՝ «Թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) օրինական շրջանառության դեմ ոտնձգող վարչական իրավախախտումներ» խորագրով:

Հիշատակված նյութերի շրջանառության հետ կապված իրավախախտումները նախատեսված են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՎԻՎՕ, ինչպես ուղիղ, այնպես էլ թեք ձևերը) տարբեր գլուխներում, ինչով խախտվում է օրենքի կառուցման տրամաբանությունը: Առհասարակ, հայրենական օրենսդրության մեջ ընդունված է իրավախախտումները խմբավորել՝ ըստ դրանցով ոտնձգվող հարաբերությունների: Նշվածից ելնելով՝ կարծում ենք, որ առաջարկվող գլխում պետք է նախատեսել հետևյալ իրավախախտումները.

ա) մանր չափերով թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատ-

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 652:

րաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) ապօրինի շրջանառությունն առանց իրացնելու նպատակի,

բ) առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածելը,

գ) արտադրական կանեփի օրինական շրջանառության վերաբերյալ սահմանված նորմերը խախտելը,

դ) թմրամիջոցներ պարունակող ցանքերի հսկողության ապահովման ուղղությամբ միջոցներ չձեռնարկելը,

ե) շրջանառությունն արգելված՝ թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն), խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութեր պարունակող բույսեր ցանելը կամ աճեցնելը,

զ) արտակարգ դրության ժամանակ թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) շրջանառության հատուկ ռեժիմը խախտելը:

Վերջին արարքի պարագայում, կարծում ենք, խախտվում են ոչ թե կառավարման սահմանված կարգի, ինչպես նախատեսված է գործող կարգավորմամբ, այլ վերը նշված նյութերի շրջանառության ապահովման հարաբերությունները, քանի որ արտակարգ դրությունը, ըստ էության, իրավախախտման կատարման իրադրությունն է:

Տրամաբանական է, որ առաջարկվող գլխում չի ներառվել, օրինակ, ոչ սթափ վիճակում տրանսպորտային միջոց վարելը՝ պայմանավորված արյան կամ մեզի մեջ թմրամիջոցի կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութի պարունակությամբ, քանզի դրա անմիջական օբյեկտը ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման հարաբերություններն են:

2) ՎԻՎՕ 44.1 հոդվածի 4-րդ մասում «իր մոտ եղած» արտահայտությունը փոխարինել «սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված» արտահայտությամբ:

ՎԻՎՕ հոդված 44.1-ի 4-րդ մասում նախատեսված վարչական պատասխանատվությունից ազատելու մասնավոր տեսակը ենթադրում է, որն այն իրագործվում է, եթե անձը կամովին հանձնել է իր մոտ եղած մանր չափերի թմրամիջոցը, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութը, դրանց պատրաստուկը կամ դրանց համարժեք նյութը (անալոգը): «Իր մոտ եղածը» մեկնաբանվում է ոչ այլ կերպ, քան տվյալ պահին իր մոտ գտվող առարկա: Օրենսդիրն անտեսում է այն տարբերակը, երբ, օրինակ, մանր չափի թմրամիջոցը կամ այլ նյութը ոչ թե անձի մոտ է, այլ նրա համար հասանելի այլ վայրում պահված:

3) Առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածելու զանցակազմը ձևակերպել նորովի:

ՎԻՎՕ 178-րդ հոդվածում չի շեշտվում անչափահասի տարիքային առանձնահատկությունը, ինչը հաճախ շփոթմունք է առաջացնում իրավակիրառողի մոտ, թյուր կարծիք ստեղծում, որ անչափահասի կողմից վերը նշված նյութերն օգտագործելու բոլոր դեպքերում պատասխանատվություն պետք է առաջանա օրինական ներկայացուցիչների համար: ՎԻՎՕ 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական պատասխանատվության ենթակա են այն անձինք, որոնց տասնվեց տարին լրացել է մինչև վարչական իրավախախտում կատարելու պահը: Նշված իրավակարգավորումից ելնելով՝ 16 տարին լրացած անչափահասը ենթակա է պատասխանատվության քննարկվող զանցանքի համար: Կարծում ենք, որ տվյալ դեպքում անչափահասը պետք է ենթարկվի պատասխանատվության ընդհանուր հիմունքներով, ուստի այդ մասին պետք է նշում կատարվի ՎԻՎՕ 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասում:

Վերոգրյալի տրամաբանությունից ելնելով՝ 16 տարին չլրացած անչափահասի կողմից

առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածելու դեպքում պատասխանատվություն պետք է կրի համապատասխան օրինական ներկայացուցիչը:

Առաջարկում ենք նշված նյութերն ապօրինի գործածելու զանցակազմը սահմանել հետևյալ կերպ.

«1. Չափահասի կողմից առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածելը՝

առաջացնում է (...):

2. 16-ից 18 տարեկան անչափահասի կողմից առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածելը՝

առաջացնում է (...):

3. 16 տարին չլրացած անչափահասի կողմից առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածելը՝

առաջացնում է (...) ծնողի, այլ օրինական ներկայացուցչի կամ այլ անձի համար, որի վրա երեխայի դաստիարակության, ուսուցման կամ խնամքի պարտականություն է դրված:

4. Սույն հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված արարքը մեկ տարվա ընթացքում կրկին անգամ կատարելը՝

առաջացնում է (...):

5. Այն անձը, որն առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածելու կապակցությամբ բժշկական օգնություն ստանալու համար կամօվին դիմել է համապատասխան բժշկական կազմակերպություն, ազատվում է սույն հոդվածով նախատեսված իրավախախտման համար վարչական պատասխանատվությունից»:

4) Փոփոխություններ կատարել ՎԻՎՕ 158-րդ հոդվածի 18-րդ և 19-րդ մասերում:

ՎԻՎՕ 158-րդ հոդվածի 18-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում 18 տարին չլրացած անձանց (...) թմրամիջոցներ և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր, (...) պոռնոգրաֆիա բովանդակող գրականություն և տեսաերիզներ վաճառելու համար:

Թմրամիջոցները և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերն ապօրինի իրացնելու համար պատասխանատվություն է սահմանում ՔՕ 393-րդ հոդվածը: Ուստի, ՎԻՎՕ 158-րդ հոդվածի 18-րդ մասում «թմրամիջոցներ և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր» արտահայտությունն անհրաժեշտ է հանել: Նույնը վերաբերում է նաև պոռնոգրաֆիա բովանդակող գրականության և տեսաերիզների վաճառքին, որի համար պատասխանատվություն է սահմանում ՔՕ 300-րդ հոդվածը:

ՎԻՎՕ 158-րդ հոդվածի 19-րդ մասից ևս պետք է հանել 18 տարին չլրացած անձանց թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի վաճառքի մեջ ներգրավելու համար վարչական պատասխանատվության դրույթը, քանի որ այդ արարքը, հանցավոր է: Նույնը վերաբերում է նաև պոռնկագրական բնույթի առարկա վաճառելուն ներգրավելը, քանի որ այդ արարքի համար պատասխանատվություն է սահմանում ՔՕ 239-րդ հոդվածը:

5) Վարչական պատասխանատվություն սահմանել թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) կամ դրանց ածանցյալների, ինչպես նաև դրանք պատրաստելու համար օգտագործվող և հատուկ հսկողության տակ գտնվող նյութերի, սարքավորումների կամ գործիքների, ինչպես նաև թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ չհամարվող խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի, ինչպես նաև դրանք

պատրաստելու համար օգտագործվող և հատուկ հսկողության տակ գտնվող նյութերի, սարքավորումների կամ գործիքների օրինական շրջանառության կանոնները խախտելու համար:

ՔՕ 395-րդ և 406-րդ հոդվածները պատասխանատվություն են սահմանում նշված կանոնները խախտելու համար, եթե կանոնը խախտողի անզուգուշության հետևանքով տեղի է ունեցել համապատասխան նյութի, սարքավորման կամ գործիքի հափշտակություն կամ ապօրինի շրջանառություն: Սակայն օրենսդիրն անտեսել է այն դեպքերը, երբ կանոնի խախտման հետևանքով առաջանում է առարկայի կորուստ: Կորուստը, մեր կարծիքով, համապատասխան անձի օրինական տիրապետման շրջանակից առարկայի դուրս գալն է, որի արդյունքում բացառվում է դրա՝ նպատակային նշանակությամբ օգտագործման հնարավորությունը:

Եզրակացություն

Մեր կողմից կատարված հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ թմրամիջոցների հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, պրեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության խախտումների համար պատասխանատվության հիմքերն ունեն կատարելագործման կարիք: Ըստ այդմ՝ մեր կողմից ներկայացվել են համապատասխան իրավական հիմքերի կատարելագործման առաջարկություններ:

Ամփոփագիր: Թմրահանցավորության կանխարգելման կազմակերպման գործընթացի կարևոր բաղադրիչներից է դրա իրավական հիմքերը: Հեղինակի հետազոտության առարկան նյութական՝ քրեական և վարչական իրավունքի համապատասխան նորմերն են: Կատարված հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ նշված հիմքերը կատարելագործման կարիք ունեն:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ է դրվել 2022 թվականի հուլիսի 1-ից, դրա՝ խնդրո առարկայի վերաբերող նորմերը, հեղինակի կարծիքով, փոփոխության և լրացման կարիք ունեն: Հեղինակն առաջարկում է ընդլայնել թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի անալոգի օրենսդրական հասկացությունը, քանի որ այն չի արտացոլում անալոգի հիմնական հատկանիշները, պատասխանատվություն սահմանել նշված նյութերի քարոզչության համար, քանի որ պատասխանատվություն սահմանված է միայն դրանց գովազդի համար, խստացնել պատասխանատվությունը անչափահասին նշված նյութերն ապօրինի իրացնելու համար, քանզի անչափահասների օրգանիզմը թույլ է և դրանք գործածելու դեպքում հսկայական վնաս է կրում, պատասխանատվություն նախատեսել մեկ ուրիշի դրդմամբ՝ նրա համար պրեկուրսոր ձեռք բերելու համար, քանի որ օրենքը պատասխանատվություն է սահմանում միայն թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի վերաբերությամբ նշված գործողությունը կատարելու համար և այլն:

Անհրաժեշտ է նաև կատարելագործել վերը նշված նյութերի շրջանառության հետ կապված խախտումների համար վարչական պատասխանատվություն նախատեսող նորմերը: Այսպես, հեղինակը կարծում է, որ համապատասխան զանցանքները Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում անհրաժեշտ է խմբավորել ըստ ոտնձգվող հասարակական հարաբերությունների տեսակի, շտկել իրավական կարգավորման այլ թերությունները:

Annotation. One of the important components of the organization of drug crime prevention is its legal framework. The subject of the author’s research is the relevant norms of substantive law – criminal and administrative. The results of the author’s research show that the above-mentioned foundations need to be improved.

Despite the fact that the Criminal Code of the Republic of Armenia has been adopted since July 1, 2022, its relevant

norms, according to the author, need to be updated. The author proposes to expand the legislative concept of the analogue of narcotic drugs and psychotropic (psychoactive) substances, since it does not express the main features of the analogue; to establish responsibility for the propaganda of narcotic drugs and psychotropic (psychoactive), since the criminal law establishes responsibility only for advertising these substances.; to toughen the punishment for the sale of narcotic drugs and psychotropic (psychoactive) substances to minors, since their body is weak and bears enormous damage as a result of the consumption of these substances; to establish responsibility for the illegal acquisition of a precursor at the instigation of another person for him, since the law provides for punishment for this action only in relation to narcotic drugs and psychotropic substances (psychoactive) substances, etc.

Naturally, it is necessary to improve the norms defining administrative responsibility for drug-related offenses. Thus, the author considers it necessary to group these offenses in the Code of Administrative Offenses of the Republic of Armenia by the type of violated public relations, to correct other shortcomings of legal regulation.

Аннотация. Одним из важных составляющих элементов организации предупреждения наркопреступности являются ее правовые основы. Предметом исследования в данной статье являются соответствующие нормы материального права – уголовного и административного. Результаты проведенного исследования показывают, что вышеуказанные основы нуждаются в совершенствовании.

Несмотря на то, что Уголовный кодекс Республики Армения введен в действие 1 июля 2022 года, его соответствующие нормы, по мнению автора, нуждаются в доработке. Автор предлагает расширить законодательное понятие «аналог наркотических средств и психотропных (психоактивных) веществ», т.к. оно не выражает основные признаки аналога; установить ответственность за пропаганду наркотических средств и психотропных (психоактивных) веществ, т.к. в уголовном законе установлена ответственность только за рекламу указанных веществ; ужесточить наказание за сбыт наркотических средств и психотропных (психоактивных) веществ несовершеннолетним, т.к. их организм слаб и несет огромный урон в результате потребления указанных веществ; установить ответственность за незаконное приобретение прекурсора по чужому подстрекательству другого лица для этого лица, т.к. закон предусматривает наказание за указанное действие только по отношению наркотических средств и психотропных (психоактивных) веществ и т.д.

Естественно, необходимо усовершенствовать нормы, определяющие административную ответственность за правонарушения, связанные с указанными веществами. Таким образом, считаем необходимым сгруппировать указанные проступки в Кодексе об административных правонарушениях РА по типу нарушенных общественных отношений, исправить другие недостатки правового регулирования.

Բանալի բառեր - թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր, պարամաստուկներ, համարժեք նյութեր (անալոգ), քրեական պարասխանաբույսեր, վարչական պարասխանաբույսեր:

Keywords: narcotic drugs, psychotropic (psychoactive) substances, preparations, equivalent substances (analog), criminal liability, administrative liability.

Ключевые слова: наркотические средства, психотропные (психоактивные) вещества, препараты, эквивалентные вещества (аналог), уголовная ответственность, административная ответственность.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Իսրայելյան Գ., Թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, պրեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված հանցագործությունների առարկայի տեսակները և առանձնահատկությունները, Դատական իշխանություն, ապրիլ-սեպտեմբեր 2023, 4-9 (286-291), էջեր 76-83:

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, 1040 էջ:

Իսրայելյան Գ. - ՀՀ ԳԱԱ փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի քրեաբանության կիրառական հիմնախնդիրների գիտահետազոտական կենտրոնի պետ, Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, էլ. հասցե՝ g_i_1979@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.07.2023 թ., տրվել է գրախոսության 19.07.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ գլխավոր դատախազի օգնական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Ղուկասյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-110>

ГАЙК ГРИГОРЯН

*Ученый член Высшего Судебного Совета
Республики Армения, доктор юридических наук*

ՀԱՅԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

*ՀՀ բարձրագույն դատական խորհրդի գիտնական անդամ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր*

HAYK GRIGORYAN

*The Academic Member of the Supreme Judicial Council of
the Republic of Armenia, Doctor of law*

ПРОБЛЕМЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО РУКОВОДСТВА АЗЕРБАЙДЖАНА ЗА ГЕНОЦИД АРМЯН НАГОРНОГО КАРАБАХА (ПО ПРИНЦИПУ УНИВЕРСАЛЬНОЙ ЮРИСДИКЦИИ)

**ՀԱՄԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ՍԿՋԲՈՒՆՔՈՎ
ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ՝ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՀԱՅԵՐԻ
ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ**

PROBLEMS OF RESPONSIBILITY OF THE MILITARY AND POLITICAL LEADERSHIP OF AZERBAIJAN FOR THE GENOCIDE OF ARMENIANS OF NAGORNO KARABAKH, ON THE PRINCIPLE OF UNIVERSAL JURISDICTION

Введение

В ходе нагорно-карабахского и армяно-азербайджанского вооруженных конфликтов военно-политическим руководством Азербайджана и представителями азербайджанских вооруженных сил практически повсеместно нарушались законы и обычаи ведения войны, применялись запрещенные средства и методы ведения войны, сопряженные с нарушением принципов избирательности, соразмерности (пропорциональности), допущенные в процессе нанесения ракетно-артиллерийских и авиационных ракетно-бомбовых ударов, проводилась вербовка, обучение, финансирование и использование наемников в военных действиях,

бессмысленное разрушение населенных пунктов, казни в форме умышленных убийств по мотивам национальной, религиозной ненависти или вражды, пытки и иное бесчеловечное обращение, расчленения и обезображивания трупов и другие чудовищные зверства, которые по своей сущности и жестокости не могут остаться безнаказанными. Апогеем совершаемых военно-политическим руководством Азербайджана преступлений по международному праву стал геноцид армян *Нагорного Карабаха*.¹

К сожалению, как и большинство совершаемых сегодня в мире и потрясающих совесть человечества злодеяний, геноцид армянского населения *Нагорного Карабаха* пока остается безнаказанным, а ответственное за них военно-политическое руководство Азербайджана продолжает наслаждаться неприкосновенностью в тени государственного суверенитета, при этом, цинично умудряясь извращать как исторические реалии,² так и сущность и содержание международных фундаментальных принципов *jus cogens* и императивных норм общего международного права, таких как право народов на самоопределение и принцип нерушимости границ. Доктрина норм *jus cogens* закреплена в Венских конвенциях³ и подтверждена решениями Международного суда ООН⁴. Норма *jus cogens* не может быть отменена международным договором. Более того, в соответствии со ст. 53 Венской конвенции о праве международных договоров (1969), «договор является ничтожным, если в момент заключения он противоречит императивной норме общего международного права. Возвращаясь к теме соотношения принципов нерушимости границ и права народов на самоопределение, отметим, что мы разделяем позицию тех авторов, которые заявляют об отсутствии противоречия между указанными принципами. Так, принципы нерушимости границ и уважения территориальной целостности действуют в межгосударственных отношениях и имеют обязательную силу для государств. Действия людей, проживающих на территории какого-либо государства, по отношению к этому государству эти принципы не регламентируют. Бесспорно, что право на самоопределение, в том числе и на создание собственного независимого государства, имеют народы, проживающие в колониях или на других самоуправляющихся территориях. Однако, как показывают примеры Эритреи, Южного Судана, Нагорного Карабаха и Приднестровья, круг лиц, которые могут стремиться к созданию нового государства на той территории, на которой они проживают, или к изменению государственной принадлежности этой территории, не ограничивается лишь населением колоний и самоуправляющихся территорий. И, как показывает случай с Косово, а также Консультационное заключение Международного Суда ООН 2010 г. по Косово⁵, подобное стремление населения административно-территориальной единицы к независимости, по крайней мере принятие декларации об этом, не противоречит международному праву, а созданное таким образом государство может получить широкое международное признание и без признания его независимости тем государством, на территории

¹ См.: Григорян Г.М., Проблемы ответственности военно-политического руководства Азербайджана за геноцид армянского населения Нагорного Карабаха. // Ереван, Судебная власть, Научно-методический журнал, Апрель-сентябрь, 2023, 4-9 / 286-291, с. 54-68.

² См.: Григорян Г.М., Расследование преступлений, совершаемых военнослужащими Вооруженных Сил Республики Армения в районах вооруженного конфликта: дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03: защищена 25.09.09: утв. 27.11.2009 - М., ВУ, 2009. – 272 с. – Библиогр.: с. 194 – 211, с. 17-28.

³ Венская конвенция о праве международных договоров (1969 г.), ст. 53. Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями (1986 г.), ст. 53.

⁴ ICJ Reports (1986) 100.

⁵ См.: URL.: Суд ООН по Косово | Российский правовой портал: Библиотека Пашкова (constitutions.ru).

которого оно было создано.⁶

Возвращаясь к теме геноцида армян Нагорного Карабаха, все большее недоумение вызывает позиция мирового сообщества на уровне Совета Безопасности Организации Объединенных Наций и самой ООН, допускающей ситуацию, при которой организаторы, подстрекатели и исполнители варварских акций, грубо поправшие императивные нормы международного права, т.н. нормы *jus cogens*⁷ в период вооруженных конфликтов, не подверглись всеобщему осуждению. А Совет Безопасности ООН, будучи обязанным направить ситуацию по факту имевшего место геноцида армян в Нагорном Карабахе, на основании ст. 41, гл. VII Устава ООН и в соответствии со ст. 13 b) Римского Статута МУС, не передал ее для рассмотрения Прокурору МУС. Прокурор МУС, в свою очередь, в соответствии со ст. 13 c) Римского Статута МУС при желании мог инициировать расследование *proprio motu*, основываясь на информации из любого источника, однако он этого не сделал. Международный Суд ООН, в связи с игнорированием Азербайджаном обязательных к исполнению решений Суда, с учетом того, что Азербайджан не только не выполнял ни одного требования Суда, а наоборот систематично доводил свое злодеяние до апогея – до геноцида армян Нагорного Карабаха, на наш взгляд, мог вынести соответствующие решения по принуждению выполнения Азербайджаном решений Суда, но так и не сделал этого. Так, по делу «Армения против Азербайджана», находящемся в производстве Международного Суда ООН, Армения без малого пять раз представляла иски в Международный Суд ООН с просьбой о применении временных мер по защите прав жителей Нагорного Карабаха, закрепленных в «Международной Конвенции по ликвидации всех форм расовой дискриминации» от 21 декабря 1965 года.⁸ В связи с первым ходатайством Суд 7 декабря 2021 года вынес следующее решение: «защита от насилия и телесных повреждений всех лиц, которые были взяты в плен в связи с конфликтом 2020 года, и продолжают оставаться в неволе; предпринять все необходимые меры для предотвращения разжигания и распространения расовой ненависти и дискриминации, в том числе со стороны государственных должностных лиц и структур, в отношении лиц армянского, национального или этнического происхождения; предпринять все необходимые меры для исключения актов вандализма и осквернения армянских культурных памятников. Обе стороны обязаны воздерживаться от таких действий, которые могут обострить или затруднить рассматриваемый судом спор».⁹ Второе и третье ходатайства Армения представила 16 сентября и 28 декабря 2022 года соответственно. В этом случае суд применил следующую временную меру: «до принятия окончательного решения Азербайджан обязан в рамках своих обязательств по Международной Конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации предпринять все меры по обеспечению беспрепятственного движения

⁶ См.: Марусин И. С. О соотношении принципа нерушимости границ и права народов на самоопределение // Правоведение N 1 (312), 2014, С. 119. URL.: О соотношении принципа нерушимости границ и права народов на самоопределение – тема научной статьи по праву читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка (cyberleninka.ru).

⁷ Императивные нормы международного права-нормы *jus cogens* носят столь фундаментальный характер, что ни одно государство не может их игнорировать или пытаться отказаться от них на основе договоров. Отступление от них не может быть оправдано никакими обстоятельствами, в том числе войной, политической нестабильностью или крайней необходимостью. К числу императивных норм международного права относится, например, запрет геноцида, работорговли, пыток и т.п.

⁸ См.: URL.:Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации – Конвенции и соглашения – Декларации, конвенции, соглашения и другие правовые материалы (un.org).

⁹ См.: URL.:Международный Суд ООН принял решение о временных мерах, связанных с исками Армении и Азербайджана друг к другу | Новости ООН (un.org).

лиц, транспортных средств и грузов через Лачинский коридор в обоих направлениях».¹⁰ Четвертое ходатайство Армения представила 23 мая 2023 года, а пятое – 28 сентября 2023 года, уже в связи с широкомасштабной агрессией, развязанной Азербайджаном 19 сентября 2023 года против армян Нагорного Карабаха, и последующим геноцидом. В последнем случае Суд 17 ноября 2023 года применил временные меры против Азербайджана. В заключительной части решения, в частности, говорится: «Суд решил, что даже с учетом обязательств, взятых на себя Азербайджаном, есть угроза нанесения непоправимого ущерба правам армян, и необходима поспешность, поскольку существует правовой риск нанесения ущерба этим правам до того, как Суд примет окончательное решение. Суд пришел к выводу о том, что условия применения временной меры удовлетворены, поэтому до вынесения окончательного решения Суда он должен применить определенные меры для защиты посреднических прав Армении. Учитывая условия временных мер, запрошенных Арменией, и обстоятельства дела, Суд постановил, что временные меры не могут быть такими же, как запрошенные». Суд подтверждает и оставляет в силе решения, принятые им 7 декабря и 22 февраля. Суд применяет следующую временную меру: Азербайджан обязан ликвидировать формы расовой дискриминации в соответствии со своими обязательствами:

- обеспечить, чтобы лица, покинувшие Нагорный Карабах после 19 сентября и желающие вернуться, могли сделать это безопасно, беспрепятственно и быстро;

- обеспечить, чтобы лица, оставшиеся в Нагорном Карабахе и желающие его покинуть, могли сделать это безопасно, быстро, беспрепятственно;

- обеспечить, чтобы лица, которые остаются в Нагорном Карабахе или вернулись в Нагорный Карабах и желают остаться там, не сталкивались с применением силы и террора, которые могут заставить их уйти;

- защитить и сохранить реестры и документы, удостоверяющие личность и личное имущество, в рамках своих обязательств по Конвенции, которые касаются лиц, упомянутых в первом пункте;

- представить суду отчет о шагах, которыми обеспечит реализацию временных мер, и выполнении обязательств, взятых на себя представителем Азербайджана от имени правительства. Это необходимо сделать в течение 8 недель с момента публикации настоящего решения»¹¹. Свидетелями того, что сделал Азербайджан вместо требований Суда, мы были в течение 2022-2023 годов.¹²

Сегодня ситуация с точностью до наоборот – геноцидарики пользуются всеобщей политической и материальной поддержкой подавляющего большинства стран. Поэтому сейчас на карту поставлен фундаментальный правовой принцип неотвратимости наказания, а вместе с ним и авторитет международного права. При этом юридические перспективы наказания преступников не совсем ясны, чему способствуют в том числе сложности политического и правового характера, связанные как с инициированием производства расследования преступления геноцида в МУС, так и с механизмом расследования геноцида по принципу

¹⁰ См.: URL.: Международный Суд обязал Баку обеспечить беспрепятственное движение по Лачинскому коридору и отклонил иск Азербайджана | Новости ООН (un.org).

¹¹ См.: URL.: Международный Суд ООН огласил постановление о «временных мерах» по иску Армении против Азербайджана | Новости ООН (un.org) Order of 17 November 2023 (icj-cij.org).

¹² См.: Григорян Г. М. Проблемы ответственности военно-политического руководства Азербайджана за геноцид армянского населения Нагорного Карабаха // Ереван, Судебная власть, Научно-методический журнал, Апрель-сентябрь, 2023, 4-9 / 286-291, с. 54-68.

универсальной юрисдикции. В совокупности указанные проблемы создают определенные сложности для правоприменительной практики.

Основное исследование

Привлечение к ответственности представителей военно-политического руководства другого государства в настоящее время возможно только на международном уровне.

Бесспорно, что национальные правоохранительные органы должны распространять **действие уголовных законов в отношении лиц, совершивших преступления вне пределов государства**¹³ и осуществлять свою уголовную юрисдикцию в отношении представителей противоборствующей стороны на основе принципа пассивного гражданства, предполагающего распространение уголовно-правовых норм государства в зависимости от гражданства жертвы преступления или принципа защиты, предполагающего распространение уголовно-правовых норм государства в зависимости от того, нарушены ли интересы государства и затронута ли безопасность государства. Вместе с тем после инициирования уголовного производства и расследования по делам указанной категории по принципу экстерриториальной¹⁴ уголовной юрисдикции, на этапе расследования и предъявления доказательств представителям противоборствующей стороны, национальные правоохранительные органы сталкиваются с проблемой ограничения их полномочий рамками национального УПК. При этом сам факт возбуждения уголовного дела в отношении представителей противоборствующей стороны еще не свидетельствует о том, что кто-то из них будет привлечен к уголовной ответственности. Указанная проблема выходит за пределы возможностей национального УПК или придания международным договорам юридической силы в рамках правовой системы РА.¹⁵ Национальные

¹³ Часть 3 ст. 12 УК РА «**Действие уголовного закона в случае совершения предусмотренного уголовным законом деяния вне пределов Республики Армения**». **Вопрос уголовной ответственности** иностранных граждан, лиц без гражданства и лиц не проживающих постоянно в Республике Армения, совершивших преступление вне пределов Республики Армения и находящихся на территории Республики Армения **решается по Уголовному закону Республики Армения**, если **совершенное деяние признается** преступлением, предусмотренным международным договором Республики Армения, независимо от того считается ли преступлением деяние, на территории государства, которого совершено преступление и если за совершение этого деяния лицо не привлекалось к уголовной ответственности. Часть 4 ст. 12 УК РА «**Действие уголовного закона в случае, совершения предусмотренного уголовным законом деяния вне пределов Республики Армения**». **Вопрос уголовной ответственности лица, совершившего предусмотренное уголовным законом деяния вне пределов Республики Армения решается по Уголовному закону Республики Армения**, если **совершенное деяние направлено против** интересов Республики Армения или прав и свобод граждан Республики Армения и лиц, проживающих в Республике Армения, в том числе...

¹⁴ Осуществление государством уголовной юрисдикции в отношении физических лиц основано на ряде базовых принципов. Основными из них являются территориальный, персональный национальный (принцип активного гражданства), пассивный персональный (принцип пассивного гражданства), принцип защиты (безопасности или реальный) и универсальный принципы. Территориальный принцип – зависит от места совершения преступления и предполагает полное осуществление уголовной юрисдикции государства в отношении всех лиц, совершивших уголовно наказуемое деяние и находящихся в пределах его территории; персональный национальный (принцип активного гражданства) – зависит от гражданства правонарушителя и предполагает распространение уголовно-правовых норм государства на своих граждан, независимо от места их нахождения; пассивный персональный (принцип пассивного гражданства) – зависит от гражданства жертвы преступления; принцип защиты (безопасности или реальный) – зависит от того, нарушены ли интересы государства и затронута ли безопасность государства; универсальный принцип – зависит от того, рассматривается ли нарушение как угроза всему человечеству.

¹⁵ См.: Григорян Г. М., Международно-правовые и организационные основы расследования военных преступлений, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.06.: защищена 15.06.2021: утв. 17.12.21 – Е., РАУ, 2021. – 637с. – Библиогр.: с. 457-503, с. 228.

органы уголовной юстиции, руководствуясь только положениями национального УПК, без учета международно-правовых норм и механизмов расследования такого преступления, как геноцид, без производства следственных и процессуальных действий на территории и с участием противоборствующей стороны, не смогут эффективно использовать потенциал арсенала уголовного процесса и обеспечить расследование и возможность привлечения к уголовной ответственности представителей противоборствующей стороны, ответственных за геноцид, конечно, если не рассматривать военно-насильственные сценарии, которые носят сугубо гипотетический характер¹⁶. Более того, отсутствие возможности проводить расследование на территории противоборствующей стороны в таком объеме, который позволил бы обеспечить выполнение задач уголовного процесса, порождает недостаток объективных доказательств совершения преступления конкретным лицом. Кроме того, для незаинтересованной в объективном расследовании противоборствующей стороны, это обстоятельство создает возможность для бездоказательных, а порой и нелепых обвинений в предвзятости расследования, основанного на одностороннем сборе доказательств, что чревато предоставлением неограниченного ресурса для политических спекуляций, оправдывающих любые безответственные политические и авантюрные военные действия. Свидетельств неэффективности расследования преступлений против мира и безопасности человечества только на основе национального УПК более чем достаточно.¹⁷

Право, а в некоторых случаях и обязанность, государств пресекать 1) пиратство; 2) работорговлю; 3) военные преступления; 4) преступления против мира; 5) преступления против человечности; 6) геноцид; 7) пытки, как одних из наиболее серьезных преступлений,¹⁸ вызывающих озабоченность международного сообщества в целом **на основании принципа универсальной юрисдикции, также обуславливает** особенность уголовно-процессуального порядка расследования таких преступлений. Принцип универсальной юрисдикции означает, что каждое государство вправе судить лиц, обвиняемых в совершении преступления по международному праву, невзирая на тот факт, где совершено преступление и каково гражданство преступника или жертвы.

Понятие «универсальная юрисдикция» обязано правовой концепции «hostis humani generis» («врагов всего человечества»), провозглашающей необходимость наказания преступников, нарушающих законные интересы всех государств. Исторически первым примером преступления, подпадающего под универсальную юрисдикцию, явилось пиратство.

¹⁶ Например, в 1942 г., в самое тяжёлое для СССР время, была создана Всесоюзная чрезвычайная комиссия по расследованию злодеяний фашистских оккупантов. Это произошло в то время, когда немцы находились недалеко от Москвы и ещё не наступил коренной перелом в войне. В 1942 г. никто не задумывался о проведении международного процесса над главными нацистскими преступниками и о создании международных следственных органов. Однако и Советский Союз, и другие страны антигитлеровской коалиции, в том числе США собирали доказательства фашистских злодеяний. Так, У. Черчилль настаивал на том, чтобы германских военных преступников вешать без суда и следствия, И.В. Сталин требовал их судить. Ф. Рузвельт, занимавший изначально нейтральную позицию, затем согласился с позицией И.В. Сталина. После окончания Второй Мировой войны был сформирован Международный Нюрнбергский трибунал. Материалы, послужившие для Трибунала доказательной базой, собирали четыре года – с 1942 по 1945 гг.

¹⁷ См.: Григорян Г. М., Международно-правовые и организационные основы расследования военных преступлений, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.06.: защищена 15.06.2021: утв. 17.12.21 – Е., 2021. – 637 с. – Библиогр.: с. 457-503, с. 228-229.

¹⁸ См.: Преамбула к Римскому статуту Международного уголовного суда 17 июля 1998 года, UNTS, vol. 2187, p. 3 [https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf).

Со времен Римской империи пираты признавались преступниками, которые подлежат наказанию, независимо от того, какому государству они причинили вред. Как и пираты прошлого, лица, совершающие такие преступления, считаются *hostes humani generis* – врагами всего человечества, которые не должны быть в состоянии найти себе «тихую гавань» нигде в мире.¹⁹ Строго говоря, суть универсальной уголовной юрисдикции заключается в том, что государства могут и должны действовать против лиц, которые в противном случае могут не быть привлечены к ответственности кем бы то ни было. Это единственный способ отправления правосудия и содействия предотвращению некоторых основных преступлений, осуждаемых международным правом.

Современная доктрина международного права, отражённая в Принстонских принципах универсальной юрисдикции (2001) и Резолюции по принципу универсальности Института международного права (2005) признаёт, что универсальная юрисдикция базируется исключительно на характере совершённого преступления, безотносительно существования какой-либо связи с государством, устанавливающим данную юрисдикцию, и применяется к «серьёзным международным преступлениям», к которым относятся: 1) пиратство; 2) работорговля; 3) военные преступления; 4) преступления против мира; 5) преступления против человечности; 6) геноцид; 7) пытки.

Доклад Генерального секретаря ООН «Охват и применение принципа универсальной юрисдикции» (2013) и предшествовавшие ему доклады показывают значимость и примеры реализации подобной универсальной юрисдикции на национальном уровне зарубежными странами, в особенности, когда государство не может или не желает противодействовать совершаемым на его территории военным преступлениям. При этом международное право не налагает какого-либо запрета на осуществление этой юрисдикции *in absentia* – в отсутствие подозреваемого или обвиняемого на территории государства, ведущего производство по уголовному делу.

Согласно Консультативной справке МККК «Универсальная юрисдикция в отношении военных преступлений», универсальная юрисдикция может осуществляться либо путем принятия внутренних законодательных актов (законодательная универсальная юрисдикция), либо в форме следствия над лицами, подозреваемыми в совершении правонарушений, и предания их суду (правоприменительная универсальная юрисдикция). При этом первая значительно чаще находит практическое воплощение в деятельности государств, чем вторая и, как правило, представляет собой ту основу, которая необходима для проведения расследования и судебного разбирательства.

Однако для суда существует, по крайней мере в принципе, возможность обосновать свою юрисдикцию непосредственно международным правом и осуществить «правоприменительную» универсальную юрисдикцию без какой бы то ни было ссылки на внутреннее законодательство.

Так, согласно Консультативной справке МККК «Универсальная юрисдикция в отношении военных преступлений», экстерриториальный принцип защиты требует «наличия определенной связи между совершенным деянием и государством, осуществляющим свою компетенцию, тогда как универсальная юрисдикция – дополнительное основание для применения экстерриториальной юрисдикции – наличия подобной связи не требует».²⁰

¹⁹ См.: *Проект кодекса преступлений против мира и безопасности человечества, Ежегодник Комиссии международного права, 1996 год*, т. II (часть вторая).

²⁰ См.: URL: https://www.icrc.org/ru/download/file/174811/138169_universal_jurisdiction_trans_rus_final.pdf.

Строго говоря, дела в отношении преступления геноцида могут находиться не только в юрисдикции национальных судов государства, но и в юрисдикции национальных судов других государств, а с момента учреждения и в МУС.

Принцип применимости универсальной юрисдикции, в том числе, и по делам о преступлениях геноцида ярко иллюстрирует дело Адольфа Эйхмана²¹ – главы отдела гестапо нацистской Германии по делам евреев и эмиграции, который был персонально виновен в организации истребления миллионов евреев. Именно решением по этому делу Верховный суд Израиля постановил, что привлечение виновных лиц за военные преступления, преступления против человечности и геноцид носит универсальный характер. А государство, осуществляющее универсальную юрисдикцию, выступает в качестве «агента мирового сообщества» и действует с целью поддержания мира и всеобщей безопасности.

Деятельность Международных Уголовных Трибуналов по бывшей Югославии и Руанде также подтверждает возможность применения универсальной юрисдикции в отношении геноцида. Данное положение, в первую очередь, отражено в резолюциях Совета Безопасности ООН, учредивших указанные трибуналы. Так, в статье 8 резолюции 955 Совета Безопасности ООН от 8 ноября 1994 года, учредившей Международный Уголовный Трибунал по Руанде, была признана юрисдикция не только международного трибунала, но и национальных судов в отношении серьезных нарушений международного гуманитарного права, в том числе геноцида. При этом в понятие «национальные суды» входят не только суды территориального государства. Впоследствии в Германии, Франции и в некоторых других странах проходили судебные процессы лиц, подозревавшихся в совершении геноцида на территориях Югославии и Руанды, и соответствующие международные уголовные трибуналы не стали возражать против этого. В 1999 году I Палата Трибунала по Руанде призвала все государства осуществить универсальную юрисдикцию в отношении геноцида.

В рассматриваемом ключе большое значение имеет позиция Международного Суда от 1996 г.,²² изложенная по делу Боснии и Герцеговины против Югославии о применении Конвенции по предупреждению и наказанию преступления геноцида *от 9 декабря 1948 года*²³. В своем решении Суд, в частности, заявил, что «права и обязательства, предусмотренные Конвенцией, являются правами и обязанностями *erga omnes*. Обязанность каждого государства по предупреждению и наказанию геноцида территориально не ограничена».

О допустимости применения универсальной юрисдикции по делам не только о преступлениях геноцида, но и **по** военным преступлениям, пыткам, свидетельствует и судебная практика различных стран мира, что нашло своё отражение в ряде решений. Так, в 1994 г. Р. Сарич – боснийский серб, находившийся на территории Дании с целью получить политическое убежище, за убийства и пытки пленных в боснийском лагере был приговорён датским судом к восьми годам заключения. При этом суд квалифицировал его действия как серьёзные нарушения ст. 129 и 130 III Женевской конвенции (1949), ст. 146 и 147 IV Женевской конвенции (1949) в совокупности со ст. 8 (5) УК Дании.

²¹ См.: Att'y-Gen. of the Gov't of Israel v. Eichmann, (Isr. Sup. Ct. 1962), 36 ILR 5 (1961).

²² См.: Case concerning application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia). Preliminary Objections, Judgment of 11 July 1996, International Court of Justice, para.31 // <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7349.pdf>.

²³ Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него — Конвенции и соглашения — Декларации, конвенции, соглашения и другие правовые материалы (un.org).

В 1997 г. Верховный Суд Баварии (ФРГ) признал боснийца Дьяжича виновным в четырнадцати эпизодах убийств, основываясь на п. 1 пар. 6 УК ФРГ («убийство») и ст. 3, 146, 147 IV Женевской конвенции (1949). В 1997 г. Верховный Суд Нидерландов за военные преступления, совершённые в отношении мусульман в Боснии и Герцеговине, осудил боснийского серба Д. Кнешевица. В 1997 г. Военный трибунал г. Лозанны (Швейцария) приговорил к пожизненному заключению гражданина Руанды Ф. Ньонтезе, который был признан виновным в военных преступлениях, совершённых в Руанде в 1994 г. Этот приговор был подтверждён Кассационным военным трибуналом Швейцарии.

В 2004 г. окружной суд Роттердама (Нидерланды) осудил гражданина Демократической Республики Конго за пытки, совершённые им в отношении граждан Демократической Республики Конго на территории этой страны.

В 2005 г. окружной суд Гааги осудил двух бывших афганских генералов тайной полиции Афганистана за военные преступления и пытки, совершённые в 80-х годах в Афганистане в отношении граждан Афганистана. В 2005 г. суд в Великобритании приговорил афганского полевого командира Ф. Зардада к 20 годам тюремного заключения за совершение актов пыток и захвата заложников афганцев в Афганистане в середине 90-х годов. В 2005 г. судья в Великобритании вынес постановление о заключении под стражу бывшего израильского генерала Д. Альмога в связи с его участием в серьёзных нарушениях Женевских конвенций (1949) в Секторе Газа.

Допустимость применения универсальной юрисдикции подтверждается и прецедентной практикой Европейского Суда по правам человека (ЕСПЧ), что нашло своё отражение в ряде его решений. Так, Постановлением ЕСПЧ (2007) по делу «Йоргич против Германии» признано правомерным осуждение германским судом к пожизненному заключению гражданина Боснии и Герцеговины сербского происхождения Йоргича за совершение в 1992 г. актов геноцида в районе Добой на территории Боснии. Постановлением ЕСПЧ 2009 года по делу «Ульд Дах против Франции» признано правомерным осуждение в 2005 г. французским судом к 10 годам тюремного заключения и штрафу в размере 15 000 евро гражданина Мавритании – офицера разведки мавританской армии за совершение в Мавритании в период 1990-1991 гг. актов пыток в отношении военнослужащих, обвиняемых в подготовке государственного переворота²⁴.

К ярким примерам практики привлечения лиц за международные преступления национальными органами, в том числе и на основе универсальной юрисдикции можно отнести также дело А. Пиночета, арест в Сенегале главы Республики Чад, выдача бельгийским судьей ордера на арест министра иностранных дел Республики Конго, единогласное решение от 29 мая 1998 г. Французской Национальной Ассамблеи в отношении проекта закона, согласно которому Франция признает, что в 1915 г. имел место Геноцид армян²⁵.

Таким образом, судебная практика различных стран мира и практика международного сотрудничества в сфере уголовного преследования лиц, совершивших геноцид, военные преступления и др. свидетельствует об использовании принципов экстерриториальной и универсальной юрисдикции, что в корне меняет сам характер расследования, уголовного преследования, судебного разбирательства и его международно-правовой основы. При

²⁴ См.: *Волеводз А. Г.*, Уголовное дело о военных преступлениях в Украине: на каком основании оно возбуждено в России? // *Криминология: вчера, сегодня, завтра*, 2014, № 3 (34), с. 52-57.

²⁵ См.: *Le Monde*. 24 February, 2000, P. 34.

этом, безусловно, универсальная юрисдикция предполагает использование государствами внутренних механизмов для судебного преследования преступников в соответствии с их внутренними уголовными и уголовно-процессуальными законами.

Закключение

Таким образом, дела о преступлениях против мира и безопасности человечества, о военных преступлениях, о преступлениях геноцида, совершенных представителями военно-политического руководства противоборствующей стороны вооруженного конфликта, должны быть рассчитаны главным образом на международную перспективу, но именно национальные органы уголовной юстиции должны организовать расследование и сбор качественной доказательственной информации, в том числе для последующей передачи доказательственной информации в МУС или национальные суды других государств для расследования преступлений по принципу универсальной юрисдикции. При этом, необходимо исходить из принципа о том, что национальные суды других государств лишь дополняют национальные органы правосудия, но не действуют вместо них. Исходя из этого, мы приветствуем инициирование уголовного производства Следственным комитетом Республики Армения по ст. 133 УК РА – «геноцид» 20.09.2023 г., по фактам преступлений геноцида армян Нагорного Карабаха. При этом национальным органам уголовной юстиции нужно исходить из того обстоятельства, что, во-первых, доказательства, собранные в ходе расследования, в МУС могут быть рассмотрены в перспективе лишь в качестве документов и вряд ли будут рассматриваться в качестве прямых доказательств, тем более, если Республика Армения не будет стороной в международном уголовном процессе, если таковой будет иметь место, во-вторых, для фиксации собранных доказательств национальным органам уголовной юстиции необходимо максимально использовать технические средства²⁶. Основными доказательствами для органов международной уголовной юстиции являются показания свидетелей, потерпевших, обвиняемых, а также документы. При этом широко распространена практика предварительной фиксации с использованием технических средств результатов допросов, осмотров, выемок и др.

Представляется, что утверждение С.А. Лобанова о том, что «...практика показывает, что на долю национальных уголовных судов приходится основная масса дел о военных преступлениях»,²⁷ которое неоднократно подтверждалось и другими авторами,²⁸ относится не к представителям военно-политического руководства противоборствующих сторон вооруженного конфликта, а к военным преступникам, занимающим более низкое положение в военно-политической иерархии, либо речь идет о военных преступлениях, совершенных нацистами, преследование которых осуществляет большинство государств²⁹. Именно по этой

²⁶ См.: *Волеводз А. Г.*, Выступление на заседании Научно-консультативного совета Следственного комитета при прокуратуре Российской Федерации // Вестник СК при Прокуратуре Российской Федерации, 2009, №3 (5), с. 65-72. – URL:<http://www.old.mgimo.ru/files/145637/109d12f01d26f2fd4037dd39e707f457.pdf>

²⁷ См.: *Лобанов С. А.*, Международно-правовые аспекты уголовного судопроизводства по делам о военных преступлениях // Государство и право, 1998, № 5, с. 83.

²⁸ См.: *Левин Д. Б.*, Ответственность государств в современном международном праве. М., 1966, с. 48; *Решетов Ю.А.*, Нюрнбергский процесс и международное уголовное право // Нюрнбергский процесс и современность. М., 1986, с. 155-156.

²⁹ Уголовное преследование военных преступников с различной степенью эффективности продолжается до настоящего времени. Так, по данным правозащитного Центра Симона Визенталя за период с 1 апреля 2005 г. по

причине мы склоняемся, к тому, что в будущем преступление геноцида армян *Нагорного Карабаха* будет расследовано именно в МУС, а не в национальных судах других государств. При этом не исключаем, но считаем маловероятным, что расследование этого дела по принципу универсальной юрисдикции будет произведено в национальных судах таких дружелюбных к Армении государств, как например, Франции и других.

Вышеизложенное предопределяет содержание предлагаемого нами возможного уголовно-процессуального порядка расследования преступлений против мира и безопасности человечества, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта, и отражения ряда существенных принципиальных процессуальных положений и норм Римского Статута МУС в УПК РА. Решение данной проблемы представляется в проецировании указанных положений на УПК РА и разработке соответствующего алгоритма действий.

Аннотация. В статье исследуются международно-правовые запреты совершения геноцида, установленные международными фундаментальными принципами *jus cogens*, рассматривается соотношение таких международных фундаментальных принципов как право народов на самоопределение и нерушимости границ. Описывается содержание исков по делу «Армения против Азербайджана», которые были поданы Арменией в Международный Суд ООН, с просьбой о применении временных мер по защите прав жителей Нагорного Карабаха, закрепленных в «Международной Конвенции по ликвидации всех форм расовой дискриминации». Проводится правовой анализ принципа универсальной юрисдикции. Обосновывается допустимость применения универсальной юрисдикции по делам о преступлениях геноцида и в качестве примеров приводится судебная практика Европейского Суда по правам человека (ЕСПЧ), а также судов Израиля, Дании, Баварии (ФРГ), Роттердама, Гааги (Нидерланды), Лозанны (Швейцария), Великобритании. Анализируются международно-правовые и организационные проблемы привлечения к уголовной ответственности представителей военно-политического руководства Азербайджана за совершение преступления геноцида армянского населения *Нагорного Карабаха*. В связи с тем, что в настоящее время привлечение к ответственности представителей военно-политического руководства другого государства возможно только на международном уровне, рассматривается возможность принятия к производству расследования преступлений против мира и безопасности человечества, в том числе и преступления геноцида как МУС, так и национальным судом другого государства.

Ամփոփագիր: Ծանոթագրություն. Հոդվածում ուսումնասիրվել են միջազգային հիմնարար «jus cogens» սկզբունքներով սահմանված ցեղասպանության իրականացման միջազգային իրավական արգելքները, դիտարկվել է այնպիսի միջազգային հիմնարար սկզբունքների հարաբերակցությունը, ինչպիսիք են ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը և սահմանների անխախտելիությունը: Նկարագրվել է «Հայաստանն ընդդեմ Ադրբեյջանի» գործով հայցերի բովանդակությունը, որոնք Հայաստանը ներկայացրել է ՄԱԿ-ի միջազգային դատարան՝ Լեռնային Ղարաբաղի բնակիչների իրավունքների պաշտպանության ժամանակավոր միջոցներ կիրառելու խնդրանքով, որոնք ամրագրված են «Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման միջազգային կոնվենցիայում»: Իրականացվել է համընդհանուր իրավասության սկզբունքի իրավական վերլուծություն: Հիմնավորվել է ցեղասպանության հանցագործությունների գործերով համընդհանուր իրավասության կիրառման թույլատրելիությունը և որպես օրինակ բերվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ),

31 марта 2006 г. в мире было осуждено 16 нацистских военных преступников. Однако неконструктивная позиция по данному вопросу Австрии, Швеции, Румынии, Эстонии и др. не может не вызывать серьезной озабоченности мировой общественности. Очевидно, следует согласиться с мнением руководителя Центра Э. Зуроффа о том, что одним из главных препятствий по делам о военных преступлениях, совершенных в период Второй мировой войны (1939-1945), является не возраст лиц, подозреваемых в совершении военных преступлений, а отсутствие политической воли, готовности и желания содействовать расследованию таких дел со стороны руководителей отдельных государств.

ինչպես նաև Իսրայելի, Դանիայի, Բավարիայի (ԳԴՀ), Ռոտերդամի, Հաագայի (Նիդեռլանդներ), Լոզանի (Շվեյցարիա), Մեծ Բրիտանիայի դատարանների դատական պրակտիկան: Վերլուծվել են Լեոնային Ղարաբաղի հայ բնակչության ցեղասպանության հանցագործության կատարման համար Ադրբեյջանի ռազմաքաղաքական ղեկավարության ներկայացուցիչներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու միջազգային-իրավական և կազմակերպչական խնդիրները: Հաշվի առնելով այն, որ ներկայում այլ պետության ռազմաքաղաքական ղեկավարության ներկայացուցիչներին պատասխանատվության ենթարկելը հնարավոր է միայն միջազգային մակարդակով, դիտարկվել է խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ հանցագործությունների, այդ թվում՝ ցեղասպանության հանցագործությունների քննությունը վարույթ ընդունելու հնարավորությունը ինչպես ՄԲԴ-ի, այնպես էլ այլ պետության ազգային դատարանի կողմից:

Annotation. The article examines the international legal prohibitions on the commission of genocide established by the international fundamental principles of jus cogens, examines the correlation of such international fundamental principles as the right of peoples to self-determination and the inviolability of borders. It describes the content of the lawsuits in the case “Armenia vs Azerbaijan”, which were filed by Armenia to the International Court of Justice of the United Nations, with a request for the application of temporary measures to protect the rights of residents of Nagorno-Karabakh, enshrined in the “International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination”. The legal analysis of the principle of universal jurisdiction is carried out. The author substantiates the possibility of applying universal jurisdiction in cases of crimes of genocide and provides examples of the judicial practice of the European Court of Human Rights (ECHR), as well as the courts of Israel, Denmark, Bavaria (Germany), Rotterdam, The Hague (Netherlands), Lausanne (Switzerland), Great Britain. The article analyzes the international legal and organizational problems of bringing to criminal responsibility representatives of the military and political leadership of Azerbaijan for committing the crime of genocide of the Armenian population of Nagorno-Karabakh. Due to the fact that currently it is possible to bring to justice representatives of the military and political leadership of another State only at the international level, the possibility of accepting the investigation of crimes against the peace and security of mankind, including the crime of genocide, by both the ICC and the national court of another State is being considered.

Ключевые слова: международное уголовное право, геноцид, привлечение к уголовной ответственности представителей военно-политического руководства другого государства.

Բանալի բառեր - միջազգային քրեական իրավունք, ցեղասպանություն, այլ պետության ռազմաքաղաքական ղեկավարության ներկայացուցիչներին քրեական պատասխանատվության ենթարկել:

Keywords: international criminal law, genocide, criminal prosecution of representatives of the military and political leadership of another state.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Григорян Г. М., Проблемы ответственности военно-политического руководства Азербайджана за геноцид армянского населения Нагорного Карабаха // Ереван, Судебная власть, Научно-методический журнал, Апрель-сентябрь 2023, 4-9 / 286-291, с. 54-68.

2. Григорян Г. М., Расследование преступлений, совершаемых военнослужащими Вооруженных Сил Республики Армения в районах вооруженного конфликта: дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03: защищена 25.09.09: утв. 27.11.2009 - М., ВУ, 2009. – 272 с. – Библиогр.: с. 194-211, с. 17-28.

3. Венская конвенция о праве международных договоров (1969 г.), ст. 53. Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями (1986 г.), ст. 53.

4. ICJ Reports (1986) 100.

5. Суд ООН по Косово | Российский правовой портал: Библиотека Пашкова (constitutions.ru).
6. Марусин И. С., О соотношении принципа нерушимости границ и права народов на самоопределение // Правоведение № 1 (312), 2014, с. 119. – URL.: О соотношении принципа нерушимости границ и права народов на самоопределение – тема научной статьи по праву читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка (cyberleninka.ru).
7. Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации — Конвенции и соглашения — Декларации, конвенции, соглашения и другие правовые материалы (un.org).
8. Международный Суд ООН принял решение о временных мерах, связанных с исками Армении и Азербайджана друг к другу | Новости ООН (un.org).
9. Международный Суд обязал Баку обеспечить беспрепятственное движение по Лачинскому коридору и отклонил иск Азербайджана | Новости ООН (un.org).
10. Международный Суд ООН огласил постановление о «временных мерах» по иску Армении против Азербайджана | Новости ООН (un.org) Order of 17 November 2023 (icj-cij.org).
11. Уголовный кодекс Республики Армения (Принят 05.05.21г., вступил в силу 01.07.2021 г.).
12. Григорян Г. М., Международно-правовые и организационные основы расследования военных преступлений, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.06.: защищена 15.06.2021: утв. 17.12.21 - Е., РАУ, 2021. – 637с. – Библиогр.: с. 457-503. С. 228.
13. Преамбула к Римскому статуту Международного уголовного суда 17 июля 1998 года, UNTS, vol. 2187, p. 3 [https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf).
14. Проект кодекса преступлений против мира и безопасности человечества, Ежегодник Комиссии международного права, 1996 год, т. II (часть вторая).
15. https://www.icrc.org/ru/download/file/174811/138169_universal_jurisdiction_trans_rus_final.pdf.
16. Att’y-Gen. of the Gov’t of Israel v. Eichmann, (Isr. Sup. Ct. 1962), 36 ILR 5 (1961).
17. Case concerning application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia). Preliminary Objections, Judgment of 11 July 1996, International Court of Justice, para.31 // <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7349.pdf>.
18. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него — Конвенции и соглашения — Декларации, конвенции, соглашения и другие правовые материалы (un.org).
19. Волеводз А. Г., Уголовное дело о военных преступлениях в Украине: на каком основании оно возбуждено в России? // Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2014. № 3 (34), с. 52-57.
20. Le Monde. 24 February. 2000. P. 34.
21. Волеводз А. Г., Выступление на заседании Научно-консультативного совета Следственного комитета при прокуратуре Российской Федерации // Вестник СК при Прокуратуре Российской Федерации. 2009. №3 (5), с. 65-72 – URL: <http://www.old.mgimo.ru/files/145637/109d12f01d26f2fd4037dd39e707f457.pdf>.
22. Лобанов С. А., Международно-правовые аспекты уголовного судопроизводства по делам о военных преступлениях // Государство и право, 1998, № 5, с. 83.
23. Левин Д. Б., Ответственность государств в современном международном праве. М., 1966, с. 48; Решетов Ю.А. Нюрнбергский процесс и международное уголовное право // Нюрнбергский процесс и современность, М., 1986, с. 155-156.

Григорян Г. - Ученый член Высшего Судебного Совета Республики Армения, доктор юридических наук, эл. почта: grigoryansjc@gmail.com.

Статья представлена в редакцию 11.01.2024 г., отправлена на рецензию 11.01.2024 г., рецензент: заслуженный юрист РА, профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики ЕГУ, доктор юридических наук, профессор В. Енгибарян, принята к публикации: 15.01.2024.

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-123>

ԱԴԵԼԻՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս*

ADELINA SARGSYAN
*PhD in Law,
Lecturer of the Department of Criminal Law and
Criminal Procedure Law of the
Institute of Law and Politics of the Russian-Armenian University*

АДЕЛИНА САРГСЯН
*кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права и политики Российско-Армянского университета*

**ՅԱՏՐՈԳԵՆ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ԵՎ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND PREVENTION OF
IATROGENIC CRIME IN THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ
ЯТРОГЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ**

*Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի ֆինանսական
աջակցությամբ (Թեմայի ծածկագիր՝ 22YR-5E012):*

Ներածություն

Քաղաքացիների առողջության պահպանումը պետության կարևորագույն խնդիրներից է: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի առողջության պահպանման իրավունք», իսկ մարդու առողջությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում հանդես է գալիս որպես քրեահրավական պահպանության ինքնուրույն օբյեկտ: Հաշվի առնելով առողջապահական համակարգի խոցելիությունը, դրանում առկա թերությունները, ներառյալ ինչպես կազմակերպչական, կառավարչական, մասնագիտական, էթիկական, այնպես էլ իրա-

վական բնույթի բացերը՝ օբյեկտիվ անհրաժեշտություն կա բացահայտելու յատրոգեն հանցավորության հիմնական պատճառները և դրա պատշաճ քրեաբանական կանխարգելումը:

Բժշկական գործունեության մեջ յատրոգենիաների խնդիրը, որը հանգեցնում է մահվան, մարդկանց հաշմանդամ է դարձնում, ուղղակիորեն ազդում է նրանց կյանքի որակի անկման վրա:

Քաղաքացիներին անորակ և անբարեխիղճ բուժօգնություն ցուցաբերելը և այլ յատրոգեն հանցագործությունները հատուկ ուշադրություն են պահանջում ինչպես առողջապահության նախարարության, այնպես էլ իրավապահ մարմինների կողմից: Յատրոգեն հանցավորության վիճակի վերաբերյալ որոշակի պատկերացում կարելի է կազմել ուսումնասիրելով պրակտիկան: Մեծ նշանակություն ունեն նաև լրատվամիջոցների ռեզոնանսային հաղորդագրությունները: Առկա դատական պրակտիկայի վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու ամենատարածված յատրոգենիաները և մշակելու դրանց կանխարգելման մի շարք միջոցառումներ:

Պետք է փաստել, որ յատրոգեն հանցագործությունների վերաբերյալ առկա պաշտոնական վիճակագրությունը, ցավոք, չի արտացոլում իրողությունը, ինչը, հետևաբար, թույլ չի տալիս արժանահավատորեն դատել վերլուծվող հանցատեսակի դինամիկայի և վիճակի մասին: Նշվածը բացասաբար է անդրադառնում յատրոգեն հանցագործությունների կանխմանն ուղղված մի շարք միջոցառումների մշակման վրա: Այսպես, յատրոգեն հանցագործությունների լատենտության և բացահայտման ցածր մակարդակի մասին է վկայում ՀՀ ոստիկանության տեղեկատվական կենտրոնի վիճակագրությունը յատրոգեն հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական գործերի քանակի վերաբերյալ, որոնք ներառում են դատաքննությանը հասած, ինչպես նաև ոչ ռեաբիլիտացիոն հիմքերով կարճված գործերը:

2018-2021 թվականների վիճակագրությունն արտացոլում է հետևյալ պատկերը՝

➤ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 1 և 2 մասերը՝

- 2018 թ. - 130-րդ հոդվածի 1-ին մաս - 28 քրեական գործ, 130-րդ հոդվածի 2-րդ մաս - 83 քրեական գործ,
- 2019 թ. - 130-րդ հոդվածի 1-ին մաս - 36 քրեական գործ, 130-րդ հոդվածի 2-րդ մաս - 107 քրեական գործ,
- 2020 թ. - 130-րդ հոդվածի 1-ին մաս - 23 քրեական գործ, 130-րդ հոդվածի 2-րդ մաս - 139 քրեական գործ,
- 2021 թ. 130-րդ հոդվածի 1-ին մաս - 9 քրեական գործ, 130-րդ հոդվածի 2-րդ մաս - 100 քրեական գործ:

➤ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 125-րդ հոդվածը՝ փոխապատվաստում կատարելու կանոնները խախտելը՝

- 2018 թ. - 1 քրեական գործ,
- 2019 թ.՝ 1 քրեական գործ:

➤ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 122-րդ հոդվածը՝ ապօրինի աբորտ կատարելը.

- 2019 թ. - 2 քրեական գործ,
- 2021 թ.՝ 1 քրեական գործ:

Ցավոք, ներկայացված վիճակագրությունը չի արտացոլում հայաստանյան իրականության, մասնավորապես՝ առողջապահության ոլորտում հանցավորության իրողությունները: Վերարտադրողական ոլորտի հանցագործությունները շատ տարածված են, սակայն, ինչպես տեսնում ենք, դրանց լատենտության պատճառով դրանց գերակշիռ մասը մնում է չբացահայտված:

Հիմնական հետազոտություն

Տալով յատրոգեն հանցագործության քրեաբանական բնութագիրը՝ հարկ է նշել դրանց լատենտության բարձր աստիճանը և բժշկական աշխատողների կորպորատիվ էթիկայի (սոլիդարության) մասին, ինչը, անշուշտ, դժվարացնում է յատրոգեն հանցագործությունների կանխարգելումը: Յատրոգեն հանցագործության լատենտային բնույթն ուղղակիորեն փոխկապակցված է կորպորատիվ էթիկայի հետ:

Յատրոգեն հանցավորության հաջորդ դետերմինանտը բժշկական աշխատողների մասնագիտական (հուզական) այրման համախտանիշն է: Այդ համախտանիշը, որպես կանոն, բնորոշ է բժշկական մասնագետների միջին տարիքի խմբին և որպես բժշկական օգնության ոչ պատշաճ մատուցման պատճառներից մեկն է¹: Բժշկական օգնություն ցուցաբերելիս անզգույշ հանցագործությունների կատարումը որոշող բարոյահոգեբանական գործոնները հիմնված են բժշկական անձնակազմի հուզական, մտավոր և ֆիզիկական ծանրաբեռնվածության բարձր մակարդակի վրա, ինչը հանգեցնում է հուզական այրման համախտանիշի զարգացմանը²: Բժշկական աշխատողները, իրենց մասնագիտական գործունեության բնույթով, երբեմն ստիպված են աշխատել լարված, սթրեսային պայմաններում, որոնք հաճախ պահանջում են հրատապ որոշումներ կայացնել, մասնագիտական գործունեության հուզականորեն հագեցած պայմանները, օրվա ընթացքում մեծաթիվ հիվանդների հետ շփումը, նրանց պատշաճ ուշադրություն դարձնելը, չի կարող բացասաբար չանդրադառնալ բժիշկների սթրեսի դիմադրության, նրանց հուզական հյուծվածության վրա, ի վերջո ազդելով նրանց ուշադրության մակարդակի վրա: Այսպիսով, բուժաշխատողների մոտ նկատվում է դիմադրության փուլի սկիզբ, որն արտահայտվում է հիվանդների բացասական հուզական ընկալմամբ, հոգնածությամբ և մասնագիտական պարտականությունների որակի նվազմամբ: Մասնագիտական հոգնածությունը պայմանավորող գործոնների թվում անհրաժեշտ է նաև նշել բուժաշխատողների չափազանց ծանրաբեռնվածությունը, ոչ նորմավորված աշխատանքային գրաֆիկը: 2019 թվականին Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը (ԱՀԿ) հիվանդությունների միջազգային դասակարգման մեջ ներառեց «այրման սինդրոմը»: Անհրաժեշտ է նշել նաև բժշկական հաստատության կադրային քաղաքականությունը, դրանում կատարված անբավարար մասնագիտական ընտրությունը: Նպատակահարմար ենք համարում բուժաշխատողների (հատկապես շտապ օգնության բրիգադների) ծանրաբեռնվածության արմատական փոփոխությունն ու կրճատումը, այդ թվում՝ հաստիքների ավելացման և աշխատավարձերի բարձրացման միջոցով:

Այսպիսով, յատրոգեն հանցավորության կանխարգելումը համակարգված մոտեցում է պահանջում, առաջին հերթին՝ համապետական մակարդակով: Ներկայումս բացակայում է բուժաշխատողների կողմից կատարվող հանցագործությունների կանխարգելման հիմնական դրույթներն ու միջոցառումները ամրագրող համալիր օրենք կամ ռազմավարություն: Միևնույն ժամանակ, կարծում ենք, որ այդ օրենքը կամ ծրագիրը/ռազմավարությունը մշակելիս պահանջվում է տարբեր գիտությունների ներկայացուցիչների համակարգված աշխատանք՝ իրավաբանական, բժշկական, հոգեբանական և այլն: Այսպիսով, ըստ Ա. Ի. Դուգովի արդար դիտարկման, իրավական տեսանկյունից, բուժաշխատողների կողմից կատարված հանցագործությունների կանխարգելման համար առաջնային նշանակություն ունեն լայնածավալ պե-

¹ *Большакова Т. В.*, Личностные выгорания у медицинских работников: Дис. ... канд. псих. Наук, Ярославль, 2004, с. 187-193.

² *Габай П. Г.*, Предупреждение неосторожной преступности при оказании медицинской помощи, диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.08, Москва, 2021, с. 23.

տական միջոցառումները, որոնք համատեղում են ընդհանուր և հատուկ նախագաղափարային միջոցները³: Նշված ակտը մշակելիս պետք է ներգրավված լինեն առողջապահության համակարգի ներկայացուցիչները, ՀՀ առողջապահության նախարարությունը, վերահսկողական մարմինները, ՀՀ քննչական կոմիտեն, ՀՀ գլխավոր դատախազությունը: Բժշկական օգնության որակի բարձրացման և յատրոգեն հանցագործությունների կանխարգելման հիմնական դրույթների շարքում անհրաժեշտ ենք համարում բժշկական օգնություն ցուցաբերելիս բուժաշխատողների հանցագործությունների և վարչական/քաղաքացիական իրավախախտումների վերաբերյալ տեղեկատվության փոխանակման հարցերով ՀՀ գլխավոր դատախազության, ՀՀ քննչական կոմիտեի, ՀՀ առողջապահության նախարարության և այլ լիազոր մարմինների փոխգործակցության հիմնական մեխանիզմների ամրագրումը:

Բժշկական աշխատողների մասնագիտական ոչ կոմպետենտության և անբարեխղճության հետ կապված, դետերմինանտների թվում պետք է առանձնացնել նաև աշխարհագրական գործոնը, որն ընդգրկում է տարածաշրջանային (գյուղական) առողջապահության խնդիրները: Բժշկական հաստատությունների պատշաճ նյութատեխնիկական հագեցվածության բացակայությունը, անձնակազմի մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակն իրենց ամբողջության մեջ հանգեցնում են հեռավոր քաղաքներում բժշկական հանցագործությունների աճին: Որպես կազմակերպչական կարգի քրեաբանական միջոց, անհրաժեշտ է թվում բարձրացնել բժշկական հաստատությունների հագեցվածության մակարդակն անհրաժեշտ ժամանակակից սարքավորումներով, դեղամիջոցներով, ինչը կստեղծի առավել բարենպաստ պայմաններ որակյալ բժշկական օգնություն ցուցաբերելու համար և որոշ չափով կնվազեցնի քրեական յատրոգենիաների մասնաբաժինը: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետությունում (Շիրակի մարզ) արձանագրվել է դեպք, երբ բժիշկն իր մասնագիտական ոչ կոմպետենտության պատճառով հիվանդին բերել է անաֆիլակտիկ շոկի վիճակի, սակայն հետո չի կարողացել նրան դուրս բերել այդ վիճակից՝ բուժհաստատությունում համապատասխան դեղամիջոցների բացակայության պատճառով⁴: Միևնույն ժամանակ, բաժանմունքին անհրաժեշտ ամեն ինչ մատակարարելու բավարարությունը մեծապես կախված է բժշկի գործունեությունից, որը համառորեն տեղեկացնում է բաժանմունքի ղեկավարին թերությունների և այն մասին, թե ինչ է անհրաժեշտ, իսկ վերջինս, իր հերթին, բժշկական հաստատության վարչակազմին և դեղաբանական կոմիտեին⁵:

Բժշկական հանցագործությունների կանխարգելման միջոցառումների համալիրն ունի որոշակի առանձնահատկություններ, որոնք պայմանավորված են հենց առողջապահության ոլորտի առանձնահատկություններով: Այստեղ անհրաժեշտ է համակարգված մոտեցման մշակում, որը համատեղում է առողջապահության ոլորտի նորմատիվ-իրավական հիմքի կատարելագործումը, բուժօգնության որակի նկատմամբ վերահսկողության ուժեղացումը, բուժանձնակազմի մասնագիտական կոմպետենտության մակարդակի բարձրացումը, ինչպես նաև նրանց աշխատավարձերի բարձրացումը: Յատրոգեն հանցավորության կանխարգելման միջոցառումների համակարգը պետք է դիտարկել երկու մակարդակում՝ ընդհանուր սոցիալական և հատուկ քրեաբանական միջոցառումներ: Առողջապահության ներկայիս համակարգը պահանջում է զգալի կատարելագործում, ինչը, ըստ էության, ընդգրկված է յատրոգեն

³ Долгов А. И., Выступление на заседании Российской криминологической ассоциации от 20.04.2007 г. по теме «О криминологической ситуации в медицине».

⁴ Ֆուրման Մարդոյանի գործով 27.06.2011 թ. ՇԴ/0105/01/11 որոշումը:

⁵ Назаров И. П., Деонтология и врачебная этика в хирургии, анестезиологии и реаниматологии // Сибирское медицинское обозрение, 2004.

հանցավորության կանխարգելման ընդհանուր սոցիալական միջոցառումների շրջանակներում:

Բժշկական հանցագործությունների կանխարգելման իրավական միջոցառումների շարքում հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել քննության խնդիրներին:

Իրավապահ մարմինների աշխատակիցների պատշաճ նեղ մասնագիտացված վերապատրաստման բացակայությունը, բժշկության ոլորտում նրանց հատուկ գիտելիքների առկայությունը բացասաբար են անդրադառնում յատրոգեն հանցավորության կանխարգելման հարցում:

Քրեաբանական տեսանկյունից անհրաժեշտ է լրացուցիչ վերլուծության ենթարկել բուժաշխատողների կողմից թույլատրված հանցավոր յատրոգենիաների դրսևորումները:

Մի դեպքում յատրոգենիան կարող է լինել բժշկի մասնագիտական անբարեխղճության հետևանք, որի դեպքում բժիշկն անտեսում է իր մասնագիտական պարտականությունները, ցույց է տալիս դրանց նկատմամբ ձևական մոտեցում, անուշադրություն, արհամարհական վերաբերմունք (ներառյալ ուղղակիորեն հիվանդի վիճակի, նրա բողոքների անտեսումը): Մեկ այլ դեպքում յատրոգենիան տեղի է ունենում բժշկի մասնագիտական հանցավոր տգիտության (մասնագիտական ոչ կոմպետենտության) արդյունքում, քանի որ վերջինս չունի համապատասխան գիտելիքներ և որակավորում՝ որոշակի տեսակի բժշկական գործունեություն իրականացնելու համար:

Երկու դեպքերն էլ պահանջում են դրանց կանխարգելման տարբեր քրեաբանական միջոցառումների մշակում:

Ակադեմիկոս Յու. Պ. Էդելը տալիս է մասնագիտական տգիտության հետևյալ սահմանումը. «Բժշկի անգրագետ գործողությունները պետք է ներառեն նրա անկարողությունը, ամենապարզ դեպքերում, առկա տվյալներից ճիշտ եզրակացություն անելու համար, այսինքն՝ հաստատել ճշգրիտ ախտորոշում: Տգետ պետք է համարել այնպիսի բժշկի, որը որոշակի կոնկրետ դեպքում դրսևորել է տարրական գիտելիքների բացակայություն, որոնք պարտավոր են ունենալ բոլոր բժիշկները»:

Եվրոպական երկրների մեծ մասում գործում էր Չարլզ V - «Կարոլինա» քրեական օրենսգիրքը (1532), ըստ որի՝ բժիշկը ենթակա էր պատժի հիվանդի մահվան համար, եթե դա տեղի է ունեցել անբավարար խնամքի կամ անտեղյակության, բժշկական գիտելիքների անլուրջ կամ սխալ օգտագործման, ոչ գիտական և անընդունելի բուժման մեթոդների օգտագործման հետևանքով և այլն: Նման դեպքերում մասնագետների կողմից նախատեսվում էր հանձնաժողով անցկացնել՝ մեղքը պարզելու համար⁶:

Մասնագիտական տգիտությունը և դրա պատշաճ ուսումնասիրությունը կարևոր նշանակություն ունի նաև համապատասխան անձանց պատշաճ կանխարգելիչ ներգործության գործում:

Հանցավոր տգիտությունը «մասնագետի կողմից իր մասնագիտության կանոնները անտեղյակությունն է, որը հանգեցրել է մարդկանց հետ դժբախտ պատահարների կամ այլ ծանր հետևանքների»:⁷

Այսպես՝ Մ. Ս. Գրինբերգն առանձնացնում է տգիտության հետևյալ ձևերը՝

- անձն անտեղյակ է նրանից, ինչը նա պարտավոր էր և հնարավորություն ուներ իմանալու,

⁶ Воропаев А. В., Диллис А. Д., Исаев Ю. С., Профессиональная ответственность медицинских работников (сообщение i) // Байкальский медицинский журнал, 2005, с. 108.

⁷ Гринберг М. С., Уголовное право: избр. тр. / науч. ред. М. С. Фокин, Омск, 2012, с. 517.

- մասնագիտական և այլ իրավասությունների սահմաններից դիտավորյալ դուրս գալը,
- հնարավոր վնասի չնախատեսում կամ դրա կանխարգելման անլուրջ հաշվարկ⁸:

Ժամանակակից հասարակության մեջ մարդը պետք է պատասխանատու լինի այն բանի համար, որ նա պատասխանատվություն է ստանձնում այն գործունեության կամ գործողությունների համար, որոնց հետևանքները նա ի վիճակի չէ հաղթահարել: Այսպիսով, պետք է պատասխան տա վիրաբույժը, որն անգրագետ է կատարել վիրահատությունը (որի արդյունքում հիվանդը մահացել է), բայց ով ավելի լավ չէր կարող կատարել այս վիրահատությունը, քանի որ նա վատ էր սովորում, չնայած ավարտել էր բժշկական ինստիտուտը, նա ավելի լավ չէր կարողանում գործել, բայց պետք է, եթե նա նման գործունեություն է ծավալում: Նման դեպքերում մասնագետի մեղքն այն է, որ նա գիտելիքներ չի ձեռք բերել, գործի է անցել և զբաղեցրել է այնպիսի պաշտոն, որի համար պիտանի չի եղել⁹:

Երիտասարդ մասնագետների մոտ 40 %-ը բառի ամբողջ իմաստով մասնագիտական տգիտություն է հայտնաբերում. չեն կարողանում կատարել ամենապարզ վիրահատությունը, կարդալ էլեկտրասրտագրություն և ռենտգենագրություն և այլն¹⁰:

Հայաստանի Հանրապետությունում ևս բազմիցս արձանագրվել են բուժաշխատողների մասնագիտական անտեղյակության դեպքեր: Մասնավորապես, նման բան մեր կողմից հաստատվել է թիվ ԱՎԴ/0123/01/11 Ալեքսանդր Ֆանյանի գործով որոշման մեջ: Ալեքսանդր Ֆանյանին մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, աշխատելով «Վեդի» ԲԿ-ում որպես անեսթեզիոլոգ, «Օղակաձև ճողվածք» հիվանդությամբ հիվանդանոց ընդունված Արալեզ գյուղի բնակիչ Գ.-ին ցուցաբերել է բժշկական օգնություն և սպասարկում, որտեղ վիրահատության նախապատրաստվելիս, սխալ մեկնաբանելով էլեկտրասրտագրությունը, ոչ պատշաճ կատարել է իր մասնագիտական պարտականությունները և դրա նկատմամբ անփոյթ վերաբերմունքի հետևանքով անզգուշությամբ առաջացրել է հիվանդի մահ:

Միևնույն ժամանակ, այս օրինակի մանրամասն և խորը վերլուծությամբ առաջանում են այլ հարցեր, որոնք պահանջում են իրենց պատասխանը: Մասնավորապես, ինչպես տեսնում ենք, այս դեպքում էՍԳ ժապավենը սխալ է մեկնաբանվել բժիշկ-անեսթեզիոլոգի կողմից, այլ ոչ թե սրտաբանի, որի անմիջական իրավասության մեջ է մտնում տվյալ գործողությունը: Այս դեպքում հարց է առաջանում այս մասում հանցագործության սուբյեկտի և այն մասին, թե որքանով է հիմնավորված անձին դատապարտել այն բանի համար, ինչը նա չպետք է իմանար: Ոչ պակաս անիմաստ է թռիչքի ժամանակ չպատրաստված անձից ինքնաթիռ վարելու ունակություն պահանջելը կամ առնվազն այդ հմտությունը քննարկելը, քան կույրերի գույները տարբերելու ունակությունը քննարկելը¹¹:

Նշվածի առնչությամբ միանգամայն արդարացի և ուշադրության արժանի է այն դատողությունը, ըստ որի՝ «Ըստ այդմ անձին մասնագիտորեն անգրագետ, տեխնիկապես սխալ գործողություն մեղաագրելու պարտադիր պայմանը նրան որոշակի գործունեության նախապատրաստելու փաստի հաստատումն է՝ ուսուցում ինչ-որ ուսումնական հաստատությունում, որոշակի փաստաթղթի հետ մեկնագամյա ծանոթացում և այլն: Նման վերապատրաստման բացակայությունը նշանակում է անձի անկարողություն որոշակի տեսակի գործունեության

⁸ *Гринберг М. С.*, там же.

⁹ *Гринберг М. С.*, Преступное невежество как форма преступной неосторожности // Вестник Омского университета, 2009, с. 226.

¹⁰ *Гринберг М. С.*, Преступное невежество // Вестник Омского университета, 2011.

¹¹ *Гринберг М. С.*, Преступное невежество как форма преступной неосторожности // Вестник Омского университета, 2009, с. 225.

համար, նրան դուրս է բերում այն մարդկանց շրջանակից, ովքեր կարող են պատասխանատվություն կրել այս գործունեության ոչ պատշաճ իրականացման համար»¹²:

Բացի վերը նշվածից՝ ԷՍԳ ժապավենը սխալ մեկնաբանելու համար անեսթեզիոլոգի քրեական պատասխանատվության վրա հասնելու կամ չհասնելու հարցի դեպքում առաջանում է նաև քրեաբանական խնդիր. այն է՝ համապատասխան կադրերի պակասը, որը հանգեցնում է քաղաքացիների որակյալ բժշկական օգնություն ցուցաբերելու իրավունքի խախտմանը:

Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայում հանցավոր տգիտության մեկ այլ օրինակ է Լուսինե Ոսկանյանի գործով թիվ ՍԴ /0120/01/09 որոշումը: 2008 թ. հունիսի 4-ին արյան մեջ գլյուկոզայի բարձր պարունակության պայմաններում սուր ապենդիցիտ, տեղային ֆիբրինոգ-թարախային պերիտոնիտ ախտորոշմամբ վիրահատության նախապիրահատական և հետվիրահատական շրջանում ընդունված հիվանդ Անդրանիկ Գրիգորյանին բժշկ Լուսինե Ոսկանյանը ներարկել է տվյալ դեպքում հակացուցված 5օ/ո 500-ական մլ գլյուկոզ, ինչը ևս հաստատում է տվյալ դեպքում հանցավոր տգիտությունը՝ որպես նման գործողությունների արդյունք:

Հատկանշական է, որ նույնիսկ ֆունկցիոնալ պարտականությունների կատարման նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունքի դեպքում հնարավոր է անզգույշ հանցագործություն կատարել (օրինակ՝ մասնագիտական տգիտության հետևանքով)¹³:

Հանցավոր տգիտության ակունքները բազմաբովանդակ են՝ սկսած համալսարանում ստացած կրթության որակից, վերջացրած բժշկի անմիջական հետաքրքրությամբ իր մասնագիտական գործունեության մեջ: Անհրաժեշտ է նշել նաև բժշկական հաստատության կադրային քաղաքականությունը, դրանում կատարված անբավարար մասնագիտական ընտրությունը:

Հասարակության գիտական, տեխնիկական և սոցիալ-տնտեսական զարգացումն ուղղակիորեն կախված է անհատի հոգևոր աշխարհի վիճակից, նրա ներդաշնակ զարգացումից, քաղաքացիական դիրքից և սոցիալ-մշակութային ձգտումից: Դա առավել արդիականացնում է գիտական հանրության կողմից մասնագիտական տգիտության դեմ պայքարելու նպատակով ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ նրանց պատրաստման ընթացքում¹⁴: Ն. Ա. Ագեևան նշում է. «Ռուսաստանի ընտանիքի հոգևոր և բարոյական հիմքերի վերածննդի գործում պետական քաղաքականության ռազմավարության միասնական առանցքը կարող է լինել կրթության և վերապատրաստման միասնական մոտեցումների մշակումը՝ հիմնվելով Բիոէթիկայի սկզբունքների վրա՝ որպես ժամանակակից գիտության նոր սինթետիկ ուղղություն, որը կենտրոնացած է համամարդկային արժեքների վրա և երիտասարդ սերնդին կողմնորոշում է դեպի փոխակերպող-ստեղծագործական գործունեություն երկրի վրա կյանքի պահպանման գործում»¹⁵:

Ներկայումս օբյեկտիվ անհրաժեշտություն կա ուժեղացնել միջոցառումները, որոնք ուղղված են բժշկական համալսարանների ընդունելության և ավարտական պահանջների խստացմանը: Պետության բոլոր ջանքերը պետք է ուղղված լինեն բուժաշխատողների մաս-

¹² Гринберг М. С., там же. с. 228.

¹³ Глушков В. А., Ответственность за преступления в области здравоохранения, Киев: Вища школа, 1987, с. 300.

¹⁴ Ерохин С. А., Этико-правовой аспект невежества в контексте медицинской деятельности // Современные научные исследования и инновации, 2015, № 10 (54), с. 367.

¹⁵ Агеева Н. А., Социальное воспитание как ведущий фактор всестороннего развития личности детей и молодежи // Гуманитарные научные исследования, 2015, № 2 (42), с. 165.

նագիտական գրագիտության մակարդակի բարձրացմանը, ինչպես նաև նրանց մեջ պատասխանատվության և բարեխղճության զգացողության զարգացմանը: Գիտելիքը փչացող արտադրանք է, այն ի վիճակի է հնանալ և փոփոխվել, ուստի յուրաքանչյուր մասնագետ պետք է պարբերաբար զբաղվի ինքնակրթությամբ¹⁶: Նշվածի կապակցությամբ կարևորվում է շարունակական բժշկական կրթությունը, պետության կողմից տարբեր ստաժավորումների, բուժաշխատողների որակավորման բարձրացման ծրագրերի ֆինանսավորումը, հատկապես նոր սարքավորումների շահագործման կամ վիրահատության անցկացման նոր տեխնոլոգիաների ներդրման ժամանակ և այլն: Մինչդեռ բժշկական աշխատողների կանոնավոր, մատչելի և որակյալ կրթությունը, որը ներառում է էական բժշկական և իրավական բաղադրիչ, կարող է արդյունավետ դեր խաղալ բժշկական օգնության տրամադրման գործում անզգույշ հանցագործությունների կանխարգելման գործում¹⁷: Այսպիսով, յատրոգեն հանցավորության կանխարգելման ոլորտում պետության քաղաքականության ուղղություններից մեկը պետք է լինի բուժաշխատողների բարոյական նորացումը և նրանց մասնագիտական մշակույթի մակարդակի բարձրացումը: Գիտության և տեխնոլոգիայի առաջընթացը ակտիվացնում է հասարակությունը բարձրագույն կրթության նոր արժեքանակական հիմքերի որոնման և բժշկական համալսարանների մանկավարժական գործընթացի կազմակերպման համար՝ հաշվի առնելով բժշկական համալսարանի ուսանողների սոցիալական և մասնագիտական պատասխանատվության ձևավորման արդյունավետությունը բիոէթիկայի ժամանակակից նվաճումների համատեքստում¹⁸:

Մեծ է բարձրագույն ուսումնական հաստատության կրթության և կրթական քաղաքականության կարևորությունը ապագա բուժաշխատողների սերնդի դաստիարակության գործում՝ մասնագիտական անբարեխղճության հետևանքով հետագայում նրանց կողմից յատրոգեն հանցագործությունների կատարումը կանխելու նպատակով: Գ. Ն. Շապովալին իրավացիորեն շեշտում է սոցիալապես օգտակար գործունեության դերը բժշկական ուսանողների քաղաքացիական գործունեության ձևավորման ընթացքում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով հայրենասիրության դաստիարակությանը ուսումնական էքսկուրսիաների և կամավորական նախաձեռնությունների միջոցով՝ շեշտը դնելով բժշկական համալսարանի մանկավարժական գործընթացի շրջանակում հումանիտար առարկաների առաջատար դերի վրա և դրանց ներդրումն ապագա բժշկի անձի սոցիալականացման գործընթացում¹⁹: Բժշկական համալսարանի ուսանողների սոցիալականացման գործընթացում մեծ է նաև ուսուցչի անձի դերը՝ որպես մշակութային և սոցիալական նորմերի գլխավոր վերահեռարձակող²⁰:

Անզգայացում տվող անեսթեզիոլոգների համար միանգամայն պարտադիր և, այնուամենայնիվ, հաճախ խախտվող դեոնտոլոգիական պահանջն այն է, որ բժիշկները վիրահատության ընթացքում և դրա ավարտից հետո չհեռանան իրենց հիվանդներից, այլ մնան նրանց

¹⁶ *Агеева Н. А.*, Социокультурный аспект невежества // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история, 2014.

¹⁷ *Габай П. Г.*, Предупреждение неосторожной преступности при оказании медицинской помощи, Дисс. ...на соиск. уч.ст. к.ю.н. 2021, с. 153.

¹⁸ *Агеева Н. А.*, Профессиональная культура как нравственный императив деятельности врача // Гуманитарные и социальные науки, 2013.

¹⁹ *Шаповал Г. Н.*, Роль социально-полезной деятельности в ходе становления гражданско-правовой активности у студентов-медиков // Инновации в науке, 2015, № 48, с. 86.

²⁰ *Шаповал Г. Н.*, Личность преподавателя как главного ретранслятора культурных и социальных норм при обучении иностранных студентов // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история, 2013, № 32, с. 49.

հետ մինչև հիվանդասենյակ տեղափոխելը և հիվանդասենյակին հանձնելը կամ մինչև հիվանդների ամբողջական արթնացումը: Այս կանոնի չկատարումը կարող է ունենալ ամենածանր հետևանքները՝ ընդհուպ մինչև մահացու ելքեր: Հիվանդի ամենահուսալի մոնիտորինգն անեսթեզիոլոգի շարունակական հսկողությունն է: Միայն այս կերպ կարելի է անմիջապես նկատել հիվանդների վիճակի ամենափոքր տեղաշարժերը և ձեռնարկել հրատապ կանխարգելիչ կամ բուժական միջոցառումներ²¹:

Հարկ է նշել Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2023 թվականի փետրվարի 9-ի 174-Լ որոշմամբ ռազմավարական կարևոր փաստաթղթի՝ առողջապահության զարգացման 2023-2026 թվականների ռազմավարության ընդունման մասին: Ռազմավարության նպատակն է սահմանել ոլորտի զարգացման ուղենիշներն առաջիկա տարիների համար՝ ուղղված Հայաստանի Հանրապետության բնակչության առողջության պահպանմանը, հիվանդացության և վաղաժամ մահացության նվազեցմանը, կյանքի որակի բարելավմանը և կյանքի միջին տևողության երկարացմանը²²: Ռազմավարության հիմնական ուղղությունների թվում, ի թիվս այլոց, նշվում է նաև որակյալ և արդյունավետ բժշկական օգնության տրամադրման ապահովումը: Մեր կողմից վերլուծվող բժշկական սարքավորումների, հատկապես հեռավոր վայրերում դեղորայքային ապահովման խնդրի առնչությամբ ռազմավարությունում նշվում է Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում հիվանդանոցների կառուցվածքային մոդելի մշակման մասին, որը, հաշվի առնելով ճանապարհային ցանցի առկայությունը, բնակավայրերի և հատկապես գյուղական բնակավայրերի միջև տարածությունը, հնարավորություն կտա պետական բյուջեից հատկացվող միջոցներն ուղղելու անհրաժեշտ և որակյալ բժշկական օգնության և սպասարկման ապահովմանը:

Այսպիսով, հատուկ ուշադրություն պահանջող խնդիրներից է հեռավոր վայրերում (Հայաստանի Հանրապետության հեռավոր մարզերում) բժշկական ծառայությունների մատչելիության խնդիրը, դրանցում բարձր որակավորում ունեցող կադրերի բացակայությունը: Բժշկական հանցագործությունների վերաբերյալ ՀՀ դատական պրակտիկայի վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ յատրոգեն հանցագործությունների զգալի մասը բաժին է ընկնում հենց հեռավոր բնակավայրերին, ինչը կրկին արդիականացնում է առողջապահության համակարգի զարգացման հարցը հենց ՀՀ մարզերում: Մասնավորապես, ռազմավարության մեջ նշվում է հեռաբժշկության, շտապ բուժօգնության, սանիտարական ավիացիայի ծառայությունների ընդլայնման անհրաժեշտության մասին՝ մարզերի բնակիչների համար, այդ թվում՝ նեղ մասնագիտացված, դժվարամատչելի և նորագույն ու թանկարժեք տեխնոլոգիաներով մատուցվող բժշկական ծառայությունների հասանելիության ապահովման համար:

Յատրոգեն հանցագործությունների տարածվածության վերաբերյալ դատական պրակտիկայի նյութերի վերլուծության արդյունքները՝ ըստ Հայաստանի Հանրապետության մարզերի ներկայացված են ստորև:

²¹ Назаров И. П., Деонтология и врачебная этика в хирургии, анестезиологии и реаниматологии // Сибирское медицинское обозрение, 2004.

²² Ռազմավարություն Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության համակարգի 2023-2026 թվականների զարգացման:

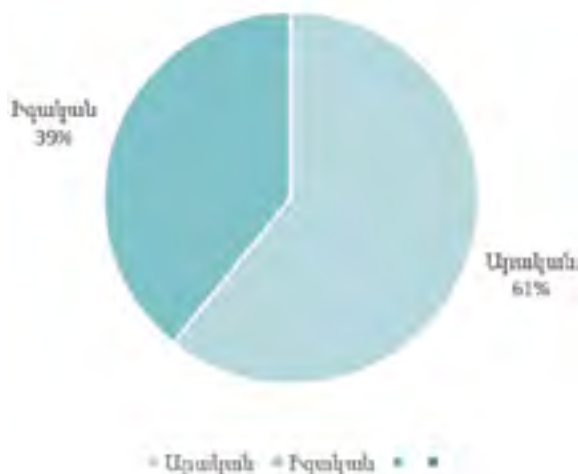
Ցատրոզեն հանցագործությունների տոկոսային հարաբերակցությունը Հայաստանի Հանրապետության տարբեր մարզերում

Ինչպես տեսնում ենք, գերակշռող մեծամասնությունը բաժին է ընկնում Հայաստանի Հանրապետության տարբեր մարզերին (72 %), ինչը, իհարկե, մտահոգիչ է: Միաժամանակ, եթե խոսենք ըստ մարզերի տոկոսային հարաբերակցության մասին, ապա առավել քրեականացված է Լոռու մարզը (յատրոգեն հանցագործությունների 15% - ը):

Բժշկական աշխատողի անձի մեկ այլ կարևոր քրեաբանական հատկանիշ է (սոցիալ-ժողովրդագրական) սեռը: Հաշվի առնելով գենդերային դերային գործոնները, որոնք ազդում են մասնագիտության ընտրության վրա, որպես կանոն, բժշկական հանցագործությունների մեծ մասը կատարվում են իգական սեռի ներկայացուցիչները, սակայն Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայի վերլուծությունը, որքան էլ տարօրինակ է, հակառակն է վկայում:

Բժշկի սեռը

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել նաև հանցավոր յատրոգենիա թույլ տված բժշկի մասնագիտացմանը: ՀՀ դատական պրակտիկայի վերլուծության արդյունքները ներկայացված են ստորև:

Բժշկի մասնագիտացումը

Ինչպես տեսնում ենք, հանցավոր յատրոգենիա թույլ տված բժիշկների մեծ մասը կազմում են մանկաբարձ-գինեկոլոգները, ինչը, համապատասխանաբար, հատուկ ուշադրություն է պահանջում վերարտադրողական ոլորտի նկատմամբ:

Կարևոր նշանակություն ունի առողջապահության ոլորտում վերահսկողություն իրականացնող տեսչական մարմնի (Հայաստանի Հանրապետության առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմին) կողմից «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն իրականացվող Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման պետական վերահսկողությունը: Սակայն, Հայաստանի Հանրապետության առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի կանոնադրությունում, ի թիվս իր խնդիրների, միայն ընդհանուր ձևով նշվում է «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով իր իրավասության սահմաններում բժշկական փաստաթղթերի լրացման, պահպանման, շրջանառության, ինչպես նաև առողջապահության բնագավառում լիցենզիայի պայմանների և պահանջների նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը: Սակայն դրանից պարզ չէ, թե արդյոք անմիջական վերահսկողություն է իրականացվում բժշկական օգնության տրամադրման որակի՝ բուժաշխատողների կոմպետենտության և բարեխղճության նկատմամբ: Իսկ նշվածը, մեր կարծիքով, պետք է լինի տեսչական մարմնի գործունեության առաջնահերթության մեջ: Նշվածի կապակցությամբ անհրաժեշտ ենք համարում բժշկական հաստատություններում արտաքին անկախ աուդիտի պարբերական իրականացումը, տեսչական մարմնի աշխատակիցների փոխգործակցությունն իրավապահ մարմինների հետ:

«Օրինակ, 2006-ին ԱՀԿ-ի փորձագետները գնահատեցին Ռուսաստանի, Ղազախստանի, Մոլդովայի մանկական հիվանդանոցներում բժշկական օգնության տրամադրման որակը: Այս աշխատանքը ցույց է տվել, որ մանկաբուժական խնամքի ոլորտում ամենամեծ խնդիրները, ներառյալ մեր երկրում, նկատվում են բժշկական անձնակազմի որակավորման մեջ, որոնք բավարար չափով չեն տիրապետում ժամանակակից բուժման արձանագրություններին և շտապ բժշկական օգնության հմտություններին: Համատարած հանդիպել են երեխաներ»

րի չհիմնավորված հոսսափտալացում, գերախտորոշման, պոլիպրագմագիայի դեպքեր»²³: Արտասահմանյան երկրներում կիրառվում է ԱՀԿ-ի կողմից սահմանված բժշկական կազմակերպությունների օժանդակ մոնիտորինգը (վերահսկումը) որպես գործընթաց, որը բարելավում է առողջապահական համակարգում բժշկական օգնության որակը, որը գործում է համակարգի ստորաբաժանումների միջև կապերի ամրապնդման, առավել հրատապ խնդիրների որոնման և լուծման միջոցով, օպտիմալացնելով ռեսուրսները, կենտրոնանալով թիմային աշխատանքի վրա, պահպանելով ընդունված ստանդարտները և անձնակազմի և փորձագետների երկկողմ հաղորդակցությունը²⁴:

Վերահսկիչը, ի թիվս այլ բաների, վերահսկում է բժիշկների գործունեությունը, աջակցում է նրանց որակավորման բարձրացմանը (կիսում է իր փորձը, վերապատրաստում, ուղղորդում:

Օժանդակ մոնիտորինգի էությունն այն իրականացնող փորձագետների (վերահսկողների, կուրատորների) և բժշկական հաստատության բժշկական անձնակազմի կանոնավոր փոխգործակցության մեջ է: Միևնույն ժամանակ, այդ դեպքում հիմնական գործառույթներն են առկա խնդիրների բացահայտումը և հնարավորինս շտկումը, անձնակազմի առջև հակիրճ և երկարաժամկետ նպատակներ դնելը, ակտիվ մասնակցությունը բժշկական օգնության որակի բարելավմանը²⁵:

Բացի բժշկական կազմակերպության հատուկ խնդիրների վրա աշխատելիս՝ օժանդակ մոնիտորինգը ենթադրում է դասընթացների անցկացում և դասախոսություններ՝ նվիրված հրատապ խնդիրներին: Միևնույն ժամանակ, նման դասերի քանակը և ծավալը կարող են զգալիորեն տարբեր լինել՝ կախված մոնիտորինգի նպատակներից և հնարավորություններից²⁶:

Անկախ մոնիթորինգի կարևորությունը և դրա անհրաժեշտությունը կարելի է հստակ ցույց տալ Գագիկ Մելիքյանի գործով թիվ ՏԴ2/0089/01/08 որոշման մեջ հայտնաբերված և ներկայացված որոշ բուժաշխատողների աշխատանքի հետևյալ թերություններով. «Այսպես, Գագիկ Մելիքյանը, հղի Կ. Աթոյանի հետազոտման և բուժման ընթացքում նրա ծննդաբերության պատմագրում չի նշել անեսթեզիոլոգի առաջնային դիտման գրառումն իր նեղ մասնագիտական նշանակումներով: Չի նշվել հիվանդի կյանքի պատմությունը, նրա ներկա օբյեկտիվ վիճակն ըստ օրգան համակարգերի, անեսթեզիոլոգիայի ենթադրվող տեսակը և այն բժշկական ու տեխնիկական միջոցառումները, որոնք կարող էին շրջանցել կամ թուլացնել սպասվող բարդությունները: Չի կազմվել անզգայացման թերթիկ, որը թույլ կտար ժամանակային հերթականությամբ հետևել անեսթեզիոլոգի կողմից կատարված բոլոր բժշկական միջոցառումներին և հիվանդի օբյեկտիվ վիճակին՝ հենդոֆինամիկայի ցուցանիշներին և թթվածնի սատուրացիային: Հիվանդի կենդանության օրոք իր ձեռքով ոչ մի գրառում չի կատարել, որով հնարավոր կլիներ դատել հիվանդի իրական վիճակի, անզգայացման նախապատրաստման ժամանակ և նախահետազոտության շրջանում կատարած միջոցառումների և դեպքերի իրա-

²³ Мухортова С. А., Куличенко Т. В., Поддерживающий мониторинг больниц как технология повышения качества стационарной медицинской помощи // Педиатрическая фармакология, 2017, Том 14, No. 3., с. 193.

²⁴ Hill Z, Dumbaugh M, Benton L, et al. Supervising community health workers in low-income countries — a review of impact and implementation issues, Glob Health Action, 2014, 7(1):24085.

²⁵ Hill Z, Dumbaugh M, Benton L, et al. Supervising community health workers in low-income countries — a review of impact and implementation issues, Glob Health Action, 2014, 7(1):24085.

²⁶ who.int [Internet]. Training for mid-level managers (MLM). Module 4: supportive supervision [cited 2017 Jul 9]. Available from: <http://www.who.int/immunization/documents/mlm/en>.

կան ընթացքի մասին»²⁷:

Հետաքրքիր է Ռուսաստանի Դաշնության Ռուստովի մարզի պրակտիկան, որտեղ մեկ տարվա օժանդակ մոնիտորինգի ընթացքում փորձնական հիվանդանոցներում հիվանդության պատմություններում սխալ ախտորոշումների հաճախականությունը նվազել է 28 %-ից մինչև 13,5 %: Պիլոտային հիվանդանոցների օժանդակ մոնիտորինգի արդյունքում հնարավոր եղավ ազդել ախտորոշումների ձևակերպման հստակության, հիվանդի կարգավիճակին դրանց համապատասխանության վրա, լաբորատոր ախտորոշումը սկսեց նախորդել բուժման նշանակմանը: Զգալիորեն նվազել է «շնչառական վիրուսա-բակտերիալ վարակի» տիպի ոչ կոնկրետ ախտորոշումների հաճախականությունը²⁸:

Այսպես, առողջապահության 2023-2026 թթ. ռազմավարությունում նշվում է, որ բժշկական օգնության և սպասարկման ցածր որակի հետ կապված խնդիրները հանգեցնում են կանխարգելիչ հիվանդացության և մահացության աճի: Այսպես, 2018 թ. իրականացված հետազոտության գնահատմամբ՝ Հայաստանի Հանրապետությունում կանխարգելիչ մահերի շուրջ 53 %-ը պայմանավորված է անորակ բուժսպասարկմամբ: Մինչույն ժամանակ, կարծում ենք, ելնելով քաղաքացիների առողջության պահպանման ոլորտում ազգային անվտանգության սպառնալիքներից, նշված ռազմավարությունում որպես կարևորագույն խնդիր պետք է մատնանշել յատրոգեն հանցագործությունների աճը: Նշված փաստաթղթում պետք է նշվի նաև, որ բժշկական օգնության տրամադրման որակը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել բնակչության պարբերաբար հիմունքներով իրականացվող մոնիտորինգների արդյունքները՝ բժշկական օգնության որակի վերաբերյալ սոցիոլոգիական հարցումներ (նպատակահարմար է դրանք անցկացնել ըստ մարզերի՝ յուրաքանչյուր մարզում առողջապահական համակարգի վիճակը և յատրոգեն հանցագործությունը բացահայտելու համար), բժշկական օգնություն ցուցաբերելիս նրանց իրավունքների խախտումների, հանցավոր յատրոգենիաների մասին, որոնց հետ նրանք ստիպված են եղել բախվել: Որպես Հայաստանի Հանրապետությունում բժշկական օգնության որակի ևս մեկ կարևորագույն ցուցանիշ պետք է հաշվի առնել բուժաշխատողների կողմից բժշկական օգնություն ցուցաբերելիս կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ հարուցված քրեական գործերի քանակը:

Առողջապահության ոլորտի աշխատողների հանցավորության կանխարգելման համակարգում կարևոր նշանակություն ունի նրանց իրավական մշակույթի և գրագիտության բարձրացումը: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է զարգացնել բժշկական համալսարանների ուսանողների կողմից բժշկական իրավունքի դասընթացները, ինչպես նաև բուժաշխատողների վերապատրաստման դասընթացներում ներդնել ծրագրեր՝ կապված նրանց իրավական գրագիտության հետ:

Անհրաժեշտ է նաև պատշաճ ուշադրություն դարձնել անհատական կանխարգելմանը, որի օբյեկտը կլինեն հատուկ բժշկական մասնագետներ, որոնք ունեն առավել արտահայտված քրեածին նշաններ: Կարևոր է նաև ողջ բժշկական անձնակազմի շրջանում հայտնաբերված քրեական յատրոգենիայի (կամ վարչաիրավական և քաղաքացիաիրավական բնույթի խախտումների) դեպքերի հրապարակայնացումը և դրանց կոլեկտիվ քննարկումը: Նշվածը

²⁷ Գագիկ Մելիքյանի գործով 26.08.2008 թ. թիվ ՏԴ2/0089/01/08 որոշումը:

²⁸ Мухортова С. А., Аудит и поддерживающий мониторинг как инструмент повышения качества стационарной медицинской помощи детям в регионах Российской Федерации (на примере Ростовской области): диссертация ... кандидата Медицинских наук: 14.01.08 / Мухортова Светлана Анатольевна, [Место защиты: ФГАУ Национальный медицинский исследовательский центр здоровья детей Министерства здравоохранения Российской Федерации], 2017, с. 84-85.

մատնանշում է նաև Ի. Պ. Նազարովը «ուսանողների և բժիշկների աշխատակիցների և ուսանողների ներկայությամբ կատարված սխալների համակարգված ձայնավոր ակնարկները ապագայում սխալները կանխելու լավագույն միջոցներից մեկն են՝ առաջընթացի համար լավ պատրաստված բժշկական երիտասարդներին կրթելու համար»²⁹:

Եզրակացություն

Ամփոփելով ուսումնասիրության արդյունքները՝ նպատակահարմար ենք համարում առանձնացնել յատրոգեն հանցագործությունների կանխարգելման պրակտիկայի կատարելագործման հետևյալ հիմնական ուղղությունները՝

1) Հաշվի առնելով բարձրագույն մասնագիտական կրթության ներկա համակարգի ճգնաժամը, ապագա բուժաշխատողների պատրաստման որակը, որն անմիջականորեն ազդում է նրանց հետագա մասնագիտական գործունեության վրա, ինչպես նաև դատական պրակտիկայի նյութերի վերլուծության արդյունքները, մասնագիտական տգիտության տեսակարար կշիռը որպես յատրոգեն հանցագործությունների պատճառ, ինչպես նաև անցկացված սոցիոլոգիական հարցման արդյունքները, որոնցում ՀՀ բնակչությունը ևս մատնանշում է բժշկական կրթության թերությունները, անհրաժեշտ ենք համարում մասնագիտական տգիտության արդյունքում յատրոգեն հանցագործությունների կատարումը կանխելու նպատակով զգալի վերանայել բժշկական բուհերում համապատասխան մասնագիտությունների բժիշկների կրթական պատրաստության որակը, խստացնել համալսարանն ավարտելուց հետո ուսանողներին ներկայացվող պահանջները, վերահսկել ուսանողների մասնագիտական պրակտիկայի որակը համապատասխան բժշկական հաստատություններում՝ ցածր հաճախելիության վերացման կամ դրանցում ձևականորեն մնալու համար:

2) Հաշվի առնելով սոցիալ-տնտեսական գործոնները, որոնք մեծապես որոշում են բուժաշխատողների գործունեության թերությունները, որոնք երբեմն արտահայտվում են հանցավոր յատրոգենիաներով, անհրաժեշտ է պետության կողմից պատշաճ ուշադրություն դարձնել առողջապահության համակարգի ֆինանսավորմանը, բուժաշխատողների վարձատրության բարձրացմանը, անձնակազմի թվաքանակի ավելացմանն ուղղված կադրային քաղաքականության վերանայմանը:

3) Սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքները վկայում են այն մասին, որ բժշկական բուհերն ավարտած ուսանողների ճնշող մեծամասնությունը չի մնում իրենց մասնագիտությամբ աշխատել հայրենի մարզում և տեղափոխվում է մայրաքաղաք՝ մասնագիտական գործունեություն իրականացնելու համար: Նույն սոցիոլոգիական հարցման շրջանակներում մատնանշում է Երևան քաղաքում և այլ մարզերում (հատկապես հեռավոր շրջաններում) բուժօգնության որակի միջև զգալի տարբերությունը, ինչը պայմանավորված է հեռավոր վայրերում առողջապահության ոլորտի աջակցության բացակայությամբ, նրանց մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակով, որոնք, այնուամենայնիվ, շարունակում են աշխատել այնտեղ, ինչպես նաև պետության կողմից տեխնոլոգիական աջակցության բացակայությամբ (որակյալ բուժօգնության համար համապատասխան նորագույն սարքավորումների բացակայություն, տարբեր դեղամիջոցների բացակայություն): Տեղական հարցումները թույլ են տալիս նաև հաստատել հեռավոր մարզերի հաստատություններում բժշկական օգնության որակի զգալի թույլ վերահսկողություն կամ նույնիսկ դրա բացակայության մասին:

²⁹ Назаров И. П., Деонтология и врачебная этика в хирургии, анестезиологии и реаниматологии // Сибирское медицинское обозрение, 2004.

4) Յատրոգեն հանցագործությունները բնութագրվում են լատենտության բարձր աստիճանով, որն ամրապնդվում է կորպորատիվ սոլիդարության բարձր աստիճանով: Բժիշկները դժկամությամբ են արձագանքում իրենց գործընկերների կողմից թույլ տրված խախտումների փաստերի մասին տեղեկացնելու անհրաժեշտությանը: Ասվածը պահանջում է բարձրացնել բուժաշխատողների իրավական գրագիտությունը և իրավագիտակցությունը, նրանց համար անցկացնել վերապատրաստման դասընթացներ, որոնք նպատակ ունեն կրթել վերջիններիս, բարձրացնել նրանց քաղաքացիական ակտիվությունը: Արդյունավետ գործիք կարող է լինել նաև բժշկական հաստատությունում հայտնաբերված հանցավոր յատրոգենիաների քննարկման գործընթացում նրանց ակտիվ ներգրավումը, կոլեկտիվի ներսում այդ երևույթների հրապարակայնացումը, յատրոգենիայի պատճառների ներքին քննարկումը:

5) Դատական պրակտիկայի վերլուծությունը, հիվանդների հետ շփումը, արդիականացնում են բուժաշխատողների մասնագիտական անբարեխղճության և աշխատանքի նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունքի, անուշադրության, մասնագիտական պարտականությունների կատարման ժամանակ ձևական մոտեցման դրսևորման, պացիենտի վարման նկատմամբ հետաքրքրության բացակայության հարցը: Նշվածի վառ օրինակն է բժշկության առավել քրեականացված ոլորտներից մեկը՝ գինեկոլոգիան, որի դեպքում քիչ չեն դեպքերը, երբ բժիշկները կամ բուժքույրերը երկար ժամանակ առանց հսկողության են թողնում ծննդաբերող կամ ծննդաբերած կանանց, չեն արձագանքում կամ ժամանակին չեն արձագանքում նրանցից ստացվող բողոքներին, խնդրանքներին՝ անտեսելով իրենց պարտականությունները, ինչը հաճախ հանգեցնում է մահվան: Դրանք կարող են լինել բացասական հուզական ֆոն, լարվածություն և բժշկական մասնագետների կողմից դեռնտոլոգիայի (բժշկական էթիկայի) տարրական սկզբունքներին չտիրապետելը: Բուժաշխատողների անազնվության դեպքերի նվազեցման նկատմամբ պատշաճ վերահսկողության նպատակով առաջարկվում է մասնագիտական որակավորման բարձրացման տարբեր դասընթացների պարտադիր անցկացում՝ ուղղված նրանց կողմից բժշկական էթիկայի և դեռնտոլոգիայի կանոնների սերմանմանը, ինչպես նաև արտաքին անկախ աուդիտի անցկացման համակարգի ներդրմանը:

6) Բժշկական հաստատությունների գործունեության, դրանց տեխնիկական հագեցվածության մակարդակի նկատմամբ անկախ վերահսկողություն իրականացնելու նպատակով, որի հարցը հաճախ չի բարձրացվում բժշկական հաստատության կողմից, նպատակահարմար ենք գտնում Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության համակարգի պրակտիկայում ներդնել օժանդակող անկախ մոնիթորինգ (աուդիտ), որի հիմնական նպատակը լինելու է բժշկական օգնության տրամադրման որակի (մասնագիտական տգիտության կամ անուշադրության բացահայտման նպատակով), բժշկական օգնության տրամադրման բարեխղճության (մասնագիտական անբարեխղճության կանխարգելման նպատակով) նկատմամբ վերահսկողությունը:

Ամփոփագիր: Այս հոդվածում դիտարկվում է յատրոգեն հանցավորության քրեաբանական բնութագրերը, բացահայտվում են բուժաշխատողների կողմից կատարված հանցագործությունների հիմնական որոշիչները: Իրավակիրառ պրակտիկայի նյութերի ուսումնասիրության, ինչպես նաև անցկացված սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքում ի հայտ են եկել բուժաշխատողների կողմից կատարվող հանցագործությունների քրեաբանական մի շարք ցուցանիշներ, որոնց թվում, մասնավորապես, աշխարհագրական ցուցանիշն է, որը վկայում է, որ յատրոգեն հանցագործությունն առավել տարածված են Հայաստանի Հանրապետության հեռավոր մարզերում: Հարցված քաղաքացիների կարծիքով՝ հաճախ բուժաշխատողների կողմից հանցագործությունների կատարման

հիմքում ընկած է մասնագիտական ոչ կոմպետենտությունը՝ որպես կրթության ցածր մակարդակի հետևանք: Այսպիսով, բուժաշխատողների անբավարար որակավորումը և բժշկական անձնակազմի պակասը իրենց ամբողջության մեջ բացասաբար են անդրադառնում առողջապահական համակարգի վիճակի և բուժօգնության որակի վրա: Բժշկական հանցագործությունների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայի վերլուծության հիման վրա վեր են հանվել առողջապահության ոլորտի հիմնական խնդիրները քրեաիրավական և քրեագիտական համատեքստում և կատարվել են առաջարկություններ յատրոգեն հանցագործությունների կանխարգելման ուղղությամբ: Ներկայացված առաջարկությունների շարքում կարևոր տեղ է զբաղեցնում օժանդակ մոնիտորինգի համակարգի ներդրումը, ինչպես նաև բուժաշխատողների իրավագիտակցության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների և վերապատրաստման դասընթացների անցկացումը:

Annotation. This article provides criminological characteristics of iatrogenic crime, identifies the main determinants of crimes committed by medical professionals. As a result of studying the materials of law enforcement practice, as well as conducted sociological surveys, a number of criminological indicators of crimes committed by medical workers are revealed, among which, in particular, a geographical indicator indicating that iatrogenic crime is most common in remote regions of the Republic of Armenia. According to respondents, professional incompetence is often the basis for the commission of crimes by medical workers, as a result of a low level of education. It is concluded that there are insufficient qualifications of medical workers and a shortage of medical personnel, which together negatively affects the state of the healthcare system as a whole and the quality of medical care. Based on the analysis of the judicial practice of the Republic of Armenia on medical crimes, the main problems in the field of healthcare in the criminal-legal and criminological context are identified and recommendations for the prevention of iatrogenic crimes are made. Among the recommendations presented, an important place is occupied by the introduction of a supportive monitoring system, as well as the implementation of measures aimed at improving the legal literacy of medical workers and advanced training courses.

Аннотация. В настоящей статье дается криминологическая характеристика ятрогенной преступности, выявляются основные детерминанты преступлений, совершаемых медицинскими работниками. В результате изучения материалов правоприменительной практики, а равно проведенных социологических опросов выявляется ряд криминологических показателей преступлений, совершаемых медицинскими работниками, среди которых, в частности, географический показатель, свидетельствующий, что ятрогенная преступность наиболее распространена в отдаленных областях Республики Армения. По мнению респондентов, зачастую в основе совершения медицинскими работниками преступлений лежит профессиональная некомпетентность, как следствие низкого уровня образования. Делается вывод о недостаточной квалификации медицинских работников и нехватке медицинских кадров, что в своей совокупности негативным образом сказывается на состоянии системы здравоохранения в целом и на качестве оказания медицинской помощи. На основе анализа судебной практики Республики Армения по медицинским преступлениям выявлены основные проблемы в сфере здравоохранения в уголовно-правовом и криминологическом контексте и сделаны рекомендации по предупреждению ятрогенных преступлений. В числе представленных рекомендаций важное место занимает внедрение системы поддерживающего мониторинга, а равно проведение мероприятий, направленных на повышение правовой грамотности медицинских работников, и курсов повышения квалификации.

Բանալի բառեր - յատրոգեն հանցավորություն, առողջապահություն, բուժաշխատող, սխալ, սխլություն, սխալություն, անբարեխղճություն:

Keywords: iatrogenic crime, healthcare, medical worker, error, diagnosis, ignorance, dishonesty.

Ключевые слова: ятрогенная преступность, здравоохранение, медицинский работник, ошибка, диагноз, невежество, недобросовестность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Большакова Т. В., Личностные выгорания у медицинских работников: Дис. ... канд. псих. наук, Ярославль, 2004, с. 187-193
2. Габай П. Г., Предупреждение неосторожной преступности при оказании медицинской помощи. – диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.08, Москва, 2021, с. 23.
3. Долгов А. И., Выступление на заседании Российской криминологической ассоциации от 20.04.2007 г. по теме «О криминологической ситуации в медицине».
4. Ֆորման Մարդըյանի գործով 27.06.2011 թ. ՇԴ/0105/01/11 որոշումը:
5. Назаров И. П., Деонтология и врачебная этика в хирургии, анестезиологии и реаниматологии // Сибирское медицинское обозрение. 2004.
6. Воропаев А. В., Диллис А. Д., Исаев Ю. С., Профессиональная ответственность медицинских работников (сообщение i) // Байкальский медицинский журнал, 2005, с. 108.
7. Гринберг М. С., Уголовное право: избр. тр. / науч. ред. М. С. Фокин. Омск, 2012, с. 517.
8. Гринберг М. С., Преступное невежество как форма преступной неосторожности // Вестник Омского университета, 2009, с. 226.
9. Гринберг М. С., Преступное невежество как форма преступной неосторожности // Вестник Омского университета, 2009, с. 225.
10. Глушков В. А., Ответственность за преступления в области здравоохранения. – Киев: Вища школа, 1987, с. 300 .
11. Ерохин С. А., Этико-правовой аспект невежества в контексте медицинской деятельности // Современные научные исследования и инновации, 2015, № 10 (54) , с. 367.
12. Агеева Н. А., Социальное воспитание как ведущий фактор всестороннего развития личности детей и молодежи // Гуманитарные научные исследования, 2015, № 2 (42) , с. 165.
13. Агеева Н. А., Социокультурный аспект невежества // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история, 2014.
14. Агеева Н. А., Профессиональная культура как нравственный императив деятельности врача // Гуманитарные и социальные науки 2013
15. Шаповал Г. Н., Роль социально-полезной деятельности в ходе становления гражданско-правовой активности у студентов-медиков // Инновации в науке, 2015, № 48, с. 86.
16. Шаповал Г. Н., Личность преподавателя как главного ретранслятора культурных и социальных норм при обучении иностранных студентов // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история, 2013, № 32, с. 49.
17. Назаров И. П., Деонтология и врачебная этика в хирургии, анестезиологии и реаниматологии // Сибирское медицинское обозрение, 2004.
18. Դազմալիարություն Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության համակարգի 2023-2026 թվականների զարգացման:
19. Мухортова С. А, Куличенко Т. В., Поддерживающий мониторинг больниц как технология повышения качества стационарной медицинской помощи // Педиатрическая фармакология, 2017, Том 14, No. 3, с. 193.
20. Hill Z, Dumbaugh M, Benton L, et al. Supervising community health workers in low-income countries — a review of impact and implementation issues. Glob Health Action. 2014;7(1):24085.
21. Hill Z, Dumbaugh M, Benton L, et al. Supervising community health workers in low-income countries — a review of impact and implementation issues. Glob Health Action. 2014;7(1):24085.
22. who.int [Internet]. Training for mid-level managers (MLM). Module 4: supportive supervision [cited 2017 Jul 9]. Available from: <http://www.who.int/immunization/documents/mlm/en>.
23. Գազիկ Մելիքյանի գործով 26.08.2008 թ. թիվ ՏԴ2/0089/01/08 որոշումը:

24. Мухортова С. А., Аудит и поддерживающий мониторинг как инструмент повышения качества стационарной медицинской помощи детям в регионах Российской Федерации (на примере Ростовской области): диссертация ... кандидата Медицинских наук: 14.01.08 / Мухортова Светлана Анатольевна; [Место защиты: ФГАУ Национальный медицинский исследовательский центр здоровья детей Министерства здравоохранения Российской Федерации], 2017, с. 84-85.

25. Назаров И. П., Деонтология и врачебная этика в хирургии, анестезиологии и реаниматологии // Сибирское медицинское обозрение, 2004.

Սարգսյան Ա. - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ adelina-sargsyan@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 28.09.2023 թ., տրվել է գրախոսության 28.09.2023 թ., երաշխավորվել է ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, Հայ-Ռուսական համալսարանի պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-141>

ՐՕՅԱ ԱԲՐԱԱՄՅԱՆ

Преподаватель кафедры уголовного права ЕГУ, аспирант

ՌՈՋԱ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ասպիրանտ

ROZA ABRAHAMYAN

Lecturer at the Chair of Criminal Law of YSU, PhD Student

УГОЛОВНАЯ КОНЦЕПЦИЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ НАКАЗАНИЙ КАК ПРАВОВОЙ ПРИНЦИП

ՊԱՏԻՃՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

PENAL CONCEPT OF SENTENCING DIFFERENTIATION AS A LEGAL PRINCIPLE

Введение

В пенитенциарной системе исполнения наказаний (особенно в ее нормативно-прикладных элементах) как совокупности требований, а также в вопросе теоретической оценки процесса ее применения существуют два основных типовых подхода: дифференциация как метод уголовно-исполнительной политики и дифференциация как принцип уголовно-исполнительного права (законодательства). В каждом из этих двух подходов, особенно как принцип, теоретические представления в свою очередь могут быть разделены на множество субгипотез, исходя из представлений о содержании дифференциации исполнения наказаний, а также от принципа типовой принадлежности сфер ее распространения: отраслевые, межотраслевые и др.

Дифференциацию исполнения наказаний А.Д. Нечаев рассматривает как метод уголовно-исполнительной политики¹ и предлагает точку зрения, альтернативную взглядам, рассматривающим дифференциацию как принцип, а именно, рассматривать дифференциацию исполнения уголовных наказаний как метод уголовно-исполнительной политики. В основе выдвинутого А.Д. Нечаевым альтернативного подхода лежит концепция уголовной политики, реализуемой государством, основные положения которого он предлагает распространить и на уголовно-исполнительную сферу².

¹ См. Нечаев А.Д., Перспективы исследования дифференциации исполнения наказания как метод уголовно-исполнительной политики // Уголовно-исполнительное право. 2017. Т. 25 (1-4), № 12. с. 125-129.

² Одним из теоретических разработчиков концепции уголовной политики является Н.А. Лопашенко, которая

Причем, предлагаемый А.Д. Нечаевым подход-рассматривать дифференциацию как метод реализации уголовно-исполнительной политики не единственный, а имеет определенные предшествующие ему теоретические предпосылки, разработанные другими авторами: А.Л. Санташов, Л.Л. Кругликов, И.Н. Павлов, М.П. Мелентьев, С.В. Шмаров и другие, рассматривавшие дифференциацию исполнения наказаний в контексте уголовно-исполнительной политики³. В данном случае, с точки зрения А.Д. Нечаева, первичной задачей является разработка таких теоретических вопросов, как: а) основы дифференциации исполнения наказаний, понимая под ними ставший уже классическим метод классификации осужденных, б) формы и субъекты осуществления дифференциации исполнения наказаний как метода.

В качестве субъектов дифференциации исполнения наказаний А.Д. Нечаев рассматривает законодателя, иных правотворческих субъектов, осуществляющих подзаконное правовое регулирование, а также администрацию уголовно-исполнительного учреждения.

Следовательно, в уголовно-исполнительной сфере формами дифференциации исполнения наказания считаются две основные формы реализации уголовно-исполнительной политики: законодательная и подзаконная. Таким образом, с точки зрения А.Д. Нечаева, дифференциация исполнения наказания является методом уголовно-исполнительной политики, которая реализуется на законодательном и подзаконном уровнях и приводит к дифференцированному правовому регулированию правового статуса осужденных для достижения целей наказания на реалистичных основаниях⁴.

Основное исследование

Попытаемся проанализировать дифференциацию исполнения наказаний с точки зрения метода реализации уголовно-исполнительной политики, сопоставив ее с основами науки теории права, а также с концепциями, рассматривающими исполнение наказаний как правовой принцип.

Получивший всеобщее распространение термин «метод» происходит от греческого слова «*methodos*», которое буквально означает 'путь достижения чего-либо', а в самом общем философском смысле – способ достижения цели, определенным образом упорядоченная деятельность.⁵ Как правило, его считают способом мышления (познания), используемым в какой-либо деятельности приемом, способом.

В области юриспруденции – это понятие используется во многих смыслах, в частности: «метод исследования юридической науки», «метод осуществления государственной власти (иногда метод управления)», «метод правового регулирования» в контексте предмета

обосновывает исследование и анализ дифференциации уголовной ответственности как метод уголовной политики (про это см. Энциклопедия уголовного права: понятие уголовного права. Том 1. /Отв. ред. В.Б. Малинин. Спб., 2005, с. 100).

³ См. *Кругликов Л.Л., Санташов А.Л.*, Дифференциация исполнения наказания: понятие, основания, пределы и средства осуществления // Вестн. ин-та: преступление, наказание, исправление. 2008. № 2. с. 19–24, *Павлов И.Н.*, Актуальные проблемы реализации принципа дифференциации и индивидуализации при исполнении наказания в виде лишения свободы // Ученые тр. Рос. акад. адвокатуры и нотариата. 2009. № 3 (14). с. 104–107, *Чубраков С.В.*, Дифференциация и индивидуализация исполнения наказания как принцип уголовно-исполнительного права: проблема интерпретации в современной науке // Уголовная юстиция. 2014. № 2 (4), с. 57.

⁴ См. *Нечаев А.Д.*, Перспективы исследования дифференциации исполнения наказания как метода уголовно-исполнительной политики. Уголовно-исполнительное право. 2017. Т. 25(1-4), № 12, с. 127.

⁵ См. *Философский словарь* /Под ред. И.Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп.- М.: Республика, 2001, с. 329:

правового регулирования, в частности, императивный и автономный методы, каждый из которых сочетает в себе различные методы регулирования: разрешительный, запретительный, стимулирующий, поощрительный и т. д.

Противоречит ли концептуальный подход рассмотрения дифференциации исполнения наказаний как метод уголовно-исполнительной политики концептуальному подходу рассмотрения дифференциации исполнения наказаний как принцип? Полагаем, что ответ однозначен: между ними нет элементов противоречия и взаимоисключения. Каждый подход имеет право на существование, при этом один подход подразумевает другой. Основанием для такого вывода является основное положение тех авторов, которые рассматривают дифференциацию исполнения наказаний как метод, исходя из того, что формами осуществления дифференциации исполнения наказаний в уголовно-исполнительной сфере являются законодательные и подзаконные акты.

Иными словами, в процессе реализации уголовно-исполнительной политики ее субъекты действуют по методу дифференциации исполнения наказаний, в результате чего вытекающие положения становятся обязательными для субъектов, осуществляющих правовое регулирование (законодательные и другие правотворческие). То есть, как при составлении уголовно-исполнительного Кодекса, так и при создании на его основе подзаконных уголовно-правовых нормативных актов соответствующие правотворческие субъекты обязаны осуществлять в них дифференциацию исполнения наказаний, а после приобретения юридической силы этих актов лица, применяющие эти правовые положения, обязаны соблюдать законодательные и подзаконные требования дифференциации. Исходя из логики вышеизложенного вытекает, что нормативные требования дифференциации исполнения наказаний имеют основополагающее исходное значение на всех этапах механизма уголовно-исполнительного правового регулирования, а именно: формирования права, правотворчества, правового информирования, реализации права (правоприменения), социально-правового контроля⁶.

В любой сфере правового регулирования таким статусом обладают и действуют правовые принципы на всех этапах механизма регулирования, считающиеся правовыми положениями. Таким образом, дифференциация исполнения наказания как метод уголовно-исполнительной политики не исключает того, что в результате развития политики и законотворчества она может превратиться в правовой принцип в данной сфере, его основное и исходное положение. В качестве примера можно рассмотреть принцип законности, который в теории государства и права рассматривается во многих аспектах, таких, как метод реализации функций государства, характеристика государственно-правового режима, принцип организации и деятельности государственного аппарата⁷, общеправовой принцип права, принцип правотворчества, требование правоприменения⁸. Причем, законность рассматривается одновременно и как общеправовой принцип, и как форма администрирования, и как метод государственного

⁶ Из теоретических моделей о составных элементах и этапах правового регулирования социальной структуры, нам более импонирует подход В.М Сырых, который, будучи целостным и системным, в процессе правового регулирования включает в себя все формы правовой деятельности (см. Социология права. Под ред. В.М. Сырых. М., Юридический Дом „Юстицинформ“, 2001, с. 98).

⁷ См. Вагаршян А., Теория государства и права-1. Лекция /ЕГУ.- Ер., Авторская публикация,, 2016, с. 125-127, 161, 197-199:

⁸ См. Вагаршян А., Теория государства и права-2. Лекция /ЕГУ.- Ер., Авторская публикация,, 2011с. 62-63, 181-183, 288, 343-356:

управления обществом⁹.

Аналогичными суждениями можно утверждать, что дифференциация исполнения наказаний является одновременно и методом уголовно-исполнительной политики, и межотраслевым (уголовным, уголовно-процессуальным и уголовно-исполнительным) правовым принципом. Кроме того, следует также отметить, что все правовые принципы являются основополагающими положениями, имеющими исходное и ключевое значение для разработки и реализации правовой политики, в том числе и правотворческой¹⁰.

Обобщая анализ концепции, рассматривающей дифференциацию исполнения наказаний как метод уголовно-исполнительной политики, можно сделать вывод об отсутствии в ней теоретико-методологических противоречий с концептуальными подходами, рассматривающими дифференциацию исполнения наказаний как принцип уголовно-исполнительного права (законодательства). В любой сфере определенные способы разработки и осуществления правовой политики, которые имеют устойчивые, постоянные, объективные основания и исходное, решающее значение, могут превратиться в правовой принцип данной сферы и, наоборот, правовые принципы, в свою очередь, всегда имеют методологическое значение в любой сфере реализации правовой политики до того момента, когда правотворческий орган сочтет действие этого принципа нецелесообразным.

Таким образом, дифференциация исполнения наказания является методом уголовно-исполнительной политики, которая реализуется на законодательном и подзаконном уровнях и приводит к дифференцированному правовому регулированию правового статуса осужденных для осуществления целей наказания на реалистичных основаниях. Причем, сторонники метода считают его содержание как дифференцированное регулирование элементов правового положения осужденных, считая классификацию осужденных его классической основой, конечная цель которой заключается в том, чтобы способствовать реализации цели наказания. Как выяснится в дальнейшем, в этих двух вопросах, касающихся содержания дифференциации (классификации), также и в вопросе цели ее реализации как метода, в теориях, рассматривающих дифференциацию исполнения наказаний как метод, нет принципиального противоречия с обсуждаемыми ниже подходами.

В теории уголовно-исполнительного права самым распространенным является концептуальный подход рассмотрения дифференциации исполнения наказаний как принцип уголовно-исполнительного права (законодательства) с рядом теоретических гипотез, в основе разграничения которых могут быть теоретические подходы относительно отраслевого или межотраслевого статуса этого принципа. Попробуем остановиться на концепции авторов, рассматривающих дифференциацию исполнения наказаний как принцип, лишь на сопоставлении и анализе мнений о содержании этого принципа с тем, чтобы понять сущность

⁹ См. Вагаршян А., там же, с. 357-358:

¹⁰ В теории права принципы права характеризуются как основные идеи, исходные положения или основы процесса формирования, развития, функционирования права, которые пронизывают всю правовую систему общества, характеризуют суть и содержание права, выражают его внутреннюю структуру, статику, процесс применения, динамику. (см. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. М.Н. Марченко. Том 2. Теория права. М., Издательство «Зерцало», 1998, с. 22-23). С точки зрения другого подхода, принципы права – это те исходные, нормативные правовые положения, которые имеют универсальность, высочайшую императивность, определяют содержание правового регулирования и являются критериями для правомерной деятельности участников правоотношений. (см. Гойман В.И., Право в системе нормативного регулирования. – В кн. Общая теория права и государства. Под ред. В.В. Лазарева. М., Юрист, 2005, с. 134-135):

и содержание этого принципа (нормативно-правовые требования).

Один из основных исследователей уголовно-исполнительного права Н.А. Стручков считает «классификацию осужденных и дифференцированный подход к каждой группе» принципом уголовно-исполнительного права.¹¹ По его мнению, дифференциация исполнения наказания и уголовно-исполнительное воздействие означают установление общих требований не для всех осужденных, а для более или менее однородных групп, т.е. классификация осужденных¹². Таким образом, по мнению Н.А. Стручкова, дифференциация исполнения наказаний является классификацией осужденных на однородные группы и, в соответствии с этим, установлением уголовно-исполнительного воздействия, которые направлены на реализацию целей наказания¹³. Следовательно, для дифференциации исполнения наказания решающее значение имеют группы (категории) осужденных¹⁴. Классификация групп осужденных должна соответствовать дифференциации условий исполнения наказаний, что, в частности, применительно к лишению свободы приводит к различным условиям отбывания наказания, объему, срокам, правилам перевозки, порядку исполнения и др.

А.И. Зубков, являясь сторонником единого принципа дифференциации и индивидуализации наказания, полагает, что этот принцип включает в себя еще и другой принцип – эффективное применение мер принуждения и средств исправления осужденных и стимулирование их правопослушного поведения. Последнее рассматривается как следствие дифференциации и индивидуализации личности осужденных. По его мнению, дифференциация осужденных происходит посредством классификации по разным признакам, путем распределения их по определенным группам на протяжении всего срока отбывания наказания¹⁵.

Таким образом, согласно трактовке А.И. Зубкова, дифференциация исполнения наказания как правовой принцип вытекает из эффективности применения мер принуждения и осуществляется на всем протяжении отбывания срока наказания осужденных путем их распределения (классификации) на основании определенных критериев по разным группам с целью стимулирования их правопослушного поведения. Если считать, что цель стимулирования правопослушного поведения равноценна в общем «реализации конкретных целей исполнения наказания», то существенная разница между гипотезами Н.А. Стручкова и А.И. Зубкова о понятии дифференциации сводится к следующему: существенным признаком дифференциации исполнения наказаний считается классификация осужденных на

¹¹ См. *Стручков Н.А.*, Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью. Саратов, 1970, с. 90:

¹² См. там же, с. 177:

¹³ Любопытно, что этот же автор в своих позже опубликованных работах, анализируя принципы уголовно-исполнительного права в рамках общеправовых, межотраслевых и отраслевых групп, не рассматривает дифференциацию исполнения наказания как отраслевой принцип уголовно-исполнительного права. Согласно автору, межотраслевым принципом уголовно-исполнительного права является индивидуализация, а дифференциация всего лишь способ для исполнения индивидуального подхода или, его же словами «дифференциация – это шаг к индивидуализации», а способ осуществления дифференциации – классификация (см. *Стручков Н.А.*, Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части. – М.: Юрид. инст., 1984, §§ 78-88, 174-175). Н.А. Стручков на данном этапе своей научной деятельности дифференциацию рассматривает как «конкретный прием социального управления».

¹⁴ См. *Павлов И.Н.*, Принцип дифференциации и индивидуализации исполнения наказаний в уголовно-исполнительном праве. Специальность 12.00.08. Дисс. кандидата юридических наук. Москва, 2011, § 26:

¹⁵ Данными критериями являются возраст, состояние здоровья, поведение и т.д. (см. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты отечественная практика конца XIX-начала XXI века: учебник для вузов /под. ред. А.И. Зубкова. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005, с. 16-17):

определенные группы, которая неизменна и действует на протяжении всего срока отбывания наказания. Важность этого признака состоит в том, что именно он отличает дифференциацию от индивидуализации¹⁶.

В теории уголовно-исполнительного права классической принято считать концепцию М.П. Мелентьева и И.В. Шмарова о дифференциации исполнения наказаний. Дифференциацию исполнения наказаний они определяют следующим образом: «К разным категориям преступников в зависимости от степени и характера совершенного ими общественно-опасного деяния должен применяться различный объем карательного воздействия, отличающийся от прошлой преступной деятельности, а воспитательная работа с ними должна строиться с учетом типологических особенностей личности, в частности, степень социально-педагогической зрелости, возраст, направленность антиобщественной позиции личности и другие социально-психологические особенности»¹⁷.

В анализируемых нами подходах различных авторов наблюдались определенные различия в определении и формулировании целей дифференциации исполнения наказаний, в частности: «дифференциация направлена на реализацию конкретных целей наказания», «эффективное использование мер принуждения и стимулирование правопослушного поведения осужденных» и др. В условиях такой разницы подходов необходимо вынести на обсуждение вопрос о целях дифференциации исполнения наказаний как принципа и метода действия, который, по сути, является спорным во многих аспектах, причем точки зрения здесь часто взаимоисключающие.

По мнению некоторых теоретиков уголовно-исправительного права, все институты уголовно-исправительного права преследуют общую цель – исправление осужденных¹⁸. Другой автор считает, что создание и установление эффективной системы правового стимулирования в уголовном и уголовно-исполнительном законодательстве призвано способствовать активному формированию правопослушного поведения осужденных¹⁹. Некоторые авторы формулируют эту цель как цели прогрессивной системы, т.е. содействие исправлению осужденных и подготовка их к вольной жизни²⁰. Согласно другой точке зрения, цели дифференциации условий исполнения наказания призваны исправить (корректировать) поведение осужденного²¹.

В литературе из существующих подходов относительно целей дифференциации исполнения наказания, на наш взгляд, наиболее обоснованным и теоретически аргументированным

¹⁶ По мнению А.И. Зубкова, в пределах любой сформированной в результате дифференциации группы необходимо выявить индивидуальные особенности личности каждого осужденного и, в зависимости от сочетания всех факторов, индивидуально применять меры принуждения и комплекс мероприятий, стимулирующих их правопослушное поведение (см. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX - начала XXI века. /Под ред. д. ю. н., проф. А. И. Зубкова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2006, с. 16-17).

¹⁷ См. Шмаров И.В., Мелентев М.П., Дифференциация исполнения наказания в исправительно-трудовых учреждениях. Пермь, 1971, с. 30:

¹⁸ См. Метелкин М.Б., Михлин А.С., Личность особо опасных рецидивистов и вопросы дифференциации исполнения наказания. М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1980, с. 60-61; Михлин А.С., Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания. Фрунзе: Кыргызстан, 1980, с. 11.

¹⁹ См. Кузьмин М.А., Стимулирование правопослушного поведения заключенных в исправительно-трудовых лагерях посредством реализации поощрительных норм: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1998, с. 21.

²⁰ См. Стручков Н.А., Брызгалов В.Н., Классификация осужденных к лишению свободы и определение им вида исправительно-трудовой колонии. Киев: МОП УССР, 1967, с. 37.

²¹ Ռուսերեն տեքստում օգտագործված է «корректировка» եզրույթը, որը հայերեն թարգմանվում է ուղղում, շտկում, սրբագրում, փոփոխում (см. Бриллиантов А.В., Дифференциация наказания: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные проблемы: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. М., 1998, с. 380).

является подход С.В. Березикова, который, анализируя мнения различных исследователей относительно дифференциации исполнения наказаний и вопроса о целях, которые являются ее составляющим элементом, пришел к следующему выводу. «Цель как мысленный образ желаемого результата должна быть конкретной и максимально достижимой. Очевидно, что одним лишь средством воздействия, даже таким важным, как дифференциация условий исполнения наказания, добиться исправления осужденного не удастся. Такой результат является следствием комплексного применения всех средств воздействия. В то же время цель существования элемента системы не может быть полностью отождествлена с целью всей системы. Соответственно, исправление как цель уголовно-исправительного права не может совпадать с каким-либо его институтом, а именно, с целью дифференциации условий исполнения наказания. С другой стороны, поощрение не может являться целью дифференциации условий, которое, прежде всего, является процессом, деятельностью, а цель – это всегда определенный результат. Поощрение правопослушного поведения рассматривается как объединяющая функция дифференциации условий исполнения наказания, которая осуществляется двумя способами: положительно (изменение условий в сторону расширения прав) и отрицательно (изменение условий в сторону расширения ограничений)»²².

Итак, кратко представим подход С.В. Березикова к цели дифференциации исполнения наказания, т.е. к «исправлению (коррекции) поведения осужденных, которое как конечная цель дифференциации реализуется в результате решения задачи формирования у осужденных мотивов правопослушного поведения». Основной целью использования средств положительного и отрицательного воздействия является коррекция поведения осужденного, а функцией – поощрение его правопослушного поведения, которое может быть положительным или отрицательным в зависимости от характера изменений.

Во всех рассмотренных до сих пор подходах исследователей обязательно подчеркивается классификация осужденных как основное средство осуществления дифференциации исполнения наказания. В контексте дифференциации исполнения наказаний вопрос классификации осужденных является одним из наиболее интересных и сложных вопросов науки уголовно-исполнительного права, что обусловлено его преобладающей ролью в процессе дифференциации. В свое время были разработаны и имеются в литературе различные варианты классификации осужденных: криминологическая, уголовно-правовая, уголовно-исполнительная, а также социально-правовая, психолого-педагогическая классификации²³.

В.И. Селиверстов и И.В. Шмаров считают, что межотраслевой уголовно-исполнительный принцип «дифференциации исполнения и отбывания наказания» произведен от принципа ответственности за дифференциацию и индивидуализацию в уголовном праве. Дифференциация исполнения наказания в уголовно-исполнительном праве означает, что к разным группам осужденных применяются разные уровни принудительного вмешательства и ограничения

²² См. *Березиков С.В.*, Правовые и организационные аспекты обеспечения эффективности дифференциации условий отбывания наказания в виде лишения свободы в исправительных колониях. Дисс. канд. юрид. наук. 12.00.08. – М.: 2012, с.84.

²³ Более подробно об основаниях и критериях классификации, осужденных для дифференциации исполнения наказания см. *Коваленко В.В.*, Классификация лиц, осужденных к лишению свободы, и проблемы дифференциации исполнения наказания в исправительно-трудовых колониях: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев, 1991, с. 7-9, *Федорев П.Р.* Отрицательно характеризующиеся осужденные в местах лишения свободы: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2005, с. 23 и др.

прав²⁴. Согласно В.И. Селиверстову и И.В. Шмарову, метод дифференциации исполнения наказания есть классификация осужденных на разные группы²⁵. Относительно соотношения дифференциации и индивидуализации эти авторы считают, что индивидуализация следует за дифференциацией, и как процесс отличается от второй, но именно они, дифференциация исполнения наказания и индивидуализация создают необходимые предпосылки для реализации целей и задач наказания²⁶.

О содержании принципа «дифференциации и/или индивидуализации» выразили свои взгляды и многие другие исследователи в области уголовно-исполнительного права в опубликованных ими монографиях или диссертациях, в которых, затрагивая различные теоретические аспекты этой проблемы, они не выдвигали существенно различных подходов относительно сущности и содержания самого принципа²⁷. Именно поэтому мы не будем подробно останавливаться на этих подходах, а попытаемся, обобщая уже проделанный анализ, построить представление о принципе дифференциации исполнения наказаний.

Для определения понятия принципа дифференциации исполнения наказаний, прежде всего попытаемся выделить существенные признаки, характерные для дифференциации:

1) дифференциация исполнения наказаний прежде всего означает классификацию осужденных на некоторые относительно обособленные группы;

2) дифференциация исполнения наказаний осуществляется, исходя из строго определенных уголовно-правовых, криминологических, педагогических, психологических критериев;

3) деление осужденных на группы при дифференциации исполнения наказаний действует в течение всего срока отбывания наказания;

4) по установленному законом о дифференциации исполнения наказаний требованию (определение разных условий отбывания наказания) непосредственно преследуемой целью является изменение поведения осужденных путем применения положительных и отрицательных мер воздействия, тем самым, формируя мотивы правопослушного поведения. Реализация непосредственной цели исполнения наказания в целом способствует реализации

²⁴ См. Уголовно-исполнительное право. /Под. ред. В.И. Селиверстова. 3-е изд., испр. и доп. М.: Юриспруденция, 2002, с. 17

²⁵ Эти ученые критериями классификации или дифференциации осужденных считают степень тяжести совершенного деяния, преступную деятельность в прошлом, форма вины, поведение в течение отбывания срока (см. Уголовно-исполнительное право России /Под ред. проф. В.И. Селиверстова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000, с. 95).

²⁶ См. Уголовно-исполнительное право России /Под ред. проф. В.И. Селиверстова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000, с. 94.

²⁷ См., например, *Стручков Н.А., Брызгалов В.Н.*, Классификация осужденных к лишению свободы и определение им вида исправительно-трудовой колонии. Киев, 1967, *Шмаров И.В., Мелентьев М.П., Бриллиантов А.Б.*, Дифференциация исполнения наказания в исправительно-трудовых учреждениях. Пермь, 1971, *Курганов С.И.*, Наказание: уголовно-правовой, уголовно-исполнительный и криминологический аспекты.- М.: ТК Велбы, изд.-во проспект, 2008, *Рябинин А.А.*, Основы исправительно-трудового (уголовно-исполнительного) права Российской федерации. Вопросы дифференциации и индивидуализации наказания, М., 1995, *Бриллиантов А.Б.*, Дифференциация наказания и степень исправления осужденных к лишению свободы: Монография.- ВНИИ МВД России, 1997, *Вакарина Е.А.*, Дифференциация и индивидуализация наказания и средства их достижения (уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты): дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2001, *Зверева О.Н.*, Реализация принципа индивидуализации наказания при исполнении лишения свободы: дис. ... канд. юрид. наук. Рязань, 2005, *Чубраков С.В.*, Дифференциация и индивидуализация исполнения наказания как принцип уголовно-исполнительного права: проблема интерпретации в современной науке. Уголовная юстиция, 2014, № 2(4) и т.д.

целей исполнения наказания;

5) основные отношения дифференциации исполнения наказания, классификационные группы, критерии и ряд других вопросов исполнения наказаний регулируются законом.

Закключение

Исходя из вышеперечисленных признаков, понятие уголовно-исполнительного принципа дифференциации исполнения наказания можно сформулировать следующим образом. Уголовно-исполнительная дифференциация исполнения наказаний – это разделение осужденных на относительно однородные группы по установленным законом нормам и порядку, что предполагает разные условия исполнения наказания и действует на протяжении всего срока отбывания наказания, и непосредственно преследует цель изменения поведения осужденных путем применения положительных и отрицательных мер воздействия, формируя мотивы правопослушного поведения, тем самым способствуя реализации целей наказания.

Изучение уголовно-исполнительного понятия дифференциации в контексте общего смысла дифференциации как метода дает основание для вывода о наличии двух основных типовых подходов в вопросе теоретической оценки дифференциации исполнения наказаний: дифференциация как метод уголовно-исполнительной политики и дифференциация как принцип уголовно-исполнительного права (законодательства).

В контексте широких и фундаментальных подходов юридической политологии и теории права концептуальные подходы к рассмотрению дифференциации исполнения наказаний как метода или принципа уголовно-исполнительной политики носят скорее предположительный, а не противоречивый и взаимоисключающий характер. Требования дифференциации как уголовно-исполнительный метод имеют принципиальное значение на всех этапах механизма уголовно-исполнительного правового регулирования. Следовательно, дифференциация исполнения наказания как метод уголовно-исполнительной политики в результате своего развития и правотворческой практики превращается в правовой принцип. Устойчивые, неизменные, объективные основания правовой политики и определенные методы, имеющие исходное значение, переходят в правовой принцип области, и, наоборот, принципы имеют методологическое значение для правовой политики. Иными словами, дифференциация исполнения наказания является и методом уголовно-правовой политики, и межотраслевым правовым принципом.

Аннотация. В рамках представленной статьи предпринята попытка изучения уголовно-исполнительной дифференциации и индивидуализации исполнения наказаний, а также эволюцию ее установления. Стоит отметить, что вследствие демократизации общественной жизни и принятия полноценной правовой концепции прав человека в независимой Республике Армения одним из направлений глубинных правовых реформ стал пересмотр уголовно-исполнительной политики и реформы законодательства.

В представленной статье также говорится о новом уголовно-исполнительном кодексе РА, принятом 15 июня 2022 года, который усовершенствовал юридическую технику закрепления и правового регулирования принципов уголовно-исполнительного права в уголовно-исполнительном законодательстве.

Ամփոփազիր: Ներկայացված հոդվածի շրջանակում ուսումնասիրել ենք պատիժների կատարման քրեակատարողական տարբերակումը և անհատականացումը, ինչպես նաև դրա կայացման էվոլյուցիան: Հարկ է նշել, որ ՀՀ-ում հասարակական կյանքի ժողովրդավարացման և մարդու իրավունքների լիարժեք իրավական

հայեցակարգի որդեգրման շնորհիվ՝ խորն իրավական բարեփոխումների ուղղություններից մեկը դարձել է քրեակատարողական քաղաքականության վերանայումը և օրենսդրական բարեփոխումները:

Annotation. Within the framework of the presented article, an attempt was made to discover the penal differentiation and individualization of the execution of punishments, as well as the evolution of its establishment. It is worth noting that due to the democratization of public life and the adoption of a full-fledged legal concept of human rights in the independent Republic of Armenia, one of the areas of in-depth legal reforms was the revision of penal policy and legislative reform.

The article speaks about the new Criminal Executive Code of the Republic of Armenia, adopted on June 15, 2022, which improved the legal technique for consolidating and legal regulation of the principles of criminal executive law in criminal executive legislation.

Ключевые слова: дифференциация, исполнение наказания, уголовно-исполнительное право, уголовно-исполнительная политика, классификация, индивидуализация.

Բանալի բառեր – փարբերակում, պարթի կարարում, քրեակատարողական իրավունք, քրեակատարողական քաղաքականություն, դասակարգում, անհատականացում:

Keywords: differentiation, execution of punishment, penal law, penal policy, classification, individualization.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Нечаев А. Д., Перспективы исследования дифференциации исполнения наказания как метод уголовно-исполнительной политики. Уголовно-исполнительное право. 2017. Т. 25 (1-4), № 12. с. 125-129.
2. Энциклопедия уголовного права: понятие уголовного права. Том 1. /Отв. ред. В.Б. Малинин. СПб., 2005, с. 100
3. Кругликов Л. Л., Санташов А. Л., Дифференциация исполнения наказания: понятие, основания, пределы и средства осуществления // Вестн. ин-та: преступление, наказание, исправление. 2008. № 2. с. 19–24,
4. Павлов И. Н., Актуальные проблемы реализации принципа дифференциации и индивидуализации при исполнении наказания в виде лишения свободы // Ученые тр. Рос. акад. адвокатуры и нотариата. 2009. № 3 (14). с. 104-107,
5. Чубраков С. В., Дифференциация и индивидуализация исполнения наказания как принцип уголовно-исполнительного права: проблема интерпретации в современной науке // Уголовная юстиция. 2014. № 2 (4), с. 57.
6. Философский словарь /Под ред. И.Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. - М.: Республика, 2001, с. 329.
7. Социология права. Подред. В. М. Сырых. М., Юридический Дом „Юстицинформ“, 2001, с. 98.
8. Вагаршян А., Теория государства и права-1. Лекция /ЕГУ.- Ер., Авторская публикация, 2016, с. 125-127, 161, 197-199:
9. Вагаршян А., Теория государства и права-2. Лекция /ЕГУ.- Ер., Авторская публикация, 2011, с. 62-63, 181-183, 288, 343-356:
10. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. М.Н. Марченко. Том 2. Теория права. М., Издательство «Зерцало», 1998, с. 22-23.
11. Гойман В. И., Право в системе нормативного регулирования. – В кн. Общая теория права и государства. Под ред. В.В. Лазарева. М., Юристъ, 2005, с. 134-135.
12. Стручков Н. А., Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью. Саратов, 1970, с. 90, 117.
13. Стручков Н. А., Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части.- М.: Юрид. инст., 1984,

стр. 78-88, 174-175).

14. Павлов И. Н., Принцип дифференциации и индивидуализации исполнения наказаний в уголовно-исполнительном праве. Специальность 12.00.08. Дисс. кандидата юридических наук. Москва, 2011, с. 26.

15. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты отечественная практика конца XIX-начала XXI вв.: учебник для вузов /под. ред. А.И. Зубкова. 3-е изд., перераб. и доп.. М.: Норма, 2005, с. 16-17.

16. Шмаров И. В., Мелентев М. П., Дифференциация исполнения наказания в исправительно-трудовых учреждениях. Пермь, 1971, с. 30.

17. Метелкин М. Б., Михлин А. С., Личность особо опасных рецидивистов и вопросы дифференциации исполнения наказания. М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1980, с. 60-61; Михлин А.С., Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания. Фрунзе: Кыргызстан, 1980, с. 11.

18. Кузьмин М. А., Стимулирование правопослушного поведения заключенных в исправительно-трудовых лагерях посредством реализации поощрительных норм: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1998, с. 21.

19. Стручков Н. А., Брызгалов В. Н., Классификация осужденных к лишению свободы и определение им вида исправительно-трудовой колонии. Киев: МООП УССР, 1967, с. 37.

20. Бриллиантов А. В., Дифференциация наказания: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные проблемы: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. М., 1998, с. 380

21. Березиков С. В., Правовые и организационные аспекты обеспечения эффективности дифференциации условий отбывания наказания в виде лишения свободы в исправительных колониях. Дисс. канд. юрид. наук. 12.00.08. М.: 2012, с. 84.

22. Коваленко В. В., Классификация лиц, осужденных к лишению свободы, и проблемы дифференциации исполнения наказания в исправительно-трудовых колониях: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев, 1991, с. 7-9; Федорев П.Р., Отрицательно характеризующиеся осужденные в местах лишения свободы: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2005, с. 23.

23. Уголовно-исполнительное право /Под. ред. В.И. Селиверстова. 3-е изд., испр. и доп. М.: Юриспруденция, 2002, с. 17.

24. Уголовно-исполнительное право России /Под ред. проф. В.И. Селиверстова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000, с. 94-95.

Абрамян Р. – Преподаватель кафедры уголовного права ЕГУ, аспирант, эл. почта: gozaabrahamyan@gmail.com.

Статья представлена в редакцию 06.12.2023 г., отправлена на рецензию 06.12.2023 г., рецензент: Хачикян А.М., д.ю.н., профессор Ереванского государственного университета, заместитель декана юридического факультета ЕГУ– заведующий отделением: Принята к публикации: 15.01.2024.

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-152>

ԻՆԳԱ ԱՎԱԳՅԱՆ

*«Մասնավոր իրավական կենտրոն» փաստաբանական
գրասենյակի հիմնադիր-տնօրեն, փաստաբան*

INGA AVAGYAN

*“Private Legal Center” Law Firm, Founding Director,
Advocate*

ИНГА АВАГЯН

*учредитель и директор юридической фирмы
«Частный юридический центр», адвокат*

ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՊԱՑՈՒՅՑ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

EXPERT’S CONCLUSION AS EVIDENCE IN THE RA CRIMINAL LEGAL PROCEEDINGS

ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЭКСПЕРТА КАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВО В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Ներածություն

Արդարադատության արդյունավետ իրականացման կարևորագույն գրավականներից է ապացուցման գործընթացում հատուկ գիտելիքների ճիշտ և ռացիոնալ օգտագործումը: Հատուկ գիտելիքների կիրառման դատավարական եղանակներից ավանդականը դատական փորձաքննությունների նշանակումն ու կատարումն է:

Դատական փորձաքննությունների հիմնախնդիրներն ուսումնասիրվում են գիտական ամենատարբեր հետաքրքրությունների տեսանկյունից՝ հիմքում ունենալով գիտության որոշակի ճյուղի ուսումնասիրության առարկայի շրջանակներն ու առանձնահատկությունները:

Դատական փորձաքննությունների տարբեր հիմնախնդիրներն ուսումնասիրելով գիտության ճյուղերի ու տեսությունների շարքում, թերևս, կարելի է առանձնացնել դատական փորձագիտական տեսության և իրավագիտության դերն ու հիմնարար նշանակությունը: Այս տեսանկյունից՝ փորձաքննության ինստիտուտը մի կողմից ուսումնասիրվում է որպես գիտական հետազոտության տարատեսակ, իսկ մյուս կողմից՝ որպես դատավարական ինստիտուտ:

Առաջին դեպքում այն դատական փորձագիտության տեսության ուսումնասիրության առարկա է, իսկ երկրորդ դեպքում՝ դատավարական իրավունքի գիտության ուսումնասիրության առարկա:

Սույն աշխատության մեջ վերլուծության ենթ ենթարկելու փորձագետի եզրակացությունը քրեական դատավարությունում՝ որպես ապացույցի տեսակի և դրա կարևորության մասին:

Հարկ է նկատել, որ աշխատանքում որոշակի հիմնախնդիրներ ներկայացված են նախադեպային իրավունքի համատեքստում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո:

Հիմնական հետազոտություն

1. Դատական փորձաքննության հասկացությունը և նպատակները

Փորձաքննությունը գիտական հետազոտության տարատեսակ է, որը քրեական դատավարությունում ուղղված է հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների վերաբերյալ փաստական տվյալների տրամադրմանը:

«Փորձաքննություն» եզրույթն առաջացել է լատիներեն «expertus» բառից, որը նշանակում է փորձառու, իրազեկ: Իսկ «peritus»՝ լատիներենից թարգմանաբար նշանակում է իրավասու, ձեռնահաս, որոշակի ոլորտում փորձ ունեցող անձ:

Փորձագիտական գործունեության նպատակը վարույթն իրականացնող մարմնի որոշակի փաստական տվյալներով ապահովելն է, որոնք որոշակի պահանջների բավարարման դեպքում ճանաչվում են որպես ապացույցներ և դրվում գործով կայացվող այս կամ այն որոշման հիմքում:

Այս տեսանկյունից փորձագիտական գործունեությունը սերտորեն կապված է ապացուցման գործընթացի, այն է՝ գործի օրինական, հիմնավորված և արդարացի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ բացահայտելու նպատակով ապացույցներ հավաքելու, ստուգելու և գնահատելու հետ, որն իրականացվում է հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ՝ փորձագիտական եզրակացություն տալու միջոցով:

Մասնագիտական գրականության մեջ «դատական փորձաքննություն» հասկացության վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ: Որոշ հեղինակներ այն բնութագրում են որպես հետազոտություն, որն իրականացնում է փորձագետը՝ հատուկ գիտելիքների հիման վրա¹, իսկ ոմանց կարծիքով էլ՝ հատուկ դատավարական գործողությունների համակցություն է ²:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Փորձաքննություն կատարվում է, երբ վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու նպատակով անհրաժեշտ են գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառում, այդ թվում՝ համապատասխան հետազոտությունների մեթոդիկայի բնագավառում հատուկ գիտելիքներ:

2. Փորձաքննությունը կատարվում է անկախ վարույթին ներգրավված այլ անձանց մոտ հատուկ գիտելիքների առկայությունից:

3. Անչափահաս տուժողի կամ վկայի նկատմամբ փորձաքննություն կատարվում է միայն նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնությամբ, բացառությամբ սույն օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4-րդ կետերով նախատեսված դեպքերի»:

Փաստորեն՝ օրենսդիրն առանձնացրել է ոչ միայն փորձաքննության բուն նպատակը, այլև՝ դրա կատարման սահմանները, որոնք համահունչ են սահմանված նպատակին, ինչը, կարծում ենք, միանգամայն արդարացված է: Ինչ վերաբերում է փորձաքննության կատարման հիմքերին, ապա նույն օրենսգրքի 253-րդ հոդվածը, որը վերնագրված է «Փորձաքննու-

¹ Տե՛ս *Давтян А. Г.*, Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995, էջ 17:

² Տե՛ս *Саханов Т. В.*, Судебные доказательства, М., 2000, էջ 14:

թյուն կատարելու հիմքը», 1-ին մասում սահմանում է, որ փորձաքննությունը կատարվում է քննիչի որոշման հիման վրա:

Այս տեսանկյունից անհրաժեշտ է նախևառաջ պարզաբանել փորձագիտական հետազոտության ընթացքում կիրառվող հատուկ գիտելիքների հասկացությունն ու բովանդակությունը, ինչպես նաև փորձաքննության նպատակը, խնդիրները, օբյեկտներն ու առարկան:

Այս կամ այն փորձաքննությունն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է հատուկ մասնագիտական գիտելիքներ ունեցող անձինք՝ փորձագետներ, որոնք կարող են «օգտագործելով» իրենց մասնագիտական գիտելիքները՝ հանգել որոշակի հարցերի պարզաբանման՝ հիմնավորման, որն առաջադրել է վարույթն իրականացնող մարմինը:

Մի շարք հեղինակներ կարծում են, որ «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթի օգտագործումն առավել ընդունելի է և ճիշտ:

Դատական փորձագիտության տեսության և կրիմինալիստիկայի գիտության մեջ հիմնարար է համարվում Ա. Ա. Էյսմանի այն ձևակերպումը, որ հատուկ գիտելիքները սահմանվում են որպես գիտելիքներ, որոնց չեն տիրապետում ապացուցման հասցեատերը. «Այդ գիտելիքները հանրաճանաչ, հանրամատչելի չեն և չունեն լայն տարածում ... »:

Այնուամենայնիվ, պարզ չէ, թե ինչ կարելի է հասկանալ՝ «ոչ հանրաճանաչ, ոչ հանրամատչելի և զանգվածային տարածում չունեցող գիտելիքներ» ասելով, և որոնք են դրանց սահմանազատման չափանիշները: Այս կապակցությամբ միանգամայն ընդունելի է Ա. Չախոյանի այն տեսակետը, ըստ որի՝ բոլոր դեպքերում «հատուկ գիտելիքը»՝

- չի կարող լինել քրեական և քրեադատավարական գիտելիքը,
- չի կարող հանդիսանալ հանրահայտ կամ հանրամատչելի գիտելիքը,
- մարդու մասնագիտական պատրաստվածության և մասնագիտական փորձի արդյունք է,
- այն կիրառվում է քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ ապացուցողական կամ կողմնորոշիչ տեղեկություններ ստանալու նպատակով:

Ելնելով տարբեր հեղինակների կարծիքների և ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության նորմերի ընդհանուր վերլուծությունից՝ պարզ է դառնում, որ հատուկ գիտելիքներն իրավագիտության շրջանակից դուրս գիտելիքներ են, և քրեական դատավարության շրջանակում վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա այս կամ այն հանգամանքը պարզելու նպատակով նեղ մասնագետների գիտելիքները «օգտագործվում» են և որպես առանձին փաստաթուղթ՝ ապացույց, գնահատման են հանձնում վարույթն իրականացնող մարմնին, որն էլ իր հերթին կարող է առանցքային նշանակություն ունենալ:

Դատական փորձաքննությունն ապացուցման գործուն միջոց է, քանի որ այն վարույթն իրականացնող մարմնին հաղորդում է գիտահետազոտական բնույթի տեղեկատվություն՝ գործի նյութերը հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ հետազոտելու արդյունքում: Այս առումով փորձագետի եզրակացությունը, ըստ առաջացման աղբյուրի, խառն ապացույց է, քանի որ այն ձևավորվում է փորձագետի մասնակցությամբ՝ նրա հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ և գործի նյութերի օգտագործմամբ:

Փորձաքննության նշանակման և կատարման յուրահատուկ բնույթն ու բովանդակությունը պայմանավորված է այս քննչական գործողության քրեադատավարական կարգավորման առանձնահատկություններով. այն նշանակում է վարույթն իրականացնող մարմինը, սակայն կատարում է փորձագետը: Թեև փորձաքննության կատարման ընթացքում վարույթն իրականացնող մարմինը նույնպես օժտված է որոշակի իրավունքներով, այնուամենայնիվ վերջինս

չի կարող փոխարինել փորձագետին, առավել ևս՝ միջամտել նրա գործունեությանը: Այսինքն՝ այս քննչական գործողությունն ունի երկու բաղադրիչ, որոնցից յուրաքանչյուրն անմիջականորեն իրականացում են քրեադատավարական տարբեր սուբյեկտներ, սակայն դրա միասնական արդյունքում ձևավորվում է առանձին տեսակի դատական ապացույց՝ փորձագետի եզրակացություն:

Այս իմաստով միանգամայն տրամաբանական է նաև, որ օրենսդիրը մինչև քրեական գործի հարուցումը նախատեսում է այնպիսի քննչական գործողությունների կատարումը, ինչպիսիք են՝ դեպքի տեղի զննությունը և նմուշների ստացումը, քանի որ դրանք փորձաքննության կատարման համար ապահովում են անհրաժեշտ ելակետների ստացումը: Միևնույն ժամանակ, այս քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում առավել է ընդգծվում հատուկ կամ մասնագիտական գիտելիքների ու հմտությունների կիրառման անհրաժեշտությունը:

Ինչ վերաբերվում է մասնագետին, ապա վերջինս հետազոտություն չի իրականացնում և եզրակացություն չի տալիս, այլ որևէ բնագավառում իր ունեցած հմտություններով և գիտելիքներով աջակցում է վարույթն իրականացնող մարմնին այս կամ այն քննչական կամ դատավարական գործողություններ կատարելիս:

Այլ խոսքով՝ վերջինիս կողմից տրվող կարծիքը ոչ թե հետազոտության արդյունք է, այլ կոնկրետ հարցի վերաբերյալ մասնագիտական գիտելիքների կամ փորձի վրա հիմնված դիրքորոշում, ուստի պատահական չէ, որ օրենքով մասնագետի կարծիքը չի դիտվում որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, և չի կարող փոխարինել փորձագետի եզրակացությանը: Այն վարույթն իրականացնող մարմնի համար կարող է ունենալ ուղղորդող, խորհրդատվական նշանակություն³:

2. Փորձագետի եզրակացությունը՝ ապացույցի տեսակ

«Քրեական դատավարության օրենսգրքում, ի թիվս այլի, որպես ապացույցներ են փորձագետի եզրակացությունը, կարծիքը, ցուցմունքը, ինչը կապված է փորձագետի՝ որպես քրեական դատավարության սուբյեկտի դատավարական վիճակի որոշակի փոփոխության հետ:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումների պարագայում մասնագետի կարծիքը չի կարող փոխարինել փորձագետի եզրակացությանը:

Փորձագիտական եզրակացության ընթացքն ու արդյունքներն ամրագրվում են փորձագետի եզրակացության մեջ:

Նշված հարցին անդրադարձել է նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, որը, վերլուծելով քրեական դատավարությամբ սահմանված նորմերը, արձանագրել է՝ «Փորձագետի եզրակացությունն իրենից ներկայացնում է գրավոր շարադրված հետևություններ, որտեղ փորձագետը հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ կատարված հետազոտությունների հիման վրա պատասխանում է վարույթն իրականացնող մարմնի առաջադրած հարցերին»:

Փորձաքննության արդյունք հանդիսացող փորձագիտական եզրակացությունը՝ որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, գնահատում է վարույթն իրականացնող մարմինը՝ առաջնորդվելով ապացույցների գնահատման ընդհանուր կանոններով:

«Քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր

³ Արտեմ Արմենի Հարությունյանի գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ՍԴ3/0226/01/14 որոշում:

ապացույց ենթակա է գնահատման՝ վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից:

Հարկ է նշել, որ «ապացույցի գնահատում» հասկացության և դրա բովանդակության վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտվել են տարբեր կարծիքներ: Այսպես՝ Ռ. Ս. Բելկինն ապացույցների գնահատումը բնութագրում է որպես մտավոր տրամաբանական գործընթաց, որն ուղղված է որոշել ապացույցների թույլատրելիությունն ու վերաբերելիությունը, դրանց միջև կապի առկայությունը և այդ կապի բնույթը, ապացույցների նշանակությունն ու ճշմարտության բացահայտման գործում դրանց օգտագործման հնարավորությունները⁴:

Մեկ այլ սահմանման համաձայն՝ փորձագետի եզրակացության գնահատումը ենթադրում է որոշակի գործով վարույթն իրականացնող մարմնի ներքին համոզմունքի ձևավորում՝ եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և արժանահավատության, ինչպես նաև դրանում արված հետևությունների ապացուցողական նշանակության վերաբերյալ⁵:

Հաշվի առնելով մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված կարծիքները՝ փորձագետի եզրակացության գնահատումը կարելի է սահմանել որպես հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատարանի կամ դատախազի մտավոր տրամաբանական գործունեություն, որով գնահատող սուբյեկտի մեջ ձևավորվում է ներքին համոզմունք եզրակացության թույլատրելիության, վերաբերելիության, արժանահավատության, գիտական հիմնավորվածության վերաբերյալ, որոնց հիման վրա հետևություններ են արվում գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման համար փորձագետի եզրակացության մեջ շարադրված փաստական տվյալների դերի ու նշանակության մասին:

Փորձագետի եզրակացության գնահատման հարցում հատկապես կարևոր նշանակություն ունի գնահատող սուբյեկտի մեջ ներքին համոզմունքի ձևավորումը:

Մասնագիտական գրականության մեջ ներքին համոզմունքը դիտվում է որպես ապացույցների գնահատման մեթոդ, հնարք, սկզբունք, որպես գնահատման չափանիշ կամ արդյունք⁶:

Ընդ որում՝ այս կամ այն անհայտ փաստը փորձագետը պարզում է իրեն հայտնի այլ փաստերի հետազոտությամբ՝ իր ներքին համոզմունքին համապատասխան⁷:

Վարույթն իրականացնող մարմինն իր հերթին ներքին համոզման է գալիս փորձագետի եզրակացությունը գործով որպես ապացույց օգտագործելու վերաբերյալ: Այս տեսանկյունից հարկ է նշել, որ Վճռաբեկ դատարանը Ա. Ավագյանի և Վ. Սահակյանի գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշմամբ վարույթն իրականացնող մարմինների ներքին համոզմունքը դիտում է որպես «ապացույցների բավարարության» որոշման չափանիշ:

Այնուհետև, վերը նշված մոտեցման համատեքստում Արայիկ Խաչատրյանի գործով 2015 թվականի մարտի 27-ի թիվ ԿԴ1/0006/01/14 որոշման մեջ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է ապացույցի առանձին տեսակի՝ փորձագետի եզրակացության գնահատելու խնդրին:

Նշված գործով Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումն այն է, որ «... փորձագետի եզրակացությունն արժանահավատության տեսանկյունից գնահատելիս վարույթն իրա-

⁴ Տե՛ս *Белкин Р. С.*, Собрание, исследование и оценка доказательств. М., 1966, էջ 65:

⁵ Տե՛ս «Судебно-почерковедческая экспертиза». М., 1971, էջ 314:

⁶ Մանրամասն տե՛ս *Новик В. В.*, Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. СПб., 2005, էջ 354-365:

⁷ Տե՛ս *Соколовский З. М.*, Оценка заключений криминалистической экспертизы письма, М., 1959, էջ 13:

կանացնող մարմինը, ի թիվս այլնի, պետք է հաշվի առնի օրենքով փորձագետի եզրակացությանը ներկայացվող պահանջների պահպանվածությունը: Փորձագետի եզրակացությունում կատարված հետազոտությունների ողջ ընթացքն ու արդյունքները պետք է շարադրվեն ամբողջական և հնարավորին չափ մանրամասն, կատարված հետազոտությունների և հետևությունների միջև պետք է առկա լինի տրամաբանական կապ, բացառվեն իմաստային հակասությունները: Միայն այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն կունենա հասկանալու հետազոտության էությունը և պատշաճ գնահատելու դրա արդյունքները: Միևնույն ժամանակ այն դեպքում, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապատասխանում նշված պահանջներին, օրենսդիրը, հիմք ընդունելով փորձագետի եզրակացության՝ որպես որոշակի հանգամանքներ հաստատելու համար թույլատրելի ապացույցի անփոխարինելիությունը, վարույթն իրականացնող մարմնին օժտել է այդ պահանջների պահպանումն ապահովելու այնպիսի լծակներով, ինչպիսիք են լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելը, փորձագետի հարցաքննելը⁸:

Պետք է նկատել, որ մասնագիտական գրականության մեջ փորձագետի եզրակացության գնահատման վերաբերյալ օգտագործվում են տարբեր եզրույթներ, մի դեպքում խոսվում է եզրակացության գնահատման «տարրերի», մեկ այլ դեպքում՝ գնահատման «չափանիշների», երրորդ դեպքում՝ փորձագետի եզրակացության գնահատման «տեսակետների» մասին:

Ընդ որում, երբեմն նշված եզրույթները միաժամանակ օգտագործվում են փորձագետի եզրակացության գնահատման ենթակա միևնույն հատկանիշը մատնանշելու համար:

Առանձնացնելով յուրաքանչյուրի բովանդակությունը՝ հետևություն ենք անում, որ փորձագետի եզրակացության գնահատման «տարրերը» եզրակացության՝ գնահատման ենթակա այն հատկանիշները կամ կողմերն են, որոնց միաժամանակյա առկայությունը պարտադիր է փորձագետի եզրակացությունը գործով որպես ապացույց օգտագործելու համար: Այդ հատկանիշներից որևէ մեկի բացակայությունը հանգեցնում է փորձագետի եզրակացության ապացուցողական նշանակության կորստին:

Փորձագետի եզրակացության գնահատման «չափանիշները» գիտությամբ և պրակտիկայով մշակված այն կողմնորոշիչներն են, որոնց վրա հիմնվելով՝ վարույթն իրականացնող մարմինը ձևավորում է ներքին համոզմունք փորձագետի եզրակացության այս կամ այն տարրի առկայության կամ բացակայության մասին:

Մասնագիտական գրականության մեջ շատ դեպքերում փորձագետի եզրակացության գնահատման տարրերն ու չափանիշները չեն տարանջատվում, ներկայացավում են միասնաբար թվարկմամբ:

Ե. Գալյաշինան փորձագետի եզրակացության գնահատման գործընթացում առանձնացնում է գնահատման ենթակա հետևյալ տարրերը.

1. փորձաքննություն նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգը,

⁸ Հիմք ընդունելով այս իրավական վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ տուժողի՝ գործի համար էական նշանակություն ունեցող փաստերն ընկալելու և դրանք վերարտադրելու ունակությունը պարզելու համար նշանակված դատահոգեբանական-դատահոգեբուժական համալիր փորձաքննության եզրակացության մեջ առկա են անհստակություններ, հակասություններ, իսկ ստորադաս դատարանները դրանք վերացնելուն ուղղված միջոցներ չեն ձեռնարկել, ուստի որոշել է բեկանել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը և գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության՝ ձեռնարկելու համար նաև օրենքով նախատեսված համապատասխան միջոցներ (փորձագետի հարցաքննություն կամ լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննության նշանակում)՝ որոշմամբ արձանագրված հակասությունները վերացնելու համար (մանրամասն տես «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ», հատոր 3-րդ, Եր., 2016, էջ 316-317):

2. փորձագետի եզրակացությունը կազմելու ճշտությունը և դրա մեջ օրենքով նախատեսված բոլոր ռեկվիզիտների առկայությունը,

3. փորձագետի ձեռնհասությունը,

4. գործի ելքով փորձագետի շահագրգռվածությունը,

5. հետազոտության ներկայացված օբյեկտների ձեռքբերման և պահպանման դատավարական կարգի պահպանումը,

6. փորձագետի եզրակացության արժանահավատությունը, դրանում շարադրված հետևությունների գիտական հիմնավորվածությունը, պատճառաբանվածությունը, հետևությունների համապատասխանությունը կատարված հետազոտություններին, կիրառված մեթոդիկաների արժանահավատությունը և մեթոդների հիմնավորվածությունը,

7. գիտական հիմնավորվածության ստուգումը, որը ենթադրում է հետևությունների տրամաբանական կապը կատարված հետազոտությունների հետ,

8. փորձագետին ներկայացված նյութերի ամբողջականությունը⁹:

Այլ հեղինակներ փորձագետի եզրակացության գնահատումը բաժանում են երկու փոխկապակցված մասերի՝

1. փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության, պատճառաբանվածության, նրա հետևությունների մանրամասն, բազմակողմանի և օբյեկտիվ ստուգումը,

2. փորձագետի եզրակացության մեջ շարադրված փաստերի ապացուցողական նշանակության որոշումը, գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների հետ դրանց կապի և հարաբերության պարզումը¹⁰:

Գտնում են, որ անհրաժեշտ է տարանջատել փորձագետի եզրակացության գնահատման ենթակա տարրերը և յուրաքանչյուր տարրի համար առանձնացնել դրա գնահատման համապատասխան չափանիշները:

Այս տեսակետից փորձագետի եզրակացության գնահատումը ներառում է գնահատման ենթակա երեք հիմնական տարրերի ամբողջություն՝

ա. փորձաքննությունը նախապատրաստելու, նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգի պահպանման գնահատումը,

բ. եզրակացության արժանահավատության և գիտական հիմնավորվածության գնահատումը,

գ. եզրակացության մեջ շարադրված փաստերի՝ որպես ապացույցների վերաբերելիության, եզրակացության դերի և նշանակության գնահատումը գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների շարքում:

Այս տարրերից յուրաքանչյուրն ունի դրա բովանդակությունը կազմող որոշակի չափանիշների համակարգ, որոնց գնահատմամբ որոշվում են փորձագետի եզրակացության վերը թվարկված տարրերի բովանդակությունը, դրանց առկայությունը կամ բացակայությունը և, ի վերջո, դրանց ապացուցողական նշանակությունն ու գործով կայացվող որոշման հիմքում դնելու հարցը:

Ընդ որում, այդ տարրերը սերտորեն փոխկապակցված և փոխապայմանավորված են, և դրանցից մեկի գնահատման արդյունքներն ազդում են մյուսի գնահատման արդյունքների վրա:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում փորձագետի եզրա-

⁹ Տե՛ս *Галышина Е. И.*, Назначение, производство и оценка заключения судебной экспертизы // http://www.rusexpert.ru/books/cena_slova3/029.htm (20.04.2010):

¹⁰ Տե՛ս «Судебно-почерковедческая экспертиза», էջ 314:

կացության գիտական հիմնավորվածության և դրա գնահատման միջազգային իրավական երաշխիքը դիտվում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ արդար դատաքննության իրավունքի շրջանակում:

Այդ կետի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

ՄԻԵԴ-ն իր մի շարք որոշումներ հատուկ նշել է, որ անկողմնակալ փորձագետի գիտականորեն հիմնավորված փորձագիտական եզրակացությունը յուրաքանչյուրի արդար դատաքննության իրավունքի մաս է ¹¹:

Հանցագործությունների քննության գործընթացում փորձագետի եզրակացության դերն ու նշանակությունը որոշելու համար անհրաժեշտ է քննարկել դրա՝ գնահատման ենթակա տարրերի և չափանիշների բովանդակությունը և դրանց նշանակությունը: Ինչպես արդեն նշել ենք, փորձագետի եզրակացության՝ գնահատման ենթակա առաջին տարրը փորձաքննությունը նախապատրաստելու, նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգի պահպանման գնահատումն է:

Այն, ըստ էության, բխում է ապացույցների թույլատրելիության օրենսդրական ընդհանուր պահանջից, մասնավորապես՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դրույթից, որն արգելում է հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումը:

Ապացույցի ձեռքբերման դատավարական կարգի պահպանվածության՝ փորձագետի եզրակացության թույլատրելիության տեսանկյունից ստուգվում է, թե արդյոք փորձագետ է նշանակվել համապատասխան բնագավառում ձեռնհաս և գործով չչափազորված անձը, չկան արդյոք փորձագետին բացարկ հայտնելու հիմքեր, պահպանվել է փորձաքննություն նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգը, փորձագետին բացատրվել են արդյոք նրա իրավունքներն ու պարտականությունները, փորձագետը նախազգուշացվել է եզրակացություն տալուց հրաժարվելու, խուսափելու կամ ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալու համար սահմանված պատասխանատվության մասին, փորձագետի եզրակացության կառուցվածքն ու բովանդակությունը համապատասխանում է արդյոք քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված պահանջներին և այլն:

Այս և ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված այլ դրույթները փորձագետի եզրակացության թույլատրելիության գնահատման հիմքերն են, և դրանք չպահպանելը հանգեցնում է փորձագետի եզրակացությունը գործով որպես ապացույց օգտագործելու անթույլատրելիությանը:

Փորձագետի եզրակացության թույլատրելիությունը գնահատելիս պետք է ստուգել նաև, թե փորձագիտական հետազոտության ներկայացված օբյեկտները, համեմատական նմուշները կամ այլ նյութերը ձեռք բերելիս պահպանվել են արդյոք քրեադատավարական օրենսդրության պահանջները և այդ նմուշները կարող են արդյոք գործով օգտագործվել որպես թույլատրելի ապացույցներ:

¹¹ Մանրամասն տե՛ս նաև Դ. Մելքոնյան, Ապացույցների թույլատրելիության եվրոպական չափանիշները, «Պետություն և իրավունք», № 4 (42), 2008, էջ 14-19:

Խոսքը մասնավորապես վերաբերում է «թունավորված ծառի պտուղների մասին» հայտնի կանոնին, որի համաձայն՝ օրենքի խախտմամբ կատարված քննչական գործողության դեպքում պետք է անթույլատրելի ճանաչել ոչ միայն տվյալ քննչական գործողության արձանագրությունը, այլև դրա ընթացքում ձեռք բերված բոլոր նյութերն ու դրանց արձանագրությունը, այլև դրա ընթացքում ձեռք բերված բոլոր նյութերն ու հետազոտման արդյունքները:

Օրինակ՝ անթույլատրելի պետք է ճանաչել ոչ միայն օրենքի խախտմամբ կատարված խուզարկության կամ առգրավման արձանագրությունը և դրանով ձեռք բերված իրեղեն ապացույցները, այլ նաև դրանց փորձագիտական հետազոտությամբ փորձագետի տված եզրակացությունը:

Կամ՝ անթույլատրելի է ոչ միայն բռնությամբ, սպառնալիքով կամ խաբեությամբ համեմատական հետազոտության համար ձեռք բերված նմուշների, այլ նաև դրանց կապակցությամբ փորձագետի տված եզրակացության օգտագործումը որպես ապացույց և այլն:

Ճիշտ է «թունավորված ծառի պտուղների մասին» կանոնը չի ամրագրվել քրեական դատավարության օրենսգրքում, սակայն պրակտիկայում այն լայնորեն կիրառվում է:

Օրինակ՝ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում, կասկածի տակ դնելով դատաքիմիական փորձաքննության եզրակացության արժանահավատությունը նշում է՝ «Ինչ վերաբերում է փորձագետի կողմից անձամբ ավտոմեքենայից վերցված մանրաթելի նմուշին, որը նույնացվել է տուժողի հագուստի մանրաթելերի հետ, ապա պետք է քննարկման առարկա դարձվի այն հարցը, թե ավտոմեքենայից նմուշ վերցնելիս արդյոք պահպանվել են քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հետազոտման համար նմուշներ ստանալու վերաբերյալ օրենսդրության պահանջները և ըստ այդմ որոշել փորձաքննության եզրակացության այդ մասը մեղադրող ապացույց դիտելու կամ չդիտելու հարցը¹²:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով քրեադատավարական օրենքի էական խախտմամբ կատարված քննչական գործողությունից բխող ապացույցների թույլատրելիության հարցին, վերը վկայակոչված՝ Արմեն Սեյրանի Սարգսյանի վերաբերյալ որոշման մեջ ձևավորել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ «օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցի» ներքո անհրաժեշտ է հասկանալ նաև այն ապացույցները, որոնք ձեռք են բերվել թեկուզ առանց օրենքի խախտման, սակայն օրենքի խախտմամբ կատարված քննչական կամ դատավարական գործողությամբ կամ այն ապացույցների հիման վրա, որոնք ձեռք էին բերվել օրենքի խախտմամբ կամ անթույլատրելի ապացույցի հետ գտնվում են պատճառահետևանքային կապի մեջ:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանը հաստատել է ՀՀ ներպետական իրավունքում «թունավոր ծառի պտուղների» կանոնի առկայությունը¹³:

Նշված կանոնն իր կիրառությունն է գտել նաև ՀՀ դատական պրակտիկայում:

Այսպես, ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը Մ. Օհանյանի գործով դատավճռում «ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Արմեն Սարգսյանի վերաբերյալ որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով Օհանյանի վերաբերյալ քրեական գործով ամբաստանյալի մեղադրանքի հիմքում դրված Տոքսիկոքիմիական փորձաքննությունների թիվ 14-2255 և 14-2258 եզրակացությունները՝ գտել է, որ դրանք անթույլատրելի են, քանի որ հիմնված են օրենքի խախտմամբ կատարված

¹² «ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական և զինվորական գործերով պալատի որոշումների ժողովածու», հ. 3, Եր., 2001, էջ 195:

¹³ Մանրամասն տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Արմեն Սեյրանի Սարգսյանի վերաբերյալ 2009 թվականի սեպտեմբերի 16-ի թիվ ԵՔԲԴ/0295/01/08 որոշման 15-17-րդ կետերը:

քննչական գործողության և դրա արդյունքում ձեռք բերված ապացույցի վրա:

Դատարանը, հիմք ընդունելով այն փաստը, որ քրեական գործով ամբաստանյալ Օհանյանից և վկա Ա. Մուրադյանից մազի և մեզի նմուշները ստացվել և փորձաքննությունները նշանակվել են օրենքի ակնհայտ և կոպիտ խախտումներով, մասնավորապես՝ կատարվել է ոչ պատշաճ սուբյեկտի կողմից, նմուշներ վերցնելու մասին որոշումները կայացվել, այնուհետև փորձանմուշները վերցվել և արձանագրությունները կազմվել են քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված պահանջների ակնհայտ և կոպիտ խախտումներով, որոնց ուժող նմուշներ վերցնելու արձանագրությունը և դրա հիման վրա ստացված նմուշներն անթույլատրելի են, ուստի թունավոր ծառի պտուղների սկզբունքով անթույլատրելի են նաև Տոքսիկոլոգիա-միական փորձաքննությունների թիվ 14-2255 և 14-2258 եզրակացությունները, քանի որ բացի այն, որ դրանց կատարման իրավական հիմքը հանդիսացող որոշումը կայացրել է ոչ պատշաճ սուբյեկտը, այլև՝ դրանց բովանդակությունն անմիջականորեն բխում է օրենքի խախտմամբ կատարված նմուշներ ստանալու արձանագրություններից և փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշումներից, այսինքն՝ այդ ապացույցները գտնվում են պատճառահետևանքային կապի մեջ¹⁴:

Ուշագրավ է նաև այն, որ քննարկվող քրեական գործով փորձագետի եզրակացությունը դատարանն արդարացիորեն գնահատել է փորձագիտական հետազոտման ներկայացված օբյեկտների՝ նմուշների ձեռքբերման հավաստիության տեսանկյունից՝ արձանագրելով, որ անթույլատրելի է ճանաչում փորձագետի եզրակացությունը «նաև այն տեսանկյունից, որ փորձանմուշները վերցվել և փորձաքննությունները նշանակվել են քրեադատավարական օրենքի պահանջների էական խախտումներով»:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ փորձագետի եզրակացությունն արժանահավատության տեսանկյունից գնահատելիս վարույթ իրականացնող մարմինը, ի թիվս այլնի, պետք է հաշվի առնի օրենքով փորձագետի եզրակացությանը ներկայացվող պահանջների պահպանվածությունը:

Փորձագետի եզրակացությունը պետք է լինի հիմնավորված, բավարար չափով հստակ և լրիվ:

Այլ խոսքով՝ փորձագետի եզրակացությունում կատարված հետազոտությունների ողջ ընթացքն ու արդյունքները պետք է շարադրվեն ամբողջական և հնարավորին չափ մանրամասն, կատարված հետազոտությունների և հետևությունների միջև պետք է առկա լինի տրամաբանական կապ, բացառվեն իմաստային հակասությունները:

Միայն այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն կունենա հասկանալու հետազոտության էությունը և պատշաճ գնահատել դրա արդյունքները: Միևնույն ժամանակ այն դեպքում, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապատասխանում նշված պահանջներին, օրենսդիրը հիմք ընդունելով փորձագետի եզրակացության՝ որպես որոշակի հանգամանքներ հաստատելու համար թույլատրելի ապացույցի անփոխարինելիությունը, վարույթն իրականացնող մարմինն օժտել է այդ պահանջների պահպանումն ապահովելու այնպիսի լծակներով, ինչպիսիք են լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելը, փորձագետին հարցաքննելը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ այն դեպքում, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապատասխանում հիմնավորվածության, բավարար

¹⁴ ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության Առաջին ատյանի դատարանի 2015 թ. հոկտեմբերի 21-ի ԱՐԱԴ1/0010/01/15 դատավճիռը (կետ 1.3.):

չափով հստակության կամ լրիվության պահանջներին, այն չի կարող գնահատել որպես արժանահավատ ապացույց, քանի դեռ օրենքով սահմանված միջոցներով չեն վերացվել այդ խախտումները¹⁵:

Այսպիսով, կարող են հավաստել, որ ի տարբերություն ապացույցի մյուս տեսակների, փորձագետի եզրակացության պատշաճ և լիարժեք գնահատումը ենթադրում է վերլուծել այն դրա հիմքերի ամբողջականության ու արժանահավատության տեսանկյունից, այլ կերպ՝ փորձագետի եզրակացության գնահատման գործընթացը նպատակահարմար է դիտարկել դրա իրավական (փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման, փորձանմուշներ վերցնելու մասին արձանագրության) և փաստական (նմուշների ու օբյեկտների հավաստիության, պատշաճության, համապատասխանության) հիմքերի հարաբերակցության ու միասնականության մեջ:

Դատավարության մրցակցության, անձի իրավունքների անձեռնմխելիության, իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը հարգելու, անմեղության կանխավարկածի, դատավարության ցանկացած փուլում իրավաբանական օգնության և պաշտպանության իրավունքի ապահովման սկզբունքների հիմքում ընկած են այնպիսի դատավարական նորմեր, որոնք կարգավորում են քրեական դատավարությունում հատուկ գիտելիքների օգտագործման և, առաջին հերթին, դատական փորձաքննության ինստիտուտը: Քանի որ փորձագետի եզրակացությունը քրեական վարույթի ապացույցներից մեկն է, ուստի դատական փորձաքննության նշանակումը և իրականացումն առնչվում է դատավարության մասնակիցների որոշակի իրավունքների հետ: Բացի դրանից՝ դատական փորձաքննությունը հանդիսանում է օբյեկտիվ տեղեկությունների աղբյուր, որը ստացվում է հատուկ գիտելիքների շնորհիվ: Ուրեմն պետք է խոսել ոչ թե փորձաքննության մրցակցության, այլ քրեական դատավարությանը մասնակցող կողմերի մրցակցության մասին: Դրանից ելնելով՝ կարելի է ենթադրել, որ փորձաքննության իրականացման ժամանակ կիրառվող մրցակցության սկզբունքի հանդեպ դրական վերաբերմունքը կնպաստի դատավարության բոլոր մասնակիցների հավասարության սկզբունքի անշեղ իրականացմանը:

Հարկ է նշել, որ փորձագետի եզրակացության օգտագործումը քրեական վարույթի ընթացքում անխզելիորեն կապված է մարդու իրավունքների պաշտպանության հետ: Փորձագետի եզրակացության և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջև կապը միջնորդավորված է փորձագետի եզրակացության ապացուցողական նշանակությամբ: Փորձագետի եզրակացությունը քաղաքացիական, վարչական, քրեական, արբիտրաժային կամ այլ գործերով վարույթում, որտեղ քննարկվում են մարդու իրավունքներին և օրինական շահերին առնչվող բազմաբնույթ հարցեր, օգտագործվում է որպես ապացույց, որն այլ ապացույցների հետ համակցությամբ հիմնավորում է մարդու իրավունքների խախտման առկայությունը կամ բացակայությունը, խախտման բնույթն ու ծանրության աստիճանը, հասցված վնասի չափն ու դրա վերականգնման հնարավորությունները և այլն: Այս առումով փորձագետի եզրակացությունն ու մարդու իրավունքները փոխկապված են ապացուցման իրավունքի ինստիտուտի միջոցով, որը կանոնակարգում է փորձաքննության նշանակման և կատարման, ինչպես նաև դրա արդյունքի՝ փորձագետի եզրակացության ձեռքբերման և գնահատման հետ կապված իրավահարաբերությունները՝ որպես քրեական դատավարության նպատակների նվաճման և խնդիրների լուծման միջոցներից մեկը: Ընդհանրացնելով նշենք, որ փորձաքննության նշա-

¹⁵ Արտեմ Արմենի Հարությունյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ՍԴ3/0226/01/14 որոշում:

նակումը և կատարումը գիտական հետազոտության իրականացում է, որը կատարվում է քրեական գործով փաստական տվյալների բացահայտման նպատակով գործող քրեադատավարական օրենսդրությանը համապատասխան, այն անձանց կողմից, որոնք տիրապետում են գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի որևէ բնագավառի վերաբերյալ հատուկ գիտելիքների:

Մասնագիտական գրականության մեջ, քննարկելով փորձագետի եզրակացության՝ որպես ապացույցի տեսակի առանձնահատկությունները, առանձնացվում են երեք հիմնական հատկանիշներ, որոնք բնորոշ են փորձագետի եզրակացությանը՝ որպես ապացույցի առանձին տեսակ: Դրանք են. նախ եզրակացությունը տրվում է գիտական հետազոտություն կատարելու արդյունքում, ուստի նման հետազոտությունը կատարվում է միայն հատուկ գիտելիքներով օժտված անձի կամ անձանց կողմից, այսինքն՝ կիրառվում են հատուկ գիտելիքներ և, վերջապես, ապացուցողական տեղեկատվությունը տրվում է եզրակացություն՝ գրավոր ակտ կազմելու միջոցով¹⁶:

Միևնույն ժամանակ՝ գոյություն ունի նաև տեսակետ, համաձայն որի՝ թեև փորձագետի եզրակացությունը վերը նշված հատկանիշներով պայմանավորված ապացույցի մյուս տեսակների շարքում ունի որոշակի առավելություններ, այնուամենայնիվ դա հիմք չէ փորձագետի եզրակացությունը ապացույցի մյուս տեսակների նկատմամբ գնահատել որպես առավելություն ունեցող հատուկ, բացառիկ ապացույց¹⁷:

Կարծում ենք՝ չի կարելի չհամաձայնվել նման տեսակետի հետ, քանի որ թեև օրենսդրությամբ սահմանված ապացույցի տեսակներից որևէ մեկն արժանահավատությունը որոշակիորեն երաշխավորող առանձնահատկություններ ունի, սակայն դա չի կարող ընդհանուր առմամբ այդ ապացույցին առավելություն տվող հանգամանք դիտվել: Մեր կարծիքով՝ յուրաքանչյուր ապացույցի արժեքը կարող է ի հայտ գալ միայն այլ ապացույցների համակցությամբ դրա գնահատման արդյունքում: Այլ հարց է, որ որոշակի գործերով փորձագետի եզրակացությունը կարող է վճռորոշ դեր խաղալ գործի քննության ընթացքի և ընդհանրապես դրա բացահայտման համար: Մասնավորապես՝ կեղծ փաստաթղթեր պատրաստելու վերաբերյալ գործերի քննության ժամանակ փորձագետի կողմից փաստաթղթի տեքստի սկզբնական բովանդակության փոփոխման փաստի հատկանիշների հայտնաբերումը հիմնական նշանակություն ունի այլ ապացույցների հետ մեկտեղ կեղծարարության փաստն ապացուցելու համար: Ասվածը հիմնավորվում է նաև Վերաքննիչ դատարանում կատարած գործերի ուսումնասիրության արդյունքներով: Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ փաստաթղթերի կեղծման համար մեղադրանքի ապացուցման հիմքում դատարանը հիմնական գնահատականը տալիս է փորձագետի տված եզրակացությանը, որով հաստատվում է դրանում կատարված փոփոխությունների փաստը:

Ընդհանրապես փորձագետի եզրակացությունն ապացույցի մյուս տեսակների նման պետք է վստահություն ներշնչի, որը կարող է ապահովվել միայն հետազոտման ընթացքի շարադրման պարզության, մատչելիության, ինչպես նաև հետևությունների գիտական հիմնավորվածության, արժանահավատության և փաստարկվածության դեպքում: Այս իմաստով կարևոր են համարում ընդգծել, որ փորձագետը հետազոտման արդյունքները շարադրելիս ընդհանրապես պետք է ձեռնպահ մնա առանց անհրաժեշտության հատուկ հասկացություններ ու եզրույթներ, օտարահունչ բառեր կիրառելուց, որպեսզի հետագայում եզրակացության

¹⁶ Տե՛ս *Давтян А. Г.*, Экспертиза в гражданском процессе, М., «Спарк», 1995, էջ 67:

¹⁷ Տե՛ս *Треушников М. К.*, Оценка отдельных видов доказательств по гражданским делам, Советская юстиция № 1, 1985, էջ 24:

բովանդակության վերաբերյալ տարակարծություններ չառաջանան: Ավելացնենք, որ բոլոր դեպքերում կիրառվող տարբեր բնագավառների հատուկ գիտելիքներով պայմանավորված՝ եզրակացության մեջ կարող են օգտագործվել այդ բնագավառի հատուկ եզրույթներ ու արտահայտություններ:

Այս իմաստով «փորձագիտական լեզուն» անընդհատ կատարելագործման կարիք ունի:

Փորձագետի եզրակացության ապացուցողական նշանակությունը քննարկելիս անհրաժեշտ են համարում որոշակիորեն անդրադառնալ նաև փորձագետի հավանական եզրակացության ապացուցողական նշանակության հարցին:

Հայտնի է, որ կրիմինալիստիկական, դատափորձագիտական և դատավարական գրականության մեջ բազմիցս տարակարծությունների տեղիք է տվել փորձագետի հավանական եզրակացության ապացուցողական նշանակության հարցը¹⁸:

Ինչ վերաբերում է նշված հարցին, ինչպես հայտնի է, գրականության մեջ արտահայտվել են տարբեր մոտեցումներ:

Առաջին մոտեցման կողմնակիցները գտնում են, որ փորձագետի հավանական եզրակացությունն ունի ապացուցողական նշանակություն, այն նույնպես ապացույց է¹⁹:

Այս հեղինակների հակառակորդները ժխտում են փորձագետի հավանական եզրակացության ապացուցողական նշանակությունը, իսկ երրորդ խումբ հեղինակները գտնում են, որ փորձագետի հավանական եզրակացությունը կարող է օգտագործվել միայն որպես անուղղակի ապացույց, ուստի՝ ունենալ որոշակի ապացուցողական արժեք: Այսպիսով, ծագում է փորձագետի հավանական եզրակացության ապացուցողական նշանակության որոշման հարցը: Նախ հարկ է նշել, որ հավանականությունը որոշակի տեղեկատվության վրա հիմնված պնդման կամ ենթադրության ճշմարտացիության մեջ գնահատող սուբյեկտի հավատի (ներքին համոզմունքի) աստիճանն է: Ենթադրությունը, պնդումը կամ վարկածն ինքնին կարող է լինել ճիշտ կամ սխալ, արժանահավատ կամ ոչ արժանահավատ: Համոզմունքի հավանականության աստիճանը կախված է այն վարկածներից և տեղեկատվությունից, որոնք օգտագործվում են հետևության հավանականությունը գնահատելու համար: Հետևաբար՝ համապատասխան հետևության կամ պնդման հավանականությունը կարող է այլ կերպ գնահատվել որոշակի փաստական տվյալների օգտագործման դեպքում, իսկ առանց դրանց օգտագործման՝ այլ կերպ: Կարծում ենք՝ փորձագետի հավանական եզրակացության ապացուցողական նշանակության բացառման մոտեցումն արդարացի չէ: Իմ կարծիքով՝ փորձագետի հավանական եզրակացությունը գործով կարող է ունենալ որոշակի ապացուցողական նշանակություն և օգտագործվել որպես անուղղակի ապացույց: Բանն այն է, որ ինչպես փորձագետի որոշակի (կատեգորիկ)՝ հաստատող կամ ժխտող, այնպես էլ հավանական եզրակացությունը գնահատվում է ապացույցների ամբողջ համակցությամբ: Քրեադատավարական, վերն արդեն քննարկված պահանջի համաձայն՝ ոչ մի ապացույց նախապես հաստատված ապացույցի ուժ չունի: Այսպիսով՝ փորձագետի եզրակացությունը, անկախ հավանական կամ որոշակի լինելուց, պետք է համադրվի գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների հետ և գնահատվի ապացույցների ամբողջ համակցությամբ: Իհարկե, այլ հարց է, որ փորձագետի հավանական եզրակացությունը, վարույթն իրականացնող մարմնին վիճելի փաստի վերաբերյալ ներքին համոզման հանգեցնելու հնարավորության տեսանկյունից, ավելի «թույլ» է, քան որոշակի եզ-

¹⁸ Տե՛ս *Давтян А. Г.*, Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995, էջ 73; *Уголовный процесс*, Под общей ред. К. Ф. Гуценко, М., 1996, էջ 125; *Безлепкин Б. Т.*, Уголовный процесс России, Общая часть и досудебные стадии (курс лекции), М., 1998, էջ 104:

¹⁹ Տե՛ս *Сахнова Т. В.*, Судебная экспертиза, М., 2000, էջ 251:

րակացությունը: Այս առումով, ինչպես դիպուկ նշում է Լ. Պ. Օհանյանը՝ «որոշակի և հավանական եզրակացությունների միակ տարբերությունն այն է, որ որոշակի եզրակացությունը վարույթն իրականացնող մարմնին ավելի է մոտեցնում որոնվող ճշմարտությանը»²⁰:

Այսպիսով՝ հավանական եզրակացությունը, ինչպես և որոշակին, նույնպես կարող է գործով օգտագործվել որպես գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների վերաբերյալ ներքին համոզմունք ձևավորելու միջոց գնահատող սուբյեկտի համար: Օրինակ, երբ հեղինակագետ-փորձագետը եզրակացության հետևությունների մասում նշում է, որ հավանական է, որ վիճելի տեքստի հեղինակը կասկածյալն է (այսինքն՝ հավանական է նաև, որ վիճելի տեքստի հեղինակը կասկածյալը չէ), ճանաչողական առումով ապացուցողական նվազ նշանակություն ունի, քան այն եզրակացությունը, որտեղ փորձագետը որոշակի կերպով հետևություն է անում տեքստի որոշակի հեղինակի մասին: Այնուամենայնիվ հեղինակագետ-փորձագետի հավանական եզրակացության մեջ շարադրված ենթադրական դատողությունները կարող են գործով օգտագործվել որպես տեքստի հեղինակի կամ դրա կատարման հանգամանքների և պայմանների վերաբերյալ անուղղակի ապացույցներ: Ապացույցների տեսությունից հայտնի է, որ ապացույցներն ուղղակիի և անուղղակիի բաժանելու համար հիմք է այն հանգամանքը, թե տվյալ ապացույցը հնարավորություն է տալիս փաստերի գոյության կամ բացակայության մասին անելու միայն որոշակի, թե մի քանի հավանական հետևություններ: Ընդ որում՝ անուղղակի ապացույցները միշտ էլ ապացուցողական փաստերի հայտնաբերման միջոց են, իսկ ուղղակիներն այն փաստերի, որոնք մտնում են ապացուցման առարկայի մեջ²¹:

Այլ կերպ ասած՝ ապացուցողական փաստերը դատավարությունում իրավաբանական չհամարվող փաստեր են, միջանկյալ փաստական տվյալներ, որոնք իրենց համակցությամբ վարույթն իրականացնող մարմնին հնարավորություն են տալիս հանգելու որոշակի ներքին համոզմունքի գործի համար նշանակություն ունեցող իրավաբանական՝ նյութաիրավական և դատավարական փաստերի գոյության կամ բացակայության կապակցությամբ: Ընդ որում՝ ապացուցողական փաստերից յուրաքանչյուրն առանձին վերցրած, չի կարող ինքնուրույն հաստատել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այս կամ այն հանգամանքը, սակայն մի քանի ապացուցողական փաստերի հաստատումը համապատասխան անուղղակի ապացույցների օգտագործմամբ հետաքննության մարմնին, քննիչին, դատախազին կամ դատարանին հնարավորություն է ընձեռում որոշակի հետևության հանգելու գործով իրավաբանական փաստերի մասին: Հետևաբար՝ փորձագետի հավանական եզրակացությունը գործով կարող է օգտագործվել որպես անուղղակի ապացույց՝ հայտնաբերելու և հաստատելու համար մի շարք միջանկյալ, ապացուցողական փաստեր, որոնք էլ իրենց հերթին կարող են օգտագործվել գործով ճշմարտությունը բացահայտելու համար:

Եզրակացություն

Փորձագիտական գործունեությունը սերտորեն կապված է ապացուցման գործընթացի, այն է՝ գործի օրինական, հիմնավորված և արդարացի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ բացահայտելու նպատակով ապացույցներ հավաքելու, ստուգելու և գնահատելու հետ, որն իրականացվում է հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ՝ փորձագիտական եզրակացություն տալու միջոցով: Փորձաքննության արդյունք հանդիսացող փորձագիտական եզրակացությունը՝ որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, գնահատվում է վարույթն

²⁰ Տե՛ս Օզանյան Լ. Պ., Вероятное заключение эксперта в системе доказательств, Ереван, 1970, էջ 10:

²¹ Տե՛ս Դիրբանդյան Ս., Հարությունյան Ա., Ղազինյան Գ. և ուրիշներ, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության իրավունք, ընդհանուր մաս, Երևան, 2002, էջ 268:

իրականացնող մարմնի կողմից, որն իրականացվում է ապացույցների գնահատման ընդհանուր կանոններով՝ հաշվի առնելով ապացույցի այս տեսակի առանձնահատկությունները: ՀՀ քրեական դատավարությամբ սահմանված է՝ «Յուրաքանչյուր ապացույց ենթակա է գնահատման՝ վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից»:

Փորձագետի եզրակացության գնահատումը ենթադրում է որոշակի գործով վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ ներքին համոզմունքի ձևավորում եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և արժանահավատության, ինչպես նաև դրանում արված հետևությունների ապացուցողական նշանակության վերաբերյալ: Մեր կարծիքով՝ փորձագետի եզրակացության գնահատումը կարելի է սահմանել որպես հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատարանի կամ դատախազի մտավոր տրամաբանական գործունեություն, որի արդյունքում գնահատող սուբյեկտի մոտ ձևավորվում է ներքին համոզմունք եզրակացության թույլատրելիության, վերաբերելիության, արժանահավատության, գիտական հիմնավորվածության վերաբերյալ, հետևություններ են արվում գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման գործում փորձագետի եզրակացության մեջ շարադրված փաստական տվյալների դերի և նշանակության մասին: Փորձագետի եզրակացության գնահատման հարցում հատկապես կարևոր նշանակություն ունի գնահատող սուբյեկտի մոտ ներքին համոզմունքի ձևավորումը: Մասնագիտական գրականության մեջ ներքին համոզմունքը դիտվում է որպես ապացույցների գնահատման մեթոդ, հնարք, սկզբունք, որպես գնահատման չափանիշ կամ արդյունք: Ընդ որում՝ որոշակի անհայտ փաստը փորձագետը պարզում է իրեն հայտնի այլ փաստերի հետազոտության արդյունքում՝ իր ներքին համոզմունքին համապատասխան:

Վարույթն իրականացնող մարմինը, իր հերթին, ներքին համոզման է գալիս փորձագետի եզրակացությունը գործով որպես ապացույց օգտագործելու վերաբերյալ:

Փորձագետի եզրակացության՝ որպես ապացույցի օգտագործումը գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման նպատակով էապես կախված է հաջորդ տարրի՝ եզրակացության արժանահավատության և գիտական հիմնավորվածության գնահատումից: Վերջինն էլ, իր հերթին, հիմք է հանդիսանում ապացույցի այս աղբյուրի ապացուցողական նշանակության գնահատման համար:

Փորձագետի եզրակացության մեջ շարադրված հետևությունները կարող են լինել ճիշտ, այսինքն՝ համապատասխանեն օբյեկտիվ իրականությանը, սակայն հիմնավորված չլինեն: Միևնույն ժամանակ, այդ հիմնավորվածությունը պետք է լինի գիտական, քանի որ համապատասխան հետևությունների հանգելու համար փորձագետն օգտագործում է որոշակի բնագավառի հատուկ գիտելիքներ: Պարզ ասած՝ փորձագետի եզրակացության արժանահավատության գնահատումը, ըստ էության, իրականացվում է առաջին հերթին դրա գիտական հիմնավորվածության գնահատման ճանապարհով: Այս առնչությամբ տեղին է հիշատակել Տ. Վ. Սախնովայի մոտեցումը, որը եզրակացության գիտական հիմնավորվածության գնահատումը դիտում է որպես եզրակացության արժանահավատության գնահատման բաղկացուցիչ մաս: Նրա կարծիքով՝ «Գնահատել փորձագետի եզրակացության արժանահավատությունը՝ նշանակում է գնահատել փորձագետի հետևությունների համապատասխանությունն իրականությանը և այս տեսանկյունից՝ փորձագետի կողմից կիրառված մեթոդիկայի հուսալիությունը»: Ընդ որում, եզրակացության գիտական հիմնավորվածության գնահատումը՝ եզրակացության արժանահավատության գնահատման բաղադրատարր դիտելու մոտեցումը հատկապես ընդունված է քրեադատավարական դոկտրինայում:

Եզրակացության արժանահավատության գնահատման բովանդակությունը ներառում է

նաև կիրառված մեթոդների հուսալիությունը, իսկ կիրառված մեթոդների հուսալիությունն, ինքնին, ինչպես կներկայացվի ստորև, եզրակացության գիտական հիմնավորվածության գնահատման չափանիշներից է: Ընդ որում, գրականության մեջ, հաշվի առնելով փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և արժանահավատության փոխադարձ կապն ու փոխալայմանավորվածությունը, շատ դեպքերում գիտական հիմնավորվածության փոխարեն օգտագործվում է «գիտական արժանահավատություն» եզրույթը:

Այսպիսով կարելի է արձանագրել, որ փորձագետի եզրակացության արժանահավատությունից է կախված փորձագետի եզրակացությունը հետագայում որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունը, որն էլ իր հերթին էական և առանցքային նշանակություն կարող է ունենալ քրեական վարույթով վերջնական որոշում կայացնելուն:

Ամփոփազիր: Փորձագիտական գործունեությունը սերտորեն կապված է ապացուցման գործընթացի, այն է՝ գործի օրինական, հիմնավորված և արդարացի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ բացահայտելու նպատակով ապացույցներ հավաքելու, ստուգելու և գնահատելու հետ, որն իրականացվում է հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ՝ փորձագիտական եզրակացություն տալու միջոցով: Փորձաքննության արդյունք հանդիսացող փորձագիտական եզրակացությունը՝ որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, գնահատվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից, որն իրականացվում է ապացույցների գնահատման ընդհանուր կանոններով՝ հաշվի առնելով ապացույցի այս տեսակի առանձնահատկությունները:

Փորձագետի եզրակացության գնահատումը ենթադրում է որոշակի գործով վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ ներքին համոզմունքի ձևավորում եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և արժանահավատության, ինչպես նաև դրանում արված հետևությունների ապացուցողական նշանակության վերաբերյալ:

Փորձագետի եզրակացության՝ որպես ապացույցի օգտագործումը գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման նպատակով էապես կախված է հաջորդ տարրի՝ եզրակացության արժանահավատության և գիտական հիմնավորվածության գնահատումից:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ փորձագետի եզրակացության արժանահավատությունից է կախված փորձագետի եզրակացությունը հետագայում որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունը, որն էլ իր հերթին էական և առանցքային նշանակություն կարող է ունենալ քրեական վարույթով վերջնական որոշում կայացնելուն:

Annotation. Expert activity is closely related to the process of proof, that is, to gathering, analyzing and evaluating evidence in order to reveal circumstances that are important for the legal, justified and fair resolution of the case, which is carried out by giving an expert opinion applying special knowledge. The expert opinion resulting from the examination, as an independent type of evidence, is estimated by the body conducting the proceedings, which are carried out according to the general rules of evidence assessment, taking into account the specifics of this type of evidence.

The estimation of the expert's conclusion implies the formation of an internal conviction by the body conducting the proceedings in a certain case regarding the scientific validity and credibility of the conclusion, as well as the evidential significance of the conclusions made in it.

The use of an expert's opinion as evidence for the purpose of revealing circumstances relevant to the case essentially depends on the evaluation of the next element, the credibility and scientific validity of the opinion.

Thus, it can be noted that the possibility of using the expert's conclusion as evidence depends on the credibility of the expert's conclusion, which in turn can have a significant and central importance in making a final decision in criminal proceedings.

Аннотация. Экспертная деятельность тесно связана с процессом доказывания, т.е. со сбором, анализом и оценкой доказательств с целью выявления обстоятельств, имеющих важное значение для законного,

обоснованного и справедливого разрешения дела, которое осуществляется путем применения специальных знаний, предоставленных в экспертном заключении. Экспертное заключение, полученное в результате экспертизы, как самостоятельный вид доказательств, оценивается органом, ведущим производство, что осуществляется по общим правилам оценки доказательств с учетом специфики этого вида доказательств.

Оценка заключения эксперта предполагает формирование у органа, ведущего производство по конкретному делу, внутреннего убеждения относительно научной обоснованности и достоверности заключения, а также доказательной значимости сделанных в нем выводов.

Использование заключения эксперта в качестве доказательства в целях выявления обстоятельств, имеющих значение для судебного дела, существенно зависит от оценки следующего элемента – достоверности и научной обоснованности заключения.

Таким образом, можно отметить, что возможность использования заключения эксперта в качестве доказательства зависит от достоверности данного экспертом заключения, что, в свою очередь, может иметь существенное и центральное значение при принятии окончательного решения в уголовном судопроизводстве.

Բանալի բաներ - ապացույց, փորձագետի եզրակացություն, փորձագետի կարծիք, քրեական դատավարություն, ապացույցի արժանահավատություն, թույլատրելի ապացույց, վերաբերելի ապացույց, դատական փորձաքննություն:

Keywords: *evidence, expert conclusion, expert opinion, criminal legal proceedings, dignity of evidence, to sanction of evidence, relevant evidence, juridical examination.*

Ключевые слова: *доказательства, заключение эксперта, мнение эксперта, уголовный процесс, достоверность доказательств, допустимые доказательства, соответствующие доказательства, судебная экспертиза.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Դ. Մելքոնյան, Ապացույցների թույլատրելիության եվրոպական չափանիշները, «Պետություն և իրավունք», № 4 (42), 2008:
2. Դիլբանդյան Ա., Հարությունյան Ա., Ղազինյան Գ. և ուրիշներ, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության իրավունք:
3. «ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական և զինվորական գործերով պալատի որոշումների ժողովածու», հ. 3, Եր., 2001:
4. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Արմեն Սեյրանի Սարգսյանի վերաբերյալ 2009 թվականի սեպտեմբերի 16-ի թիվ ԵՔԴԴ/0295/01/08 որոշում:
5. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Արայիկ Օնիկի Խաչատրյանի 2015 թվականի մարտի 27-ի ԿԴԴ/0006/01/14 որոշում:
6. ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2015 թ. հոկտեմբերի 21-ի ԱԴԱԴԴ/0010/01/15 դատավճիռը:
7. Արտեմ Արմենի Հարությունյանի գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ՍԴ3/ 0226/01/14 որոշում:
8. Соколовский З. М., Оценка заключений криминалистической экспертизы письма, М., 1959.
9. Белкин Р. С. , Собрание, исследование и оценка доказательств. М., 1966.
10. Оганян Л. П., Вероятное заключение эксперта в системе доказательств, Ереван, 1970.
11. «Судебно-почерковедческая экспертиза», М., 1971.
12. Треушников М. К., Оценка отдельных видов доказательств по гражданским делам, Советская юстиция № 1, 1985.

13. Давтян А. Г., Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995.
14. Давтян А. Г., Экспертиза в гравданском процессе, М., «Спарк», 1995.
15. Давтян А. Г., Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995.
16. Уголовный процесс, Под общей ред. К. Ф. Гуценко, М., 1996.
17. Безлепкин Б. Т., Уголовный процесс России, Общая часть и досудебные стадии (курс лекции), М., 1998.
18. Саханов Т. В., Судебные докозательства, М., 2000.
19. Сахнова Т. В., Судебная экспертиза, М., 2000, էջ 251.
20. Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. СПб., 2005.
21. Галяшина Е. И. Назначение, производство и оценка заключения судебной экспертизы // http://www.rusexpert.ru/books/cena_slova3/029.htm (20.04.2010).

Ավագյան Ի. - «Մասնավոր իրավական կենտրոն» փաստաբանական գրասենյակի հիմնադիր-տնօրեն, փաստաբան, էլ. հասցե՝ ingaavagyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 09.11.2023 թ., տրվել է գրախոսության 09.11.2023 թ., երաշխավորվել է ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, Հայ-Ռուսական համալսարանի պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-170>

СУРЕН БАГИНЯН

Соискатель кафедры уголовного процесса и криминалистики ЕГУ

ՍՈՒՐԵՆ ԲԱԴԻՆՅԱՆ

*ԵՊՀ քրեական դատաբանության և կրիմինալիստիկայի
ամբիոնի հայցորդ*

SUREN BAGHINYAN

*Applicant at the Chair of Criminal Procedure and Criminalistics
of Yerevan State University*

**ОСНОВНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОВЕРШЕНИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИЗМЕНЫ**

**ՊԵՏԱԿԱՆ ԴԱՎԱՃԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ**

THE MAIN CHARACTERISTICS OF COMMITTING HIGH TREASON

Введение

В современных условиях органы правопорядка столкнулись с новыми вызовами и испытаниями, связанными с военно-политической ситуацией, которая существенно повлияла на все сферы нашей жизни, в том числе и на организацию деятельности органов уголовной юстиции по расследованию уголовных правонарушений против национальной безопасности страны.

В таких условиях появился ряд важных задач, которые нужно немедленно решать и устранять уголовно-правовыми и криминалистическими средствами, учитывая значительное количество факторов как внешних, так и внутренних, угрожающих суверенности, независимости, демократичности и национальной безопасности нашей страны.

Основное исследование

Текущая военно-политическая ситуация изменила не только геополитику в мире, но и повлияла на жизнь граждан Армении. Большинство граждан Армении в настоящее время разделяет внешнеполитические приоритеты государства, однако, тем не менее, встречаются частные случаи, когда некоторые субъекты совершают деяния, направленные против

безопасности государства.

Это может осуществляться в форме шпионажа, или перехода на сторону противника, также в виде оказания финансовой, материально-технической, консультационной или другой помощи иностранному государству, международной или иностранной организации или их представителям в деятельности, направленной против безопасности Республики Армения (ст.428 УК РА).

Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства (глава 42 УК РА), в том числе и государственная измена, входят в систему особой части УК РА, а общественная опасность государственной измены состоит в том, что деяния преступников посягают на суверенитет, территориальную целостность и неприкосновенность РА, что ставит под опасность существование РА как суверенной страны.

Причинение вреда обороноспособности Армении или ее государственной безопасности нарушает состояние защищенности государственной власти, а также мир и покой жизни народа. Кроме того, это может привести к утечке из собственности государства информации, содержащей государственную тайну, что является существенным риском с учетом необходимости охраны материалов, содержащих информацию о новых образцах вооружений, о размещении войск, о решениях органов государственной власти в сфере обороноспособности и политического будущего Армении. Вместе с тем, отдельные граждане нашего общества, не в полной мере или вообще не осознав значимость происходящих событий, совершают деяния, направленные против безопасности государства [1, с. 79].

Неоспорим тот факт, что без анализа развития науки уголовного права нельзя развивать и двигать криминалистическую науку, а соответственно, совершенствовать методику расследования преступлений, исправлять недостатки правоприменительной практики.

В теории уголовного права уголовно-правовая охрана государственной безопасности РА не имеет детальной разработки. В частности, существующие уголовно-правовые исследования, освещают только фрагментарно отдельные вопросы, связанные с совершением соответствующих посягательств.

Так, в большинстве своем, авторы изучали уголовную ответственность за совершение государственной измены лишь касательно, в рамках анализа составов преступлений против национальной безопасности РА; оснований освобождения от уголовной ответственности за государственную измену; проблемных вопросов уголовной ответственности за этот состав преступления; соотношение понятий государственной и внешней безопасности [2, с. 515].

В тоже время констатируем незначительный уровень научной разработанности проблемных аспектов уголовной ответственности за государственную измену среди отечественных ученых-юристов, что существенным образом усложняет расследование преступлений, образующих состав «государственной измены».

Приступая непосредственно к исследованию структуры и содержания криминалистической характеристики понятия «государственная измена», следует сказать, что данное преступление включает в себя три преступных деяния, которые объединены общим названием «государственная измена». Это шпионаж, т.е. выдача иностранному государству, международной либо иностранной организации или их представителям сведений, составляющих государственную тайну, доверенную лицу или ставшую известной ему по службе, работе, учебе или в иных случаях, предусмотренных законодательством Республики Армения; также это переход на сторону противника либо оказание финансовой, материально-

технической, консультационной или иной помощи иностранному государству, международной либо иностранной организации или их представителям в деятельности, направленной против безопасности Республики Армения (ст. 418 УК РА).

Следует сказать, что в настоящее время в структуре государственных измен наиболее распространенной формой данного преступного деяния является шпионаж, т.е. преступные действия граждан, в результате которых происходит передача информации, которая относится к информации с ограниченным доступом и в качестве таковой охраняется государством, представителям иностранных государств. Такими представителями могут быть различные лица, облеченные государственными полномочиями (например, дипломаты), либо не имеющие официального статуса (например, журналисты). Также передача секретной информации может происходить с участием зарубежных организаций либо при посредничестве иных граждан Армении, которые имеют соответствующие возможности для того, чтобы данная информация оказалась в распоряжении иностранных государств.

В настоящее время распространенными являются следующие виды шпионажа, которые подлежат уголовной ответственности (рис. 1).

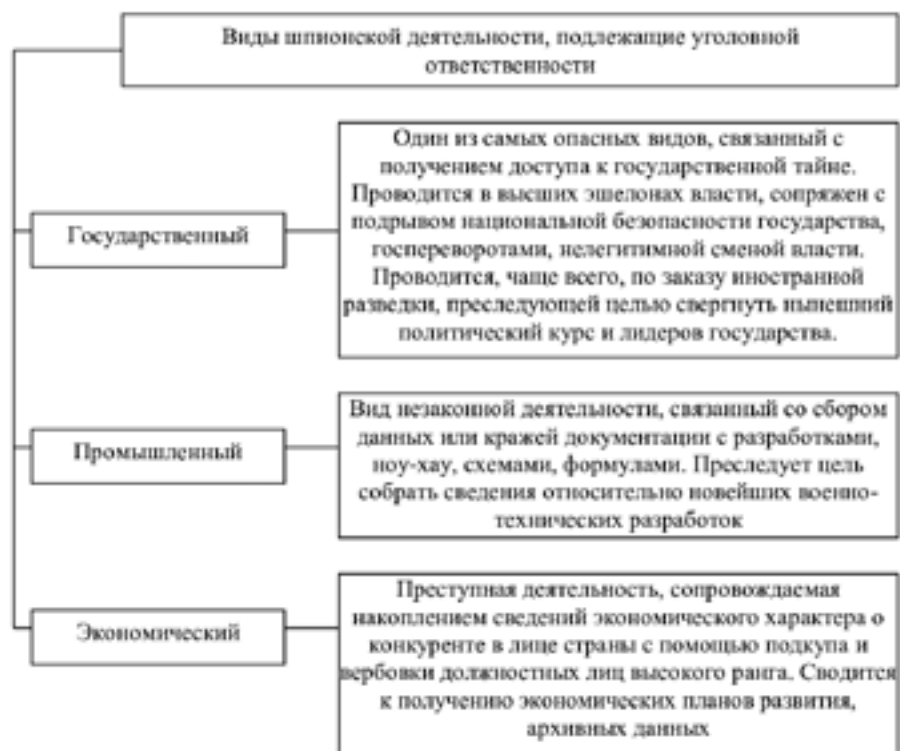

Рис. 1. Виды шпионской деятельности, образующие состав преступления государственная измена (составлено автором).

Как правило, лиц, осуществляющих шпионскую деятельность, интересуют и различные сведения, которые так или иначе являются информацией с ограниченным доступом, и, собирая данную информацию, лицо отдает себе в этом отчет (рис. 2).

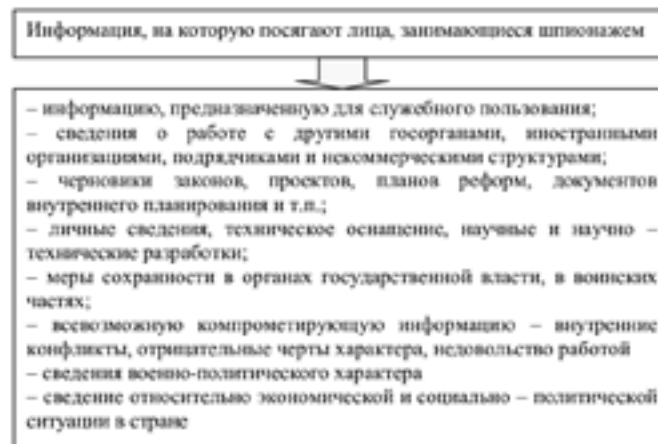

Рис. 2. Сведения, интересующие лиц, занимающихся шпионажем (составлено автором)

Следует сказать, что под передачей сведений, составляющих государственную тайну, стороне, находящейся в конфронтации в отношении Армении, в криминалистической литературе понимают различные действия, в результате которых данная информация попадает в руки противника (рис. 3).

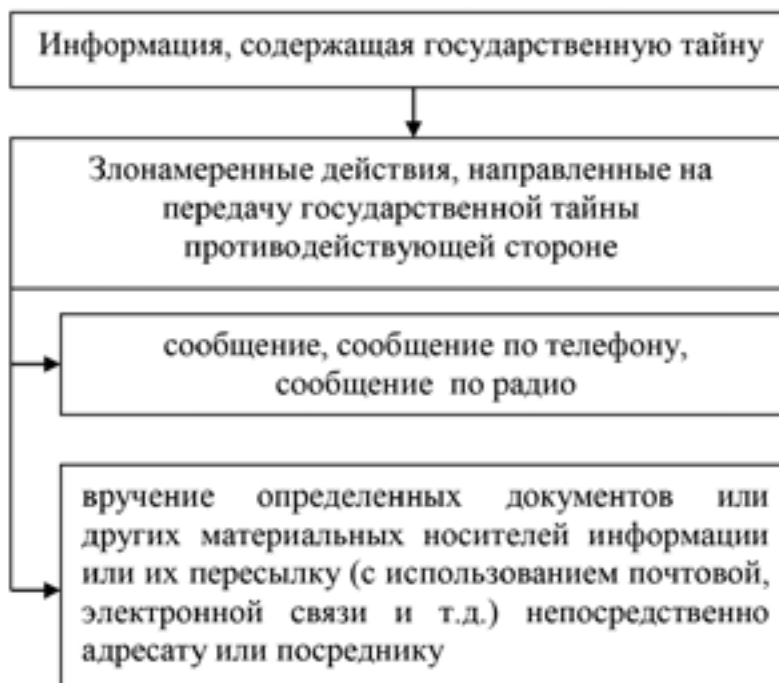

Рис. 3. Действия, способствующие «утечке» информации, содержащей государственную тайну (составлено автором на основании [3, с. 302-304])

Примером такой разновидности шпионажа является уголовное дело в отношении преподавателя МГТУ им. Баумана В. Лапыгина, признанного виновным в госизмене, который, будучи научным работником, сотрудником ЦНИИ машиностроения, головного учреждения «Роскосмоса», передавал за границу сведения технического характера, которые относились к новейшим российским разработкам в области военной техники. Способом передачи было общение в социальных сетях с представителями иностранной разведки [4, с. 211].

Очевидно, что передача сведений, составляющих государственную тайну, может совершаться только путём действия, которое совершает физическое лицо. При этом не имеет значения принадлежность информации, т.е. информация может стать результатом научно-технической деятельности самого подозреваемого, однако, ее секретный характер, является основанием для обвинения лица в действиях противоправного характера.

Исключать возможность передачи секретных сведений путем бездействия, по мнению А.Г. Кулева, не стоит. В частности, авторы в качестве аргумента приводят такой пример. Гражданин России, установивший преступную связь с иностранной разведкой и работающий на совершенно секретном объекте, в служебные обязанности которого входит включение противоподслушивающей системы, в определенное время по заданию этой разведки не включает такую систему, в результате чего секретные сведения становятся известными иностранной разведке [5, с. 62].

Доказать данный факт достаточно сложно, что свидетельствует, во-первых, о том, что сама методика расследования данных преступлений нуждается в дальнейшем совершенствовании, а во вторых, сам факт дагестанских событий подтверждает, что государственные измены будут обретать в ближайшем будущем совершенно новые формы, а их разрушительный характер будет нарастать.

Заключение

Проведенное исследование позволяет утверждать, что в криминалистической науке в настоящее время не сформировалась единая концепция «переход на сторону врага», в связи с чем актуальным является анализ объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 418 УК РА, опираясь на работы современных авторов [6, 7, 8].

Таким образом, государственная измена представляет собой преступное деяние, которое представлено тремя различными составами, а их объединяющей чертой является тот факт, что обвиняемый (подозреваемый), являясь гражданином Армении, совершает действия, направленные против государственной безопасности и национальных интересов Армении, совершая данные деяния сознательно, осознавая, что они наносят указанный ущерб и стремятся к тому, чтобы данный ущерб наступил.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вызовы, возникшие в результате изменения современной военно-политической ситуации. Эти изменения несомненно отразились и на организацию деятельности органов уголовной юстиции по расследованию уголовных правонарушений против национальной безопасности страны.

Решать эти проблемы специалистами необходимо с помощью уголовно-правовых и криминалистических средств, учитывая безопасность государства. Принимая во внимание тот факт, что текущая военно-политическая ситуация повлияла и на жизнь граждан Армении, мы рассмотрели случаи, когда граждане придерживаются общегосударственной программы, а также случаи совершения преступления, направленного против безопасности

государства, а именно, анализируется понятие «государственная измена». Заметим, что в теории уголовного права уголовно-правовая охрана государственной безопасности РА не имеет комплексной детальной разработки.

В рамках данного исследования нами рассматривается структура и содержание криминалистической характеристики понятия «государственная измена», концепция в криминалистической науке, изучается состав этого преступления и его формы. В частности, нами составлена и представлена в статье классификация видов шпионской деятельности, образующих состав преступления «государственная измена», а также рассматриваются типы сведений, интересующие лиц, занимающихся шпионажем, и виды действий, способствующие «утечке» информации, содержащей государственную тайну.

В результате, мы дали свое определение понятия «государственная измена» и представили разновидности состава этого преступления и объединяющие их черты, а также к чему может привести совершение подобного преступления в аспекте безопасности страны.

Ամփոփագիր: Այս հոդվածում քննարկվել են ժամանակակից ռազմաքաղաքական իրավիճակի փոփոխությունների արդյունքում առաջացած մարտահրավերները: Այս փոփոխությունները, անկասկած, ազդել են երկրի ազգային անվտանգության դեմ ուղղված քրեական հանցագործությունները հետաքննելու քրեական արդարադատության մարմինների գործունեության կազմակերպման վրա:

Այս խնդիրները պետք է լուծել մասնագետների կողմից՝ կիրառելով քրեական իրավունք և դատաբժշկական միջոցներ, հաշվի առնելով պետության անվտանգությունը: Ստեղծված ռազմաքաղաքական իրավիճակն ազդել է նաև ՀՀ քաղաքացիների կյանքի վրա:

Հոդվածում ուսումնասիրել ենք ազգային ծրագրին հավաստի մեթոդների, ինչպես նաև պետության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործության կատարման դեպքերը, վերլուծել ենք «պետական դավաճանություն» հասկացությունը: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ ՀՀ պետական անվտանգության քրեաիրավական պաշտպանությունը չունի համապարփակ, մանրամասն զարգացում:

Այս ուսումնասիրության շրջանակում մենք քննարկել ենք «պետական դավաճանություն» հասկացության՝ դատաբժշկական գիտության հայեցակարգի դատաբժշկական բնութագրերի կառուցվածքն ու բովանդակությունը, ուսումնասիրել այս հանցագործության կազմը և դրա ձևերը: Մասնավորապես՝ մենք կազմել և հոդվածում ներկայացրել ենք «պետական դավաճանություն» հանցագործություն կազմող լրտեսական գործունեության տեսակների դասակարգումը, ինչպես նաև դիտարկել ենք լրտեսությամբ զբաղվող անձանց հետաքրքրող տեղեկատվության տեսակները և գործողությունների տեսակները, որոնք նպաստում են պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության «արտահոսքին»:

Արդյունքում մենք տվել ենք «պետական դավաճանություն» հասկացության մեր սահմանումը և ներկայացրել այս հանցագործության տարրերի տեսակները, դրանք միավորող առանձնահատկությունները, ինչպես նաև թե ինչի կարող է հանգեցնել նմանօրինակ հանցագործության կատարումը՝ երկրի անվտանգության տեսանկյունից:

Annotation. This article examines the challenges that have arisen as a result of changes in the modern military-political situation. These changes undoubtedly affected the organization of the activities of criminal justice authorities to investigate criminal offenses against the national security of the country.

It is necessary to solve these problems by specialists using criminal law and forensic means, taking into account the security of the state. Taking into account the fact that the current military-political situation has also affected the lives of citizens of Armenia, we examined cases when citizens adhere to the national program, as well as cases of committing a crime directed against the security of the state, namely, the concept of “high treason” is analyzed. Let us note that in the theory of criminal law, the criminal legal protection of state security of the Republic of Armenia does not have a comprehensive, detailed development.

In the framework of this study, we examine the structure and content of the forensic characteristics of the concept of “high treason”, a concept in forensic science, and study the composition of this crime and its forms. In particular, we have compiled and presented in the article a classification of types of espionage activities that form the crime of “high treason”, and also consider the types of information that are of interest to persons engaged in espionage, and the types

of actions that contribute to the “leakage” of information containing state secrets.

As a result, we gave our definition of the concept of “high treason” and presented the types of elements of this crime and the features that unite them, as well as what the commission of such a crime can lead to in terms of the country’s security.

Ключевые слова: государственная измена, шпионаж, преступление, безопасность государства, суверенитет.

Բանալի բառեր - պերական դավաճանություն, լրիտություն, հանցագործություն, պերական անպրանգություն, ինքնիշխանություն:

Keywords: high treason, espionage, crime, state security, sovereignty.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Серeda И. М., Ступина С. А., Государственная измена: отдельные вопросы квалификации // Пролог: журнал о праве. 2023. № 1.
2. Цамаев Р. Р., Государственная измена и шпионаж: правовой анализ преступлений // Евразийский научный журнал. 2017. №2.
3. Милаева М. Ю., Уголовная ответственность за государственную измену // E-Scio. 2022. № 12 (75).
4. Осужденные за шпионаж в России в 2013-2016 годах. – Режим доступа: <https://ria.ru/20160923/1477725662.html>
5. Кулев А. Г., Преступления против внешней безопасности государства: вопросы законодательной техники и дифференциации ответственности: дисс. канд. юр. наук. Ярославль, 2009.
6. Пономаренко Е. В., Копшева К. О., Обоснованность изменений уголовного законодательства, касающихся отдельных составов преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства // Правовая политика и правовая жизнь. 2023. №1.
7. Серeda И. М., Ступина С. А., Государственная измена: отдельные вопросы квалификации // Пролог: журнал о праве. 2023. №1.
8. Устинов А. А., Уголовная ответственность за государственную измену: совершенствование правовой регламентации // Вестник Прикамского социального института. 2023. №1.

Багинян С. - Соискатель кафедры уголовного процесса и криминалистики ЕГУ, эл. почта: sbaghinyan77@mail.ru.

Статья представлена в редакцию 29.11.2023 г., отправлена на рецензию 29.11.2023 г., рецензент: главный научный сотрудник НИЦ, профессор кафедры управления органами расследования преступлений Академии управления МВД России, заслуженный юрист РФ, академик РАЕН, доктор юридических наук, профессор Кустов А.М., принята к публикации: 15.01.2024.

**ՄԻՋԱՂԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-177>

ԳՈՌ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հազենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր (Բեռլին), կառավարման գիտությունների մագիստրոս (Շպայեր)

GOR HOVHANNISYAN

Associate Professor at the Chair of German and European Constitutional and Administrative Law, as well as International Law at the University of Hagen, Attorney-at-law, Member of the Saxon Bar Association, Doctor of Law (Berlin), Master of Administrative Sciences (Speyer)

ГОР ОГАНЕСЯН

Доцент кафедры немецкого и европейского конституционного и административного права, а также международного права в Университете Хагена, адвокат, член Саксонской коллегии адвокатов, Доктор юридических наук (Берлин), Магистр административных наук (Шпайер)

**ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ (ՄԱՍ IV) –
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

EUROPEAN LAW (PART IV) – THE FUNDAMENTAL FREEDOMS

ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО (ЧАСТЬ IV) – ОСНОВНЫЕ СВОБОДЫ

Եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ հոդվածաշարի¹ այս չորրորդ մասը լուսաբանում է հիմնական ազատությունները՝ իբրև ներքին շուկայի ստեղծման հիմնական միջոց:

¹ Առաջին մասը տես Հովհաննիսյան, Դատական իշխանություն 10-12 (280-282)/2022, էջեր 92-100 (Հիմնական հարցեր և ԵՄ կազմակերպական կառուցվածքը), երկրորդ մասը՝ Հովհաննիսյան, Դատական իշխանություն 1-3 (283-285)/2023, էջեր 108-117 (Իրավունքի աղբյուրները և իրավաստեղծումը միութենական իրավունքում), երրորդ մասը՝ Հովհաննիսյան, Դատական իշխանություն 4-9 (286-291)/2023, էջեր 123-134 (Հիմնական իրավունքների խարտիայի հիմնական իրավունքները):

Ներածություն

I. Ընդհանուր ներքին շուկան

Հիմնական ազատությունները կազմում են ներքին շուկայի առանցքը: Նրանք երաշխավորում են անդամ պետությունների միջև ապրանքների, ծառայությունների, անձանց ու կապիտալի ազատ տեղաշարժը: Այդ պատճառով դրանց առաջնային նպատակն անդամ պետությունների գործողություններով ընդհանուր համատեղ շուկայի համար (ԵՄՊ 3-րդ հոդ. 3-րդ մասի 1-ին նախ., ԵՄԳՊ 26-րդ հոդ. 2-րդ մաս) խոչընդոտներ ստեղծելուց խուսափելն է: Հետևաբար, հիմնական ազատությունների խախտման հարցը պարզելիս պետք է պատշաճ կերպով համադրել ներքին շուկայի ազատությունն ու այն ձևավորելու ազգային իրավասությունը:

Հիմնական ազատությունները գործում են անմիջականորեն, այսինքն՝ կիրառելի են անդամ պետություններում առանց ներդրող ակտի անհրաժեշտության²: Դրանք սուբյեկտիվ հանրային իրավունքներ են և անհատին հնարավորություն են տալիս դրանցով պարտավորված իրավասուբյեկտներից պահանջելու դրանց բովանդակության իրականացումը³:

Հիմնական հետազոտություն

II. Հիմնական ազատությունների ստուգման միասնական սխեման

Բոլոր հիմնական ազատություններն ունեն նույն կառուցվածքը: Այդ պատճառով հիմնական ազատությունների խախտումն ստուգվում է սկզբունքորեն հետևյալ սխեմայով.

1. Կիրառելիությունը. երկրորդային իրավունքն ունի առաջնություն
2. Պաշտպանության առարկայական և անձնային ոլորտը, անդրսահմանային փաստական հանգամանքները

3. Հիմնական ազատության վնասումը (Dassonville, Keck, երեք աստիճանի թեստ, Groenveld)

4. Վնասման արդարացումը

ա) Սահմանափակումը (Cassis de Dijon)

բ) Սահմանափակման սահմանափակումը՝ համաչափության եռաքայլ ստուգումը:

1. Կիրառելիությունը

Երկրորդային իրավունքի առաջնության պատճառով հիմնական ազատությունները կիրառելի են միայն այն դեպքում, երբ դեպքը երկրորդային իրավունքով կարգավորված չէ:

Օրինակ: Այն հարցի շրջանակում, թե արդյոք ճարտարապետների և ինժեներների վարձատրության մասին գերմանական կանոնադրությունը խախտում է եվրոպական իրավունքը, ԱԵԴ-ը երկրորդային իրավունքում այդ հարցին վերաբերելի դիրեկտիվն ստուգելուց հետո հրաժարվում է ստուգել բնակության վայր ընտրելու ազատության խախտումը⁴:

2. Պաշտպանության ոլորտը

Վիճելի դեպքը պետք է ներառված լինի հիմնական ազատության պաշտպանության ոլորտում: Պաշտպանության առարկայական ոլորտը ծառայում է հիմնական ազատությունները միմյանցից սահմանազատելուն: Պետք է պարզաբանել համապատասխան հիմնական ազատության փաստակազմը, այն է՝ *ապրանք, ծառայություն, բնակության վայր և այլն*: Ընդ որում՝ կարևոր է հիմնական ազատությունների **տնտեսական կողմը**: Զուտ բարեգործական գոր-

² ԱԵԴ, C-26/62, ECLI:EU:C:1963:1 – Van Gend en Loos:

³ Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 9. Հիմնական ազատությունների՝ իբրև հավասարության իրավունքների գործառնության մասին տես Heiko Sauer, JuS 2017, 310 (311):

⁴ ԱԵԴ, C-377/17, NJW 2019, 2529.

ծունեությունները չեն ընկնում հիմնական ազատությունների պաշտպանության տակ: Բայց մի որոշակի գործունեության ոչ տնտեսական բնույթը, օրինակ՝ սպորտը կամ կրթությունը, չի բացառում հիմնական ազատության կիրառման ոլորտը: Պետք է հաշվի առնել *ոլորտային բացառությունները*, որոնք կիրառման որոշակի դեպքեր դուրս են հանում պաշտպանության ոլորտից, օրինակ՝ ԵՄԳՊ 45-րդ հոդ. 4-րդ մասի համաձայն՝ բացառություն է սահմանված հանրային կառավարման ոլորտի աշխատողների համար, որքանով նրանք անմիջականորեն իրականացնում են իշխանական լիազորություններ: ԱԵԴ-ը ոլորտային բացառությունները նեղ է մեկնաբանում⁵:

Օրինակ: ԵՄԳՊ 45-րդ հոդ. 4-րդ մասի ոլորտային սահմանափակումը չի գործում պրոֆեսորների համար, քանի որ նրանք իշխանական լիազորություն չեն իրականացնում:

Անձանց ազատությունների դեպքում պետք է ստուգել նաև *պաշտպանության անձնային ոլորտը*: Հիմնական ազատությունների կրողները սկզբունքորեն Միության քաղաքացիներն են (տե՛ս ԵՄԳՊ 49-րդ, 56-րդ հոդվածները, 45-րդ հոդ. 2-րդ մասը): Բնակության վայր ընտրելու ազատությունը և ծառայությունների ազատությունը տարածվում են նաև ընկերությունների վրա՝ համաձայն ԵՄԳՊ 54-րդ հոդվածի (վերջինի դեպքում՝ ԵՄԳՊ 62-րդ հոդ. համակցությամբ), որոնք հիմնադրվել են մի անդամ պետության իրավադրույթներին համապատասխան, և իրենց կանոնադրության համաձայն իրենց նստավայրը, հիմնական կառավարումը կամ գլխավոր գրասենյակը գտնվում են Միությունում:

Բացի այդ, դեպքը պիտի լինի *անդրսահմանային*: Զուտ ներպետական դեպքերը չեն կարգավորվում հիմնական ազատություններով: Դրանից բխում է, որ հիմնական ազատությունները չեն բացառում անդամ պետության ներսում սեփական բնակիչների նկատմամբ խտրականությունը:

Օրինակ: Մի կարգավորում, որն արտադրության ավելի խիստ պահանջներ է նախատեսում երկրի ներսի, բայց որ օտարերկրյա ապրանքների համար, չի խախտում հիմնական ազատությունները:

Անդրսահմանային բնույթի չափանիշը պետք է լայն մեկնաբանել: Դրա համար որպես կանոն բավարար է, երբ նախատեսվում է սահմանի հատում⁶:

3. Հիմնական ազատությունների վնասումը դրանց հասցեատերերի կողմից **ա) Հասցեատերերը**

Հիմնական ազատությունների առաջնային հասցեատերերն անդամ պետություններն ու Միության մարմիններն են: Բայց մասնավոր անձինք նույնպես կարող են վտանգել ներքին շուկայի ազատությունը: Նման դեպքերում պետք է սկզբում ստուգել, թե արդյոք մասնավոր անձի գործողությունը ֆունկցիոնալ իմաստով վերագրելի է անդամ պետությանը:

Օրինակ: Պետությունը մասնավոր ընկերությանը հանձնարարում է իշխանական խնդիրների կատարում, օրինակ՝ սննդամթերքի վերահսկողություն: ԱԵԴ-ն ապրանքների տեղաշարժի ազատության խախտում է համարել մի ՍՊԸ-ի կողմից գերմանական գյուղատնտեսության կենտրոնական մարկետինգային ընկերության որակի նշան (CMA-Gütesiegel) տրամադրելը⁷: Նման դեպքերում քննության առարկան միշտ անդամ պետության գործողությունը կամ անգործությունն է, ոչ թե մասնավոր անձանց գործողությունները կամ անգործությունը:

Գոյություն չունի հիմնական ազատությունների ընդհանուր **մասնավոր ներգործություն**⁸:

⁵ Herdegen, Europarecht, 2023, § 16 Rn. 37.

⁶ Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 16.

⁷ ԱԵԴ, C-325/00, ECLI:EU:C:2002:633:

⁸ Մանրամասն տե՛ս Müller-Graff, EuR 2014, 3: Տես նաև Ruffert, JuS 2020, 1 (5):

Միայն առանձին դեպքերում կարող են նաև մասնավոր անձինք լինել հիմնական ազատությունների հասցեատեր: Դա վերաբերում է ամենից առաջ անձանց և ծառայությունների տեղաշարժի ազատություններին:

Օրինակներ: ԱԵԴ-ի կողմից հիմնական ազատությունների մասնավոր ներգործությունը ճանաչվել է մասնավոր կորպորացիների դեպքում, օրինակ՝ սպորտային ակումբների կարգավորումների կամ արհմիությունների առնչությամբ⁹ Իր *Angonese* վճռով¹⁰ ԱԵԴ-ն ավելի առաջ է գնում այս ոլորտում և ճանաչում է հիմնական ազատություններով մի մասնավոր գործատուի կաշկանդվածությունը:

Դատական պրակտիկայում դեռ վերջնական պարզաբանված չէ, թե որքանով ապրանքների տեղաշարժի ազատությունն ունի մասնավոր ներգործություն¹¹:

b) Վնասումը

Իբրև հիմնական ազատության վնասում պետք է որակել ցանկացած գործողություն, որն ավելի վատ վերաբերմունք է ցուցաբերում օտարերկրյա, քան երկրի ներսի դեպքերի նկատմամբ: Ընդ որում, սկզբում վնասում է համարվում *բացահայտ խտրականությունը*, երբ վերաբերմունքի տարբերությունն անմիջականորեն կապվում է քաղաքացիության կամ ծագման հետ: Արգելված է նաև *քողարկված խտրականությունը*, որի դեպքում անհավասար վերաբերմունքը կապվում է այնպիսի հատկանիշների հետ, որոնք որպես կանոն առկա են օտարերկրյա ապրանքներում կամ ԵՄ օտարերկրացիների մոտ, օրինակ՝ բնակության վայրի պահանջը¹²:

Հիմնական ազատությունների դոգմատիկան հնարավոր է միայն հասկանալ, եթե պատկերացնենք, թե ինչպես են դրանք զարգացել խտրականության արգելքներից դեպի սահմանափակման արգելքներ: Այդ զարգացումը տեղի է ունեցել ապրանքների տեղաշարժի ազատության վերաբերյալ ԱԵԴ-ի պրակտիկայի միջոցով: Ավելի լավ հասկանալու համար այն մանրամասն կներկայացվի ստորև:

աա) Dassonville

ԵՄԳՊ 34-րդ հոդվածը քանակական սահմանափակումներին զուգահեռ արգելում է նաև այսպես կոչված *համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումները (Maßnahmen gleicher Wirkung)*: Ըստ ԱԵԴ-ի, այսպես կոչված, *Dassonville-բանաձևի՝ «առևտրի ցանկացած կարգավորում, որն ունակ է անմիջականորեն կամ միջնորդավորված կերպով, փաստացի կամ պոտենցիալ կերպով խոչընդոտելու ներմուխքնական առևտուրը»*, համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառում է, որն սկզբունքորեն արգելված է¹³:

Dassonville գործի համառոտ նկարագիրը: Բելգիացի առևտրականների նկատմամբ հարուցվում է քրեական հետապնդում այն պատճառով, որ Ֆրանսիայից ներկրված վիսկիի համար բացակայում է ապրանքի ծագման մասին փաստաթուղթը, որը, ըստ բելգիական իրավունքի, պետք է առկա լիներ: Բելգիական դատարանը ԵՄԳՊ 267-րդ հոդվածով սահմանված վարույթով (*Vorabentscheidungsverfahren*) դիմում է ԱԵԴ՝ առաջադրելով այն հարցը, թե արդյոք բելգիական կարգավորումը համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառում է:

⁹ Ամենահայտնի դեպքն է ԱԵԴ, C-415/93, ECLI:EU:C:1995:463 – Bosman: Արհմիությունների առնչությամբ տե՛ս ԱԵԴ, C-438/05, ECLI:EU:C:2007:772:

¹⁰ ԱԵԴ, C-281/98, ECLI:EU:C:2000:296 – Angonese:

¹¹ Մասնավոր ներգործության օգտին տե՛ս ԱԵԴ, C-171/11, ECLI:EU:C:2012: 453 – Fra.bo: Մանրամասն տե՛ս Haltern in Pechstein/Nowak/Häde, Frankf. Komm. zu EUV/GRCh/AEUV, 2017, AEUV Art. 34 Rn. 30 ff.

¹² ԱԵԴ, C-350/96, ECLI:EU:C:1998:205 Rn. 26 ff. – Wohnsitz:

¹³ ԱԵԴ, C-8/74, ECLI:EU:C:1974:82 – Dassonville:

Այս հարցի համար որոշիչ է *շուկայի մատչելիության* չափանիշը («խոչընդոտել ներմուծենական առևտուրը»): Միջնորդավորված փաստումները բավարար են: Բավարար է նաև միջոցառման *ունակությունը*¹⁴ խոչընդոտելու առևտուրը. անկարևոր է, թե արդյոք փաստացի բացասական ներգործություն եղել է, թե՛ ոչ: Այդ պատճառով պետք է իբրև սահմանափակում դիտել նաև ոչ խտրական այն միջոցառումները, որոնք փաստում են շուկայի մատչելիությունը:

ԱԵԴ-ը *Dassonville-բանաձևն* ըստ էության տարածում է բոլոր հիմնական ազատությունների վրա¹⁴: Այսպիսով, հիմնական ազատությունները, չնայած իրենց տարբեր ձևակերպումներին, խտրականության արգելքներից զարգացան դեպի սահմանափակման արգելքներ¹⁵:

բբ) Keck

«Համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումներ» հասկացության լայն սահմանումը ԱԵԴ-ի կողմից կրկին նեղացվեց այսպես կոչված *Keck-բանաձևի* միջոցով: Ըստ դրա՝ վաճառքի ոչ խտրական սահմանափակումները, որոնք ուղղված չեն ապրանքների անդրսահմանային տեղաշարժի վրա ազդելուն, չեն համարվում համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումներ ԵՄԳՊ 34-րդ հոդ. 2-րդ տարբերակի իմաստով: Այս ոլորտային բացառության համար պայման է, որ կարգավորումները «գործեն *յնտեսության ոլորտի բոլոր այն մասնակիցների համար, որոնք իրենց գործունեությունն իրականացնում են երկրի ներսում, որքանով որ այդ կարգավորումները հավասար չափով շոշափում են հայրենական արտադրության և մյուս անդամ պետությունների արտադրության իրացումը*»¹⁶:

Keck – գործի համառոտ նկարագիրը: Ֆրանսիական երկու հանրախանութների ղեկավարներ խախտում են ապրանքները գնման արժեքից ավելի էժան վաճառելու վերաբերյալ ֆրանսիական արգելքը: Դրա պատճառով հարուցված քրեական հետապնդման շրջանակում նրանք վկայակոչում են եվրոպական իրավունքի, մասնավորապես՝ ապրանքների տեղաշարժի ազատության հետ այդ արգելքի անհամատեղելիությունը: Քրեական դատարանն այդ հարցով դիմում է ԱԵԴ, որը հաստատում է եվրոպական իրավունքի հետ համատեղելիությունը:

Այսպիսով, ըստ *Keck-բանաձևի*՝ պետք է տարբերել ապրանքներին վերաբերող և դրանց բաշխմանը վերաբերող կարգավորումները: Եթե առաջինները վերաբերում են հենց ապրանքին (օրինակ՝ փաթեթավորման կամ բաղադրության տեսանկյունից), ապա վերջինները կարգավորում են սոսկ վաճառքի մանրամասները (օրինակ՝ խանութների աշխատանքի ժամերը կամ վաճառքի սահմանափակումները)¹⁷: Ապրանքին վերաբերող կարգավորումները շարունակում են համարվել փաստումներ: Վաճառքի մանրամասները, հակառակը, միայն այն դեպքում են համարվում փաստումներ, եթե դրանք վերաբերում են օտարերկրյա ապրանքների իրացմանը, և եթե սահմանափակող կարգավորումները հայրենական ու օտարերկրյա ապրանքների վրա իրավական և փաստացի իմաստով տարբեր կերպ են ներգործում: Այսպիսով, սկզբունքորեն գործում է այն կանոնը, որ ինչքան կարգավորումն ավելի շատ է վերաբերում հենց ապրանքին, այնքան ավելի մեծ է հավանականությունը, որ նա կընկնի ԵՄԳՊ 34-րդ հոդվածի արգելքի տակ: Քանի որ այս սահմանազատումը հաճախ հստակ չէ, ուստի փաստարկման առանցքը պետք է կազմի այն, թե արդյոք անդամ պետության միջոցառումն ունակ է դժվարացնելու շուկայի մատչելիությունը¹⁸:

¹⁴ Leible/Thomas Streinz in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 2023, AEUV Art. 34 Rn. 56.

¹⁵ Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 41.

¹⁶ EuGH, verb. Rs. C-267/91 u. C-268/91, ECLI:EU:C:1993:905 Rn. 16 = NJW 1994, 121 – Keck und Mithouard.

¹⁷ Տես ԱԵԴ, C-591/17, ECLI:EU:C:2019:504:

¹⁸ ԱԵԴ, C-267/91 u. C-268/91, ECLI:EU:C:1993:905 Rn. 17 – Keck und Mithouard:

գգ) Երեք աստիճանի թեստ

Իր մի քանի նոր որոշումներում ԱԵԴ-ը վնասումների սահմանման համար օգտագործում է գերմանական գրականության մեջ այսպես կոչվող¹⁹ *երեք աստիճանի թեստը*, որն առաջին պլան է մղում այն հարցը, թե արդյոք խոչընդոտվում է շուկայի մատչելիությունը՝ առանց անդրադառնալու միջոցառման բնույթին (այն վերաբերում է ապրանքին, թե՛ դրա բաշխմանը): ԱԵԴ-ը հարցնում է, թե արդյոք **(1)** միջոցառման նպատակը կամ ազդեցությունը մյուս անդամ պետություններից ծագող ապրանքները նվազ բարենպաստ վերաբերմունքի արժանացնելն է, **(2)** առկա են խոչընդոտներ ապրանքների ազատ տեղաշարժի համար, որոնք բխում են մյուս անդամ պետություններից ծագող ապրանքների վերաբերյալ դրույթներից, անգամ եթե դրանք գործում են առանց տարբերության, կամ **(3)** խոչընդոտվում է մյուս անդամ պետություններից ծագող ապրանքների համար շուկայի մատչելիության միջոցառումներով²⁰: Բովանդակային տեսանկյունից այս երեք աստիճանի թեստը նորամուծություն չէ: ԱԵԴ-ը դրանով առաջին պլան է մղում շուկայի մատչելիությանը խոչընդոտելը՝ իբրև չափանիշ²¹:

Այսպիսով, ընդհանուր սահմանափակման արգելքը հնարավոր է միայն շուկայի մատչելիության առնչությամբ: «Համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումներին» են պատկանում, այսպիսով, միայն խտրական կարգավորումները կամ նրանք, որոնք խոչընդոտում են շուկայի մատչելիությունը:

Վեճեր լուծելիս պետք է սկզբում բացառել ներկրման քանակական սահմանափակումը և հետո քննարկել համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումների սահմանումը: Այստեղ սկզբում պետք է ելնել *Dassonville-բանաձևից*, նախքան *Keck-բանաձևի* միջոցով ուղղումներ անելու անհրաժեշտությունը քննարկելը: Ընդ որում, առաջին պլան պետք է մղել շուկայի մատչելիության չափանիշը: Վերջում կարելի է եզրափակել երեք աստիճանի թեստը վկայակոչելով, որը պետք է որ հանգեցնի նույն արդյունքին:

դդ) Այլ հիմնական ազատությունների վրա տարածելը

Ի տարբերություն *Dassonville-բանաձևի*, ԱԵԴ-ը *Keck-բանաձևն* ու *երեք աստիճանի թեստը* մյուս հիմնական ազատությունների վրա է տարածում շատ զգուշորեն²²:

եե) Վնասման տեսակը

Վնասման իրավական բնույթը ոչ մի դեր չի խաղում: Իրավական առումով պարտադիր միջոցառումների կողքին վնասող ներգործություն կարող են ունենալ նաև փաստացի միջոցառումները, օրինակ՝ տեղական արտադրությունը զարգացնելու քարոզարշավին ֆինանսապես աջակցելը²³:

4. Արդարացումը

Հիմնական ազատությունները ենթակա են սահմանափակման: Հետևաբար, դրանց վնասումը կարող է արդարացվել: Այդպիսով, սահմանափակումները (ա) կարող են լիազորել վնասելու հիմնական ազատությունները: Այդ լիազորությունն իր հերթին կրկին ենթակա է սահմանափակման, որը համեմատելի է հիմնական իրավունքների ընդհանուր տեսության մեջ հայտնի սահմանափակման սահմանափակմանը (բ):

¹⁹ Schroeder in Streinz, EUV/AEUV, 2018, AEUV Art. 34 Rn. 53; Classen/Bothe, EuZW 2015, 413.

²⁰ ԱԵԴ, C-110/05, ECLI:EU:C:2009:66 Rn. 34 ff.

²¹ ԱԵԴ, C-456/10, ECLI:EU:C:2012:241 Rn. 35 ff. – ANETT; C-333/14, ECLI:EU:C:2015:845 Rn. 42, 44 – Scotch Whisky Association:

²² StEu. Leible/Thomas Streinz in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 2023, AEUV Art. 34 Rn. 82.

²³ ԱԵԴ, C-249/81, ECLI:EU:C:1982:402 Rn. 23 ff. – Buy Irish:

բ) Սահմանափակումը

Գոյություն ունեն *արդարացման գրված հիմքեր*: Օրինակ՝ ապրանքների տեղաշարժման ազատության նկատմամբ միջամտությունը կարող է արդարացվել հանրային անվտանգության հիմքով (ԵՄԳՊ 36-րդ հոդ.): Հիմնական ազատություններում բովանդակվող գրված արդարացման հիմքերը՝ իբրև միութենական իրավունքով երաշխավորված ազատության սահմանափակում, պետք է միշտ նեղ մեկնաբանել²⁴: Բայց այդ հարցում անդամ պետություններն ունեն գնահատման արտոնություն²⁵:

Բացի դրանից սահմանափակումը կարող է արդարացվել նաև *կոլիզիոն առաջնային իրավունքի* միջոցով: Բայց այդ նպատակով ԱԵԴ-ը կիրառում է ոչ թե պայմանագրերով պաշտպանվող բոլոր շահերը, այլ իբրև արդարացում ընդունում է միայն նրանք, որոնք իրենց կառուցվածքի ուժով պիտանի են իբրև միջամտության համար լիազորող նորմեր (օրինակ՝ ԵՄԳՊ 106-րդ հոդ. 2-րդ մասի 1-ին նախադասությունը՝ իբրև հակամենաշնորհային արդարացման հիմք)²⁶: Հատկապես հիմնական ազատությունների հետ բախվող *միութենական հիմնական իրավունքները*²⁷ կարող են արդարացնել դրանց սահմանափակումը²⁸: Միութենական հիմնական իրավունքների հետ կոլիզիա առաջանում է, երբ անդամ պետությունները հիմնական իրավունքների պաշտպանության նպատակով սահմանափակում են հիմնական ազատությունները²⁹, կամ, երրորդային գործողության իրավիճակներում, երբ մասնավոր անձինք ցանկանում են հիմնական ազատությունների սահմանափակումներն արդարացնել իրենց հիմնական իրավունքներով: Բայց ազգային հիմնական իրավունքները **չեն կարող** վկայակոչվել իբրև արդարացում միութենական իրավունքի կիրառման առաջնության պատճառով:

Հիմնական ազատությունների կիրառման լայն ոլորտը պատշաճ հաշվի առնելու համար ԱԵԴ-ը **Cassis de Dijon** գործով սահմանափակման արդարացման կողմում անդամ պետությունների կողմից միջամտության հնարավորություններն ընդլայնեց *արդարացման չգրված հիմքերով*³⁰:

Cassis de Dijon գործի համառոտ նկարագիրը: Rewe ԲԸ-ն ուզում էր Ֆրանսիայից «Cassis de Dijon» լիկյոր ներկրել Գերմանիա և այնտեղ վաճառել: Վարչական մարմինը նրան արգելում է դա, քանի որ լիկյորի համար ալկոհոլի պարունակությունը չափազանց ցածր էր սպիրտային խմիչքների մենաշնորհի մասին այն ժամանակվա գերմանական օրենքին համապատասխան: Rewe-ն ազգային այդ կարգավորումը համարում է մի միջոցառում, որն իր ազդեցությամբ համարժեք է ներկրման քանակական սահմանափակմանը և այդ պատճառով խախտում է ԵՄԳՊ 34-րդ հոդվածը: Գերմանական դատարանն այդ հարցով դիմում է ԱԵԴ: ԱԵԴ-ը նույնպես գերմանական կարգավորումը համարում է համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառում:

Հանրության բարօրության՝ չգրված իմպերատիվ պահանջները նույնպես կարող են հանդես գալ իբրև արդարացման հիմքեր:

Օրինակներ: ԱԵԴ-ն արդարացնող հիմքեր է ճանաչել բնակչության առողջության պաշտպանությունը, սպառողների պաշտպանությունը, տարածքային պլանավորման նպատակ-

²⁴ Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 76.

²⁵ Oppermann/Classen/Nettesheim, Europarecht, 2021, § 22 Rn. 41.

²⁶ Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 77f.

²⁷ Եվրոպական հիմնական ազատությունների և եվրոպական հիմնական իրավունքների համակարգային համեմատության մասին տես Manger-Nestler/Noack, JuS 2013, 503:

²⁸ Հիմնական որոշումը՝ ԱԵԴ, C-112/00, ECLI:EU:C:2003:333 – Schmidberger:

²⁹ Օրինակ՝ Schmidberger որոշման մեջ, տես անմիջապես վերևում 28-րդ ծանոթագրությունը:

³⁰ ԱԵԴ, C-120/78, ECLI:EU:C:1979:42:

ները, արդյունավետ հարկային վերահսկողությունը կամ նաև ՁԼՄ-ների բազմազանության պահպանումը³¹:

Անդամ պետություններն այս հարցում ունեն գնահատման արտոնություն³²: Բայց վիճելի է այդ իմպերատիվ պահանջների՝ իբրև արդարացման հիմքի կիրառման ոլորտը: ԱԵԴ-ն իր պրակտիկայում դրանք կիրառում է ոչ միանշանակ կերպով³³: Պարզ չէ, թե դրանք կիրառելի են միայն *ոչ խտրական*, թե նաև *անուղղակի խտրական* միջոցառումների նկատմամբ: Արդարացման այս հիմքերն անուղղակի խտրական միջոցառումների վրա տարածելու դեմ խոսում է այն հանգամանքը, որ ԵՄԳՊ-ում խտրական միջոցառումների համար կան միանշանակ սահմաններ: Կիրառման օգտին, հակառակը, խոսում է այդ երկու կատեգորիաների (անուղղակի խտրական և ոչ խտրական միջոցառումների) սահմանազատման դժվարությունը³⁴: Բոլոր դեպքերում **անմիջական** խտրականությունները, ըստ գերիշխող կարծիքի, չեն կարող արդարացվել հանրության բարօրության իմպերատիվ պահանջներով³⁵:

Շատ ավելի լայն են արդարացման հնարավորությունները մասնավոր անձանց համար այն իրավիճակներում, որոնցում նրանք բացառության կարգով կաշկանդված են մի հիմնական ազատությամբ: Քանի որ մասնավոր անձինք սկզբունքորեն հանրության բարօրության համար պարտավորված չեն, ուստի նրանք արդարացման նպատակով կարող են վկայակոչել ցանկացած «առարկայական հիմք»³⁶:

բ) Սահմանափակման սահմանափակումը

Այնուհետև պետք է պահպանվեն այն սահմանափակումները, որոնց ենթակա է սահմանափակող միջոցառումն իր հերթին (այսպես կոչված *սահմանափակման սահմանափակում*): Դրանք կազմում են արդարացման սահմանները: Այստեղ ամենից առաջ կարևոր է *համաչափության սկզբունքը*³⁷: ԱԵԴ-ն ստուգում է, թե արդյոք միջոցը պիտանի է երաշխավորելու նպատակին հասնելը և միաժամանակ չի անցնում այն չափը, որն անհրաժեշտ է նպատակին հասնելու համար³⁸: Ազգային սահմանադրական իրավունքում համաչափության սկզբունքն ստուգվում է մեծ մասամբ չորս քայլով. ավելանում է չափավորության ստուգումը³⁹:

III. Հիմնական ազատություններն առանձին-առանձին

Ներկայացված համակարգային մոտեցումներից հետո ստորև լուսաբանվում են առանձին հիմնական ազատությունները:

1. Ապրանքների տեղաշարժման ազատությունը, ԵՄԳՊ 34-րդ ու 35-րդ հոդվածներ

ա) Պաշտպանության ոլորտը

ԵՄԳՊ 34-րդ հոդվածի իմաստով ապրանք են բոլոր ֆիզիկական առարկաները, որոնք կարող են լինել իրավաչափ առևտրային գործարքի առարկա: Ապրանք են նաև գազն ու էլեկտրաէներգիան:

³¹ Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 80.

³² Oppermann/Classen/Nettesheim, EuropaR, 2021, § 22 Rn. 41.

³³ Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 82.

³⁴ Տե՛ս նաև Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 83f., որն արդարացման միասնական ստուգման կողմնակից է:

³⁵ Herdegen, Europarecht, 2023, § 15 Rn. 17.

³⁶ Տե՛ս ԱԵԴ, C-415/93, ECLI:EU:C:1995:463 Rn. 105 – Bosman:

³⁷ ԱԵԴ-ը համաչափության սկզբունքին զուգահեռ ստուգում է նաև եվրոպական հիմնական իրավունքները՝ իբրև սահմանափակման սահմանափակում: Դրա քննադատությունը տես Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 36 Rn. 99f.:

³⁸ Օրինակ՝ ԱԵԴ, C-110/05, ECLI:EU:C:2009:66 Rn. 59 – Kradanhänger:

³⁹ Հայկական իրավունքում համաչափության սկզբունքի մասին մանրամասն տես Հովհաննիսյան, Պետություն և իրավունք 1 (92)/2022, էջ 47-61:

բ) Վնասումը

Ապրանքների տեղաշարժման ազատությունն արգելում է ապրանքների ներկրման և արտահանման քանակական սահմանափակումները, ինչպես նաև համարժեք ազդեցություն ունեցող բոլոր միջոցառումները (ԵՄԳՊ 34-րդ ու 35-րդ հոդվածներ): Ներկրման (ԵՄԳՊ 34-րդ հոդ.) և արտահանման (ԵՄԳՊ 35-րդ հոդ.) ոլորտում քանակական սահմանափակումները վերաբերում են ապրանքների առավելագույն քանակին կամ էլ ներկրման և արտահանման ամբողջական արգելքին: Ապրանքների **ներկրման** ազատության առնչությամբ համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումների համար գործում է վերևում ասվածը:

Հուշում: Ինդիր լուծելիս համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումն ստուգելիս սկզբում պետք է ուսումնասիրել, թե արդյոք միջոցառումը խտրական է, թե գործում է առանց տարբերության: Եթե միջոցառումը խտրական է, ապա հնարավոր է արդարացում միայն ԵՄԳՊ 36-րդ հոդվածի միջոցով: Միայն առանց տարբերության գործող միջոցառումների դեպքում պետք է անդրադառնալ նաև *Cassis-բանաձևին* և *Keck-բանաձևին*:

Ապրանքների **արդահանման** ազատության առնչությամբ (ԵՄԳՊ 35-րդ հոդ.) ԱԵԴ-ն սկզբում դեռ ստուգում էր այսպես կոչված *Groenveld-բանաձևով*⁴⁰: Հիմա արդեն ԱԵԴ-ը ելնում է նրանից, որ ԵՄԳՊ 35-րդ հոդվածում «համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումներ» հասկացությունն ըստ էության պետք է մեկնաբանել այնպես, ինչպես ԵՄԳՊ 34-րդ հոդվածում⁴¹:

Հուշում: Ինդիր լուծելիս այնուամենայնիվ պետք է սկզբում անդրադառնալ *Groenveld-բանաձևին* ու հետո քննարկել *Dassonville-բանաձևն* ապրանքների տեղաշարժման ազատության վրա տարածելու թույլատրելիության հարցը:

2. Աշխատողների տեղաշարժման ազատությունը, ԵՄԳՊ 45-րդ հոդված

Աշխատողների տեղաշարժման ազատությունը կարգավորված է ԵՄԳՊ 45-րդ և հաջորդ հոդվածներում, ինչպես նաև ԵՄԳՊ 46-րդ և 48-րդ հոդվածների հիման վրա ընդունված երկրորդային իրավունքով:

ա) Պաշտպանության ոլորտը

ԵՄԳՊ 45-րդ հոդվածի իմաստով աշխատող է նա, ով մեկ ուրիշի համար իրականացնում է ոչ ինքնուրույն (այսինքն՝ ցուցումներով կաշկանդված) տնտեսապես օգտակար գործունեություն, որի դիմաց նա վարձատրություն է ստանում⁴²: Ներառված են նաև պրակտիկանտները: Այս ազատությունը վերաբերում է միայն անդամ պետությունների աշխատողներին: Պետք է ուշադրություն դարձնել ԵՄԳՊ 45-րդ հոդ. 4-րդ մասում հանրային կառավարման ոլորտի աշխատողների համար նախատեսված *ոլորտային սահմանափակման* վրա:

բ) Վնասումը

Այստեղ նույնպես իբրև վնասումներ հանդես են գալիս ինչպես խտրական միջոցառումները, այնպես էլ զուտ սահմանափակումները՝ անկախ աշխատողի քաղաքացիությունից:

Օրինակ: Պետական ծառայության ոլորտում աշխատավարձի հաշվարկման համար արտասահմանում աշխատած ժամանակահատվածը չճանաչելը վնասում է աշխատողների տեղաշարժման ազատությունը:⁴³

Պետք է ուշադրություն դարձնել, որ աշխատողների տեղաշարժման ազատության նկատմամբ միջամտությունները տեղի են ունենում հաճախ ոչ թե անդամ պետությունների, այլ մաս-

⁴⁰ ԱԵԴ, C-15/79, ECLI:EU:C:1979:253 – Groenveld:

⁴¹ ԱԵԴ, C-15/15, ECLI:EU:C:2016:464 – New Valmar:

⁴² Herdegen, *Europarecht*, 2023, § 16 Rn. 3.

⁴³ Տես ԱԵԴ, C-703/17, ECLI:EU:C:2019:850 – Krahn:

նավոր անձանց կողմից (տես վերևում II.3.ա):

3. Բնակության վայր ընտրելու ազատությունը, ԵՄԳՊ 49-րդ հոդված

ա) Պաշտպանության ոլորտը

Բնակության վայր ընտրելու ազատությունը նույնպես պաշտպանում է անձանց տեղաշարժման ազատությունը: Բնակության վայր ընտրելու ազատությունից օգտվում են անդամ պետությունների քաղաքացիները, ինչպես նաև ընկերությունները՝ համաձայն ԵՄԳՊ 49-րդ հոդ. 2-րդ մասի:

Առարկայական տեսանկյունից բնակության վայրի ընտրությունը, ի տարբերություն ծառայություն մատուցելու, ուղղված է մեկ այլ անդամ պետությունում մշտապես տնտեսական կյանքին մասնակցելուն: Բնակության վայր ընտրելու ազատությունը վերաբերում է ցանկացած սկզբունքորեն վճարովի գործունեության, որն իրականացվում է սեփական պատասխանատվությամբ ու առանց ցուցումների, այսինքն՝ ինքնուրույն: Այդպիսով, սահմանազատման համար օգտակար են գործունեության տևողության, հաճախականության, պարբերականության և շարունակականության պարամետրերը⁴⁴:

ԵՄԳՊ 51-րդ հոդ. 1-ին մասը բովանդակում է ոլորտային սահմանափակում հանրային իշխանություն իրականացնելու առնչությամբ⁴⁵:

Օրինակներ: Դեղատուն ղեկավարելը «հանրային իշխանության» իրականացում չէ, անգամ եթե դա բխում է հանրային շահերից: Փաստաբանական ու նոտարական գործունեությունը նույնպես չի ընկնում այս բացառության տակ:

բ) Վնասումը

Բնակության վայր ընտրելու ազատությունը նույնպես պարունակում է սահմանափակման ամբողջական արգելք: Ցանկացած միջոցառում, որը պիտանի է կանխելու, խոչընդոտելու կամ նվազ գրավիչ դարձնելու այդ ազատության իրականացումը, համարվում է վնասում (այսպես կոչված *Gebhard*-բանաձև)⁴⁶: Այստեղ նույնպես որոշիչ է շուկայի մատչելիության սահմանափակումը⁴⁷:

գ) Արդարացումը

ԵՄԳՊ 52-րդ հոդվածի արդարացման հիմքերի կողքին անուղղակի խտրականության դեպքում հնարավոր է արդարացում նաև հանրության բարօրության իմպերատիվ պահանջների միջոցով (օրինակ՝ առողջության պաշտպանությունը)⁴⁸:

4. Ծառայությունների մատուցման ազատությունը, ԵՄԳՊ 56-րդ հոդված

ա) Պաշտպանության ոլորտը

Անձնային տեսանկյունից ԵՄԳՊ 56-րդ հոդ. 1-ին մասը գործում է միայն Միության քաղաքացիների համար:

ԵՄԳՊ 57-րդ հոդվածի իմաստով ծառայություններն առաջարկներ են, որոնք մատուցվում են վճարի դիմաց, որքանով դրանք չեն ընկնում մյուս հիմնական ազատությունների գործողության տակ (տես 57-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ կիսանախադասությունը): Ծառայությունների մատուցման ազատությունն այս իմաստով համապարփակ ազատություն է: ԵՄԳՊ 57-րդ հոդ. 2-րդ մասում գործունեությունների թվարկումն սպառիչ չէ («մասնավորապես»): Այստեղ նույնպես գործում է մի ոլորտային բացառություն հանրային իշխանություն իրականացնելու հա-

⁴⁴ Ruffert, JuS 2009, 97 (98).

⁴⁵ Streinz/Herrmann/Kruis, JuS 2011, 1106 (1112).

⁴⁶ ԱԵԴ, C-55/94, ECLI:EU:C:1995:411 Rn. 37 – Gebhard:

⁴⁷ Korte in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 49 Rn. 50 ff.

⁴⁸ Thomale, JuS 2010, 339 (342); Streinz/Herrmann/Kruis, JuS 2011, 1106.

մար (ԵՄԳՊ 62-րդ հոդ.՝ 51-րդ հոդ. համակցությամբ): Ծառայությունների մատուցման ազատությունը կիրառելի է միայն անդրսահմանային փաստական հանգամանքների նկատմամբ: Դրա մեջ ներառված են բոլոր երեք հնարավոր իրավիճակները. ծառայություն մատուցողը ծառայություն տրամադրելու համար գնում է արտասահման (*ակտիվ* ծառայության մատուցման ազատություն), ծառայություն ստացողն ինքն է հատում սահմանը (*պասիվ* ծառայության մատուցման ազատություն), ինչպես նաև այն դեպքը, որում միայն ծառայությունն է սահման հատում (գերմ. *Korrespondenzdienstleistung*), ինչպես, օրինակ, առցանց ծառայությունների դեպքում⁴⁹:

բ) Վնասումը

Արգելված են բացահայտ ու քողարկված խտրականությունները: Բացի դրանից, ըստ *Gebhard-բանաձևի*⁵⁰ արգելված են նաև առանց տարբերության սահմանափակումները, որոնք սեփական քաղաքացիների ու օտարերկրացիների համար գործում են հավասարապես, երբ դրանք կանխում, խոչընդոտում կամ նվազ գրավիչ են դարձնում հիմնական ազատություններից օգտվելը:

գ) Արդարացումը

Այստեղ նույնպես գործում են մեզ արդեն ծանոթ մասշտաբները⁵⁰: ԵՄԳՊ 62-րդ հոդվածում նախատեսված հղման միջոցով կիրառելի են նաև ԵՄԳՊ 52-րդ հոդ. 1-ին մասի արդարացման հիմքերը:

5. Կապիտալի և վճարամիջոցների շրջանառության ազատությունը, ԵՄԳՊ 63-րդ հոդված

Պաշտպանության անձնային ոլորտի տեսանկյունից այս ազատությունը կապված է կապիտալի շարժի հետ և այդ պատճառով գործում է անկախ քաղաքացիությունից բոլոր ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց համար, եթե նրանք գտնվում են որևէ անդամ պետության տարածքում, ինչպես նաև բոլոր ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց համար, որոնք գտնվում են մի երրորդ պետության տարածքում⁵¹:

Առարկայական տեսանկյունից պետք է ուշադրություն դարձնել մյուս ազատություններից սահմանազատելու վրա: Ծառայությունների մատուցման ազատությունից պետք է սահմանազատել ըստ տնտեսական գործունեության հիմնական ուղղության⁵²: *Կապիտալի շրջանառության* ներքո պետք է հասկանալ գույքային և դրամական կապիտալի անդրսահմանային փոխադրումը (առավելապես ներդրումային նպատակներով): *Վճարամիջոցների շրջանառությունը* վերաբերում է դրամական միջոցների փոխանցմանը՝ ստացված ծառայության դիմաց⁵³:

Արդարացումն ստուգելիս պետք է մտածել ԵՄԳՊ 65-րդ հոդվածում բառացիորեն կարգավորված սահմանափակման մասին:

Եզրակացություն

ԵՄ քաղաքացիները Միության ներսում իրենց ազատություններից օգտվելու և դրանց պահպանումը պահանջելու միջոցով ակտիվորեն մասնակցում են եվրոպական ներքին շուկայի ձևավորմանը: Մարդիկ այլևս չեն ընկալվում իբրև զուտ շուկայի մասնակիցներ, այլ ընկալվում են իբրև քաղաքացիներ, որոնք օժտված են հատուկ իրավունքներով: Դրանով դրվել

⁴⁹ Մանրամասն v. Detten/Frenzel, JuS 2010, 811:
⁵⁰ Մանրամասն տես Jarass, NVwZ 2018, 1665:
⁵¹ Ress/Ukrow in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 2023, AEUV Art. 63 Rn. 120.
⁵² Ruffert, JuS 2009, 97 (99).
⁵³ Oppermann/Classen/Nettesheim, Europarecht, 2021, § 30 Rn. 2.

են եվրոպական ինքնության ձևավորման հիմքերը, որը, սակայն, դեռ սաղմնային վիճակում է:

Ամփոփագիր: Եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ քառամաս հոդվածաշարի առաջին մասն սկսվում է հիմնական հարցերով և կազմակերպական իրավունքի հիմունքներով:

Երկրորդ մասում պարզաբանվում են Եվրոպական միության իրավունքի աղբյուրները, ինչպես նաև քննարկվում են օրենսդրական գործընթացները: Բացի դրանից՝ ներկայացվում են եվրոպական իրավունքում կիրառվող կառուցվածքային սկզբունքները:

Երրորդ մասը նվիրված է Եվրոպական միության հիմնական իրավունքներին, որոնք հիմնական ազատությունների հետ միասին կազմում են եվրոպական առաջնային իրավունքի էական անհատական իրավունքները: Նկարագրվում են կառուցվածքային առանձնահատկությունները եվրոպական և սահմանադրական իրավունքի տեսանկյունից՝ շեշտադրելով անդամ պետությունների համար Հիմնական իրավունքների խարտիայի պարտադիր գործողությունը:

Չորրորդ մասում բացատրվում են հիմնական ազատությունները՝ իբրև ներքին շուկայի ստեղծման հիմնական միջոցներ:

Annotation. The first part of the four-part series of articles on European law starts with basic questions and the foundations of organizational law.

The second part explains the legal sources of the European Union law and also deals with the legislative procedures. In addition, the structural principles applicable in the European law are outlined.

The third part focuses on the fundamental rights of the European Union, which - in addition to the fundamental freedoms - are the essential individual rights of European primary law. The structural peculiarities from the perspective of the European and constitutional law are described, with a particular focus on the binding effect of the Charter of Fundamental Rights for the Member States.

The fourth part explains the fundamental freedoms as the central means for establishing the internal market.

Аннотация. Первая часть серии статей (всего 4 части) о европейском праве начинается базовыми вопросами и основами организационного права.

Во второй части объясняются правовые источники права Европейского Союза, а также рассматриваются законодательные процедуры. Кроме того, изложены структурные принципы, применяемые в европейском праве.

Третья часть посвящена основным правам Европейского Союза, которые – в дополнение к основным свободам – являются существенными индивидуальными правами европейского первичного права. Описаны структурные особенности с точки зрения европейского и конституционного права, с особым акцентом на обязательное действие Хартии по правам человека для государств-членов.

В четвертой части объясняются основные свободы как центральное средство для создания внутреннего рынка.

Բանալի բառեր – հիմնական ազատություններ, *Dassonville*-բանաձև, *համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցառումներ*, *Keck*-բանաձև, երեք աստիճանի թեստ, *Cassis de Dijon*, ապրանքների տեղաշարժման ազատություն, աշխատողների տեղաշարժման ազատություն, բնակության վայր ընտրելու ազատություն, ծառայությունների մատուցման ազատություն, կապիտալի և վճարամիջոցների շրջանառության ազատություն:

Keywords: *Fundamental Freedoms, Dassonville formula, Measures of equivalent effect, Keck formula, Three-step test, Cassis de Dijon, Free movement of goods, Freedom of movement for workers, Freedom of establishment, Freedom to provide services, Free movement of capital and payments.*

Ключевые слова: *основные свободы, формула Dassonville, меры эквивалентного воздействия, формула Keck, трехступенчатый тест, Cassis de Dijon, свободное перемещение товаров, свободное перемещение работников,*

свобода выбора места жительства, свобода предоставления услуг, свободное перемещение капитала и платежей.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Calliess, Christian / Ruffert, Matthias (Hrsg.), EUV/AEUV Das Verfassungsrecht der Europäischen Union mit Europäischer Grundrechtecharta, Kommentar, 6. Aufl. 2022.
2. Cremer, Wolfram / Bothe, Alexander, Die Dreistufenprüfung als neuer Baustein der warenverkehrsrechtlichen Dogmatik, EuZW 11/2015, S. 413-418.
3. Grabitz, Eberhard / Hilf, Meinhard / Nettesheim, Martin (Hrsg.), Das Recht der Europäischen Union: EUV/AEUV, Kommentar, Loseblatt. In 3 Leinenordnern, 79. Aufl. 2023.
4. Sauer, Heiko, Die Grundfreiheiten des Unionsrechts, Eine Handreichung für die Fallbearbeitung, JuS 4/2017, S. 310-316.
5. Herdegen, Matthias, Europarecht, Lehrbuch, 24. Aufl. 2023.
6. Jarass, Hans Dietrich, Rechtfertigung von Beschränkungen der Dienstleistungsfreiheit und damit verbundene Nachweispflichten, NVwZ 22/2018, S. 1665-1673.
7. Manger-Nestler, Cornelia / Noack, Gregor, Europäische Grundfreiheiten und Grundrechte, JuS 6/2013, S. 503-507.
8. Müller-Graff, Peter-Christian, Die horizontale Direktwirkung der Grundfreiheiten, EuR 1/2014, S. 3-30.
9. Oppermann, Thomas / Classen, Claus Dieter / Nettesheim, Martin, Europarecht, Ein Studienbuch, 9. Aufl. 2021.
10. Pechstein, Matthias / Nowak, Carsten / Häde, Ulrich (Hrsg.), Frankfurter Kommentar zu EUV, GRC und AEUV, 4 Bände, 2. Aufl. 2023.
11. Ruffert, Matthias, Die Grundfreiheiten im Recht der Europäischen Union, JuS 2/2009, S. 97-103.
12. Streinz, Rudolf (Hrsg.), EUV/AEUV, Vertrag über die Europäische Union, Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union, Charta der Grundrechte der Europäischen Union, 3. Aufl. 2018.
13. Streinz, Rudolf / Herrmann, Christoph / Kruis, Tobias, (Original-)Referendarexamensklausur – Öffentliches Recht: Europarecht – Kein Pillenvertrieb durch Kapitalisten! JuS 12/2011, S. 1106-1114.
14. Thomale, Chris, Referendarexamensklausur – Öffentliches Recht: Niederlassungsfreiheit und mitgliedstaatlicher Rechtsschutz bei Nichtvorlage an den EuGH, JuS 4/2010, S. 339-346.
15. von Detten, Jasper / Frenzel, Matthias, Referendarexamensklausur – Öffentliches Recht: Internetglücksspiel – Rien ne va plus? JuS 9/2010, S. 811-816.
16. Հովհաննիսյան Գոռ, Եվրոպական իրավունք (մաս I) – հիմնական հարցեր և Եվրոպական միության կազմակերպական կառուցվածքը, Դատական իշխանություն 10-12 (280-282)/2022, էջ 92-100:
17. Հովհաննիսյան Գոռ, Համաչափության սկզբունք, Պետություն և իրավունք 1 (92)/2022, էջ 47-61:

Հովհաննիսյան Գ. - Հազենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ gor.hovhannisyanyan@iw-partner.de:

Ներկայացվել է խմբագրություն 30.10.2023 թ., տրվել է գրախոսության 30.10.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գ. Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.:

ԵԴ/1424/01/21

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

10 նոյեմբերի 2023 թվական ք.Երևան
գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝
2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի որոշման դեմ դատապարտյալ Միշա Արմենի Մուրադյանի
պաշտպան Հ.Անանյանի՝ հիմնարար խախտման հիմքով բերված վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2022 թվականի ապրիլի 26-ի դատավճռով ամբաստանյալ Միշա Արմենի Մուրադյանը 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրք) 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով ճանաչվել է անմեղ և արդարացվել՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով:

Նույն դատավճռով Մ.Մուրադյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով: ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով:

2. Դատախազ Վ.Հարությունյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի ապրիլի 26-ի դատավճիռը բեկանել և փոփոխել է, ամբաստանյալ Մ.Մուրադյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակել տուգանք՝ 50.000 (հիսուն հազար) ՀՀ դրամի չափով: Նույն օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ պատիժները լրիվ գումարելու միջոցով, ամբաստանյալ Մ.Մուրադյանի նկատմամբ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով նշանակված պատիժին՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով ազատազրկմանը, գումարվել է 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նշանակված 50.000 (հիսուն հազար) ՀՀ դրամ տուգանքը, և նրա նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով և

տուգանք՝ 50.000 (հիսուն հազար) ՀՀ դրամի չափով:

3. Վճռաբեկ դատարանի՝ 2023 թվականի մայիսի 5-ի որոշմամբ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի որոշման դեմ Մ.Մուրադյանի պաշտպան Հ.Անանյանի վճռաբեկ բողոքը՝ Մ.Մուրադյանի նկատմամբ նշանակված պատժի վերաբերյալ, վարույթ ընդունելու մերժվել է:

4. Վճռաբեկ դատարանի՝ 2023 թվականի օգոստոսի 1-ի որոշմամբ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի որոշման դեմ դատապարտյալ Մ.Մուրադյանի պաշտպան Հ.Անանյանի բացառիկ վերանայման բողոքի հիման վրա հարուցվել է բացառիկ վերանայման վարույթ և սահմանվել է բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, փաստարկները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ փաստարկներով.

5. Բողոքի հեղինակի պնդմամբ՝ ստորադաս դատարանի կողմից թույլ են տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի էական խախտումներ, ինչը հանգեցրել է դատական սխալի:

Ըստ բողոքաբերի՝ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրք) 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, ի տարբերություն ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասի, այլևս որպես պատասխանատվությունից ազատելու խրախուսական նորմ չի սահմանում զենք-զինամթերքը հանձնելու «կամօվին» պայմանը, ինչպես նաև չի պայմանավորում անձի արարքում այլ հանցակազմի առկայությամբ:

Բողոքաբերն արձանագրել է, որ քրեական գործ հարուցելու պահից մինչև Մ.Մուրադյանի կողմից ինքնակամ ներկայանալը և ինքնաձիգը հանձնելը որևէ փաստաթուղթ առկա չէ առ այն, թե որտեղ է պահել այն մինչև ներկայացնելը, այլ կերպ ասած՝ մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրա գտնվելու վայրի մասին տեղեկություն ունենալը Մ.Մուրադյանը հանձնել է ինքնաձիգը: Եթե նույնիսկ ընդունվի, որ իրավապահ մարմինները կասկած են ունեցել, որ կրակ արձակողը եղել է Մ.Մուրադյանը, ապա դա չի կարող մեկնաբանվել որպես զենքի գտնվելու վայրի մասին տեղեկություն կամ իմացություն:

5.1. Բողոքաբերը նշել է նաև, որ Մ.Մուրադյանին վերագրվող խուլիգանությունն ավարտվել է 2021 թվականի մայիսի 11-ին, հետևաբար լրացել է տվյալ արարքի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետը:

6. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել և փոփոխել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը, Մ.Մուրադյանի նկատմամբ կիրառել ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածով նախատեսված խրախուսական նորմը՝ նրան ազատելով այդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից և պատժից:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

7. Միշա Մուրադյանին ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա «(...) 2021 թվականի մայիսի 11-ին՝ ժամը 00:45-ի սահմաններում, դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելով, Երևան քաղաքի Նար-Դոս փողոցի 4-րդ շենքի դիմաց իր մոտ ապօրինի պահվող ինքնաձիգից դեպի օդ կախարել է կրակոցներ և հեռացել:

Այսպես.

2021 թվականի մայիսի 11-ին՝ ժամը 00:45-ի սահմաններում, Միշա Արմենի Մուրադյանն իր անվամբ հաշվառված և իր կողմից շահագործվող BMW X6M մակնիշի 80 XX 008 հաշվառման համարանիշի ավտոմեքենայով ժամանել է Երևան քաղաքի Նար-Դոս փողոցի 4-րդ շենքի դիմաց, որտեղ դիտարկությանը հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելով, հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով, խախտելով փարածքում բնակվող անձանց անդորրը, վերջիններիս մոտ առաջացնելով վախի և տրամաբան զգացողություն, քննությանը դեռևս չպարզված հանգամանքներում ձեռք բերված և իր մոտ ուղղակի դիտարկությանը պատրաստ «AKM» տեսակի «ՈՒՄ 4005» գործարանային համարի 7.62 մմ /7.62x39/ տրամաչափի ինքնաձիգով կրակոցներ է արձակել օդ և հեռացել¹:

8. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի ապրիլի 26-ի դատավճռի համաձայն՝ «(...) Դատարանը գալիս է այն եզրահանգման, որ Միշա Մուրադյանն իր մոտ ուղղակի դիտարկությանը պատրաստ «AKM» տեսակի, «ՈՒՄ 4005» գործարանային համարի, 7.62 մմ տրամաչափի ինքնաձիգով կրակոցներ է արձակել օդ:

Այսինքն՝ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով հաստատվում է, որ Միշա Մուրադյանը կատարել է արարք, որը համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներին:

Անդրադառնալով հնարավոր այն հարցադրմանը, թե արդյոք սույն դեպքում կիրառելի է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը՝ Դատարանը հարկ է համարում նշել հետևյալը:

(...)

Տվյալ դեպքում Դատարանը նկատում է, որ թեև 2021 թվականի մայիսի 11-ին Միշա Մուրադյանն ինքնակամ ներկայացել է ՀՀ ոստիկանության էրեբունու բաժին և իրավապահներին է հանձնել «AK-74» տեսակի, 1967 թվականի արտադրության, «ՈՒՄ 4005» գործարանային համարի ինքնաձիգն իր պահունակով, սակայն վերջինն այդ հրազենը միայն պասիվ կերպով իր մոտ չի պահել, այլ նաև հասարակական վայրում բացահայտորեն կիրառել է: Եվ այդ դեպքում ողջամիտ է այն կասկածը, որ Միշա Մուրադյանը շատ լավ հասկացել է, որ անձնական ավտոմեքենայով նման բացահայտ գործողություններ կատարելը, ամենայն հավանականությամբ, չի կարող գաղտնի մնալ և վաղ թե ուշ հասու է դառնալու իրավապահ մարմիններին:

Այլ կերպ ասած՝ զենքով նման բացահայտ գործողություն կատարելուց (կիրառումից) հետո դրա հանձնումը չի կարող հանդիսանալ քննարկվող հոդվածով քրեական պատասխանատվությունից ազատող հանգամանք: Հակառակ մտպեցման դեպքում յուրաքանչյուր ոք կարող է անխոչընդոտ կերպով փարբեր վայրերում հրազեն գործադրել՝ հստակ իմանալով, որ դրանից անմիջապես հետո համապատասխան առարկայի հանձնումն իրեն կազարի հնարավոր քրեադատարկական հետևանքներից: Մինչդեռ նման իրադրությունը չի բխի օրենսդրի կողմից քննարկման առարկա խրախուսական նորմը նախատեսելու քրեական քաղաքականության նպատակներից:

Այսինքն՝ Դատարանը գալիս է այն հետևության, որ տվյալ դեպքում վերը նշված հոդվածով նախատեսված խրախուսական նորմը Միշա Մուրադյանի նկատմամբ կիրառելի չէ (...):²

9. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) [Բ]ննարկելով Մ.Մուրադյանին ՀՀ

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթեր 238-241:

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթեր 77-106:

քրեական օրենսգրքի (2003 թվականի ապրիլի 18-ի) 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղսագրված արարքները ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքին համապատասխանացնելու հարցը և փաստելով, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ի ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքով Մ.Մուրադյանին մեղսագրված արարքների հանցավորությունը չի վերացել, բացի այդ, բացակայում են «ՀՀ քրեական օրենսգրքը գործողության մեջ դնելու մասին» 2022 թվականի հունիսի 9-ի օրենքի 6-րդ հոդվածի կիրառման հիմքերը, այն է՝ Մ.Մուրադյանի նկատմամբ նշանակված պարժարեսակն ու պարիժն ավելի խիստ չէ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով նախատեսված առավել խիստ պարժարեսակից կամ պարժի առավելագույն ժամկետից, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Մ.Մուրադյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի (2003 թվականի ապրիլի 18-ի) 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղսագրված արարքները ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքին համապատասխանացնելու հիմքերը բացակայում են (...)»³:

Վճռաբեկ դատարանի հիմնավորումները և եզրահանգումը.

10. Վճռաբեկ դատարանը նախևառաջ փաստում է, որ սույն գործով բողոքը վարույթ է ընդունվել Վճռաբեկ դատարանի՝ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման և իրավունքի զարգացման գործառույթների իրացման նկատառումներով, ինչը դատական սխալի հետ մեկտեղ, ուղղակիորեն նշվել է բողոքաբերի կողմից ներկայացված վճռաբեկ բողոքում: Այս առումով, հարկ է նշել, որ ընդունվել և ուժի մեջ է մտել ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքը, որում տեղի են ունեցել բազմաթիվ բովանդակային փոփոխություններ, որպիսի պայմաններում նշված ոլորտում իրավունքի զարգացման միտումը հրամայական է դարձնում նորույթ հանդիսացող քրեաիրավական նորմերի, սույն դեպքում՝ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի մեկնաբանումը, որի կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման և իրավունքի զարգացման խնդիր:

Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղենիշային նշանակություն ունենալ նույնաբնույթ գործերով միասնական դատական պրակտիկայի ձևավորման համար:

11. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. Միշա Արմենի Մուրադյանի նկատմամբ կիրառելի է արդյո՞ք ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը:

12. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Ոչ ոք չպետք է Հայաստանի Հանրապետության իրավազորության շրջանակներում կրկին դատվի կամ պարժվի այն արարքի համար, որի համար նա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով արդարացվել կամ դատապարտվել է:

(...)

3. Անձի վիճակի բարելավման պահանջով վարույթը եզրափակող ակտի վերանայումը կրկին դատվել չէ (...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 401-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Բացառիկ վերանայման վարույթներն են՝

(...)

2) հիմնարար խախտման հիմքով վարույթը.

(...)

³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթեր 52-65:

2. Բացառիկ վերանայման ենթակա են՝

1) օրինական ուժի մեջ մտած դատարավճիռը (...).

(...)

3) սույն մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված դատական ակտերի վերանայման արդյունքով վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարանի կայացրած և օրինական ուժի մեջ մտած որոշումը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ «2. Հիմնարար խախտման հիմքով բողոք կարող է բերվել միայն հոգուտ Կրկնա մեղադրյալի՝ հետևյալ հիմքերով.

1) քրեական հետապնդումը բացառող ակնհայտ հանգամանքի առկայության պայմաններում կայացվել և օրինական ուժի մեջ է մտել մեղադրական դատարավճիռ»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի համաձայն՝ «1. Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, եթե՝

12) անձը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի ընդհանուր կամ հատուկ մասի դրույթների ուժով ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից»:

12.1. Քրեադատավարական նախկին նորմերի համատեքստում անդրադառնալով «հիմնարար խախտման» բնույթին՝ Վճռաբեկ դատարանը *Մկրտիչ Սարգսյանի* գործով իրավական դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ վերջինս ենթադրում է խախտման առավել ծանր բնույթ, քան քրեական օրենքի սխալ կիրառումը կամ քրեադատավարական օրենքի էական խախտումը (1998 թվականի հունիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-398-րդ հոդվածներ): Հիմնարար խախտման էությունը դրսևորվում է նրանում, որ այն ի սկզբանե կանխորոշում է քրեական գործի քննության ոչ ճիշտ ընթացքը, բովանդակագրկում դրա նշանակությունը՝ դրանով իսկ վկայելով անօրինական և չհիմնավորված դատական ակտ կայացված լինելու մասին⁴:

12.2. «Հիմնարար խախտման» էությանն անդրադարձել է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը՝ թիվ ՍԴՈ-1431 որոշմամբ՝ ընդգծելով հետևյալը. «(...) [Հիմնարար խախտումը] պետք է պարզապես հետևանքային կապի մեջ գտնվի ընդունված և արդարադատության բուն էությունը խաթարող դատական ակտի հետ: (...) [Այնուհանդերձ հիմնարար խախտումը պետք է արժեզրկի քրեական գործով իրականացված արդարադատությունը, նսեմացնի կայացված դատական ակտի դերն ու նշանակությունը: Մասնավորապես՝ այդպիսի վիճակ կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ գործը քննվել և դատական ակտը կայացվել է դատարանի ոչ օրինական կազմով, կամ երբ անձը դատապարտվել է այնպիսի արարքի համար, որը ստացել է ակնհայտ սխալ իրավական գնահատական»⁵:

12.3. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքը դատական ակտերի բացառիկ վերանայման կառուցակարգի շրջանակներում որպես դրա տեսակ նախատեսել է նաև հիմնարար խախտման հիմքով վարույթը, որի առանձնահատկություններից մեկը կայանում է նրանում, որ ի տարբերություն վերանայման այլ կառուցակարգերի, բացառիկ վերանայման վարույթով հիմնարար խախտման հիմքով բողոքարկման դեպքում առկա է ասիմետրիա՝ ի շահ մեղադրյալի, քանի որ հիմնարար խախտման հիմքով բողոք կարող է բերվել միայն հոգուտ մեղադրյալի:

⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Մկրտիչ Սարգսյանի* գործով 2015 թվականի հունիսի 5-ի թիվ ԵՄԴ/0020/01/14 որոշման 19-20-րդ կետերը:

⁵ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2018 թվականի հոկտեմբերի 23-ի թիվ ՍԴՈ-1431 որոշման 4.3-րդ կետը:

Անդրադառնալով հիմնարար խախտման հիմքերին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի, ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի 403-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է հիմնարար խախտման հիմքով բողոք բերելու սպառիչ հիմքեր, որոնցից մեկն էլ հանդիսանում է քրեական հետապնդումը բացառող ակնհայտ հանգամանքի առկայության պայմաններում մեղադրական դատավճռի կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած լինելը:

13. ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Ապօրինի կերպով հրազեն, բացի ողորկափող հրազենից և դրա փամփուշներից, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշներ, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր ձեռք բերելը, իրացնելը, պահելը, փոխադրելը կամ կրելը՝

պատժվում է (...):

(...)

5. Սույն հոդվածում նշված առարկաները կամովին հանձնած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններն այլ հանցակազմ չեն պարունակում»:

13.1. ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի կիրառման առանձնահատկություններին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Հուսիկ Բաղդասարյանի գործով որոշման շրջանակներում՝ իրավական դիրքորոշում ձևավորելով այն մասին, որ «(...) Հանձնումը համարվում է կամովին, եթե անձը, գիտակցելով, որ այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիք չկա, իր հայեցողությամբ հանձնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում նշված առարկաները, այսինքն՝ անձի ընդունած այդ որոշումը պետք է լինի ազատ և գիտակցված ընտրության արդյունք: Բացահայտման իրական սպառնալիքի առկայությունը և դրանից դրդված հանձնումը չի կարող համարվել կամովին: Այն դեպքերում, երբ իշխանությունները տեղյակ են կոնկրետ անձի մոտ նշված առարկաների առկայության մասին և առաջարկում են հանձնել դրանք, հանձնումը կամովին համարվել չի կարող: Այս պայմաններում դա կարող է դիտվել միայն որպես պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք»⁶:

Վերահաստատելով և զարգացնելով Հուսիկ Բաղդասարյանի վերաբերյալ որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը Հրանտ Հարությունյանի և Բեգլար Հովհաննիսյանի գործով որոշմամբ արձանագրել է. «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված խրախուսական նորմը նպատակ ունի ապօրինի պահվող զենքի և նորմում թվարկված մյուս առարկաների կամավոր հանձնումը խրախուսելու եղանակով դադարեցնելու ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարումը և այդպիսով կանխելու հետագայում դրանց հնարավոր գործադրմամբ անձի կյանքի կամ առողջության դեմ ուղղված կամ այլ հանցագործությունները: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով նախատեսված արարքների հանրային վրանգավորությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դրանով նախատեսված առարկաները հանցավոր նպատակով օգտագործելու իրական հնարավորություն է ստեղծվում, ինչը վրանգ է առաջացնում մարդկանց կյանքի և առողջության համար: Քննարկվող հոդվածով նախատեսված հանցագործության անմիջական օբյեկտը հոդվածում նշված առարկաների անօրինական շրջանառությունից մարդու և

⁶ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Հուսիկ Բաղդասարյանի գործով 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԱՎԴ2/0059/01/08 որոշման 20-րդ կետը:

հասարակության անվտանգության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են: Հետևաբար հողվածում նշված առարկաների հանձնման դեպքում ապահովվում է Կրկյալ հանցագործության օբյեկտի պահպանությունը, իսկ հանձնման կամավորության դեպքում՝ վերանում հանցանք կատարած անձի հանրային վրանգավորությունը:

(...)

Քննարկվող հողվածում նշված առարկաների հանձնումը կարող է համարվել կամովին, եթե անձը, գիտակցելով դրանք ապօրինի պահելը շարունակելու իրական հնարավորությունը, այդուհանդերձ, հանձնում է քննարկվող առարկաները կամ հայտնում դրանց գտնվելու վայրի մասին: Քննարկվող առարկաներն ապօրինի պահելու իրական հնարավորություն անձը կարող է ունենալ, եթե, օրինակ, վարույթն իրականացնող մարմինն հայտնի չէ զենքի գոյության մասին, կամ բացակայում են դրա բացահայտման օբյեկտիվ հնարավորության մասին վկայող հանգամանքները, և անձը ողջամտորեն գիտակցում է դա: Հետևաբար ապօրինի պահվող զենքի գործադրմամբ հանրորեն վրանգավոր այս կամ այն արարքը կատարելուց հետո զենքը հանձնած անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիմքով չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, քանի որ զենքի գործադրման փաստը վարույթն իրականացնող մարմիններին հաստատարապես հայտնի լինելու դեպքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կիրառումը չի բխի քննարկման առարկա խրախուսական նորմը նախատեսելու քրեական քաղաքականության նպատակներից: Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ ապօրինի զենքով հանրորեն վրանգավոր այս կամ այն արարքը կատարելուց հետո անձի կողմից զենքը հանձնելը կարող է գնահատվել որպես անձի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք և հաշվի առնվել պատիժ նշանակելիս (...):»⁷:

14. ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Ապօրինի կերպով հրազեն (բացառությամբ քաղաքացիական ուղորկափող հրազենի, դրա փամփուշների կամ դրա բաղկացուցիչ մասերի), դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշ, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք ձեռք բերելը, իրացնելը, պահելը, փոխադրելը, առաքելը կամ կրելը՝

պատժվում է (...):

(...)

4. Սույն հոդվածում կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածում նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնած անձն ազատվում է սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:

14.1. Վճռաբեկ դատարանը, հաշվի առնելով քննարկվող խրախուսական նորմում տեղի ունեցած բովանդակային փոփոխությունները, հարկ է համարում վերանայել և զարգացնել նախկինում իր կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի բովանդակությունն էապես տարբերվում է ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի բովանդակությունից: Այսպես, եթե նախկին իրավակարգավորումնե-

⁷ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրանտ Հարությունյանի և Բեգլար Հովհաննիսյանի գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱՆԴ/0011/01/14 որոշման 34-րդ կետը:

րի պայմաններում անձն ազատվում էր քրեական պատասխանատվությունից ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում նշված առարկաները **կամովին հանձնելու** դեպքում, ապա գործող իրավակարգավորումների դեպքում անձը կազատվի քրեական պատասխանատվությունից, եթե ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածում նշված առարկաները **հանձնի մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը**:

Այսպիսով, նոր իրավակարգավորումների պայմաններում քննարկվող խրախուսական նորմի կիրառման տեսանկյունից, օրենսդիրն այսուհետ կարևորում է օբյեկտիվ իրականությունում տեղի ունեցող հանգամանքները (իրավասու մարմինների կողմից նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իմանալը)՝ այլևս էական նշանակություն չտալով զենքը կամ ավորաբար հանձնելու վերաբերյալ հանցանք կատարած անձի սուբյեկտիվ ընկալմանը (այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիքի բացակայությունը գիտակցելուն): Նման պայմաններում, կիրառելով նյութական նորմի տառացի մեկնաբանման կանոնը, այլևս էական նշանակություն չունի նաև զենքի գործադրմամբ որևէ արարք կատարած լինելու փաստը, եթե զենքը հանձնելու պահին իրավասու մարմինները դրա գտնվելու վայրի մասին դեռևս տեղեկություն չունեն:

Դրա հետ մեկտեղ, իրավասու մարմինների կողմից նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իմանալուց հետո, հանցանք կատարած անձի կողմից դրանք նույնիսկ կամովին հանձնելու պարագայում, վերջինս չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից՝ քննարկվող խրախուսական նորմի ուժով:

15. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանը 2022 թվականի ապրիլի 26-ի դատավճռով հաստատված է համարել, որ Մ.Մուրադյանն իր մոտ ուղղակի դիտավորությամբ ապօրինի պահվող «AKM» տեսակի, «ՈՒՄ 4005» գործարանային համարի, 7.62 մմ տրամաչափի ինքնաձիգով կրակոցներ է արձակել օդ: Այսինքն՝ Մ.Մուրադյանը կատարել է արարք, որը համապատասխանում է ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներին:

Անդրադառնալով ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի կիրառելիության հարցին՝ Առաջին ատյանի դատարանը նշել է, որ թեև 2021 թվականի մայիսի 11-ին Մ.Մուրադյանն ինքնակամ ներկայացել է ՀՀ ոստիկանության Էրեբունու բաժնի և իրավապահներին է հանձնել «AK-74» տեսակի, 1967 թվականի արտադրության, «ՈՒՄ 4005» գործարանային համարի ինքնաձիգն իր պահունակով, սակայն վերջինն այդ հրազենը միայն պասիվ կերպով իր մոտ չի պահել, այլ նաև հասարակական վայրում բացահայտորեն կիրառել է: Այդ դեպքում, ըստ Առաջին ատյանի դատարանի, ողջամիտ է այն կասկածը, որ Մ.Մուրադյանը շատ լավ հասկացել է, որ անձնական ավտոմեքենայով նման բացահայտ գործողություններ կատարելը, ամենայն հավանականությամբ, չի կարող գաղտնի մնալ և վաղ թե ուշ հայտնի է դառնալու իրավապահ մարմիններին: Այլ կերպ՝ զենքով նման բացահայտ գործողություն կատարելուց (կիրառումից) հետո դրա հանձնումը չի կարող հանդիսանալ քննարկվող հոդվածով քրեական պատասխանատվությունից ազատող հանգամանք:

Արդյունքում, Առաջին ատյանի դատարանը եկել է այն հետևության, որ տվյալ դեպքում վերը նշված հոդվածով նախատեսված խրախուսական նորմը Մ.Մուրադյանի նկատմամբ կիրառելի չէ⁸:

- Քննարկելով Մ.Մուրադյանին ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին

⁸ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

մասով մեղսագրված արարքը ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքին համապատասխանացնելու հարցը և փաստելով, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ի ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքով Մ.Մուրադյանին մեղսագրված արարքի հանցավորությունը չի վերացել, բացակայում են «ՀՀ քրեական օրենսգրքը գործողության մեջ դնելու մասին» 2022 թվականի հունիսի 9-ի օրենքի 6-րդ հոդվածի կիրառման հիմքերը, այն է՝ Մ.Մուրադյանի նկատմամբ նշանակված պատժատեսակն ու պատիժն ավելի խիստ չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով նախատեսված առավել խիստ պատժատեսակից կամ պատժի առավելագույն ժամկետից, Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ Մ.Մուրադյանին ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղսագրված արարքը քրեական գործող օրենսգրքին համապատասխանացնելու հիմքերը բացակայում են⁹:

16. Քննարկելով ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասը հետադարձ ուժով կիրառելու հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը.

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 2. Արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պարիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ:

(...)

4. Հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, եթե դա նախատեսված է օրենքով»:

Անդրադառնալով քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու պայմաններին, մասնավորապես՝ հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող, հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենսդրության մեկնաբանմանը, Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքի շրջանակներում ընդգծել է, որ նոր օրենքը համարվում է արարքի հանցավորությունը վերացնող, եթե դրանով արարքը դադարում է հանցագործություն համարվել (լրիվ ապաքրեականացում) կամ հանցակազմն այնպիսի փոփոխությունների է ենթարկվում, որ հանցավոր համարվող արարքների շրջանակը նեղանում է (մասնակի ապաքրեականացում):

Նոր օրենքը համարվում է պատիժը մեղմացնող, եթե հոդվածի սանկցիայով նախատեսված՝ ա) պատժի նվազագույն կամ առավելագույն չափերն իջեցվում են, բ) պատժատեսակը փոխարինվում է ավելի մեղմ պատժատեսակով, գ) պարտադիր լրացուցիչ պատժատեսակը վերացվում է կամ վեր է ածվում ֆակուլտատիվի, դ) նախատեսվում է երկընտրելի առավել մեղմ պատժատեսակ:

Հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող է համարվում այն օրենքը, որը չի վերացնում արարքի հանցավորությունը և չի մեղմացնում պատիժը, սակայն քրեական պատասխանատվության և պատժի նշանակման, **քրեական պատասխանատվությունից կամ պարիժից ազատելու հիմքերի և պայմանների հետ կապված՝ առավել նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցանք կատարած անձի համար**: Նման իրավիճակները կարող են բազմազան լինել և վերաբերել քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասի տարբեր ինստիտուտներին, այդ թվում՝ պատժի ժամկետները հաշվարկելու և պատիժը հաշվակցելու կարգին¹⁰:

17. Վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումից հետևում է, որ նոր ընդունված քրեական օրենսգրքի հանցանք կատարած անձի համար քրեական պատասխանատվություն

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

¹⁰ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Վաղարշակ Գալոյանի վերաբերյալ գործով 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0008/15/13 որոշման 19-րդ կետը:

նից կամ պատժից ազատելու հիմքերի և պայմանների հետ կապված առավել նպաստավոր պայմանների նախատեսումը դիտարկվում է որպես **հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք**: Ընդ որում, եթե 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքի հետադարձ ուժի հարցում որևէ սահմանափակում նախատեսված չէր, ապա ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի միայն օրենքով նախատեսված դեպքում: Այսպես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ՀՀ քրեական օրենսգիրքը հետադարձ ուժով կիրառելու հնարավորություն նախատեսվել է միայն դատվածության մարման ժամկետների դեպքում՝ դատապարտված անձի վիճակը բարելավող մասով:

Ուստի, ստացվում է մի վիճակ, երբ նոր քրեական օրենսդրությամբ կատարված փոփոխություններով քրեական պատասխանատվությունից անվերապահ ազատում նախատեսող կոնկրետ նորմի կիրառման շրջանակներն ընդլայնվելու, այդ թվում՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հայեցողական նորմը որպես իմպերատիվ դիտարկվելու, ինչպես նաև քրեական պատասխանատվությունից իմպերատիվ կերպով ազատում նախատեսող նոր նորմ սահմանելու դեպքերում դրանց չի կարող հետադարձ ուժ տրվել, քանի որ օրենքով նման հնարավորություն չի նախատեսվել: Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ նման կարգավորումը չի կարող համահունչ լինել ինչպես քրեական իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներին, մասնավորապես՝ արդարության սկզբունքին, այնպես էլ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 7-րդ հոդվածով սահմանված երաշխիքներին և դրանց վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան) կողմից ձևավորած նախադեպային դիրքորոշումներին:

Այսպես՝ Եվրոպական դատարանը նախադեպային իրավունք է ձևավորել առ այն, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասը երաշխավորում է ոչ միայն ավելի խիստ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի արգելքը, այլև անուղղակի կերպով՝ ավելի մեղմ քրեական օրենքի հետադարձ ուժ ունենալու սկզբունքը՝ ընդգծելով, որ ավելի մեղմ պատիժ նախատեսող քրեական օրենքի կիրառությունը դարձել է քրեական իրավունքի հիմնարար սկզբունք, անգամ եթե այն ընդունվել է հանցանքի կատարումից հետո:

Եվրոպական դատարանն ընդգծել է նաև, որ ավելի ծանր պատիժ նշանակելու դեպքում, ելնելով միայն այն հանգամանքից, որ այդ պատիժը նախատեսված է եղել հանցանքը կատարելու պահին, անուշադրության կմատնվեն նախքան մեղադրական դատավճռի կայացումը մեղադրյալի համար տեղի ունեցած բարենպաստ օրենսդրական փոփոխությունները՝ **շարունակելով կիրառել պատիժներ, որոնք տվյալ պեղության և վերջինիս հասարակության կողմից արդեն իսկ համարվում են չափազանց ծանր¹¹**:

18. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ արդարության սկզբունքի, ինչպես նաև միջազգային-իրավական կարևորագույն փաստաթղթերով երաշխավորված մարդու հիմնարար իրավունքների հետևողական կենսագործումն ապահովելու նկատառումներից ելնելով, անհրաժեշտություն է առաջացել վերանայելու և զարգացնելու քրեական օրենքի հետադարձ ուժի պայմանների վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի

¹¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Scoppola v. Italy* գործով 2009 թվականի սեպտեմբերի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10249/03, 103-109-րդ կետեր:

կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Այս համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում վերլուծության ենթարկել քրեական պատասխանատվության և քրեական պատժի հարաբերակցության առանձնահատկությունները: Այսպես՝ քրեական պատասխանատվությունը բարդ և բազմաբովանդակ երևույթ է, որի էության, բովանդակության և ծավալների առումով դոկտրինալ աղբյուրներում մինչ այժմ միասնական ընդունված որևէ սահմանում առկա չէ: Միևնույն ժամանակ, կարելի է փաստել, որ քրեական պատասխանատվությունը ծագում է հանցանք կատարելու փաստով և ենթադրում է անձի պարտականությունը՝ կրելու պատասխանատվություն իր կատարած հանցանքի համար, արտահայտվում է պետության կողմից անձի արարքին տրվող բացասական գնահատականով և, որպես կանոն, եզրափակվում դատարանի դատավճռով անձի նկատմամբ քրեական պատժի նշանակմամբ:

Վերոնշյալից հետևում է, որ քրեական պատասխանատվությունը շատ ավելի լայն երևույթ է և իր մեջ, ի թիվս այլնի, ներառում է նաև հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակվող պատիժը, այլ կերպ՝ քրեական պատասխանատվությունը և պատիժը հարաբերակցվում են որպես ամբողջ և մաս: Ընդ որում, թեև քրեական պատասխանատվության իրագործման հիմնական ձևը հենց քրեական պատիժն է, այնուամենայնիվ, շատ դեպքերում քրեական պատասխանատվությունը կարող է իրագործվել՝ առանց վերոնշյալ փուլին հասնելու, օրինակ՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատում նախատեսող նորմերի կենսագործման արդյունքում, մինչդեռ պատիժը քրեական պատասխանատվության սահմաններից դուրս գոյություն ունենալ չի կարող:

Այսպիսով, պետք է փաստել, որ պատիժն առավել համընդգրկուն երևույթի՝ քրեական պատասխանատվության, բաղկացուցիչ մասն է միայն, դրա տարրերից և իրագործման փուլերից մեկը, հետևաբար քրեական պատասխանատվությունից իմպերատիվ կերպով ազատում նախատեսող նորմի կիրառման բոլոր հիմքերի և պայմանների առկայության դեպքում դատարանը չի հասնում անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելու փուլին և դրանով իսկ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու գործընթացը եզրափակվում է:

19. Հիմք ընդունելով սույն որոշման նախորդ կետում կատարված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությանը հետադարձ ուժ տալու պահանջը հավասարապես պետք է կիրառելի լինի նաև քրեական պատասխանատվությունից անվերապահ ազատում նախատեսող նորմերի պարագայում: Մասնավորապես, եթե օրենսդիրը եզրափակիչ դատավարական ակտի բացակայության պայմաններում երաշխավորել է պատիժը մեղմացնող քրեական օրենսդրությանը հետադարձ ուժ տալու հնարավորությունը՝ առանց որևէ բացառության, ապա վերոնշյալն առավել ևս պետք է կիրառելի լինի՝ իր բովանդակությամբ և ծավալով ավելի լայն և համընդգրկուն երևույթի՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նկատմամբ:

Հակառակ պարագայում կստացվի, որ քրեական պատասխանատվության բաղադրիչ հանդիսացող պատժի մեղմացման ցանկացած դեպքում քրեական օրենքը հետադարձ ուժ ունի (օրինակ՝ հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայի փոփոխության կամ այլընտրանքային ավելի մեղմ պատիժ նախատեսվելու դեպքում և այլն), մինչդեռ քրեական պատասխանատվությունից անվերապահ ազատում նախատեսող նոր օրենքի պարագայում պետք է կիրառվեն արարքի կատարման պահին գործող կարգավորումները, և անձը պետք է ենթարկվի քրեական պատասխանատվության ու պատժի, ինչն անընդունելի է:

Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ՝ տվյալ իրավիճակում կանտեսվեն հանցանք կատարած անձի համար տեղի ունեցած բարենպաստ օրենսդրական փոփոխությունները, և անձը

կենթարկվի քրեական պատասխանատվության՝ չնայած որ պետությունը, անձին իմպերատիվ կերպով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վերաբերյալ նոր կարգավորում նախատեսելով, արդեն իսկ համանման դեպքերում **անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չափազանց ծանր է համարել:**

20. Ընդհանրացնելով սույն որոշման 16-19-րդ կետերում կատարված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ եթե կատարված փոփոխությունների արդյունքում քրեական օրենսդրությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատում նախատեսող նորմի կիրառման շրջանակներն ընդլայնվում են, այդ թվում՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հայեցողական նորմը դիտարկվում է որպես իմպերատիվ, ինչպես նաև նախատեսվում է քրեական պատասխանատվությունից անվերապահ կերպով ազատում նախատեսող նոր նորմ, ապա վերոնշյալ փոփոխությանը, որպես ըստ էության պատիժը մեղմացնող օրենսդրության, ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով պետք է հետադարձ ուժ տրվի:

Մինչույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել նաև, որ թեև ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասում խոսք է գնում **պայտիժը մեղմացնող** օրենքին հետադարձ ուժ տալու մասին, այնուամենայնիվ, նույն հոդվածի 6-րդ մասում օրենսդիրն օգտագործում է «**պատասխանատվություն**» եզրույթը՝ ընդգծելով, որ **պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող** և միաժամանակ **մասնակիորեն խստացնող** օրենքը հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը **մեղմացնում է պատասխանատվությունը**: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մեջբերված նորմերը փոխլրացնում են միմյանց և արտահայտում են օրենսդրի կամքը՝ դրանք մեկնաբանելու համակցված կերպով, այն է՝ պատժի մեղմացման շրջանակներում դիտարկելով նաև պատասխանատվության մեղմացումը և հակառակը:

Վերոնշյալի համատեքստում դիտարկելով ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը հետադարձ ուժով կիրառելիության հարցը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ այն ըստ էության նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իմպերատիվ հիմք, այն է՝ համապատասխան առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնած անձն անվերապահ կերպով ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, ուստի վերոնշյալ նորմը, ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, հետադարձ ուժ ունի:

21. Անդրադառնալով սույն գործի փաստական հանգամանքներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանք կատարած Մ.Մուրադյանի նկատմամբ կիրառելի է եղել ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը:

Այսպես, սույն գործում առկա չէ փաստական տվյալ այն մասին, որ Մ.Մուրադյանի կողմից ՀՀ ոստիկանության էրեբունու բաժնում «AK-74» տեսակի, 1967 թվականի արտադրության, «ՈՍ 4005» գործարանային համարի ինքնաձիգն իր պահունակով հանձնելու պահի դրությամբ, իրավասու մարմիններն իմացել են ինքնաձիգի և պահունակի գտնվելու վայրի մասին: Այլ կերպ, Մ.Մուրադյանն ինքնաձիգը՝ իր պահունակով, հանձնել է մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին տեղեկանալը:

Հետևաբար, Միշա Արմենի Մուրադյանի նկատմամբ կիրառելի է ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմը:

22. Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ նախկին քրեական

օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը բացառող ակնհայտ հանգամանքի առկայության պայմաններում, Միշա Արմենի Մուրադյանի վերաբերյալ այդ մասով կայացվել և օրինական ուժի մեջ է մտել մեղադրական դատավճիռ:

23. Ինչ վերաբերում է բողոքաբերի այն փաստարկին, որ Մ.Մուրադյանին վերագրվող խուլիգանությունն ավարտվել է 2021 թվականի մայիսի 11-ին, հետևաբար լրացել է տվյալ արարքի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետը¹², ապա Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ Մ.Մուրադյանի վերաբերյալ մեղադրական դատավճիռն օրինական ուժի մեջ է մտել 2023 թվականի մայիսի 5-ին, որպիսի պայմաններում ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետը լրացած չի եղել և անձը նշված հիմքով ենթակա չէ այդ մասով քրեական պատասխանատվությունից ազատման:

24. Ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով թույլ է տրվել նյութական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում, այն է՝ չի կիրառվել ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասը: Հետևաբար, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 408-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա, անհրաժեշտ է Մ.Մուրադյանի վերաբերյալ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2023 թվականի մայիսի 5-ի որոշումը վերանայել, ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանել և այդ մասով Մ.Մուրադյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի դրույթների ուժով քրեական պատասխանատվությունից ազատման ենթակա լինելու հիմքով:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ, 31-րդ, 34-րդ, 264-րդ, 281-րդ, 361-րդ, 363-րդ և 407-408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2023 թվականի մայիսի 5-ի որոշումը հիմնարար խախտման հիմքով վերանայել:

2. Բացառիկ վերանայման արդյունքում դատապարտյալ Միշա Արմենի Մուրադյանի վերաբերյալ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2022 թվականի ապրիլի 26-ի դատավճիռը և ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի որոշումը բեկանել:

3. Միշա Արմենի Մուրադյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի դրույթների ուժով քրեական պատասխանատվությունից ազատման ենթակա լինելու հիմքով:

4. Ստորադաս դատարանների դատական ակտերը մնացած մասերով թողնել անփոփոխ:

5. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացնելու օրը:

¹² Տե՛ս սույն որոշման 5.1-րդ կետը:

ԵԴ/30092/02/20

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2023 թվականի նոյեմբերի 24-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ Հասմիկ Պապյանի հայցի ընդդեմ Հրանտ Պապյանի՝ առոչինչ գործարքների անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջների մասին, քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 18.05.2022 թվականի որոշման դեմ Հրանտ Պապյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Հասմիկ Պապյանը պահանջել է 18.07.2009 թվականին Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի Բագրատունյաց փողոցի 17-րդ շենքի թիվ 91 և 15.12.2019 թվականին Երևանի Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող գույքի վերաբերյալ կնքված շինծու առուվաճառքի պայմանագրերի նկատմամբ կիրառել առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքներ՝ անվավեր ճանաչել Հրանտ Պապյանի անվամբ տրված սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականները:

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 28.10.2021 թվականի վճռով հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը բավարարվել է, և հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 18.05.2022 թվականի որոշմամբ Հասմիկ Պապյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ Դատարանի 28.10.2021 թվականի վճիռը բեկանվել է, և գործն ուղարկվել է նոր քննության:

Վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Հրանտ Պապյանը (ներկայացուցիչ Արամազդ Կիվիրյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Հասմիկ Պապյանը (ներկայացուցիչ Արմեն Պողոսյան):

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները,

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, ՀՀ դատական օրենսգրքի ՀՀ սահմանադրական օրենքի 6-րդ, 8-րդ ու 9-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 6-9-րդ, 12-րդ, 168-րդ, 170-րդ և 380-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված հիմքերի առկայությունը պատճառաբանել է հետևյալ հիմնավորումներով:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխություն կատարելու վերաբերյալ միջնորդությունը ներկայացվել է այն փուլում, երբ Դատարանն արդեն 22.02.2021 թվականին կայացրել էր «Հայցային վաղեմություն կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին» որոշում, իսկ այդ փուլում օրենսդիրն արգելում է հայցի հիմքի ու առարկայի փոփոխություն կատարելը: Հայցվորի կողմից հայցի հիմքը և առարկան փոփոխելու միջնորդություն ներկայացնելը հետապնդել է բացառապես հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը քննարկման առարկա չդարձնելու նպատակ: Հայցվորը գրկված չի եղել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխության վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորությունից:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ հայցվորի կողմից ներկայացված միջնորդությունները դատարանի քննարկման առարկա չէին կարող հանդիսանալ ոչ միայն առաջնահերթության առումով, այլ նաև միջնորդության ժամկետը բաց թողնելու տեսանկյունից:

Վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված որոշմամբ խախտվել է նաև անձի՝ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքը, և Վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված որոշումը բավարար կերպով պատճառաբանված ու հիմնավորված չէ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 18.05.2022 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Դատարանի 28.10.2021 թվականի վճռին:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Վերաքննիչ դատարանի որոշումը հիմնավոր է, քանի որ, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 170-րդ հոդվածի 1-ին մասով, մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը՝ 07.10.2021 թվականին դատարան է ներկայացվել հայցի հիմքի ու առարկայի փոփոխություն թույլատրելու մասին միջնորդություն:

Տվյալ դեպքում գործ ունենք ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով նախատեսված սկզբունքի հետ, որի դեպքում հակասությունը պետք է լուծվի հօգուտ սկզբունքի:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Հասմիկ Պապյանը հայց է ներկայացրել Դատարան ընդդեմ Հրանտ Պապյանի՝ պահանջելով 18.07.2009 թվականին Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի Բագրատունյաց փողոցի 17-րդ շենքի թիվ 91 և 15.12.2019 թվականին Երևանի Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող գույքի վերաբերյալ կնքված շինծու առուվաճառքի պայմանագրերի նկատմամբ կիրառել առաջին գործարքի անվավերության հետևանքներ՝ անվավեր

ճանաչել Հրանտ Պապյանի անվամբ տրված սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականները:

Դատարանի 23.10.2020 թվականի որոշմամբ հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 2-9, 21, 22**).

2) Դատարանը 11.01.2021 թվականին որոշում է կայացրել 22.02.2021 թվականին նախնական դատական նիստ նշանակելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 39, 40**).

3) պատասխանող Հրանտ Պապյանի ներկայացուցիչը 19.02.2021 թվականին ներկայացրել է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 78, 79**).

4) Դատարանը 22.02.2021 թվականին որոշում է կայացրել գործին մասնակցող անձանց միջև միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 83-86**).

5) 22.02.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը հետաձգվել է, և հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակվել է 15.06.2021 թվականին, իսկ 15.06.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը հետաձգվել է, ու հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակվել է 07.10.2021 թվականին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 81, 82, 93-95**).

6) Հասմիկ Պապյանը 07.10.2021 թվականին Դատարան է ներկայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդություն՝ պահանջելով ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Երևանի Բագրատունյաց պողոտայի 17-րդ շենքի թիվ 91 և Երևանի Մ. Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ՝ դրանց նկատմամբ դադարեցնելով Հրանտ Պապյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 98-103**).

7) 07.10.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստում Դատարանը որոշում է կայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը «առկախելու» մասին, քանի դեռ չի անդրադարձել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին պատասխանող Հրանտ Պապյանի միջնորդությանը, ու որոշել է այդ փուլում չքննարկել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը:

Դատարանը, քննարկելով հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը, գործի քննությունը հայտարարել է ավարտված՝ հայտարարելով, որ դատական ակտը կիրապարկվի 28.10.2021 թվականին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 108-111**).

8) Դատարանը 28.10.2021 թվականին վճիռ է կայացրել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը բավարարելու և հայցը մերժելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 113-123**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ, 168-րդ և 170-րդ հոդվածների կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության քննության իրավական հնարավորության հարցին, այն դեպքում, երբ դրանից հետո ներկայացվել է հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդություն:

Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները (...), ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով դիմելու դատարան՝ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական գործերով դատավարությունն իրականացվում է օրենքի և դատարանի առջև գործին մասնակցող բոլոր անձանց հավասարության սկզբունքի հիման վրա:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը քաղաքացիական գործը հարուցում է միայն հայցադիմումի կամ դիմումի հիման վրա:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձն իրականացնում է իր դատավարական իրավունքները, տնօրինում է դատական պաշտպանության միջոցները և եղանակները սեփական հայեցողությամբ՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով հայցվորը (դիմողը) իրավունք ունի ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն հրաժարվելու իր պահանջից, փոփոխելու հայցի առարկան և հիմքը կամ դրանցից յուրաքանչյուրը, պատասխանողն իրավունք ունի ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն ընդունելու հայցվորի պահանջը, կողմերը կարող են վեճը լուծել հաշտության համաձայնությամբ, սկսել արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց կամ գործը հանձնել արբիտրաժի լուծմանը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է գործին մասնակցող անձանց մրցակցության հիման վրա, բացառությամբ նույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատավարության մասնակիցները պետք է իրենց դատավարական իրավունքներից օգտվեն և իրենց դատավարական պարտականությունները կատարեն բարեխղճորեն:

Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) կողմից «արդարացի լույսեր» հասկացության մեկնաբանությունների արդյունքում ձևավորվել է նախադեպային դիրքորոշում այն մասին, որ լույսերի արդարացիության տարրերից են դատավարության կողմերի հավասարությունը և մրցակցային դատավարությունը, որոնք սերտորեն կապված են միմյանց հետ: Եվրոպական դատարանը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի պահանջը համարելով դատավարության մրցակցության ու հավասարության սկզբունքներ, հետևողականորեն իր վճիռներում բացահայտել է նաև այդ սկզբունքների բովանդակությունը, որի համաձայն՝ «կողմերի հավասարությունը» նշանակում է, որ դատավարու-

թյան յուրաքանչյուր կողմին պետք է ընձեռվի պատշաճ հնարավորություն ներկայացնելու իր գործը, ներառյալ՝ ապացույցները, այնպիսի պայմաններում, որոնք նրա համար մյուս կողմի համեմատությամբ չեն ստեղծի անբարենպաստ վիճակ (*տես Դոմբո Բեհիրն ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով Եվրոպական դատարանի 17.10.1993 թվականի վճիռը, § 30-35*):

Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում արտահայտել է նաև այն դիրքորոշումը, որ Պայմանավորվող պետությունները ոչ միայն պետք է ամրագրեն քաղաքացիական իրավունքների դատական պաշտպանության իրավունքը, այլև կոնկրետ գործով պետք է ապահովեն անձի կողմից այդ իրավունքի իրականացման իրական հնարավորությունը (*տես Կոլոցցան ընդդեմ Իտալիայի գործով Եվրոպական դատարանի 12.02.1985 թվականի որոշումը, կետ 28*):

Եվրոպական դատարանը միաժամանակ ընդգծել է, որ դատարանի առջև հավասարության և մրցակցության սկզբունքները սերտորեն փոխկապված են, ու միայն դատարանի առջև հավասարության սկզբունքի իրացման պայմաններում է հնարավոր ապահովել մրցակցության սկզբունքի լիարժեք իրացումը: Քաղաքացիական դատավարությունում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը՝ կողմերի միջև արդարացի հավասարակշռության իմաստով, հանդիսանում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված արդար դատաքննության հիմնական տարրերից մեկը ու պահանջում է, որ յուրաքանչյուր կողմին տրամադրվի ողջամիտ հնարավորություն՝ ներկայացնելու իր գործն այնպիսի պայմաններում, այդ թվում՝ ապացույց ներկայացնելու, որոնք նրան իր հակառակորդի նկատմամբ չեն դնի էականորեն նվազ բարենպաստ վիճակում (*տես Անկերլը ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով Եվրոպական դատարանի 23.10.1996 թվականի որոշումը, կետ 38-րդ, ինչպես նաև Դոմբո Բեհեր Բ. Վ. ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով Եվրոպական դատարանի 07.10.1993 թվականի որոշումը, կետ 66*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ մրցակցային դատավարության պայմաններում դատարանը, որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին, որոշակի դատավարական գործողությունների կատարմանը ձեռնամուխ է լինում միայն այն դեպքում, երբ գործին մասնակցող անձը հայցում է համապատասխան գործողության կատարումը: Այսինքն, կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքներով պայմանավորված՝ դատարանը հանդես է գալիս որպես միայն վեճը լուծող մարմին և կաշկանդված է որոշակի դատավարական գործողություններ սեփական հայեցողությամբ իրականացնելու արգելքով: Մասնավորապես՝ դատարանի կողմից դատավարական որոշակի գործողությունների կատարման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի շահագրգիռ անձը գրավոր, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև բանավոր, հայցի համապատասխան գործողության կատարումը: Հետևաբար, համապատասխան միջնորդության առկայությունն այն նախապայմանն է, որը վկայում է շահագրգիռ անձի կողմից համապատասխան գործողության հայցման մասին, ինչն էլ դատարանի կողմից պետք է ենթակա լինի քննության: Մյուս կողմից, քաղաքացիադատավարական հարաբերությունները ծավալվում և գործառնում են տնօրինչականության սկզբունքի շրջանակներում: Քաղաքացիադատավարական այս սկզբունքի բովանդակությունը ներառում է այն դատավարական իրավունքները, որոնք թույլ են տալիս կանխորոշել դատական պաշտպանության առարկան և ազդել դատավարության ուղղվածության և ընթացքի վրա (*տես «Յունիբանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ Յուրիկ Առաքելյանի և Մխիթար Վարդիկյանի թիվ ԱՐԱԴ/1440/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.01.2016 թվականի որոշումը*):

Նախկինում կայացված մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճարել դատարանը փաստել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման հիմնական սկզբունքներից է տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքը, որն անձի՝ Սահմանադրությամբ և օրենքով նրան տրված հնարավորությունն է սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու իր նյութական և դատավարական իրավունքներն ու դրանց պաշտպանության եղանակները: Տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքն անձանց հնարավորություն է տալիս ինքնուրույն որոշել՝ դիմել, թե չդիմել դատարան իրենց իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար, այսինքն՝ իրականացնել, թե չիրականացնել իրենց դատական պաշտպանության հիմնական իրավունքը: Անձինք իրենց դատական պաշտպանության հիմնական իրավունքն իրացնելիս, ինչպես նաև դատարաններն արդարադատություն իրականացնելիս պետք է առաջնորդվեն վերը նշված սկզբունքով (տես ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունն ընդդեմ «Գորիս-Ապակի» ՍՊԸ-ի թիվ ՍԴ3/0055/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարել դատարանի 18.07.2014 թվականի որոշումը):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցը հարուցվում է նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով հայցադիմում ներկայացնելու միջոցով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումում պարտադիր նշվում են այն փաստերը, որոնց վրա հիմնվում են հայցապահանջները:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումում պարտադիր նշվում են պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը (պահանջները), իսկ մի քանի պատասխանողների դեմ հայցադիմում ներկայացնելիս հայցվորի՝ նրանցից յուրաքանչյուրին ուղղված պահանջը (պահանջները), եթե այն համիրավ չէ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է հայցի առարկան, հայցի փաստական և իրավական հիմքերը:

Նույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, այդ թվում՝ կիրառելի իրավական նորմերը՝ չսահմանափակվելով գործին մասնակցող անձանց մատնանշած իրավական նորմերով:

Նույն հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է՝ հայցվորը պնդում է արդյոք իր պահանջները, պատասխանողն արդյոք ամբողջությամբ կամ մասնակի ընդունում է հայցվորի պահանջները, և գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում արդյոք կնքել հաշտության համաձայնություն կամ վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով հաշտարարության էությունը:

Նույն հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում քննում է գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված՝ գործին մասնակցող անձանց այլ միջնորդությունները, ինչպես նաև իրականացնում է նույն օրենսգրքով նախատեսված՝ գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձը կարող է վկայակոչել հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը մինչև գործով ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նա հիմնավորում է տվյալ փաստը մինչ այդ:

վկայակոչելու անհնարինությունն իրենից անկախ պատճառներով: Այդ դեպքում հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը կարող է վկայակոչվել ոչ ուշ, քան մինչև առաջին ատյանի դատարանում դատաքննության ավարտը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն ներկայացված լինելու դեպքում դատարանը նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-6-րդ կետերում նշված դատավարական գործողությունները կատարելուց հետո հայցային վաղեմություն կիրառելու դիմումի և դրա դեմ բերված առարկությունների հիման վրա արձանագրային որոշմամբ՝

1) որոշում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը.

2) գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը.

3) գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է նրանց կողմից ապացույցներ ներկայացնելու համար ժամկետ տրամադրելու հարցը և անհրաժեշտության դեպքում սահմանում է ապացույցներ ներկայացնելու ժամկետը.

4) իրականացնում է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողությունները կատարելուց հետո դատարանը, հաշվի առնելով գործին մասնակցող անձանց կարծիքը, որոշում է հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը տվյալ կամ հաջորդ դատական նիստում քննելու հարցը:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդության և դրա դեմ բերված առարկությունները քննարկելուց հետո դատարանը գործի քննությունը հայտարարում է ավարտված և հրապարակում է դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը:

Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու հիմքերի առկայության դեպքում դատարանը վճիռ է կայացնում հայցը մերժելու մասին՝ առանց անդրադառնալու գործի այլ փաստերի հաստատմանը և գնահատմանը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հարցերը քննարկելուց հետո առաջին ատյանի դատարանը կայացնում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցվորը հայցի առարկայի և հիմքի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ ներկայացնում է գրավոր միջնորդություն մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի իմաստով՝ հայցի առարկայի փոփոխությունը հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջն այլ պահանջով փոխարինելը, պահանջը փոփոխելը կամ լրացնելն է, այդ թվում՝ պահանջների չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը, որը թույլատրում է առաջին ատյանի դատարանը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի իմաստով՝ հայցի հիմքի փոփոխությունը հայցվորի կողմից հայցի հիմքում սկզբնապես դրված փաստերն այլ փաստերով փոխարինելն է, ինչպես նաև հայցի հիմքում դրված փաստերի շրջանակը ճշգրտելն է այն լրացնելու կամ պակասեցնելու եղանակով:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու կամ մերժելու վերաբերյալ կայացնում է առանձին դատական ակտի ձևով որոշում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ միջնորդությունը քննարկվել և այն թույլատրելու կամ մերժելու վերաբերյալ որոշումը կայացվել է դատական նիստում՝ գործին մասնակցող անձանց ներկայությամբ:

Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու դեպքում դատարանն անհրաժեշտության դեպքում իրականացնում է նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածով նախատեսված դատավարական գործողությունները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում, ի թիվս հայցի և առարկայությունների փաստական ու իրավական հիմքերի, պարզում է վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, այդ թվում՝ կիրառելի իրավական նորմերը՝ չսահմանափակելով գործին մասնակցող անձանց մատնանշած իրավական նորմերով և գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է ապացուցման պարտականությունը նրանց միջև բաշխելու հարցը, ինչպես նաև քննարկում ու լուծում է ներկայացված ապացույցների վերաբերելիության և թույլատրելիության հարցը: Միայն նշված գործողությունները կատարելուց հետո է դատարանը կայացնում ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում: Նման իրավակարգավորման նպատակն այն է, որպեսզի ապացուցման պարտականությունը բաշխվի ճիշտ՝ կիրառելի իրավական նորմերին համապատասխան՝ վերը նշված հարցերը նախապես քննարկելով գործին մասնակցող անձանց հետ: Մասնավորապես, կիրառելի իրավական նորմերը որոշելիս կողմերի հետ այդ հարցի քննարկման պահանջն ինքնանպատակ չէ, այն կոչված է ապահովելու գործին մասնակցող անձանց դիրքորոշումների ճշտումը, ապացուցման գործընթացում նրանց պարտականությունների հստակեցումը (տե՛ս «Հիմնարար հետազոտությունների կենտրոն» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «Հայաստանի էլեկտրական Ցանցեր» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԿԴ/4497/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.06.2021 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, տնօրինչականության սկզբունքի ներքո անդրադառնալով հայցվորի՝ հայցի առարկան և (կամ) հիմքը փոփոխելու, այն լրացնելու, հայցից մասնակիորեն կամ ամբողջությամբ հրաժարվելու իրավունքին, արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում հայցվորը, ելնելով քաղաքացիական դատավարությունում գործող տնօրինչականության սկզբունքից, ինքն է որոշում ինչպես հայցի առարկան ու հիմքերը (իրավական և փաստական), այնպես էլ որոշում է կայացնում հետագայում իր պահանջից ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն հրաժարվելու, կամ փոփոխելու ու (կամ) լրացնելու հայցի առարկան և հիմքը կամ դրանցից յուրաքանչյուրը: Այսինքն՝ հայցի առարկան և (կամ) հիմքը փոփոխելու, այն լրացնելու, հայցից մասնակիորեն կամ ամբողջությամբ հրաժարվելու հայեցողական իրավունքով օժտված է բացառապես հայցվորը (տե՛ս «ՎԱՄՄ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Արսեն Գևորգյանի թիվ ԵԿԴ/2456/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 13.07.2021 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ շահագրգիռ անձը, իր դատական պաշտպանության իրավունքն իրացնելիս դատավարական օրենքով նախատեսված որևէ միջնորդություն հարուցելով, ակնկալում է իր կողմից բարձրացված հարցի որոշակի լուծում՝ դատարանի կողմից համապատասխան որոշման կայացման ձևով: Այսինքն՝ դատավարության մասնակցի միջնորդություն հարուցելու իրավունքին համապատասխանում է տվյալ հարցով որոշում կայացնելու դատարանի պարտականությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ դատարանի որոշմանը ներկայացվող պարտա-

դիր պահանջ է քննարկվող հարցի վերաբերյալ համապատասխան եզրահանգումը, հետևաբար այդպիսի եզրահանգման բացակայության պայմաններում բացակայում է նաև դատարանի որոշումը, ինչի արդյունքում խախտվում է անձի՝ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքը (տե՛ս «Ռեքվիզիտ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ «Մեզարոն» ՍՊԸ-ի թիվ ԵՇԴ/1017/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 11.03.2015 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու հարցը քննարկելիս դատարանը նախ և առաջ պարզում է հարցն առ այն, թե հայցային վաղեմության ինչպիսի ժամկետներ են կիրառելի տվյալ դեպքում: Մասնավորապես, առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մասին պահանջի քննության դեպքում, եթե գործին մասնակցող անձը դատարանին խնդրել է կիրառել հայցային վաղեմություն, դատարանը պետք է պարզի, թե ինչ տեսակի պայմանագրի անվավերության հետևանքներ են տվյալ գործով քննարկվում, ինչ բնույթի հարաբերություններ են կարգավորվում դրանով, և արդյո՞ք տվյալ տեսակի պայմանագրին ներկայացված են այնպիսի պահանջներ, որոնք չպահպանելը հանգեցնում է առոչնչության: Միայն այդ հանգամանքները պարզելուց հետո կարող է դատարանը հետևություն անել այն մասին, թե տվյալ գործարքի նկատմամբ հայցային վաղեմության ինչպիսի ժամկետներ են կիրառելի՝ ընդհանուր, թե հատուկ, և հայցային վաղեմության համապատասխան ժամկետի խախտում տեղի ունեցել է, թե՛ ոչ (տե՛ս Հրաչյա Գրիգորյանն ընդդեմ Գեորգի Բաղդասարյանի թիվ ԵԱԴԴ/3423/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.12.2020 թվականի որոշումը):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը, ի ապահովումն տնօրինչականության սկզբունքի, հայցվորին իրավունք է վերապահել նաև փոփոխելու հայցի առարկան և հիմքը կամ դրանցից յուրաքանչյուրը, իսկ պատասխանողին՝ նաև ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն ընդունելու հայցվորի պահանջը, վկայակոչելու հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը: Ընդ որում, օրենսդիրը վերը նշված դատավարական գործողությունների կատարման համար սահմանել է համապատասխան ժամկետներ, այն է՝ հայցի առարկայի և հիմքի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ գրավոր միջնորդությունը կարող է ներկայացվել, իսկ հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը կարող է վկայակոչվել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը, բացառությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը որոշակի ընթացակարգ է նախատեսել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը քննության առնելու կարգի առումով՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանելով, որ այդ միջնորդությունը, ըստ էության, պետք է քննվի նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-6-րդ կետերում նշված դատավարական գործողությունները կատարելուց հետո, որպիսի դատավարական գործողություններից են դատարանի կողմից նախնական դատական նիստի ընթացքում հայցի առարկան, դրա փաստական և իրավական հիմքերը պարզելը, ինչպես նաև պարզելը՝ արդյո՞ք հայցվորը պնդում է իր պահանջները:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ վերը նշված իրավական կարգավորումները բավարար հիմք են հանդիսանում հետևություն անելու այն մասին, որ եթե առկա է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ժամկետում ներկայացված և՛ հայցի հիմքի ու (կամ) առարկայի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխություն թույլատրելու

միջնորդություն, և՛ հայցային վաղեմություն կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն, ապա դատարանները բոլոր դեպքերում նախ պետք է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով լուծեն հայցի հիմքի ու (կամ) առարկայի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխություն թույլատրելու հարցը՝ ապահովելով հայցվորի տնօրինչականության սկզբունքի իրագործումը, և հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու կամ մերժելու վերաբերյալ որոշում կայացնելուց հետո նոր միայն լուծեն հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին հարցը, եթե վերը նշված փոփոխությունը թույլատրելուց հետո ևս պատասխանողը պնդի այդ միջնորդությունը: Ընդ որում, տվյալ դեպքում էական չէ, թե վերը նշված միջնորդություններից ժամանակագրական առումով որն է ներկայացվել ավելի վաղ: Ավելին՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված դատավարական գործողությունների ցանկի բովանդակությունից ևս բխում է, որ մինչ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին հարցը լուծելը նախ անհրաժեշտ է վերջնականապես պարզել հայցի հիմքն ու առարկան, առանց որի անհնարին կլինի ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված դատավարական գործողությունների իրականացումը:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Հասմիկ Պապյանը հայց է ներկայացրել Դատարան ընդդեմ Հրանտ Պապյանի՝ պահանջելով 18.07.2009 թվականին Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի Բագրատունյաց փողոցի 17-րդ շենքի թիվ 91 և 15.12.2019 թվականին Երևանի Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող գույքի վերաբերյալ կնքված շինծու առուվաճառքի պայմանագրերի նկատմամբ կիրառել առջինն գործարքի անվավերության հետևանքներ՝ անվավեր ճանաչել Հրանտ Պապյանի անվամբ տրված սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականները: Դատարանի 23.10.2020 թվականի որոշմամբ հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ:

Դատարանը 11.01.2021 թվականին որոշում է կայացրել 22.02.2021 թվականին նախնական դատական նիստ նշանակելու մասին:

Մինչ նշանակված նախնական դատական նիստը՝ 19.02.2021 թվականին, պատասխանող Հրանտ Պապյանի ներկայացուցիչը ներկայացրել է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն: Դատարանը 22.02.2021 թվականին որոշում է կայացրել գործին մասնակցող անձանց միջև միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին, և 22.02.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը հետաձգել է, ու հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակել է 15.06.2021 թվականին: 15.06.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը ևս հետաձգվել է, և հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակվել է 07.10.2021 թվականին:

Հասմիկ Պապյանը 07.10.2021 թվականին Դատարան է ներկայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդություն՝ պահանջելով ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Երևանի Բագրատունյաց պողոտայի 17-րդ շենքի թիվ 91 և Երևանի Մ. Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ՝ դրանց նկատմամբ դադարեցնելով Հրանտ Պապյանի սեփականության իրավունքը: 07.10.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստում Դատարանը որոշում է կայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդու-

թյունը «առկախելու» մասին՝ պատճառաբանելով, որ դեռ չի անդրադարձել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին պատասխանող Հրանտ Պապյանի միջնորդությանը, ու որոշել է այդ փուլում չքննարկել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը:

Դատարանը, քննարկելով հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը, գործի քննությունը հայտարարել է ավարտված՝ հայտարարելով, որ դատական ակտը կիրառարակվի 28.10.2021 թվականին:

Դատարանը 28.10.2021 թվականին վճիռ է կայացրել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը բավարարելու և հայցը մերժելու մասին:

Վերաքննիչ դատարանը, պատճառաբանելով, որ

- «*հայցի հիմքն ու առարկան փոփոխելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելն այն դատավարական գործողությունն է, որի միջոցով հայցվորն իրացնում է իրեն վերապահված մեկ այլ իրավունք, դիմելով դատարանին՝ գործի քննությունը սկզբնապես ներկայացված հայցի հիմքից և (կամ) առարկայից փարբերվող այլ հիմքի և (կամ) առարկայի շրջանակներում շարունակելու համար: Նշվածից հետևում է նաև, որ դատարանը պարտավոր է հայցը քննել դրանով ներկայացված հիմքերի և առարկայի շրջանակներում, հետևաբար որոշակիորեն կաշկանդված է նաև հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխությունը թույլատրելու արդյունքում փոփոխված հայցի շրջանակներով, հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ սահմանված կարգով և ժամկետներում ներկայացվել է հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխության վերաբերյալ միջնորդություն, դատարանն անկախ միջնորդությունների ներկայացման հաջորդականությունից, նախևառաջ պետք է քննության առարկա դարձնի հենց այդ միջնորդությունը, քանի որ դրա լուծումն է կանխորոշում, թե որ հիմքերի և առարկայի շրջանակներում է շարունակվելու գործի քննությունը»*,

- «*հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունն ավելի վաղ ներկայացված լինելն ինքնին չէր կարող խոչընդոտ հանդիսանալ հայցի հիմքն ու առարկան փոփոխելու միջնորդությունը քննության առնելու համար, հետևաբար, դատարանի կողմից այդ միջնորդությունը չքննարկելը, կամ դրա քննարկումը հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդության քննարկման արդյունքից կախման մեջ դնելն իրավաչափ չէ և ուղղակիորեն հանգեցրել է տնօրինչականության սկզբունքի խախտմանը»*,

եզրահանգել է, որ «*չքննարկելով և չլուծելով հայցի հիմքն ու առարկան փոփոխելու մասին հայցվորի միջնորդությունը և մինչ այդ քննության առնելով հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը, դատարանը չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ և 170-րդ հոդվածները և կիրառել է նույն օրենսգրքի 168-րդ հոդվածը, որը չպետք է կիրառեր, թույլ տալով դատավարական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտումներ, որոնք հանգեցրել են գործի սխալ լուծման, հետևաբար վերաքննիչ բողոքը հիմնավորված է ենթակա է բավարարման»:*

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ իրավական վերլուծությունները և սույն գործի փաստերը՝ Վճռաբեկ դատարանը հիմնավոր է համարում Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումները հետևյալ պատճառաբանությամբ:

Նախ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արձանագրել, որ Դատարանը, արձանագրային որոշում կայացնելով վերը նշված պատճառաբանությամբ հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ գրավոր միջնորդության քննարկումն «առկախելու մասին», խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի պահանջը, քանի որ կայացրել է նշված նորմի բովանդակությունից չբխող որոշում, այն-

քանով, որքանով օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածով նման տեսակի որոշում կայացնելու լիազորություն դատարաններին չի վերապահել:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումները բխում են նաև վերը նշված նորմատիվ իրավական ակտերի, կոնվենցիոն նորմերի և Վճռաբեկ դատարանի վերը նշված իրավական դիրքորոշումների բովանդակությունից, քանի որ Վճռաբեկ դատարանն իր հերթին արձանագրում է, որ Դատարանը, չքննարկելով ու չլուծելով հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ օրենքով սահմանված ժամկետում հայցվորի ներկայացրած գրավոր միջնորդությունն ու առաջնահերթություն տալով ժամանակագրական առումով մինչ այդ ներկայացված հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությանը, խախտել է հայցվորի տնօրինչականության սկզբունքը՝ անտեսելով ինչպես այն հանգամանքը, որ հայցվորը գործել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով իրեն վերապահված տնօրինչականության սկզբունքի շրջանակներում ու այդ նպատակով ցանկացել է իրացնել իր դատավարական իրավունքները, այնպես էլ՝ օրենսդրի կողմից սահմանված հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը քննության առնելու վերը նշված ընթացակարգը:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը բավարար չէ Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու համար, քանի որ Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է գործն ըստ էության ճիշտ լուծող եզրափակիչ դատական ակտ: Հետևաբար՝ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված վճռաբեկ բողոքը մերժելու և ստորադաս դատարանի դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու լիազորությունը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները հիմնավորվում են վերոգրյալ պատճառաբանություններով:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն գլխի [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ գլուխ] կանոններին համապատասխան:

Նկատի ունենալով, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է մերժման, որպիսի պարագայում սույն գործը Վերաքննիչ դատարանի որոշման ուժով ենթակա է նոր քննության, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, և այդ հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ ու 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 18.05.2022 թվականի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ:
2. Դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի կողմից թիվ ԵԴ/30092/02/20 քաղաքացիական գործով 2023 թվականի նոյեմբերի 24-ին կայացված որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ

24.11.2023 թվական

Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատը (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան), 2023 թվականի նոյեմբերի 24-ին գրավոր ընթացակարգով քննելով Հրանտ Պապյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 18.05.2022 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Հասմիկ Պապյանի հայցի ընդդեմ Հրանտ Պապյանի՝ առոչինչ գործարքների անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջների մասին, նույն պալատի ընդհանուր թվի մեծամասնությամբ որոշել է վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 18.05.2022 թվականի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ:

Վճռաբեկ դատարանի դատավոր Էդ. Սեդրակյանս, համաձայն չլինելով վերը նշված որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի դատավորների մեծամասնության կարծիքի հետ, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 9-րդ և 10-րդ մասերով, շարադրում եմ հատուկ կարծիքն այդ մասերի վերաբերյալ:

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Հասմիկ Պապյանը պահանջել է 18.07.2009 թվականին Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի Բագրատունյաց փողոցի 17-րդ շենքի թիվ 91 և 15.12.2019 թվականին Երևանի Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող գույքի վերաբերյալ կնքված շինծու առուվաճառքի պայմանագրերի նկատմամբ կիրառել առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքներ՝ անվավեր ճանաչել Հրանտ Պապյանի անվամբ տրված սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականները:

Երևան քաղաքի առաջին առյուծի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 28.10.2021 թվականի վճռով հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը բավարարվել է, և հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 18.05.2022 թվականի որոշմամբ Հասմիկ Պապյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ դատարանի 28.10.2021 թվականի վճիռը բեկանվել է, և գործն ուղարկվել է նոր քննության:

Վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Հրանտ Պապյանը (ներկայացուցիչ Արամազդ Կիվիրյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Հասմիկ Պապյանը (ներկայացուցիչ Արմեն Պողոսյան):

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները,

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, ՀՀ դատական օրենսգրքը ՀՀ սահմանադրական օրենքի 6-րդ, 8-րդ ու 9-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 6-9-րդ, 12-րդ, 168-րդ, 170-րդ և 380-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված հիմքերի առկայությունը պատճառաբանել է հետևյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխություն կատարելու վերաբերյալ միջնորդությունը ներկայացվել է այն փուլում, երբ Դատարանն արդեն 22.02.2021 թվականին կայացրել էր «Հայցային վաղեմություն կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին» որոշում, իսկ այդ փուլում օրենսդիրն արգելում է հայցի հիմքի ու առարկայի փոփոխություն կատարելը: Հայցվորի կողմից հայցի հիմքը և առարկան փոփոխելու միջնորդություն ներկայացնելը հետաանդել է բացառապես հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը քննարկման առարկա չդարձնելու նպատակ: Հայցվորը զրկված չի եղել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխության վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորությունից:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ հայցվորի կողմից ներկայացված միջնորդությունները դատարանի քննարկման առարկա չէին կարող հանդիսանալ ոչ միայն առաջնահերթության առումով, այլ նաև միջնորդության ժամկետը բաց թողնելու տեսանկյունից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 18.05.2022 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Դատարանի 28.10.2021 թվականի վճռին:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Վերաքննիչ դատարանի որոշումը հիմնավոր է, քանի որ, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 170-րդ հոդվածի 1-ին մասով, մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը՝ 07.10.2021 թվականին դատարան է ներկայացվել հայցի հիմքի ու առարկայի փոփոխություն թույլատրելու մասին միջնորդություն:

Տվյալ դեպքում գործ ունենք ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով նախատեսված սկզբունքի հետ, որի դեպքում հակասությունը պետք է լուծվի հօգուտ սկզբունքի:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Հասմիկ Պապյանը հայց է ներկայացրել դատարան ընդդեմ Հրանտ Պապյանի՝ պահանջելով 18.07.2009 թվականին Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի Բագրատունյաց փողոցի 17-րդ շենքի թիվ 91 և 15.12.2019 թվականին Երևանի Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող գույքի վերաբերյալ կնքված շինծու առուվաճառքի պայմանագրերի նկատմամբ կիրառել առջինն գործարքի անվավերության հետևանքներ՝ անվավեր ճանաչել Հրանտ Պապյանի անվամբ տրված սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականները:

Դատարանի 23.10.2020 թվականի որոշմամբ հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 2-9, 21, 22**).

2) Դատարանը 11.01.2021 թվականին որոշում է կայացրել 22.02.2021 թվականին նախնա-

կան դատական նիստ նշանակելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 39, 40**).

3) պատասխանող Հրանտ Պապյանի ներկայացուցիչը 19.02.2021 թվականին ներկայացրել է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 78, 79**).

4) Դատարանը 22.02.2021 թվականին որոշում է կայացրել գործին մասնակցող անձանց միջև միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 83-86**).

5) 22.02.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը հետաձգվել է, և հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակվել է 15.06.2021 թվականին, իսկ 15.06.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը հետաձգվել է, ու հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակվել է 07.10.2021 թվականին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 81, 82, 93-95**).

6) Հասմիկ Պապյանը 07.10.2021 թվականին դատարան է ներկայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդություն՝ պահանջելով ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Երևանի Բազրատունյաց պողոտայի 17-րդ շենքի թիվ 91 և Երևանի Մ. Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ՝ դրանց նկատմամբ դադարեցնելով Հրանտ Պապյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 98-103**).

7) 07.10.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստում Դատարանը որոշում է կայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը «առկախելու» մասին, քանի դեռ չի անդրադարձել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին պատասխանող Հրանտ Պապյանի միջնորդությանը, ու որոշել է այդ փուլում չքննարկել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը: (**Հատոր 1-ին, գ.թ. 108-111**).

8) Դատարանը 22.02.2021 թվականին կայացրել է «Հայցային վաղեմություն կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին» որոշում: (**Հատոր 1-ին, գ.թ. 83-88**).

9) Դատարանը, քննարկելով հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը, գործի քննությունը հայտարարել է ավարտված՝ հայտարարելով, որ դատական ակտը կիրառարկվի 28.10.2021 թվականին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 108-111**).

10) Դատարանը 28.10.2021 թվականին վճիռ է կայացրել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը բավարարելու և հայցը մերժելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 113-123**):

4. Հատուկ կարծիքի հիմնավորումները՝

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Հասմիկ Պապյանը հայց է ներկայացրել դատարան ընդդեմ Հրանտ Պապյանի՝ պահանջելով 18.07.2009 թվականին Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի Բազրատունյաց փողոցի 17-րդ շենքի թիվ 91 և 15.12.2019 թվականին Երևանի Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող գույքի վերաբերյալ կնքված շինծու առուվաճառքի պայմանագրերի նկատմամբ կիրառել առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքներ՝ անվավեր ճանաչել Հրանտ Պապյանի անվամբ տրված սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականները: Դատարանի 23.10.2020 թվականի որոշմամբ հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ:

Դատարանը 11.01.2021 թվականին որոշում է կայացրել 22.02.2021 թվականին նախնական դատական նիստ նշանակելու մասին:

Մինչ նշանակված նախնական դատական նիստը՝ 19.02.2021 թվականին, պատասխա-

նող Հրանտ Պապյանի ներկայացուցիչը ներկայացրել է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն: Դատարանը 22.02.2021 թվականին որոշում է կայացրել գործին մասնակցող անձանց միջև միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին, և 22.02.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը հետաձգել է, ու հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակել է 15.06.2021 թվականին: 15.06.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստը ևս հետաձգվել է, և հաջորդ նախնական դատական նիստը նշանակվել է 07.10.2021 թվականին:

Հասմիկ Պապյանը 07.10.2021 թվականին Դատարան է ներկայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդություն՝ պահանջելով ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Երևանի Բագրատունյաց պողոտայի 17-րդ շենքի թիվ 91 և Երևանի Մ. Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ՝ դրանց նկատմամբ դադարեցնելով Հրանտ Պապյանի սեփականության իրավունքը: 07.10.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստում Դատարանը որոշում է կայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը «առկախելու» մասին՝ պատճառաբանելով, որ դեռ չի անդրադարձել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին պատասխանող Հրանտ Պապյանի միջնորդությանը, ու որոշել է այդ փուլում չքննարկել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը:

Դատարանը, քննարկելով հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը, գործի քննությունը հայտարարել է ավարտված՝ հայտարարելով, որ դատական ակտը կիրառարակվի 28.10.2021 թվականին:

Դատարանը 28.10.2021 թվականին վճիռ է կայացրել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը բավարարելու և հայցը մերժելու մասին:

Վերաքննիչ դատարանը, պատճառաբանելով, որ

- «հայցի հիմքն ու առարկան փոփոխելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելն այն դատավարական գործողությունն է, որի միջոցով հայցվորն իրացնում է իրեն վերապահված մեկ այլ իրավունք, դիմելով դատարանին՝ գործի քննությունը սկզբնապես ներկայացված հայցի հիմքից և (կամ) առարկայից տարբերվող այլ հիմքի և (կամ) առարկայի շրջանակներում շարունակելու համար: Նշվածից հետևում է նաև, որ դատարանը պարտավոր է հայցը քննել դրանով ներկայացված հիմքերի և առարկայի շրջանակներում, հետևաբար որոշակիորեն կաշկանդված է նաև հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխությունը թույլատրելու արդյունքում փոփոխված հայցի շրջանակներով, հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ սահմանված կարգով և ժամկետներում ներկայացվել է հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխության վերաբերյալ միջնորդություն, դատարանն անկախ միջնորդությունների ներկայացման հաջորդականությունից, նախևառաջ պետք է քննության առարկա դարձնի հենց այդ միջնորդությունը, քանի որ դրա լուծումն է կանխորոշում, թե որ հիմքերի և առարկայի շրջանակներում է շարունակվելու գործի քննությունը»,

- «հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունն ավելի վաղ ներկայացված լինելն ինքնին չէր կարող խոչընդոտ հանդիսանալ հայցի հիմքն ու առարկան փոփոխելու միջնորդությունը քննության առնելու համար, հետևաբար, դատարանի կողմից այդ միջնորդությունը չքննարկելը, կամ դրա քննարկումը հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդության քննարկման արդյունքից կախման մեջ դնելն իրավաչափ չէ և ուղղակիորեն հանգեցրել է տնօրինչականության սկզբունքի խախտմանը»,

Եզրահանգել է, որ «չքննարկելով և չլուծելով հայցի հիմքն ու առարկան փոփոխելու մասին հայցվորի միջնորդությունը և մինչ այդ քննության առնելով հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը, դատարանը չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ և 170-րդ հոդվածները և կիրառել է նույն օրենսգրքի 168-րդ հոդվածը, որը չպետք է կիրառեր, թույլ տալով դատավարական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտումներ, որոնք հանգեցրել են գործի սխալ լուծման, հետևաբար վերաքննիչ բողոքը հիմնավորված է ենթակա է բավարարման»:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է որ «(...) *Դատարանը, արձանագրային որոշում կայացնելով վերը նշված պատճառաբանությամբ հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ գրավոր միջնորդության քննարկումն «առկախելու մասին», խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի պահանջը, քանի որ կայացրել է նշված նորմի բովանդակությունից չբխող որոշում, այնքանով, որքանով օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածով նման կետերի որոշում կայացնելու լիազորություն դատարաններին չի վերապահել: (...) Դատարանը, չքննարկելով ու չլուծելով հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ օրենքով սահմանված ժամկետում հայցվորի ներկայացրած գրավոր միջնորդությունն ու առաջնահերթություն տալով ժամանակագրական առումով մինչ այդ ներկայացված հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությանը, խախտել է հայցվորի տնօրինչականության սկզբունքը՝ անտեսելով ինչպես այն հանգամանքը, որ հայցվորը գործել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով իրեն վերապահված տնօրինչականության սկզբունքի շրջանակներում ու այդ նպատակով ցանկացել է իրացնել իր դատավարական իրավունքները, այնպես էլ՝ օրենսդրի կողմից սահմանված հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը քննության առնելու վերը նշված ընթացակարգը:»:*

Վճռաբեկ դատարանի դատավոր Էդ. Սեդրակյանս, համաձայն չլինելով վերը նշված որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերում Վճռաբեկ դատարանի դատավորների մեծամասնության արտահայտած կարծիքի հետ, շարադրում են հատուկ կարծիքս դրա վերաբերյալ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցը հարուցվում է նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով հայցադիմում ներկայացնելու միջոցով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումում պարտադիր նշվում են այն փաստերը, որոնց վրա հիմնվում են հայցապահանջները:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումում պարտադիր նշվում են պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը (պահանջները), իսկ մի քանի պատասխանողների դեմ հայցադիմում ներկայացնելիս հայցվորի՝ նրանցից յուրաքանչյուրին ուղղված պահանջը (պահանջները), եթե այն համիրավ չէ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է հայցի առարկան, հայցի փաստական և իրավական հիմքերը:

Նույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, այդ

թվում՝ կիրառելի իրավական նորմերը՝ չսահմանափակվելով գործին մասնակցող անձանց մատնանշած իրավական նորմերով:

Նույն հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ Առաջին աստիճանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է՝ հայցվորը պնդում է արդյոք իր պահանջները, պատասխանողն արդյոք ամբողջությամբ կամ մասնակի ընդունում է հայցվորի պահանջները, և գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում արդյոք կնքել հաշտության համաձայնություն կամ վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով հաշտարարության էությունը:

Նույն հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի համաձայն՝ Առաջին աստիճանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է՝ գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է ապացուցման պարտականությունը նրանց միջև բաշխելու հարցը,

Նույն հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետի համաձայն՝ առաջին աստիճանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում քննում է գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված՝ գործին մասնակցող անձանց այլ միջնորդությունները, ինչպես նաև իրականացնում է նույն օրենսգրքով նախատեսված՝ գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձը կարող է վկայակոչել հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը մինչև գործով ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նա հիմնավորում է տվյալ փաստը մինչ այդ վկայակոչելու անհնարինությունն իրենից անկախ պատճառներով: Այդ դեպքում հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը կարող է վկայակոչվել ոչ ուշ, քան մինչև առաջին աստիճանի դատարանում դատաքննության ավարտը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն ներկայացված լինելու դեպքում դատարանը նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-6-րդ կետերում նշված դատավարական գործողությունները կատարելուց հետո հայցային վաղեմություն կիրառելու դիմումի և դրա դեմ բերված առարկությունների հիման վրա արձանագրային որոշմամբ՝

1) որոշում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը.

2) գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը.

3) գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է նրանց կողմից ապացույցներ ներկայացնելու համար ժամկետ տրամադրելու հարցը և անհրաժեշտության դեպքում սահմանում է ապացույցներ ներկայացնելու ժամկետը.

4) իրականացնում է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողությունները կատարելուց հետո դատարանը, հաշվի առնելով գործին մասնակցող անձանց կարծիքը, որոշում է հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը տվյալ կամ հաջորդ դատական նիստում քննելու հարցը:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդության և դրա դեմ բերված առարկությունները քննարկելուց հետո դատարանը գործի քննությունը հայտարարում է ավարտված և հրապարակում է դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը:

Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու հիմքերի առկայության դեպքում դատարանը վճիռ է կայացնում հայցը մերժելու մասին՝ առանց անդրադառնալու գործի այլ փաստերի հաստատմանը և գնահատմանը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հարցերը քննարկելուց հետո առաջին ատյանի դատարանը կայացնում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցվորը հայցի առարկայի և հիմքի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ ներկայացնում է գրավոր միջնորդություն մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի իմաստով՝ հայցի առարկայի փոփոխությունը հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջն այլ պահանջով փոխարինելը, պահանջը փոփոխելը կամ լրացնելն է, այդ թվում՝ պահանջների չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը, որը թույլատրում է Առաջին ատյանի դատարանը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի իմաստով՝ հայցի հիմքի փոփոխությունը հայցվորի կողմից հայցի հիմքում սկզբնապես դրված փաստերն այլ փաստերով փոխարինելն է, ինչպես նաև հայցի հիմքում դրված փաստերի շրջանակը ճշգրտելն է այն լրացնելու կամ պակասեցնելու եղանակով:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ Առաջին ատյանի դատարանը հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու կամ մերժելու վերաբերյալ կայացնում է առանձին դատական ակտի ձևով որոշում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ միջնորդությունը քննարկվել և այն թույլատրելու կամ մերժելու վերաբերյալ որոշումը կայացվել է դատական նիստում՝ գործին մասնակցող անձանց ներկայությամբ:

Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու դեպքում դատարանն անհրաժեշտության դեպքում իրականացնում է նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածով նախատեսված դատավարական գործողությունները:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասից բխում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարտավոր է կատարել նշված իրավանորմում նախատեսված բոլոր գործողությունները: Մինչդեռ նույն օրենսգրքի 168-րդ հոդվածով օրենսդիրը նախատեսել է նշված ընդհանուր կանոնից բացառություն: Մասնավորապես՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդությունը քննության առնելու մասով նախատեսվել է հատուկ ընթացակարգ, ըստ որի՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն ներկայացված լինելու դեպքում դատարանը պարտավոր է կատարել միայն նույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-6-րդ կետերում նշված դատավարական գործողությունները և նշված դատավարական գործողությունները կատարելուց անմիջապես հետո պետք է անցնի հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության քննությանը՝ դրա շրջանակներում հերթականությամբ իրականացնելով բացառապես հետևյալ գործողությունները. որոշում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը, գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը, գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է նրանց կողմից ապացույցներ ներկայացնելու համար ժամկետ տրամադրելու հարցը և անհրաժեշտության դեպքում սահմանում է ապացույցներ ներկայացնելու ժամկետը, իրականացնում է հայցային վաղեմություն

կիրառելու մասին միջնորդության արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ: Նշված իրավակարգավորմամբ օրենսդիրը, հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության քննության ընթացքում նախատեսելով բացառապես օրենսգրքով նախատեսված որոշակի գործողությունների կատարման կարգ, ապահովել է գործերի արդյունավետ և ողջամիտ ժամկետում քննության իրականացումը:

Այսպիսով, օրենսդիրը գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելուց բացի նաև նախատեսել է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշման կայացման մեկ այլ տեսակ՝ այն է՝ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը:

Անդրադառնալով հայցի առարկան և/կամ հիմքը փոփոխելու կառուցակարգին՝ հարկ եմ համարում արձանագրել՝ հայցի առարկայի և հիմքի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ գրավոր միջնորդություն ներկայացնելու հայցվորի իրավասությունը սահմանափակված է ժամկետներով, մասնավորապես՝ հայցվորն այդպիսի միջնորդություն ներկայացնելու իրավազորությամբ օժտված է մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը: Օրենսդիրը նշված միջնորդության ներկայացման ժամկետի պայմանը նախատեսել է մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը՝ չմասնավորեցնելով, թե այն վերաբերելի է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշմանը, թե հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշմանը: Նշվածից պարզ է դառնում, որ հայցի առարկայի և/կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը հայցվորն իրավասու է ներկայացնել մինչև գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը, իսկ հայցային վաղեմության ժամկետ կիրառելու միջնորդություն ներկայացված լինելու և այդ միջնորդության քննության ընթացքում մինչև հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը: Բացի դրանից՝ վերը նշված իրավանորմերից նաև բխեցվում է, որ հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության քննության ընթացքում դատարանն իրավասու է իրականացնել բացառապես օրենսդրական մակարդակով որոշակիացված գործողություններ և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-6-րդ կետերում նշված գործողությունները կատարելուց հետո նույն օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված դատավարական գործողությունները կատարելուց բացի դատավարական այլ գործողության՝ այդ թվում՝ հայցի հիմքի և/կամ առարկայի փոփոխության միջնորդության քննության, իրականացման իրավազորություն:

Վերը նշված իրավանորմերի վերլուծությունը համադրելով սույն գործի փաստերի նկատմամբ հարկ է նշել հետևյալը.

Մինչ նշանակված նախնական դատական նիստը՝ 19.02.2021 թվականին, պատասխանող Հրանտ Պապյանի ներկայացուցիչը ներկայացրել է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն:

Դատարանը 22.02.2021 թվականին կայացրել է «Հայցային վաղեմություն կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին» որոշում:

Հասմիկ Պապյանը 07.10.2021 թվականին Դատարան է ներկայացրել հայցի առարկայի և

հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդություն՝ պահանջելով ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Երևանի Բազրատունյաց պողոտայի 17-րդ շենքի թիվ 91 և Երևանի Մ. Հերացու փողոցի 10-րդ շենքի թիվ 44 հասցեներում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ՝ դրանց նկատմամբ դադարեցնելով Հրանտ Պապյանի սեփականության իրավունքը:

07.10.2021 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստում Դատարանը որոշում է կայացրել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը «առկախելու» մասին՝ պատճառաբանելով, որ դեռ չի անդրադարձել հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին պատասխանող Հրանտ Պապյանի միջնորդությանը, ու որոշել է այդ փուլում չքննարկել հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը:

Վերը նշված փաստերից պարզ է դառնում, որ Հասմիկ Պապյանը հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը չի ներկայացրել մինչև հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը և հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության քննության փուլում այլևս դատավարական իրավասություն չի ունեցել ներկայացնելու հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդություն:

Այսինքն՝ դատարանը հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության քննության փուլում իրավաչափորեն քննության առարկա չի դարձրել Հասմիկ Պապյանի հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը:

Վերոգրյալ իրավական և փաստական հիմնավորումների համատեքստում Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատավարական իրավունքի խախտում, այն է՝ խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 2-4-րդ մասերը, 6-րդ մասը, 170-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Ամփոփելով՝ գտնում ենք, որ վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը բավարար է Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու համար, քանի որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել դատավարական իրավունքի խախտում, որը հանգեցրել է գործի սխալ լուծման:

Հետևաբար՝ սույն գործով անհրաժեշտ էր կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով սահմանված՝ վճռաբեկ բողոքը բավարարելու, վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու և առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը:

Դատավոր՝ Է.Դ. ՍԵՂՈՎՅԱՆ

ՎԴ/3148/05/19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2023 թվականի դեկտեմբերի 01-ին
գրավոր ընթացակարգով քննելով Գուրգեն Դումանյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 22.12.2021 թվականի որոշման դեմ՝ վարչական գործով ըստ հայցի Գուրգեն Դումանյանի ընդդեմ ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի (այսուհետ՝ Կոմիտեի)՝ Գուրգեն Դումանյանի և Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերությունների բացակայությունը ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Գուրգեն Դումանյանը պահանջել է ճանաչել իր և Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերությունների բացակայությունը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ա. Ծատուրյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 07.08.2020 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 22.12.2021 թվականի որոշմամբ Գուրգեն Դումանյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 07.08.2020 թվականի վճիռը բեկանվել է և վարչական գործի վարույթը կարճվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Գուրգեն Դումանյանը (ներկայացուցիչ՝ Հայկուհի Սեդրակյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Կոմիտեն (ներկայացուցիչ՝ Արման Մնացականյան):

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջները.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածը, 69-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ՀՀ հարկային օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասը:

սը, կիրառել է կիրառման ոչ ենթակա ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասը հարկային իրավահարաբերությունների առաջացումը կապում է ոչ միայն հարկային պարտավորությունների գանձումներն ապահովելու կապակցությամբ վարչական մարմնի որոշումների, այլև հարկի հաշվարկ ներկայացնելու և հարկի ինքնակամ վճարման փաստերի հետ, ինչը Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է:

Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգել է, որ կողմերի միջև առկա չի եղել տարածայնություն հարկային իրավահարաբերությունների վերաբերյալ: Մինչդեռ Կոմիտեից ստացված ծանուցագրերի և պատասխան գրությունների բովանդակությունից հայցվորի համար ակնհայտ է եղել վարչական մարմնի ակնկալիքը իր կողմից եկամտային հարկ վճարելու պարտավորություն գանձելու առնչությամբ՝ մինչև 20.04.2019 թվականը հաշվարկ ինքնակամ չներկայացնելու և գումարը չվճարելու պարագայում: Ուստի, նման պայմաններում, հայցվորը չունի պարտականություն սպասելու վարչական վարույթի հարուցման, իր դեմ վարչական ակտի կայացման, որպեսզի դիմեր իր իրավունքների դատական պաշտպանության:

Հայցադիմումի ներկայացումը բացառապես վարչական վարույթ հարուցված լինելու փաստի հետ կապելը խախտում է անձի դատական պաշտպանության իրավունքը: Ուստի բոլոր այն դեպքերում, երբ անձը գտնում է, որ պետական մարմնի հարկային ակնկալիքը ոչ իրավաչափ է, չպետք է զրկվի հարկային իրավահարաբերության բացակայությունը ճանաչելու հայց ներկայացնելու և դրա քննության հնարավորությունից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 22.12.2021 թվականի որոշումը՝ օրինական ուժ տալով Դատարանի 07.08.2020 թվականի վճռին:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի վերաբերյալ Կոմիտեի պատասխանի հիմնավորումները.

Սույն դեպքում հայցվորի եկամտային հարկի ենթադրյալ պարտավորությունների կատարման վերջնաժամկետը 20.04.2019 թվականն էր, որպիսի ժամկետում ինքնուրույն կատարված հաշվարկ չներկայացնելու և ենթադրյալ հարկային պարտավորությունները չկատարելու դեպքում հարկային մարմինը, ՀՀ հարկային օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 8-րդ մասի պահանջին համապատասխան, ՀՀ կադաստրի կոմիտեից ստացված տեղեկություններին հայցվորի ծանոթանալու և դրանց վերաբերյալ բացատրություն տալու հնարավորության իրացումն ապահովելուց հետո միայն կարող էր հաշվարկել հարկային պարտավորություններ և հարուցել այդ պարտավորությունների գանձման վարչական վարույթ:

Գուրգեն Դումանյանը Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերությունների բացակայությունը ճանաչելու խնդրանքով հայցադիմումը Դատարան է ներկայացրել միայն 29.04.2019 թվականին, երբ Գուրգեն Դումանյանի և Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերություն և այդ առնչությամբ առաջացած վարչաիրավական բնույթի վեճ (տարածայնություն) առկա չի եղել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) 06.03.2018 թվականի թիվ 4668 անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրի հա-

մաձայն՝ Գուրգեն Դումանյանը վաճառել, իսկ Արմեն Բողոյանը գնել է Երևան, Նոր Նորք, Բագրևանդի փողոցի թիվ 85 հասցեում գտնվող 0.1հա հողամասը՝ 20.640.000 ՀՀ դրամ վաճառքի գնով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 44**):

2) Անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման 13.03.2018 թվականի թիվ 13032018-01-0254 վկայականի համաձայն՝ Երևան, Նոր Նորք, Բագրևանդի փողոցի թիվ 85 հասցեում գտնվող 0.1հա հողամասը սեփականության իրավունքով պատկանում է Արմեն Արշակի Բողոյանին: Որպես անշարժ գույքի ձեռք բերման իրավունքը հաստատող փաստաթուղթ վկայականում նշվել է նոտարի 06.03.2018 թվականի թիվ 4668 անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 37**):

3) Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության պետը Վ1/4435/2018 ՓԾ Ծանուցագրով Գուրգեն Դումանյանին հայտնել է, որ ըստ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեից ստացված տեղեկությունների՝ Գուրգեն Դումանյանի կողմից օտարվել է Երևան, Նոր-Նորք Բագրևանդի փողոց 85 հողամաս անշարժ գույքը (արժեքը՝ 20.640.000 ՀՀ դրամ) (**հատոր 1-ին, գ.թ. 14**):

4) Գուրգեն Դումանյանի ներկայացուցչի կողմից 12.03.2019 թվագրմամբ բացատրություն է ներկայացվել Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչության պետին առ այն, որ «...ՀՀ քաղաք Երևան, Բագրևանդի փողոցի 85 հասցեում գտնվող 0.1 հա մակերեսով անշարժ գույքը չի հանդիսանում հասարակական նշանակության, ուստի խնդրում ենք խնդրո առարկա անշարժ գույքի գործարքը չդիտարկել ՀՀ հարկային օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի շրջանակներում և հիմք չընդունել Գուրգեն Դումանյանի նկատմամբ հարկային պարտավորություններ հաշվարկելու և գանձելու համար:» (**հատոր 1-ին, գ.թ. 53-54**):

5) Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության պետի 09.04.2019 թվականի թիվ 238 պատասխան գրությամբ Գուրգեն Դումանյանին կրկին առաջարկվել է մինչև 20.04.2019 թվականը ներկայացնել եկամտային հաշվարկ և սոցիալական վճարի տարեկան հաշվարկ և կատարել եկամտային հարկի վճարումը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 16-17**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ բողոքարկվող դատական ակտը կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի խախտման արդյունքում թույլ է տրվել դատական սխալ, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով.

Սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված ճանաչման հայցի առանձնահատկություններին:

Վարչական արդարադատության ոլորտում դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման անհրաժեշտ առաջնային նախապայմանն անձի և հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված մարմինների միջև վեճի առկայությունն է: Անձի՝ դատական պաշտ-

պանության դիմելու իրավունքը ծագում է վեճի առկայության դեպքում միայն: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով անձի և հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված մարմինների միջև վեճի՝ որպես ՀՀ վարչական դատարան դիմելու անհրաժեշտ նախապայմանի բովանդակությանը, արձանագրել է. «Վեճի առանցքային բաղադրիչը կողմերի միջև առկա տարաձայնությունն է, ինչը դրսևորվում է նրանում, որ մի կողմը՝ իր ակտիվ կամ պասիվ վարքագծով, չի ընդունում մյուս կողմի պահանջը: Հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճը ենթադրում է տարաձայնություն հանրային իշխանության և մասնավոր անձի միջև (տես, Հմայակ Կյապրիկյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության թիվ ՎԴ/13116/05/21 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 16.03.2023 թվականի որոշումը): Ըստ այդմ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձն իրավասու է դիմելու վարչադատավարական կարգով իր իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությանը, երբ վերջինիս այս կամ այն իրավունքի կամ պարտականության առնչությամբ հանրային իրավահարաբերության մասնակիցների՝ հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված մարմնի և տվյալ մասնավոր անձի միջև առկա է տարաձայնություն: Ընդ որում՝ այդ տարաձայնությունը կարող է դրսևորվել ինչպես ակտիվ, այնպես էլ պասիվ վարքագծի ձևով:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը սահմանում է ՀՀ վարչական դատարանի գործերի առարկայական ընդդատության ընդհանուր շրջանակը: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը, ներառյալ հանրային կամ այլընտրանքային ծառայության անցնելու, այն իրականացնելու, ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերը, վարչական մարմինների միջև այն վեճերը, որոնք ենթակա չեն լուծման վերադատության կարգով, հանրային իրավունքի բնագավառում գործող կամ գործելու նպատակ ունեցող միավորումների, ներառյալ՝ արհեստակցական միությունների գործունեությունը կասեցնելու կամ դադարեցնելու վերաբերյալ վեճերով գործերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածով սահմանելով ՀՀ վարչական դատարանին ընդդատյա վեճերի շրջանակը, միաժամանակ 66-69-րդ հոդվածներով սահմանել է այն հայցատեսակները, որոնց հիման վրա քննության են ենթակա այդ վեճերը:

Այսպես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով, 69-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված հայցատեսակների միջոցով երաշխավորվում է անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացումը պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից ընդունվող վարչական ակտերի, նրանց գործողությունների և անգործության դեմ:

Միաժամանակ, նպատակ ունենալով վարչական արդարադատության ոլորտում երաշխավորել դատական պաշտպանության իրավունքի լիարժեք ու արդյունավետ իրացումը՝ օրենսդիրը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսել է ճանաչման հայցատեսակ՝ որպես դատավարական կառուցակարգ այն դեպքերի համար, երբ ՀՀ վարչական դատարանին ընդդատյա վեճի քննությունը հնարավոր չէ իրականացնել նույն օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով նախատեսված համապատասխանաբար վիճարկման, պարտավորեցման և գործողության կատարման հայցատեսակների շրջանակներում: Դրանք այն դեպքերն են, երբ անձի իրավունքներին վարչական մարմնի միջամտությունը տեղի է ունեցել կամ կարող է տեղի ունենալ ո՛չ վարչական ակտի, ո՛չ գործողության, ո՛չ էլ անգործության միջոցով:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել որևէ իրավահարաբերության առ-

կայությունը կամ բացակայությունը, եթե նա չի կարող հայց ներկայացնել նույն օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներին համապատասխան:

Նշված նորմի բովանդակությունից բխում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով ճանաչման հայցի թույլատրելիության կարևորագույն նախապայմանը նույն օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով նախատեսված հայցատեսակների ներկայացման հնարավորության բացակայությունն է:

Իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը ճանաչելու մասին հայցապահանջը ենթակա է քննության ՀՀ վարչական դատարանում միայն այն դեպքում, երբ բացառվում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներին համապատասխան հայց ներկայացնելու օբյեկտիվ հնարավորությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով այս հայցատեսակի առանձնահատկությանը, նշել է, որ իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը ճանաչելու վերաբերյալ հայց կարող է հարուցվել օրինակ այն դեպքում, երբ հայցվորը նպատակ է հետապնդում դատարանից ստանալ իր և վարչական մարմնի միջև վիճելի՝ կոնկրետ փաստական հանգամանքներով կոնկրետ իրավական հարցի վերաբերյալ պատասխան, որի արդյունքում կարող է ճանաչվել հայցվորի կողմից պահանջվող իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, այսինքն՝ երբ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի և վարչական մարմնի համար վիճահարույց են առանձին իրավունքներ և պարտականություններ, որոնք բխում են հանրային իրավունքի նորմերից՝ միաժամանակ առկա է հայցի մյուս բոլոր տեսակների ներկայացման անհնարիություն (տես, «ՍԹԱՐԼԱՅՆ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի ՎԴ/5076/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 10.05.2022 թվականի որոշումը):

Այսպիսով, վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ճանաչման հայց ներկայացնելու համար անհրաժեշտ նախապայմաններն են.

- վեճի առկայություն, այն է՝ կոնկրետ փաստական հանգամանքներով պայմանավորված իրավական հարցի վերաբերյալ տարաձայնություն հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված մարմնի և մասնավոր սուբյեկտի միջև,

- տվյալ վեճի առարկայական ընդդատություն ՀՀ վարչական դատարանին,

- ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով սահմանված վիճարկման, պարտավորեցման և գործողության կատարման հայցատեսակների շրջանակներում տվյալ վեճի քննության հնարավորության բացակայություն:

Ըստ այդմ՝ վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված ճանաչման հայցի շրջանակներում գործի քննության հնարավորությունը դիտարկելու համար անհրաժեշտ է պարզել. արդյո՞ք առկա է ՀՀ վարչական դատարանին ընդդատյա վեճ, որի քննությունը հնարավոր չէ կազմակերպել նույն օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով սահմանված հայցատեսակներից որևէ մեկի շրջանակներում: Վեճը պետք է ունենա կոնկրետ փաստական հենք և առնչվի կողմերի այս կամ այն իրավունքին կամ պարտականությանը, որի առկայությունը (բացակայությունը) կողմերի համար վիճելի է: Վեճը չի կարող վերացական բնույթ ունենալ. այն պետք է վերաբերի հստակ ու որոշակի կերպով ուրվագծված փաստական վիճակի: Խնդրո առարկա հայցը թույլատրելի է, եթե այլ հայցատեսակներ ներկայացնելու հնարավորության բացակայության պայմաններում հայցվորի իրավական նպատակն է դատարանից ստանալ իր և վարչական մարմնի միջև վիճելի իրավական հարցի պատասխանը:

Վերոհիշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ճանաչման հայցը հարկային իրավահարաբերությունների ոլորտում թույլատրելի է, երբ վիճարկման, պարտավորեցման և գործողության կատարման հայց ներկայացնելու հնարավորության բացակայության պայմաններում հայցվորի և իրավասու վարչական մարմնի (Կոմիտեի) միջև կոնկրետ փաստական իրավիճակում առկա է վիճելի իրավական հարց՝ տվյալ հարկատեսակը որոշակի չափով վճարելու՝ անձի պարտականության առկայության (բացակայության) վերաբերյալ: Այն դեպքում, երբ առկա է հարկային պարտավորություն առաջադրելու վերաբերյալ վարչական ակտ, սակայն Կոմիտեի և տվյալ անձի միջև առկա է տարաձայնություն կոնկրետ գործարքի առնչությամբ որոշակի հարկ վճարելու պարտականության առկայության (բացակայության) հարցի շուրջ, անձի իրավունքների վարչադատավարական կարգով պաշտպանության պատշաճ կառուցակարգը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ճանաչման հայցն է:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործը հարուցվել է հայցվոր Գուրգեն Դումանյանի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով ներկայացված ճանաչման հայցի հիման վրա: Հայցվորը խնդրել է ճանաչել հայցվորի և Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերությունների բացակայությունը:

Դատարանը 07.08.2020 թվականի վճռով հայցը բավարարել է՝ գտնելով, որ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի առաջին մասի 16-րդ կետի «բ» ենթակետը կիրառելի չի եղել սույն գործով հայցվորի նկատմամբ, այսինքն՝ առկա է հայցվորի և Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերությունների բացակայությունը:

Վերաքննիչ դատարանը 22.12.2021 թվականի որոշմամբ, մասնակիորեն բավարարելով Կոմիտեի վերաքննիչ բողոքը, ամբողջությամբ բեկանել է ՀՀ վարչական դատարանի 07.08.2020 թվականի վճիռը և գործի վարույթը կարճել: Վերաքննիչ դատարանը, մասնավորապես, փաստարկել է. «Գուրգեն Դումանյանը Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերությունների բացակայությունը ճանաչելու խնդրանքով հայցադիմումը Դատարան է ներկայացրել 29.04.2019թ.: Այսինքն՝ հայցադիմումը Դատարան է ներկայացվել այն ժամանակ, երբ Գուրգեն Դումանյանի և Հայաստանի Հանրապետության միջև գույքի վաճառքից բխող հարկային իրավահարաբերություն և այդ առնչությամբ առաջացած վարչաիրավական բնույթի վեճ (տարաձայնություն) առկա չի եղել: Իսկ Կոմիտեի փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության 09.10.2018թ. թիվ Վ1/4435/2018/ՓԾ ծանուցագրով, 30.10.2018թ. թիվ 338, 09.04.2019թ. թիվ 238 գրություններով Գուրգեն Դումանյանն ընդամենը տեղեկացվել է եկամտային հարկի տարեկան հաշվարկներ ներկայացնելու և դրանք մինչև հաշվետու ժամանակաշրջանին հաջորդող հարկային տարվա ապրիլի 20-ը ներառյալ վճարելու անհրաժեշտության մասին և, ըստ այդմ՝ Գուրգեն Դումանյանին առաջարկվել է մինչև հաջորդ հարկային տարվա ապրիլի 20-ը հարկային մարմին ներկայացնել եկամտային հարկի տարեկան հաշվարկ և վճարել դրա արդյունքում առաջացող հարկային պարտավորությունների գումարը»:

Նշված պատճառաբանությամբ Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ առկա է գործի վարույթը կարճելու՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին

կետով նախատեսված հիմք, այն է՝ վեճը ենթակա չէ որևէ դատարանում քննության:

Այսպիսով, Վերաքննիչ դատարանի բողոքարկվող որոշման բովանդակությունից բխում է, որ վերջինս թույլատրելի չի համարել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով ներկայացված ճանաչման հայցը՝ գործում առկա ապացույցների հետազոտման արդյունքում եզրահանգելով, որ հայցվոր Գուրգեն Դումանյանի և Կոմիտեի միջև որևէ իրավական վեճ առկա չէ:

Ըստ այդմ՝ սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանի խնդիրն է պարզել. արդյո՞ք սույն դեպքում թույլատրելի է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ճանաչման հայցատեսակը, որպիսի հարցադրման առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում պարզել.

- առկա է վեճ հայցվորի և Կոմիտեի միջև,

- վեճն իր բնույթով հանրային իրավական վեճ է,

- հայցվորն իր իրավունքների պաշտպանությունը կարող է իրականացնել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով նախատեսված հայցատեսակների շրջանակում:

ՀՀ հարկային օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հարկի հաշվարկը կատարվում է յուրաքանչյուր հաշվետու ժամանակաշրջանի համար՝ Օրենսգրքի՝ առանձին հարկատեսակներին վերաբերող բաժիններով կամ գլուխներով սահմանված կարգով, բացառությամբ Օրենսգրքով սահմանված դեպքերի: Նույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ հարկի հաշվարկը հարկ վճարողները կատարում են ինքնուրույնաբար (...):

Օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 3-րդ կետերը համապատասխանաբար ամրագրում են հարկ վճարողի՝ Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված կարգով և ժամկետներում հարկային պարտավորություններն ինքնուրույն հաշվարկելու և կատարելու, Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված կարգով և ժամկետներում հարկային մարմին հարկային հաշվարկները ներկայացնելու պարտականությունները:

Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ որևէ տեղեկություն հիմք չի հանդիսանում հարկ վճարողի հարկային պարտավորության հաշվարկման և գանձման համար, քանի դեռ հարկ վճարողը դրան ծանոթանալու և համապատասխան բացատրություններ տալու հնարավորություն չի ունեցել (...):

Օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հարկային հաշվարկը հարկ վճարողի (...) կողմից հարկային մարմին ներկայացվող գրավոր տեղեկատվություն է հաշվետու ժամանակաշրջանում կամ Օրենսգրքով սահմանված հարկման օբյեկտ համարվող որևէ գործարքի կամ գործառնության համար հաշվարկված հարկի կամ վճարի վերաբերյալ:

Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հարկ վճարողը (...) հարկային հաշվարկները հարկային մարմին է ներկայացնում հաշվետու ժամանակաշրջանի ավարտից հետո՝ Օրենսգրքով և վճարների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով սահմանված ժամկետներում (...):»:

Օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եկամտային հարկ վճարողներ են համարվում ռեզիդենտ և ոչ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձինք:

Օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ եկամտային հարկով հարկման օբյեկտ է համարվում ռեզիդենտ ֆիզիկական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության աղբյուրներից և (կամ) Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս գտնվող աղբյուր-

ներից ստացվող համախառն եկամուտը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետությունում հաշվառված անհատ ձեռնարկատերերի և նոտարների ձեռնարկատիրական եկամուտների:

Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ եկամտային հարկով հարկման բազա է համարվում՝ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձանց համար՝ հարկվող եկամուտը, որը որոշվում է որպես Օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված համախառն եկամտի և Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածով սահմանված նվազեցվող եկամուտների դրական տարբերություն:

Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածը սահմանում է հարկման բազան որոշելու նպատակով նվազեցվող եկամուտների շրջանակը: Նույն հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի համաձայն՝ նվազեցվող եկամուտ է սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող գույքի (բացառությամբ ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա համարվող գույքի) օտարումից անհատ ձեռնարկատեր և նոտար չհանդիսացող ֆիզիկական անձանցից ստացվող եկամուտները: Նույն կետի կիրառության իմաստով՝

«բ. ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա համարվող գույքի օտարում է համարվում արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույքի, ներառյալ՝ շենքերի, շինությունների (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց), արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողերի կամ գույքի սեփականությունում անձին պատկանող բաժնեմասի օտարումը»:

Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի «բ» ենթակետով սահմանված դեպքում գույքի օտարումից անհատ ձեռնարկատեր և նոտար չհանդիսացող ֆիզիկական անձանցից ստացվող ամբողջ եկամուտների մասով եկամտային հարկը հաշվարկվում է տասը տոկոս դրույքաչափով (...):

Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «(...) նույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերում չնշված դեպքերում հաշվետու տարում ստացված հարկման բազայից եկամտային հարկի հաշվարկման և վճարման համար հաշվետու ժամանակաշրջան է համարվում յուրաքանչյուր հաշվետու տարին»:

Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ Օրենսգրքի 153-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերում ֆիզիկական անձինք մինչև յուրաքանչյուր հաշվետու ժամանակաշրջանին հաջորդող հարկային տարվա ապրիլի 20-ը ներառյալ Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածով սահմանված կարգով հարկային մարմին են ներկայացնում Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված եկամուտների մասով եկամտային հարկի տարեկան հաշվարկներ:

Օրենսգրքի 158-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ Օրենսգրքի 153-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերում ֆիզիկական անձինք Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված կարգով հաշվարկված՝ պետական բյուջե վճարման ենթակա եկամտային հարկի գումարները պետական բյուջե են վճարում Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դեպքում՝ մինչև հաշվետու ժամանակաշրջանին հաջորդող հարկային տարվա ապրիլի 20-ը ներառյալ:

Վերը նշված իրավակարգավորումներից հետևում է, որ եկամտային հարկը ՀՀ պետական բյուջե վճարվող հարկ է, որը վճարելու պարտականությունը ծագում է ռեզիդենտ և ոչ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձանց մոտ Օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված համախառն եկամտի և Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածով սահմանված նվազեցվող եկամուտների դրական տարբերության առկայության դեպքում: Հարկման բազան որոշելու գործընթացում համախառն եկամտից նվազեցվող եկամուտները, որոնց սպառիչ ցանկը սահմանված է Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասով, հարկվող եկամուտ չեն հանդիսանում: Օրենսգրքի

147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի բովանդակությունից բխում է, որ սեփականության իրավունքով անձին պատկանող գույքի օտարումից անհատ ձեռնարկատեր և նոտար չհանդիսացող ֆիզիկական անձանցից ստացվող եկամուտները եկամտային հարկով հարկման ենթակա չեն, բացառությամբ ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա համարվող գույքի օտարումից ստացվող եկամուտների, որպիսի գույքի բովանդակությունը հստակեցված է Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի «ա» և «բ» ենթակետերում: Այսինքն՝ անհատ ձեռնարկատեր և նոտար չհանդիսացող ֆիզիկական անձը կրում է Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի «ա» և «բ» ենթակետերում նշված ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա համարվող գույքի օտարումից ստացվող եկամտից եկամտային հարկ վճարելու պարտականություն:

Վերոհիշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի «բ» ենթակետին համապատասխան՝ եկամտային հարկով հարկման ենթակա է.

- արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույքի, ներառյալ՝ շենքերի, շինությունների (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց) օտարումից ստացվող եկամուտը,

- արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողերի օտարումից ստացվող եկամուտը,

- վերը նշված գույքի սեփականությունում անձին պատկանող բաժնեմասի օտարումից ստացվող եկամուտը:

Այսպիսով, անհատ ձեռնարկատեր և նոտար չհանդիսացող ֆիզիկական անձը կրում է մինչև հաշվետու ժամանակաշրջանին հաջորդող հարկային տարվա ապրիլի 20-ը եկամտային հաշվարկ ներկայացնելու և 10% դրույքաչափով եկամտային հարկն ինքնուրույնաբար հաշվարկելու ու վճարելու պարտականություն, եթե հաշվետու ժամանակաշրջանում կատարել է Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի «բ» ենթակետով նախատեսված վերը նշված որևէ անշարժ գույքի օտարման՝ հարկման օբյեկտ հանդիսացող գործարք:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է.

- Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության պետը Վ1/4435/2018 ՓԾ Ծանուցագրով Գուրգեն Դումանյանին հայտնել է, որ ըստ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեից ստացված տեղեկությունների՝ Գուրգեն Դումանյանի կողմից օտարվել է Երևան, Նոր-Նորք Բագրևանդի փողոց 85 հողամաս անշարժ գույքը (արժեքը՝ 20.640.000 ՀՀ դրամ): «Օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի համաձայն՝ Դուք հանդիսանում եք եկամտային հարկ վճարող և Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ պարտավոր եք մինչև յուրաքանչյուր հաշվետու ժամանակաշրջանին հաջորդող հարկային տարվա ապրիլի 20-ը ներառյալ Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածով սահմանված կարգով հարկային մարմին ներկայացնել Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված եկամուտների մասով եկամտային հարկի տարեկան հաշվարկ և վճարել դրա արդյունքում առաջացող հարկային պարտավորությունների գումարը՝ համաձայն Օրենսգրքի 158-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի: Վերոնշյալ գործարքից եկամտային հարկը հաշվարկվում է 10%:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք մինչև հաջորդող հարկային տարվա ապրիլի 20-ը հարկային մարմին ներկայացնել եկամտային հարկի տարեկան հաշվարկ և վճարել դրա արդյունքում առաջացող հարկային պարտավորությունների գումարը»:

- Գուրգեն Դումանյանը ՀՀ Անշարժ գույքի կադաստրի կոմիտեի նախագահին (պատճենը՝ Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության պետին) ուղղված 19.10.2018 թվականի դիմումով հայտնել է. «(...) իմ կողմից հողատարածքը ձեռք է բերվել 2011 թվականին և համաձայն ՀՀ ԿԱ անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կողմից տրված սեփականության իրավունքի վկայականի՝ նպատակային նշանակությունը բնակավայրերի է, իսկ օգտագործման նպատակը՝ շինության կառուցման: (...) խնդրում եմ Ձեր հանձնարարականը Անշարժ գույքի կադաստրի կոմիտեի համապատասխան ստորաբաժանումներին շտկել առաջացած անճշտությունը և սահմանված կարգով տեղեկացնել Պետական եկամուտների կոմիտեին»:

- Ի պատասխան Գուրգեն Դումանյանի 19.10.2018 թվականի դիմումի՝ Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության պետը 30.10.2018 թվականի թիվ 338 գրությամբ Գուրգեն Դումանյանին հայտնել է. «ՀՀ ԿԱ Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտե կատարված լրացուցիչ հարցման արդյունքում ստացված տեղեկությունների համաձայն՝ Ձեր կողմից իրականացված ք. Երևան, Նոր-Նորք, Բագրևանդի փողոց 85 թաղամաս հասցեում գտնվող հասարակական նշանակության անշարժ գույքի օտարման գործարքը հանդիսանում է ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա համարվող գույքի օտարման գործարք և Դուք հանդիսանում եք եկամտային հարկ վճարող:

Առաջարկվում է՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն մինչև հաջորդող հարկային տարվա ապրիլի 20-ը ներառյալ հարկային մարմին ներկայացնել եկամտային հարկի տարեկան հաշվարկ և վճարել դրա արդյունքում առաջացող հարկային պարտավորությունների գումարը»:

- Գուրգեն Դումանյանի ներկայացուցչի կողմից 12.03.2019 թվագրմամբ բացատրություն է ներկայացվել Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչության պետին առ այն, որ «...ՀՀ քաղաք Երևան, Բագրևանդի փողոցի 85 հասցեում գտնվող 0.1 հա մակերեսով անշարժ գույքը չի հանդիսանում հասարակական նշանակության, ուստի խնդրում ենք խնդրո առարկա անշարժ գույքի գործարքը չդիտարկել ՀՀ հարկային օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի շրջանակներում և հիմք չընդունել Գուրգեն Դումանյանի նկատմամբ հարկային պարտավորություններ հաշվարկելու և գանձելու համար»:

- Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության պետի 09.04.2019 թվականի թիվ 238 պատասխան գրությամբ Գուրգեն Դումանյանին կրկին առաջարկվել է մինչև 20.04.2019 թվականը ներկայացնել եկամտային հաշվարկ և սոցիալական վճարի տարեկան հաշվարկ և կատարել եկամտային հարկի վճարումը:

Վերը նշված դիմումների ու պատասխան գրությունների հետազոտման արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը նախևառաջ արձանագրում է, որ ինչպես Կոմիտեի Փոքր հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության պետի Վ1/4435/2018 ՓԾ Ծանուցագրի, այնպես էլ Գուրգեն Դումանյանին ուղղված մյուս պատասխան գրությունների բովանդակությունից ակնհայտ է, որ Կոմիտեն ոչ թե պարզապես Գուրգեն Դումանյանին առաջարկել է ներկայացնել եկամտային հարկի հաշվարկ և վճարել գործարքի արժեքի 10%-ի չափով եկամտային հարկ, այլ արտահայտել է իր հստակ դիրքորոշումն առ այն, որ Գուրգեն Դումանյանը հանդիսանում է եկամտային հարկ վճարող և Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ պարտավոր է մինչև 20.04.2019 թվականը Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածով սահմանված կարգով հարկային մարմին ներկայացնել Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված եկամուտների մասով եկամտային հարկի տարեկան հաշվարկ և վճարել դրա արդյունքում առաջացող հարկային պարտավորությունների գումարը: Այսինքն՝ Կոմիտեն

Գուրգեն Դումանյանի կողմից 06.03.2018 թվականին կնքված անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրով օտարված անշարժ գույքը դիտարկել է որպես ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա համարվող և ըստ այդմ՝ տվյալ գործարքը որակել է եկամտային հարկով հարկման օբյեկտ հանդիսացող գործարք: Մինչդեռ, ըստ հայցվոր կողմի՝ նշված գործարքով օտարված անշարժ գույքը ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա գույք չէ, և ըստ այդմ՝ գործարքը չի կարող որակվել որպես եկամտային հարկով հարկման օբյեկտ:

Վերոհիշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ հայցվորի և Կոմիտեի միջև առկա է կոնկրետ փաստական հանգամանքների հիմքով ձևավորված իրավական վեճ առ այն, թե արդյոք 06.03.2018 թվականին կնքված անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրով օտարված անշարժ գույքը հանդիսանում է Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետի «բ» ենթակետով նախատեսված գույք և ըստ այդմ՝ այդ անշարժ գույքի օտարումից Գուրգեն Դումանյանի ստացած եկամուտը ենթակա է եկամտային հարկով հարկման: Այլ կերպ՝ վերը նշվածն ակնհայտորեն վկայում է, որ կոնկրետ փաստական իրավիճակում առկա է վիճելի իրավական հարց՝ Գուրգեն Դումանյանի կողմից խնդրո առարկա անշարժ գույքի օտարումից ստացված եկամտից եկամտային հարկ վճարելու պարտականության առկայության (բացակայության) վերաբերյալ, և Գուրգեն Դումանյանի կողմից ՀՀ վարչական դատարան դիմելը հետապնդում է այդ իրավական վեճի պատասխանն ստանալու նպատակ:

Ինչ վերաբերում է նշված վեճի բնույթին, ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն իր բնույթով հանրային իրավական վեճ է, քանզի ծագել է հանրային իրավահարաբերությունների տիրույթում: Սույն դեպքում առկա է հանրային իրավահարաբերություններին բնորոշ թե՛ սուբյեկտային կազմը՝ հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտը (Կոմիտեն), թե՛ բովանդակությունը՝ հանրային իշխանության սուբյեկտի օրենքով սահմանված իշխանական լիազորություններն իրականացնելու պարտականությունը, և թե՛ օբյեկտը՝ հանրային շահը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն դեպքում բացակայում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով նախատեսված համապատասխանաբար վիճարկման, պարտավորեցման և գործողության կատարման հայց ներկայացնելու հնարավորությունը, քանզի առկա չէ Գուրգեն Դումանյանին հարկային պարտավորություններ առաջադրելու վերաբերյալ որևէ վարչական ակտ, և վեճը չի առաջացել հայցվորի կողմից Կոմիտեից հայցված բարենպաստ վարչական ակտի կամ գործողության կամ Կոմիտեի կողմից նախաձեռնված գործողության առնչությամբ:

Վերոհիշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն դեպքում հայցվորի իրավունքների վարչադատավարական կարգով պաշտպանության պատշաճ կառուցակարգը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ճանաչման հայցն է, և վերջինս ենթակա էր ըստ էության քննության, քանզի առկա է ՀՀ վարչական դատարանին ընդդատյա իր բնույթով հանրային իրավական վեճ, որը չի կարող քննության առնվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-68-րդ հոդվածներով նախատեսված մյուս հայցատեսակների շրջանակում:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի բողոքարկվող որոշմամբ սույն գործի վարույթը կարճվել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ գործի վարույթը կարճելու հիմքի բացակայության պայմաններում, և Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ինչպես նաև 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի խախտում: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ

առկա է բավարար հիմք ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 152-րդ, 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու համար:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով այն, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, և գործն ուղարկվում է նոր քննության, գտնում է, որ տվյալ պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին պետք է անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 22.12.2021 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԵԴ/0696/01/22

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՀԱԿԱԿՈՌՈՒԴՑԻՈՆ
ՊԱԼԱՏԻ ԿՈՌՈՒԴՑԻՈՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

1 դեկտեմբերի 2023 թվական քաղաք Երևան
գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ամբաստանյալ Արայիկ Վրեժի Հակոբյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2023 թվականի փետրվարի 13-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Արայիկ Հակոբյանի պաշտպան Բ. Եղիազարյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Վարույթի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունում մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչության դատախազ Մ.Անտոնյանը 2022 թվականի մայիսի 5-ին հաստատել է թիվ 58213622 քրեական գործով մեղադրական եզրակացությունն ըստ մեղադրանքի Արտակ Ալբերտի Սարգսյանի՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով, Վարդան Գրիգորի Մարտիրոսյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով, Արայիկ Վրեժի Հակոբյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և ուղարկել է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

1.1 Առաջին ատյանի դատարանի 2022 թվականի մայիսի 11-ի որոշմամբ քրեական գործն ընդունվել է վարույթ:

Առաջին ատյանի դատարանի 2022 թվականի մայիսի 27-ի որոշմամբ թիվ ԵԴ/0696/01/22 քրեական գործով նշանակվել է դատական քննություն:

2. Առաջին ատյանի դատարանի 2023 թվականի հունվարի 16-ի որոշմամբ ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի նկատմամբ ընտրված կալանավորումն այլ խափանման միջոցով փոխարինելու

վերաբերյալ պաշտպան Բ.Եղիազարյանի միջնորդությունը բավարարվել է և Ա.Հակոբյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանավորումը փոփոխվել է՝ վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառելով գրավը՝ 2.000.000 (երկու միլիոն) ՀՀ դրամ գումարի չափով:

3. Դատախազ Մ.Անտոնյանի հատուկ վերանայման բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանի՝ 2023 թվականի փետրվարի 13-ի որոշմամբ բողոքը մասնակիորեն բավարարվել է՝ Առաջին ատյանի դատական ակտը բեկանվել է և նյութերը փոխանցվել են Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի պաշտպան Բ.Եղիազարյանը հատուկ վերանայման բողոք է բերել, որը Վճռաբեկ դատարանի 2023 թվականի ապրիլի 26-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ և սահմանվել հատուկ վերանայման բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

4. Բողոքի հեղինակի պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանը առերևույթ թույլ է տվել դատական սխալ՝ քրեադատավարական օրենքի խախտում և միաժամանակ հատուկ վերանայման բողոքի սահմաններից դուրս գալու հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերի միատեսակ կիրառության համար:

Բողոքաբերը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը դատախազի բողոքում վկայակոչված՝ տուժողի վրա ամբաստանյալի կողմից դատարանի խցում ազդեցություն գործադրելու և սուտ ցուցմունք տալուն դրդելու փաստարկը դատական ակտի հիմքում է դրել առանց այն հերքող կամ հաստատող այլ փաստարկները և գործի նյութերը ուսումնասիրելով:

Ըստ բողոքաբերի՝ Վերաքննիչ դատարանը դուրս է եկել հատուկ վերանայման բողոքի սահմաններից, իր դիրքորոշումը հիմնավորելով նրանով, որ հատուկ վերանայման վերաքննիչ բողոքում գործի քննությանը խոչընդոտելուն ուղղված ենթադրյալ գործողությունները դատախազը չի փաստարկել քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու կամ քրեական օրենքով արգելված նոր արարք կատարելու համատեքստում: Հետևաբար դատական ակտում զետեղելով նոր փաստարկումներ Վերաքննիչ դատարանն ակնհայտորեն դուրս է եկել հատուկ վերանայման վերաքննիչ բողոքի սահմաններից, ստանձնել է ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի դատավարական հակառակորդի գործառույթ:

5. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոքաբերը խնդրել է ամբողջությամբ բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2023 թվականի փետրվարի 13-ի որոշումը և կայացնել դրան փոխարինող դատական ակտ:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

6. Արայիկ Վրեժի Հակոբյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ « (...) «[նա] զբաղեցնելով ՀՀ ԱՆ «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿ հիմնարկի անվտանգության ապահովման բաժնի պետի տեղակալի պաշտոնը, հանդիսանալով մշտապես իշխանության ներկայացուցչի գործառույթներով օժտված պետական ծառայություն իրականացնող պաշտոնատար անձ,

նույն բաժնի 2-րդ կարգի մասնագետ Վարդան Մարտիրոսյանի հետ խմբով, Կոմիտասի ժամանակ հիշյալ ՔԿՀ-ի պետի պաշտոնը զբաղեցնող Արտակ Ալբերտի Սարգսյանի կարգադրությամբ և գիտությամբ, 2021 թվականի նոյեմբերի 3-ին՝ ժամը 12:00-ի սահմաններում, կատարած արարքների համար պատժելու նպատակով խոշորանգել են նույն ՔԿ հիմնարկի դատապարտյալ Սերոբ Քերոբի Մխիթարյանին:

(...)»:¹

7. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2023 թվականի հունվարի 16-ի որոշման համաձայն՝ «(...) Դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով ներկա դրությամբ Ա.Հակոբյանի նկատմամբ խափանման միջոցներից առավել խիստ տեսակ կալանավորումն ընտրված է գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականության մտավախության հիմքով:

(...) Ներկայումս քննարկման առարկա դարձնելով գործի քննությանը խոչընդոտելու բարձր հավանականությունը, Դատարանն արձանագրում է, որ այս պահին գործով հավաքված բոլոր գրավոր ապացույցները հեղափոխվել են, հարցաքննվել են բոլոր այն անձինք, ում վրա Ա.Հակոբյանը կարող էր անօրինական ազդեցություն ունենալ:

Հաշվի առնելով ապացույցների հեղափոխման, վկաների հարցաքննությունների ընթացքում ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի դատարանում դրսևորած վարքագիծը, դրանք համադրելով այն հանգամանքների հետ, որ վերջինս տրական ժամանակ է գտնվում է անազատության մեջ, Դատարանը գտնում է, որ այդ հանգամանքներն իրենց համակցությամբ բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ գործի քննությանը խոչընդոտելու՝ ձեռք բերվելիք տեղեկությունների օբյեկտիվության վրա ազդեցություն ունենալու մտավախությունները ներկա դրությամբ էականորեն նվազել են:

Վերը նշվածը համադրելով ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի անձին վերաբերելի այնպիսի տեղեկությունների հետ, որ խնամքին ունի անչափահաս երեխաներ, մշտական բնակության վայր, նախկինում դատապարտված չի եղել, ինչպիսի փաստական փյուռիկների համակցությամբ քննարկելով պաշտպանի կողմից առաջարկվող խափանման միջոցի տեսակը, Դատարանը գտնում է, որ վերջինիս ազատ արձակումը գումարային երաշխիքի դիմաց՝ խափանման միջոց կալանավորման փոխարինումը գրավով հնարավոր է, քանի որ գրավի գումար մուծելը կարող է գործուն երաշխիք հանդիսանալ վերջինիս պատշաճ վարքագիծն ապահովելու համար:

(...)

Հետևաբար նման պայմաններում հաշվի առնելով այն, որ թեպետ գործով առկա են փաստական փյուռիկներ այն մասին, որ Ա.Հակոբյանը նախկինում միջամտել է ապացույցներով ձեռքբերման ենթակա տեղեկությունների օբյեկտիվությանը, սակայն ներկայումս դատարանում հարցաքննվել են բոլոր այն անձինք, ում վրա վերջինս կարող էր անօրինական ազդեցություն ունենալ, սույն գործով վերջինս տրական ժամանակ է գտնվում է անազատության մեջ, դրա հետ հաշվի առնելով վերջինիս անձին վերաբերելի տեղեկությունները, ուստի այս ամենի համակցությամբ դատարանը գտնում է, որ 2.000.000 ՀՀ դրամի չափով գումարային երաշխիքի տրամադրումը կարող է ապահովել ամբաստանյալի պատշաճ վարքագիծը: (...)»:²

8. Առաջին ատյանի դատական ակտի դեմ մեղադրողի կողմից բերված հատուկ վերանայման վերաքննիչ բողոքում նշվել է հետևյալը. « (...) Գտնում են, որ Դատարանի հիշյալ դատական ակտը օրինական և հիմնավորված չէ, ուստի ենթակա է բեկանման՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

¹ Տես քրեական գործի հավելված, թերթեր 33-35:
² Տես քրեական գործի հավելված, թերթեր 64-71:

(...)

Գտնում են, որ վիճարկվող որոշմամբ Դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ, 137-րդ, 143-րդ և 151-րդ հոդվածների խախտում, որն իր բնույթով էական է, քանի որ ազդել է գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա:

Այսպես.

Դատարանը, արձանագրելով, որ ամբաստանյալի կողմից գործի քննությանը խոչընդոտելու մտապահությունը գործով կատարված քննության արդյունքում և ժամանակի ընթացքում էականորեն նվազել է, իսկ գումարային երաշխիք տալն էլ կարող է գործուն երաշխիք հանդիսանալ չեզոքացնելու ազատության մեջ գտնվելու դեպքում գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը, հաշվի չի առել և պատշաճ վերլուծության չի ենթարկել ամբաստանյալին մեղսագրվող արարքի բնույթն ու հանրային վրանգավորության աստիճանը, հանցավոր արարքները հանցակիցների հետ կատարելու հանգամանքը, կատարված հանցագործության մեխանիզմում ամբաստանյալի ունեցած դերակատարումը, հանցագործությանը նրա մասնակցության բնույթն ու աստիճանը, հանցանքի կատարման եղանակն ու հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, հանցանքի կատարումից հետո դրսևորած ոչ պատշաճ վարքագիծը, ինչպես նաև սույն գործի մյուս փաստական հանգամանքների համակցությունը:

Մասնավորապես՝ սույն դեպքում ամբաստանյալ Արայիկ Հակոբյանին մեղսագրվում է բարձր հանրային վրանգավորություն ունեցող, 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 29-րդ գլխով նախատեսված՝ պետական ծառայության դեմ ուղղված առանձնապես ծանր հանցավոր արարքի կատարում, որի համար սահմանված է բացառապես ազատազրկման ձևով պատիժ՝ 7-12 տարի ժամկետով, իսկ մեղսագրվող հանցանքի ծանրությունը և հետևաբար նաև ակնկալվող պատիժի խստությունը հանդիսանում են քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու կամ գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը գնահատելու կարևոր տարրեր:

Թեև խափանման միջոցի կիրառման հիմքերն ունեն կանխատեսական բնույթ, այնուամենայնիվ սույն քրեական գործում առկա են մի շարք փաստական փոխադրեր, որոնցով հիմնավորվել է ամբաստանյալի կողմից, ինչպես նախաքննության, այնպես էլ դատաքննության ընթացքում ոչ պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու՝ դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու հանգամանքները:

(...)

Դատաքննության ընթացքում հարցաքննվելիս Կրուժոկ Սերոբ Մխիթարյանը առաջին անգամ փվեց նախաքննական ցուցմունքներին գրեթե նույնաբովանդակ ցուցմունք այն մասին, որ Արայիկ Հակոբյանն ու Վարդան Մարտիրոսյանը բռնություն են գործադրել իր նկատմամբ, պատճառել են մարմնական վնասվածքներ, որի արդյունքում զգացել է ուժեղ ֆիզիկական ցավ, սակայն հաջորդ դատական նիստին, նշեց, որ իր կողմից հաղորդում տալու և նման բովանդակությամբ ցուցմունքներ տալու պատճառը հանդիսացել է «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ աշխատակից Արշակ Ավագյանը, ում դրդմամբ է Արայիկ Հակոբյանի և Վարդան Մարտիրոսյանի կողմից իրեն խոչտանալու հաղորդում և ցուցմունքներ փվել, սակայն իրականում Արայիկ Հակոբյանն ու Վարդան Մարտիրոսյանն իր նկատմամբ բռնություն չեն գործադրել, իսկ մարմնական վնասվածքները ստացել է այլ պայմաններում:

Հիշյալ դատական նիստից հետո, Կրուժոկը դիմում է հասցեագրել դատարանին և հայտնել, որ դատական նիստից առաջ, երբ իրեն և ամբաստանյալ Արայիկ Հակոբյանին տեղափոխել

են դատարան, Արայիկ Հակոբյանին պահել են իր հետ միևնույն խցում, իսկ վերջինս իր վրա ազդեցություն է գործադրել և դրդել է փալ սուր ցուցմունք, ուստի այդ պատճառով խնդրել է իրեն և Արայիկ Հակոբյանին տեղափոխել և դատարանում պահել առանձին, որպեսզի չկաշկանդվի և կարողանա ճիշտ ցուցմունք փալ:

Հաջորդ դատական նիստին, տուժողը շարունակելով ցուցմունքը, պնդեց դիմումում իր կողմից նշված հանգամանքները և հայտնեց, որ նախորդ դատական նիստի ժամանակ իրականությունը չի հայտնել, իրականում Արայիկ Հակոբյանն ու Վարդան Մարտիրոսյանը բռնություն են գործադրել իր նկատմամբ, որի արդյունքում ստացել է մարմնական վնասվածքներ և զգացել է ուժեղ ֆիզիկական ցավ, իսկ նախորդ դատական նիստում փված ցուցմունքով հերքել է Արայիկ Հակոբյանի և Վարդան Մարտիրոսյանի կողմից իր նկատմամբ բռնություն գործադրելու հանգամանքը, քանի որ իրեն և Արայիկ Հակոբյանին միասին են տեղափոխել դատարան և դատարանում պահել են միևնույն խցում, որտեղ Արայիկ Հակոբյանն իր վրա ազդեցություն է գործադրել և իրեն ստիպել է սուր ցուցմունք փալ:

Այսպիսով՝ քրեական գործով հիմնավորվել է, որ ամբաստանյալ Արայիկ Հակոբյանի նկատմամբ նույնիսկ ամենախիստ խափանման միջոցի կիրառումը չի ապահովել վերջինիս պատշաճ վարքագիծը, ուստի նման պայմաններում ակնհայտ է, որ անազատության հետ չկապված խափանման միջոցի կիրառումը առավել ևս չի կարող չեզոքացնել ամբաստանյալի ոչ պատշաճ վարքագծի դրսևորման հավանականությունը և չի կարող ապահովել վերջինիս պատշաճ վարքագիծը: Այս համատեքստում կարևոր է փաստել, որ ամբաստանյալը երկար ժամանակ հանդիսանում է քրեակատարողական ծառայության աշխատակից, աշխատել է տարբեր քրեակատարողական հիմնարկներում և ազատության մեջ գտնվելու պայմաններում, քրեակատարողական հիմնարկներում իր կապերն օգտագործելով, ավելի մեծ հնարավորություններ կունենա կրկին տուժողի վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու և գործի քննությանը խոչընդոտելու համար:

Նշվածից բացի, քրեական գործով հիմնավորվել է, որ ամբաստանյալը բացի տուժողից նաև անօրինական ազդեցություն է գործադրել գործով վկաներից Գոռ Զաքարյանի նկատմամբ, ով ցուցմունքով հայտնել է, որ ՀՀ հակակոռուպցիոն կոմիտեում հարցաքննվելիս, դեպքի վերաբերյալ իրեն հայտնի տեղեկությունները չի հայտնել, քանի որ հարցաքննությունից առաջ ՔԿՀ ծառայողներից Հայկ Սահակյանի հեռախոսահամարից իրեն է զանգահարել Արայիկ Հակոբյանը և պահանջել է քննիչի մոտ ցուցմունք փալ, թե իբրև դեպքի օրը ձայն չի լսել, կասկածելի ոչինչ չի նկատել: Քանի որ Արայիկ Հակոբյանը հանդիսացել է իր ղեկավարը և գտնվել է նրա անմիջական ենթակայության տակ, ուստի վերջինին չի ընդդիմացել և կատարել է նրա պահանջը:

Ինչ վերաբերում է Դատարանի արձանագրած այն հանգամանքին, որ գործով հետազոտվել են բոլոր ապացույցները, հետևաբար գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը էականորեն նվազել է, ապա նշվածի կապակցությամբ անհրաժեշտ է փաստել, որ թեև մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցները հետազոտվել են, այնուամենայնիվ հաշվի առնելով, որ հանցագործությունը կատարվել է քրեակատարողական հիմնարկի տարածքում և դրանով պայմանավորված կարող է առաջանալ նաև այլ քրեակատարողական ծառայողներին հարցաքննելու անհրաժեշտություն, ուստի չի բացառվում, որ դատաքննության համապատասխան փուլում կողմերը ներկայացնեն այլ անձանց հարցաքննելու միջնորդություններ, որոնք ողջամտորեն կարող են բավարարվել դատարանի կողմից, որպիսի պայմաններում հնարավոր է ամբաստանյալը անօրինական ազդեցություն գործադրի նաև նշված անձանց վրա՝ իր օգտին ցուցմունքներ փալու նպատակով:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ անհրաժեշտ է փաստել, որ մեղսագրվող արարքի բնույթի, հանրային վրանգավորության աստիճանի, սույն գործի փաստական հանգամանքների, ինչպես նաև ամբաստանյալի կողմից արդեն իսկ դրսևորած ոչ պատշաճ վարքագծի համալրաբար, ամբաստանյալ Ա. Հակոբյանի անձը բնութագրող տվյալները (մշտական բնակության վայր ունենալը, նախկինում դատապարտված չլինելը, բարձրագույն կրթության առկայությունը) և քրեական գործով առկա ապացույցները հետազոտված լինելը, որպես նրա ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը հակակշռող գործոններ, քրեական գործի տվյալ փուլում բավարար չեն գործի պատշաճ քննության ապահովման հանրային շահի և ամբաստանյալի անձնական ազատության միջև արդարացի հավասարակշռությունը հաստատելու համար:

Այլ կերպ, տվյալ դեպքում Դատարանը պատշաճ վերլուծության չի ենթարկել ամբաստանյալին մեղսագրվող արարքի բնույթն ու հանրային վրանգավորության աստիճանը, որն ամբաստանյալի կողմից արդեն իսկ դրսևորած ոչ պատշաճ վարքագծի համալրաբար ողջամտորեն վկայում է ամբաստանյալի պատշաճ վարքագծի ապահովման տեսանկյունից կալանավորման այլընտրանքի բացակայության մասին:

Այսպիսով՝ անհրաժեշտ է փաստել, որ պահպանվում են և չեն վերացել ամբաստանյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու իրավաչափության պայմանները, իսկ գրավը չի կարող գործունե երաշխիք հանդիսանալ ամբաստանյալի ոչ պատշաճ վարքագծի դրսևորման հավանականությունը չեզոքացնելու հարցում:(...):³

9. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2023 թվականի փետրվարի 13-ի որոշման համաձայն. «(...) [Ա] նդրադառնալով ամբաստանյալի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը փոխելուն՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ դատարանը պատշաճ չի գնահատել մեղադրյալի վարքագիծն ինչպես մինչդատական վարույթում, այնպես էլ դատական քննության փուլում:

Նկատի ունենալով, որ ամբաստանյալն ուղղակիորեն ազդեցություն է գործադրել տուժողի և վկաների նկատմամբ, որպեսզի նրանք փոխեն իրենց ցուցմունքները՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Դատարանի կողմից կալանավորումը գրավով փոխելը չի համարում իրավաչափ:

Վերաքննիչ դատարանի համար անընդունելի է նաև այն, որ տուժողին ցուցմունքները փոխելուն հարկադրելը Դատարանը գնահատել է զուտ խոչընդոտելու համալրաբար և որոշակի ապացույցներ հետազոտելուց հետո հետևություն արել, որ նվազել է խոչընդոտելու հավանականությունը:

Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ այդ հանգամանքը Դատարանը պետք է գնահատեր՝ քրեական պատասխանավորությունից խուսափելու կամ քրեական օրենքով արգելված նոր արարք կատարելու համալրաբար և ըստ այդմ՝ գնահատական տար մեղադրյալի վարքագծի իրավաչափությանը:

Հաշվի առնելով, որ խափանման միջոցների նպատակը՝ մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագիծը կանխելը և դատավճռի կատարումն ապահովելու մեջ է, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Առաջին աստիճանի դատարանը պետք է այդ համալրաբար գնահատեր ամբաստանյալի ոչ պատշաճ վարքագիծը:

Մինևույն ժամանակ, նկատի ունենալով, որ Առաջին աստիճանի դատարանը կալանքը փոխելու մասին որոշումը հիմնավորել է զուտ խոչընդոտելու հավանականությունը նվազած լինելու տեսանկյունից, ուստի Վերաքննիչ դատարանը սահմանափակված լինելով առաջին

³ Տե՛ս քրեական գործի հավելված, թերթեր 80-91:

ատյանի դատարանի դատական ակտի սահմաններով՝ իրավունք չունի անդրադառնալու և գնահատելու այդ հանգամանքները՝ վերընթաց նվազման սկզբունքով պայմանավորված, ուստի գտնում է, որ բողոքը պետք է բավարարել մասնակիորեն՝ բեկանել դատարանի որոշումը և նյութերը փոխանցել առաջին ատյանի դատարան նոր քննության՝ սույն որոշման մեջ նշված հիմնավորումների սահմաններում կրկին քննարկելու խափանման միջոց կալանավորման հիմքերի առկայությունը/բացակայությունը և դրա կիրառման անհրաժեշտությունը:(...):⁴

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

10. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյո՞ք Առաջին ատյանի դատարանի՝ Արայիկ Հակոբյանի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոց կալանավորումը փոխելու և գրավը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին որոշումը բեկանելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

11. ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:(...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Վարույթի իրականացումը հանրային գործունեություն է, որի ընթացքում և արդյունքում ապահովվում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը:»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Հատուկ վերանայումն իրականացվում է բողոքում նշված հիմքի և այն հաստատող փաստերի սահմաններում:»:

12. Վերաքննության գործառության ճանաչողական հատկությունների համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը, 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի շրջանակներում, կայուն նախադեպային իրավունք է ձևավորել առ այն, որ վերաքննիչ դատարանը որպես կանոն, վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում վերանայում է ստորադաս ատյանի դատական ակտի հիմնավորվածությունն ու իրավաչափությունը: Վերաքննիչ բողոքի հիմքերը և հիմնավորումները ոչ միայն կանխորոշում են այն հարցերի շրջանակը, որոնք պետք է քննարկման առարկա դարձվեն վերաքննիչ վարույթի շրջանակներում, այլև նախանշում են վերաքննիչ վերանայման սահմանները: Վերաքննիչ դատարանն իրավունք չունի իր դատական ակտը հիմնավորել այնպիսի էական փաստարկումներով, որոնք ներկայացված չեն վերաքննիչ բողոքում: Վերաքննիչ դատարանն իրավասու է դուրս գալ վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններից միայն այն դեպքում, երբ առկա է դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտում, որն անվերապահորեն պետք է հանգեցնի դատական ակտի բեկանման կամ առկա է քրեական գործի վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք: Մյուս բոլոր դեպքերում վերաքննիչ դատարանը կաշկանդված է դատական վերանայման սահմանների վերաբերյալ կանոններով, հետևաբար իրավասու չէ սեփական նախաձեռնությամբ, վերաքննիչ բողոքի հիմքերից և հիմնավորումներից դուրս արձանագրել դատական սխալ և ուղղել այն: Վերաքննիչ վերանայման սահմաններից դուրս գալու հիմքերի սահմանափակ և խիստ որոշակի շրջանակը կոչված է բացառելու վերադաս դատական ատյանի կողմից բողոքում չնշված, անկանխատեսելի հանգամանքներով սահմաններից դուրս գալը: Հակառակ

⁴ Տե՛ս քրեական գործի հավելված, թերթեր 111-120:

պարագայում, վերադաս դատարանը կիրականացնի գործի լրիվ ծավալով ըստ էության քննություն, ինչն անհամատեղելի կլինի մրցակցության սկզբունքից բխող՝ սահմանափակ վերանայման՝ օրենսդրորեն ամրագրված գաղափարի հետ⁵:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով 2021 հունիսի 30-ին ընդունված, 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված Վերաքննիչ դատարանում սահմանափակ հատուկ վերանայման ինստիտուտին, նշել է, որ վերաքննության գործառույթային առանձնահատկությունների վերաբերյալ նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) շարունակում են կիրառելի լինել նաև 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված վերոնշյալ կարգավորման նկատմամբ⁶:

13. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանի 2023 թվականի հունվարի 16-ի որոշմամբ ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանավորումը փոփոխվել է՝ վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառելով գրավը՝ 2.000.000 (երկու միլիոն) ՀՀ դրամ գումարի չափով:⁷

- Առաջին ատյանի դատարանի նշված որոշման դեմ հատուկ վերանայման բողոք է բերել մեղադրող Ա.Անտոնյանը, փաստարկելով, որ առկա է ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի կողմից տուժողի վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու և գործի քննությանը խոչընդոտելու հիմքերը և ավելի մեղմ խափանման միջոցը չի կարող ապահովել վերջինիս իրավաչափ վարքագիծը, ուստի մեղադրողը խնդրել է բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը և կայացնել դրան փոխարինող դատական ակտ՝ մերժելով պաշտպան Բ.Եղիազարյանի միջնորդությունը:⁸

- Հատուկ վերանայման բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2023 թվականի փետրվարի 13-ին որոշում է կայացրել այն մասնակիորեն բավարարելու, Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը բեկանելու և նյութերը նոր քննության փոխանցելու մասին՝ փաստելով, որ Վերաքննիչ դատարանի համար անընդունելի է այն, որ տուժողին ցուցմունքները փոխելուն հարկադրելը Առաջին ատյանի դատարանը գնահատել է զուտ խոչընդոտելու համատեքստում և որոշակի ապացույցներ հետազոտելուց հետո հետևություն անելով, որ նվազել է խոչընդոտելու հավանականությունը՝ գտել է, որ այդ հանգամանքը Առաջին ատյանի դատարանը պետք է գնահատեր՝ քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու կամ քրեական օրենքով արգելված նոր արարք կատարելու համատեքստում և ըստ այդմ՝ գնահատական տար մեղադրյալի վարքագծի իրավաչափությանը: Հաշվի առնելով, որ խափանման միջոցների նպատակը՝ մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագիծը կանխելու և դատավճռի կատարումն ապահովելու մեջ է, Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ Առաջին ատյանի դատարանը պետք է այդ համատեքստում գնահատեր ամբաստանյալի ոչ

5 Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Արթուր Սաքունցի բողոքի գործով 2010 թվականի օգոստոսի 27-ի թիվ ԼԴ/0001/11/10, Գեղամ Ղազարյանի գործով 2012 թվականի մարտի 30-ի թիվ ԱՐԴ/0121/01/11, Արթուր Խորշուրդյանի գործով 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԵԱԲԴ/0065/01/11, Լուկաշ Վերանյանի գործով 2018 թվականի հունիսի 15-ի թիվ ԵԿԴ/0074/01/17, Հենրիկ Բարսեղյանի ու Արման Մարջանյանի գործով 2019 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ԵԿԴ/0259/01/16 և Հրայր Հովսեփյանի գործով 2020 թվականի մայիսի 25-ի թիվ ԵԴ/0426/11/18 որոշումները:

⁶ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Վահե Մամիկոնյանի գործով 2023 թվականի հունիսի 26-ի որոշման 15-րդ կետը:

⁷ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

⁸ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

պատշաճ վարքագիծը: Վերաքննիչ դատարանը նշելով, որ վերընթաց նվազման սկզբունքով պայմանավորված սահմանափակված է Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի սահմաններով և իրավունք չունի անդրադառնալու և գնահատելու այդ հանգամանքները գտել է, որ բողոքը պետք է բավարարել մասնակիորեն՝ բեկանել դատարանի որոշումը և նյութերը փոխանցել առաջին ատյանի դատարան նոր քննության՝ Վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ նշված հիմնավորումների սահմաններում կրկին քննարկելու խափանման միջոց կալանավորման հիմքերի առկայությունը(բացակայությունը) և դրա կիրառման անհրաժեշտությունը:⁹

14. Վերոշարադրյալ փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 11-12-րդ կետերում վկայակոչված իրավական նորմերի և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի իրավաչափությունը ստուգելիս դուրս է եկել հատուկ վերանայման բողոքի հիմքերի և այն հաստատող փաստերի սահմաններից:

Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանն Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը գնահատելիս, պատճառաբանել է, որ Ա.Հակոբյանի նկատմամբ կիրառված կալանավորումը գրավով փոխարինելն իրավաչափ չէ, քանի որ առկա է Ա.Հակոբյանի կողմից քրեական օրենքով արգելված նոր արարք կատարելու հավանականությունը, սակայն մեղադրողի կողմից ներկայացված հատուկ վերանայման բողոքում նման հիմնավորում առկա չի եղել: Մինչույն ժամանակ Վերաքննիչ դատարանը հղում անելով վերանայման ծավալի վերընթաց նվազեցման սկզբունքին, նշել է, որ զրկված է փոխարինող դատական ակտ կայացնելու իրավական հնարավորությունից հետևաբար գործը փոխանցել է ստորադաս դատարան՝ նոր քննության: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նույնիսկ փոխարինող դատական ակտ չկայացնելու և գործը նոր քննության ուղարկելու պարագայում անընդունելի է Վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքի սահմաններից դուրս՝ դատավարության մասնակիցների կողմից չներկայացված փաստարկներով իրավական գնահատականի ձևավորումը: Նման պայմաններում, Վերաքննիչ դատարանը, դուրս գալով հատուկ վերանայման բողոքի սահմաններից, խախտել է վարույթի ընթացքում հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության սկզբունքը, սահմանափակ վերանայման ինստիտուտից բխող դատական վերանայման ծավալի վերընթաց նվազման սկզբունքը¹⁰ և դատավարության մասնակցին տրված երաշխիքն առ այն, որ իր գործով դատական քննության ընթացքում վերաքննիչ դատարանը չի կատարի դատավարական հակառակորդի գործառույթ:

15. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի՝ Արայիկ Հակոբյանի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոց կալանավորումը փոխելու և գրավը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին որոշումը բեկանելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները հիմնավոր չեն:

16. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով դատական ակտ կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածով նախատեսված՝ վարույթի հանրայնության սկզբունքի խախտում, որն իր բնույթով էական է, հետևաբար վերոգրյալ հանգամանքը Վճռաբեկ դատարանին հիմք է տալիս ՀՀ քրեական դատավարության

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

¹⁰ Դատական վերանայման ծավալի վերընթաց նվազման սկզբունքի մասին առավել մանրամասն տե՛ս Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 7-ի թիվ ՍԴՈ-1459, Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրայր Հովսեփյանի գործով 2020 թվականի մայիսի 25-ի թիվ ԵԴ/0426/11/18 որոշումները:

օրենսգրքի 354-րդ և 400-րդ հոդվածների համաձայն բեկանելու Վերաքննիչ դատարանի որոշումը և վարույթը փոխանցելու նույն դատարան նոր քննության:¹¹ Սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանը 2023 թվականի ապրիլի 3-ին **կրկին անգամ** քննության առնելով դատարանի վարույթում գտնվող քրեական գործով ամբաստանյալ Ա.Հակոբյանի պաշտպան Բ.Եղիազարյանի՝ 2023 թվականի հունվարի 13-ի միջնորդությունը՝ Արայիկ Վրեժի Հակոբյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը փոփոխելու վերաբերյալ բավարարել է և ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը փոխարինել է գրավով, որն էլ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2023 թվականի մայիսի 18-ի որոշմամբ թողնվել է անփոփոխ, ուստի բողոքարկված դատական ակտը չի կարող բեկանվել, քանի որ եղել է ժամանակավոր և սույն որոշումը կայացնելու պահին կորցրել է իր իրավական նշանակությունը: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է մերժման, իսկ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը պետք է թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ, 34-րդ, 264-րդ, 281-րդ, 361-363-րդ, 386-րդ և 400-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2023 թվականի փետրվարի 13-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացնելու օրը:

¹¹ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրայր Հովսեփյանի գործով 2020 թվականի մայիսի 25-ի թիվ ԵԴ/0426/11/18, Ավաթ Ամինիի գործով 2023 թվականի հունվարի 25-ի թիվ ԵԴ/0752/06/22 որոշումները:

ԲԱՐԵՄԱԴԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Ելենա ՔՈՉԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,

ՀՀ Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի նախագահ
Գոհարիկ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի դատավոր
Արսեն ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Գրիգոր ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Լիլիթ ԿԱՏՎԱԼՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Անահիտ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր
Կարեն ԱՎԵՏԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Սերգեյ ՍԱՀԱԿՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քրեական դատարանի դատավոր
Աննա ԴԱՆԻՔԵԿՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Լիանա ՆԵՐՍԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր
Ռաֆիկ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Միքայել ՄԵԼՔՈՒՄՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Միքայել ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Ռոմեն ԱՀԱՐՈՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Սյուզաննա ՌԻԼԻՍԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Ելենա ԱՌԱՔԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Անի ԶԻԼԻՆԳԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն չորս անգամ:

Պարբերականի գիտական խմբագրական խորհուրդը քննարկում է միայն այն նյութերը, որոնք ներկայացվում են գրախոսականի առկայությամբ:

Տպագրվող նյութը պետք է ունենա որոշակի կառուցվածք՝ **ներածություն, հիմնական հետազոտություն** (որը կարող է ունենալ բաժիններ և ենթաբաժիններ), **եզրակացություն**:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող նյութերի տեխնիկական պահանջները.

1. նյութի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
2. հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը (գլխատառերով), հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
3. տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
4. հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
5. հիմնական տառաչափը՝ 12,
6. միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
7. օգտագործված գրականության ցանկ՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջերի քանակը,
8. հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
9. նյութը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա երեք լեզուներով ամփոփագրեր (ընդ որում՝ եթե այն անգլերեն կամ ռուսերեն չէ, ամփոփագիրը պետք է լինի 150-250 բառի սահմաններում), որոնք պետք է պարունակեն որոշակի, հստակ և ընդգրկուն տեղեկատվություն նյութի վերաբերյալ: Նյութը երեք լեզվով պետք է ունենա մինչև 10 բանալի բառեր,
10. նյութն անհրաժեշտ է ներկայացնել էլեկտրոնային եղանակով (էլեկտրոնային փոստ՝ kchalabyan@gmail.com):

Պարբերականում նյութերը տպագրվում են անվճար հիմունքներով: